

ISSN 2220-8089
ISSN 2523-4005

Міністерство освіти і науки України

В І С Н И К

**ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. КАРАЗІНА**

Серія «Питання політології»

Випуск 37

Заснована 1993 року

Харків

2020

У Віснику розглядаються актуальні проблеми теорії та практики політичних процесів в умовах глобалізації.

Для викладачів, наукових працівників та всіх, хто цікавиться проблематикою політичної науки.

Вісник є фаховим виданням України категорії «Б» у галузі політичних наук зі спеціальності 052 (Наказ МОН України наказу Міністерства освіти і науки України № 627 від 14.05.2020).

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 10 від 23.06.2020 р.)

Індексується: DOAJ <https://doaj.org/toc/2523-4005?source>

Редакційна колегія Вісника ХНУ імені В.Н. Каразіна «Питання політології»:

Головний редактор:

Журженко Т.Ю. – професор Інституту політичних наук Віденського університету (Австрія);

Заступник головного редактора:

Фісун О.А. – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Відповідальний секретар:

Комарова Т.Г. – канд. політ. наук, доцент кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Ганс-Морзе Дж. – доцент кафедри політології Університету Нортвестерн (США);

Гейл Г.Е. – професор кафедри політології Університету Джорджа Вашингтона (США);

Дерлугьян Г. – професор Нью-Йоркського університету в Абу-Дабі (США-ОАЕ);

Джуліано Е. – доцент кафедри політології Колумбійського університету (США);

Карпенко І.В. – докт. філос. наук, професор, декан філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна;

Качмарський М. – доцент Школи соціальних та політичних наук Університету Глазго (Велика Британія);

Круглашов А.М. – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Люстін Л. – співдиректор з наукових досліджень відділу політики та міжнародних відносин Астонського університету (Велика Британія);

Панченко Т.В. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна;

Півнева Л.М. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна;

Радніц С. – директор Центру російських, східноєвропейських та центральноазійських досліджень імені Елісона Вашингтонського університету (США);

Розумний М.М. – докт. політ. наук, професор;

Романюк А.С. – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка;

Рубанов В.В. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Шаповаленко М.В. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Адреса редакційної колегії: 61022, Харків, майдан Свободи, 4, Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, кафедра політології, тел. (057)707-51-63.

E-mail – vp.kh@ukr.net, politj@karazin.ua

Адреса сайту Вісника: <http://periodicals.karazin.ua/politology/>

Статті пройшли внутрішнє та зовнішнє рецензування.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21570 – 11470Р від 21.08.2015

© Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, оформлення, 2020

ISSN 2220-8089
ISSN 2523-4005

Ministry of Education and Science of Ukraine

**THE JOURNAL OF V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL
UNIVERSITY**

Series «Issues of Political Science»

Issue 37

Established in 1993

Kharkiv

2020

The Journal addresses the current problems of theory and practice of political processes in the context of globalization.

For teachers, researchers, and anyone interested in political science.

The Journal is a professional edition of Ukraine of the "B" category in the field of political science in the speciality 052 (The Decree of MES of Ukraine No. 627 from 14.05.2020)

Approved for publication by the decision of the Academic Council of V. N. Karazin Kharkiv National University (protocol number № 10 dated 23.06.2020).

Indexed: DOAJ <https://doaj.org/toc/2523-4005?source>

Editorial board of the Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University «Issues of Political Science».

Tatiana Zhurzhenko – Ph.D., Visiting Professor in the Political Science Department at the University of Vienna (Austria) (*Editor-in-Chief*);

Oleksandr Fisun – Dr.Sc. in Political Science, Professor and Head of Department of Political Science, V.N. Karazin Kharkiv National University (*Deputy Editor*);

Tetyana Komarova – Ph.D. in Political Science, Associate Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University (*Executive Secretary*);

George Derlugyan – Ph.D., Professor of Social Research and Public Policy at the New York University - Abu Dhabi (United States-OAE);

Jordan Gans-Morse – Ph.D., Associate Professor, Department of Political Science at Northwestern University (United States);

Elise Giuliano – Ph.D., Lecturer in the Political Science Department at Columbia University (United States);

Henry E. Hale – Ph.D., Professor of Political Science and International Affairs, Department of Political Science at the George Washington University (United States);

Marcin Kaczmarek – Ph.D., Lecturer in Security Studies, School of Social and Political Sciences at the University of Glasgow (United Kingdom);

Ivan Karpenko – Dr.Sc. in Philosophy, Professor and Dean of the School of Philosophy, V.N. Karazin Kharkiv National University;

Anatoliy Kruglavshov – Dr.Sc. in Political Science, Professor and Head of Department of Political Science and Public Administration, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University;

Lucian Leustean - Ph.D., Research Co-Director for Politics and International Relations, Aston University (United Kingdom);

Tetyana Panchenko – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University;

Lyubov Pivneva – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University;

Scott Radnitz – Ph.D., Director of the Ellison Center for Russian, East European, and Central Asian Studies at the University of Washington (United States);

Anatoliy Romaniuk – Dr.Sc. in Political Science, Professor and Head of Department of Political Science, Ivan Franko National University of Lviv;

Maxim Rozumny – Dr.Sc. in Political Science, Professor;

Victor Rubanov – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University;

Maryna Shapovalenko – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University.

The address of editorial board: 61022, Kharkiv, Svobody sq., 4, V. N. Karazin Kharkiv National University, Department of Political Science, tel. (057)707-51-63.

E-mail – vp.kh@ukr.net, politj@karazin.ua

Web-site: <http://periodicals.karazin.ua/politology/>

The articles were reviewed internally and externally.

Certificate of state registration KB № 21570 – 11470P dated 21.08.2015

© V. N. Karazin Kharkiv National University, 2020

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНА ТЕОРІЯ

Шаповаленко М.В. У пошуках нового авторитаризму в умовах геополітичної турбулентності	8
Романюк О.І. Делегативна демократія: концепції та українські реалії (англійською)	15
Руденко Ю.Ю. Концептуалізація теорії модернізації у сучасних політологічних дослідженнях	22
Гайко О.С. Республіканізм у сучасній політичній теорії	28
Шиян О.М. Чинник делегітимації у процесі дестабілізації політичного режиму	33

ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА ТА ПОЛІТИЧНІ КОМУНІКАЦІЇ

Авксентьєв О.Л. Деякі особливості неопатримоніальних політичних комунікацій	41
Свідерська О.І. Симулятивна компонента віртуальної масової політичної поведінки у суспільстві ризику	46
Младьонова О.Д. Тест на коронавірус: світові лідери крізь призму інформаційної політики під час пандемії Covid-19	53
Вольф О.О. Трансформація державної політики у сфері освіти фахівців з середньою медичною освітою з питань допомоги в кінці життя у контексті цілей сталого розвитку і демократизації суспільства в Україні	60
Литвин О.Е. Роль жінок в миробудуванні: проблеми імплементації в Україні	68
Ільїн І.В. Актуальність поняття «національна буржуазія» для дослідження правлячої еліти в Україні	76
Тимчишин Б.В. Тоталітарні загрози в інформаційну епоху (англійською)	88

СВІТОВА ПОЛІТИКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Запорожченко Р.О. Структури сучасної гегемонії: casestudy США	96
Бойчук О. І., Гринюк І.М. Генеза польсько-українських відносин у 1991-2017 рр.	105
Марціхів Х.Р., Шепеляк Л.Т. Геополітичні цілі та геостратегія України (англійською)	116
Марусик Ю.В. Інституціоналізація активізму українських мігрантів у країнах Європейського Союзу	124
Стеблина Н.О. Польсько-українські взаємовідносини у цифровому політичному дискурсі Польщі (на матеріалі офіційного сайту Президента Польщі 2004-2015) (англійською)	132
Рагімлі М. Європейський аспект зовнішньої політики Азербайджану	141

СОДЕРЖАНИЕ

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ

Шаповаленко М.В. В поисках нового авторитаризма в условиях геополитической турбулентности	8
Романюк А.И. Делегативная демократия: концепции и украинские реалии (на англ. яз.)	15
Руденко Ю.Ю. Концептуализация теории модернизации в современных политологических исследованиях	22
Гайко О.С. Республиканизм в современной политической теории	28
Шиян О.Н. Фактор делегитимации в процессе дестабилизации политического режима	33

ПУБЛИЧНАЯ ПОЛИТИКА И ПОЛИТИЧЕСКИЕ КОММУНИКАЦИИ

Авксентьев А.Л. Некоторые особенности неопатримониальных политических коммуникаций	41
Свидерская О.И. Симулятивный компонент виртуального массового политического поведения в обществе риска	46
Младенова Е.Д. Тест на коронавирус: мировые лидеры сквозь призму информационной политики во время пандемии Covid-19	53
Вольф А.А. Трансформация государственной политики в сфере образования младших медицинских работников по вопросам помощи в конце жизни в контексте целей устойчивого развития и демократизации общества в Украине	60
Литвин Е.Э. Роль женщин в миростроительстве: проблемы имплементации в Украине	68
Ильин И.В. Актуальность понятия «национальная буржуазия» для исследования правящей элиты в Украине	76
Тимчишин Б.В. Тоталитарные угрозы в информационную эпоху (на англ. яз.)	88

МИРОВАЯ ПОЛИТИКА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Запорожченко Р.А. Структуры современной гегемонии: casestudy США	96
Бойчук О.И., Грынюк И. Н. Генезис польско-украинских отношений в 1991-2017 гг.	105
Марцихив К. Р., Шепеляк Л.Т. Геополитические цели и геостратегия Украины (на англ.)	116
Марусик Ю. В. Институционализация активизма украинских мигрантов в странах Европейского Союза	124
Стеблина Н.А. Польско-украинские отношения в цифровом политическом дискурсе Польши (на материале официального сайта Президента Польши 2004-2015) (на англ. яз.)	132
Рагимли М. Европейский аспект внешней политики Азербайджана	141

CONTENT

POLITICAL THEORY

Shapovalenko M. Searching for New Authoritarianism in the Conditions of Geopolitical Turbulence	8
Romanyuk O. Delegative Democracy: Concepts and Ukrainian Realities	15
Rudenko J. Conceptualization of the Theory of Modernization in Modern Political Scientific Research	22
Gaiko O. Republicanism in Modern Political Theory	28
Shiyan O. Factor of Delegitimization in the Process of Destabilization of the Political Regime	33

PUBLIC POLICY AND POLITICAL COMMUNICATIONS

Avksentiev O. Some Features of Neopatrimonial Political Communications	41
Sviderska O. Simulation Component of Virtual Mass Political Behaviour in Risk Society	46
Mladonova O. The World Leaders Through the Prism of Information Policy During the Covid-19 Pandemic	53
Wolf A. Transformation of Public Policy in The Field Of Education of Nurses on Questions of Help at the End of Life in the Context of Un Sustainable Development Goals and Democratization in Ukraine	60
Lytvyn O. Women's Role in Peacebuilding: Implementation Challenges in Ukraine	68
Ilin I. The Relevance of the Term «National Bourgeoisie» For Researching the Ruling Elite in Ukraine	76
Tymchyshyn B. Totalitarian Threats of Digital Age	88

FOREIGN POLICY AND INTERNATIONAL RELATIONS

Zaporozhchenko R. Structures of Modern Hegemony: the USA Casestudy	96
Boichuk O., Hryniuk I. Genesis of the Polish-Ukrainian Relations in 1991-2017	105
Martsikhiv K., Shepelyak L. Geopolitical Goals and Geostrategy of Ukraine	116
Marusyk Y. Institutionalization of Ukrainian Migrants' Activism in the European Union	124
Steblyna N. Poland – Ukraine Relations in the Digital Political Discourse of Poland (on the Material of Polish President Official Website in 2004-2015)	132
Rahimli M. European Aspect of Azerbaijan's Foreign Policy	141

ПОЛІТИЧНА ТЕОРІЯ

DOI: 10.26565/2220-8089-2020-37-01

УДК 327.7/327.5

Шаповаленко Марина Володимирівна

професор, д. політ.н.,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
shapoval20marina@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-9128-8008>

У ПОШУКАХ НОВОГО АВТОРИТАРИЗМУ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ

Розглядаються основні чинники зростання популярності та впливовості недемократичних режимів. У сучасному світі в умовах геополітичної турбулентності змінюються геополітичні центри сили та актори прийняття глобальних управлінських рішень, тому є нагальна потреба у керуванні суспільно-політичними та економічними процесами для стабільного розвитку суспільства. Умови хаосу лише підсилюють намагання пошуку та створення запобіжників некерованості розвитку політичного режиму. Тим паче в умовах кризи сталих інститутів ліберальної демократії, наочним доказом чого стала поява постдемократичності як явища та процесу еволюції «зразкових» демократій. Виокремлюються чинники, що підсилюють зазначений тренд. По-перше, зворотна хвиля демократизації (С.Гантінгтон). По-друге, криза американської гегемонії та завершення чергового циклу політичної гегемонії, завершення макроісторичного циклу внутріполітичного розвитку політичної системи США (А.Шлезінгер) із низкою криз протягом лише першої половини 2020 р.

Акцентується увага на тому, що наслідком послаблення світового гегемону став процес істернізації та поява нових геополітичних центрів (в першу чергу, в Азії, а саме Китаю з потужною економікою, що є передумовою формування нового гегемона). Третім чинником є зростання правого екстремізму та поширення правого популізму як в країнах сталих демократій, так і нових демократій. Хвиля популізму підкріплюється консервативним поворотом у вигляді правового закріплення націоналізму, легітимацією домінування колективного над індивідуальним. Четвертим чинником дестабілізації є криза традиційних інститутів демократії, в першу чергу, політичних партій, лідерів партій, які можуть відмовитися від програмних обіцянок і перетворитися на адвокатів «волевиявлення народу».

Доводиться, що на тлі зростання недовіри до традиційних інститутів демократії та цінностей лібералізму зростає попит на лідерів та інститутів, здатних забезпечити безпековий та стабільний розвиток суспільства. Фактична унікальність поточного розвитку – це пошук нових форм співіснування авторитарних та демократичних інститутів в межах одного політичного режиму.

Ключові слова: глобалізація, криза урядування, популізм, геополітична турбулентність, легітимація

Шаповаленко Марина Владимировна

профессор, д. полит.н.,
Харьковский национальный
университет имени В.Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
shapoval20marina@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-9128-8008>

В ПОИСКАХ НОВОГО АВТОРИТАРИЗМА В УСЛОВИЯХ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ ТУРБУЛЕНТНОСТИ

Рассматриваются основные факторы роста популярности и влиятельности недемократических режимов. В современном мире в условиях геополитической турбулентности меняются геополитические центры силы и акторы принятия глобальных управленческих решений, поэтому есть необходимость в управлении общественно-политическими и экономическими процессами для стабильного развития общества. Условия хаоса лишь усиливают попытки поиска и создания предохранителей неуправляемости развития политического режима. Тем более в условиях кризиса устойчивых институтов либеральной демократии, наглядным доказательством чего стало появление постдемократичности как явления и процесса эволюции «образцовых» демократий. Выделяются факторы, усиливающие данный тренд. Во-первых, обратная волна демократизации (С.Хантингтон). Во-вторых, кризис американской гегемонии и завершение очередного цикла политической гегемонии, завершение макроисторического цикла внутривнутриполитического развития политической системы США (А.Шлезингер) с рядом кризисов в течение всего первой половины 2020 г.

Акцентируется внимание на том, что следствием ослабления мирового гегемона стал процесс истернизации и появление новых геополитических центров (в первую очередь, в Азии, а именно Китая с мощной экономикой, что является предпосылкой формирования нового гегемона). Третьим фактором является рост правого экстремизма и правого популизма как в странах устойчивых демократий, так и новых демократий. Волна популизма подкрепляется консервативным поворотом в виде правового закрепления национализма, легитимацией доминирования коллективного над индивидуальным. Четвертым фактором дестабилизации является кризис традиционных институтов демократии, в первую очередь, политических партий, лидеров партий, которые могут отказаться от программных обещаний и превратиться в адвокатов «волеизъявления народа».

Доказывается, что на фоне роста недоверия к традиционным институтам демократии и ценностям либерализма растет спрос на лидеров и институты, которые могут обеспечить безопасное и стабильное развитие общества. Фактическая уникальность текущего развития – это поиск новых форм сосуществования авторитарных и демократических институтов в пределах одного политического режима.

Ключевые слова: глобализация, кризис управления, популизм, геополитическая турбулентность, легитимация

Maryna Shapovalenko

Professor, Dr.Sc. in Political Science,
V.N. Karazin Kharkiv National University, 4,
Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
shapoval20marina@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-9128-8008>

SEARCHING FOR NEW AUTHORITARISM IN THE CONDITIONS OF GEOPOLITICAL TURBULENCE

The main factors of the growing popularity and influence of undemocratic regimes are considered. In the modern world, in the context of geopolitical turbulence, the geopolitical centers of power and actors in the adoption of global management decisions are changing. But there is a need to manage socio-

political and economic processes for the stable development of society. Therefore, the conditions of chaos only strengthen the attempts to search and create fuses for the uncontrollability of the development of the political regime. Especially in the conditions of the crisis of the formal institutions of liberal democracy, a clear proof of which was the emergence of post-democracy as a phenomenon and process of evolution of «modern» democracies. Several factors reinforce this trend. First of all, the reverse wave of democratization (S. Huntington), which lasts several decades. Secondly, the crisis of American hegemony and the completion of the next cycle of political hegemony. We must add the completion of the macrohistorical cycle of the internal political development of the political system of the USA itself (A. Schlesinger) with a number of crises throughout the entire first half of 2020.

The weakening of the global hegemon resulted in the process of easternization and the emergence of new geopolitical centers (primarily, Asia, namely China with a powerful economy, which is a prerequisite for the formation of a new hegemon). The third factor is the growth of right-wing extremism and right-wing populism in countries of sustainable democracies and new democracies. The wave of populism is supported by a conservative turn in the form of legal consolidation of nationalism, the legitimization of the dominance of the collective over the individual. Another factor of destabilization is the crisis of traditional institutions of democracy, primarily political parties, party leaders who can refuse program promises and turn into lawyers of the «expression of the will of the people». Amid growing mistrust of traditional democratic institutions and the values of liberalism, there is a growing demand for leaders and institutions that can ensure the safe and stable development of society. And the actual uniqueness of the current development is the search for new forms of coexistence of authoritarian and democratic institutions within the same political regime.

Keywords: *globalization, management crisis, populism, geopolitical turbulence, legitimization*

Протягом перших 20 років ХХІ ст. оптимізм стосовно майбутнього світу як триумфу ліберальної демократії поступово змінився на песимізм. Глобальна ліберальна демократія, яка панувала понад 70 років і постійно поширювала свій вплив, поступово послаблює свої позиції і надає впевненості на право існування інших глобальних альтернатив. Безумовно, геополітичні біфуркації певною мірою пов'язані з глибинними тектонічними зсувами як в системі міжнародних відносин, так і в середині національних держав.

Політичне затишшя під час глобального карантину навесні 2020 р. хутко перетворилося у вуличні сутички в десятці міст США на основі расизму і поліцейського насилля, поступово Франція також втягується у соціальні протести, що може перетворитися на акцію «жовті жилети 2.0», до неї приєднується і Велика Британія. А різноманітні соціальні потрясіння та геополітична турбулентність можуть завести механізми авторитаризації політичних режимів і згорання всіляких надбань демократії протягом другої половини ХХ ст. Задовго до тектонічних геополітичних змін американський аналітик Ф. Закарія у 2003 р., у своєму дослідженні писав про кризу ліберальної демократії у США і вірогідність створення гібридних режимів «неліберальної демократії», як у США, так і за її межами (Закарія 2004: 78). Але якщо тоді це

здавалося припущенням, то через 20 років перетворилося у домінуючий тренд і навіть демократичну рецесію. І за останнє десятиліття кількість публікацій значно виросла. Так в останньому номері часопису Journal of Democracy йдеться про втрачене десятиліття демократій «третьої хвилі» (Yun-han Chu, Huang, Lagost 2020: 177).

На думку деяких науковців, є низка причин для песимізму. По-перше, так зване стримування «третьої хвилі демократизації» (С.Гантінгтон). Фактично лише в кількох країнах під час останньої хвилі відбулися демократичні зміни (Південно-Африканська Республіка, країни Балтії та Молдова). На пострадянському просторі свої позиції зберегла місцева комуністична номенклатура, яка створювала органи представницької влади, в які були вплетені авторитарні та мафіозні структури. В Азії – жодних радикальних змін, тим паче приклад економічних успіхів за збереження авторитарних структур КНР не налаштовує на розвиток демократичних інститутів у цьому регіоні.

Друга обставина – криза американської гегемонії. Система світового політичного порядку після Другої світової війни будувалася на принципах Ялтинсько-Потсдамських домовленостей. За умови біполярного світу США нарощували свою всебічну потужність, поширюючи свій вплив повсюди всіма способами («м'якої сили», «силового тиску», підкупу правлячих еліт).

Натомість існування іншого полюсу, де пропонувався альтернативний проект світового порядку, був стримуючим чинником у цьому протистоянні двох ціннісно-ідеологічних систем. Але після розпаду СРСР створився світовий порядок з одним полюсом – країни «золотого мільярду» та США. В таких умовах американські еліти спробували поширити свій вплив у кожний куточок світу під гаслами захисту демократії та західних цінностей. Як писав З.Бжезінський, США присутні усюди, де є американський солдат. Американська Глобальна сила втілюється через Глобальну систему власне американського типу, яка віддзеркалює внутрішній американський досвід (Бжезінський 2000: 24). Ейфорія непереможного успіху призвела до низки геополітичних і стратегічних помилок США, починаючи із вторгнення в Ірак. Фіаско в цій країні, далекої від американського континенту, призвело до зростання антиамериканських настроїв в арабському світі у цілому, а провальні намагання знищити лідера Сирії Хафеза Асада (зовсім не демократичного лідера країни, з точки зору американського та західного істеблішменту) лише підсилили розчарування в демократії та невпевненість у могутності форпосту світової демократії. Як слушно підкреслює М.Манн, «мусульмани важко сприймають іноземну імперію» (Манн 2018: 468) і фактично більшість країн, які ворожо ставляться до американської адміністрації, є мусульманськими. Певним чином, послаблення США може бути підтвердженням теорій циклів політичної гегемонії представниками школи світ-системного аналізу (Арригі 2006; Модельські 2005), відповідно до якої гегемоністська стабільність триває 100-200 років, а на зміну приходить новий лідер. В історії людства існували інші гегемони, які змінювали один одного (Португалія, Іспанія, Голландія, Велика Британія).

Третя причина сумнівів стосовно перспектив демократії – зростання правого екстремізму та поширення правого популізму як в країнах сталих демократій, так і нових демократій. Так, у Східній Європі Угорщину та Польщу тривалий час Дім свободи відносив до групи консолідованих демократій. Деякі науковці вважають прикладами цих процесів перемогу республіканця Д. Трампа у США в 2016 р., посилення позиції Національного фронту та зростання популярності його лідера Марі Ле Пен у Франції, зростання впливу Ліги Півночі в Італії, Альтернативи для Німеччині у ФРН, а також перемогу

Партії свободи в Австрії. Виникло навіть поняття «альпійського популізму» стосовно Швейцарії, тому що Швейцарська народна партія виступає проти іммігрантів і проти ЄС, посідає впливові позиції і досить популярна. І такі тенденції можуть свідчити про те, що це «всерйоз і надовго». Незадоволення глобалізацією втілюється і у позиціях лівого популізму (пріміром, у Мексиці).

Нова хвиля популізму повторює ті самі лозунги, що були популярні у 50-60-ті роки ХХ ст. у новоутворених на той час державах. Так, у збірнику «Популізм: його значення і національні характеристики» Г. Іонеску і Є. Геллнером (Jonescu, Gellner 1969: 3) підкреслювалася небезпека постійного протиставлення «справжнього народу» і «корумпованої еліти». Головною тезою праворадикального популізму є твердження, що сучасна модель ліберальної демократії переживає кризу, тому що правлячі еліти далекі від інтересів народу. Для подолання «представницького розриву» потрібно ввести інститути прямої демократії і розширити їхні повноваження. З одного боку, референдуми та плебісцити – це волевиявлення народу і є справжньою демократією, але подібна хвиля народного волевиявлення може знищити інші цінності, які не мають нічого спільного з правами людини. Хвиля популізму підкріплюється консервативним поворотом у вигляді правового закріплення націоналізму з ідеєю «колективної правосуб'єктності народу» (Угорщина), яка поєднує історичну традицію, мову, духовні цінності і спорідненість кров'ю, що передбачає захист прав не окремого індивіда, а етносу в цілому. Акцентуація уваги саме на етносі призведе до нівелювання поняття громадянської нації (Угорщина, Польща, Румунія, балтійські країни, певною мірою Україна тощо). А зміна конституційних преамбул в Естонії (2007 р.) щодо збереження естонського народу і його мови та у Латвії (2014 р.) – забезпечення існування та розвитку «латвійської нації, культури та мови» також означає відмову від «громадянських націй», що було основою сучасної ліберальної демократії.

Але не менш важливим чинником кризових явищ у світовій політичній системі є глобалізація. Розвиток глобалізації виявився на певному етапі несумісним з гегемонією США та Заходу. Криза 2008-2013 рр. значно послабила західні економіки. З точки зору деяких аналітиків, саме процеси глобалізації загострили соціальну нерівність, культурну

деградацію і роздробленість суспільства, які викликали нову хвилю міграції з Глобального Півдня до Глобальної Півночі. Ці процеси дали поштовх до розквіту ксенофобії на тлі навали мігрантів з Близького Сходу, Північної Африки та інших арабських країн, що пройшли через спокуси «арабської весни». На такому тлі в Угорщині почав формуватися режим Орбана (орбанізм), в якому з'явилися риси «півтора партійної демократії», обмеження доступу до засобів масової інформації політичних партій. З точки зору, угорських науковців, культурна, інтелектуальна, соціальна реставрація неохортизму, що почалася у 1998-2001 рр. за президентства В. Орбана перетворилася на авторитарний режим на основі напівпериферійного капіталізму. Причому легітимація такої регресії режиму базувалася на апеляції до преамбули Закону про надзвичайний стан (Краус 2020). Не менш вразливим наслідком глобалізації є роздержавлення і девертикалізація урядування, неприйняття ефективних державних рішень у країнах постдемократії (Вінникова 2019: 27-28).

Прикметою сьогодення є зростання опозиції неолібералізму, що пов'язано з незадоволенням процесу глобалізації, втратою довіри до основних міжнародних інститутів. Наприклад, компанія Edelman Trust Barometer у 2018 р. в результаті опитування встановила, що у 20 з 28 провідних країн світу понад 50% населення не довіряє існуючим інституціональним структурам, які діють на основі неоліберальних принципів (Dahlman 2017). Тому зовсім не випадково німецький політолог Клаус фон Бейме вбачає основну загрозу демократичним цінностям у хвилі правого популізму і націоналізму (Klaus 2017: 7).

У першу чергу, дестабілізують систему економічне незадоволення беззахисних соціальних верств та частини середнього класу. Наступним чинником, є радикалізація націоналізму. Особливо це стосується країн «третьої хвилі» демократизації. На підтвердження цієї тези польський дослідник Єжи Вятр (Вятр 2017: 30) наводить приклад Польщі, де антисемітизм набуває радикальних форм, чинниками якого є мігранти з ісламського світу, погіршення умов життя населення. Третім чинником дестабілізації є криза традиційних інститутів демократії, в першу чергу, політичних партій, лідерів партій, які можуть відмовитися від програмних обіцянок і перетворитися на адвокатів «волевиявлення народу». Певною мірою, політична апатія, низький рівень явки

виборців стимулює появу популістських рухів та політичних закликів. Можна додати і зниження довіри до політичних еліт.

Утім слід зауважити, що якщо донедавна щорічно виходило безліч публікацій стосовно демократії, то авторитарним режимам – на декілька порядків менше, навіть у порівняно з тоталітаризмом. Науковці тривалий час не приділяли належної уваги авторитаризму, як окремому політичному режиму, а в традиціях С.Гантінгтона лише фіксували авторитарні «відливи», які породжували нові форми авторитаризму та нові хвилі дослідницької уваги. Хоча кожна нова хвиля відливу породжувала нові «штани» авторитаризму. За підрахунками С.Шкеля, таких хвиль було три, кожна з них проходила в межах певної парадигми. Перша хвиля припала на перше повоєнне десятиліття (1950-1960 рр.) у фокусі уваги парадигми тоталітаризму; друга – у 1970-1980 рр. Саме в цей період формуються концепти неопатримоніалізму та султанізму. І нарешті, третя хвиля – 2000-дотепер з домінуванням методологічного плюралізму (Шкель 2013: 121). Але, на нашу думку, так звана третя хвиля наукових досліджень має свої внутрішні періоди, що пов'язано з амбівалентним характером політичних процесів останніх десятиліть. Можна сказати, що на початку XXI ст. «кольорові революції» в деяких країнах стимулювали демократизацію політичних режимів у сфері свободи слова, політичного плюралізму, незалежності ЗМІ, але водночас рівень корупції не знижувався, поступово посилювалось втручання виконавчої влади у діяльність судової системи, поширювалася практика призначення на посади «кишенькових» прокурорів та посилювалось обмеження свободи слова (2013-2020 рр.) в деяких країнах пострадянського простору (Csaky 2020).

Враховуючи багатоманітність авторитарних режимів, деяка кількість яких використовує виборчі змагання за певними правилами, при тому, що еліти та партії займаються популізмом, а їм притаманна слабка система стримувань і противаг, було запропоновано термін «фасадна демократія», як характеристика режиму з мінімальними інститутами демократії (Даймонд 1999: 18). На думку Г. О'Доннелла (О'Доннелл 1994: 59), це «делегативна демократія», якій притаманна низька горизонтальна підтримка. Але термін «фасадна демократія» ховав все ж таки сутнісний характер такого режиму, поряд із терміном «гібридний», використо-

вусться термін «конкурентний авторитаризм». Але «диявол ховається в дрібницях», є режими, де демократичні інститути є засобом боротьби опозиції за владу, а є режими, де демократичні закони просто слугують режиму (Левицкий, Вэй 2018: 35-36). Так, на глибинні зсуви впливають конституційні кризи сучасної Європи, які формують «авторитарний лібералізм» на кшталт пізнього Веймарського режиму, що врешті рещт призвело до краху ліберальної демократії у міжвоєнній Європі. Для виокремлення нового типу демократії Я.-В. Мюллер навіть увів в обіг концепт «обмеженої демократії» (Мюллер Я.-В. 2014: 37).

У той же час навіть у країнах «зразкових» демократій деякі дослідницькі центри (наприклад, The Economist Intelligence Unit) вважають США, Сінгапур, Чехію, балтійські країни (усього 53) країнами недостатньої демократії (Україна має гібридний режим) (Рейтинг стран по уровню демократии 2019).

Концепт неопатримоніалізму ввійшов у науковий обіг, і поняття режиму було піддано глибокому аналізу та отримало всебічний опис. Дослідники виокремлювали такі універсальні риси, головними серед яких є персоналізм, корупція, пребендалізм та пошук ренти. Крім того, в його умовах широко застосовуються такі неформальні практики, як клановість, клієнтелізм та патронаж (Шкель 2016: 94). Український дослідник А.Фісун виокремлює такі форми неопатримоніалізму на пострадянському просторі, як: султаністичний неопатримоніалізм (Таджикистан, Туркменія, Киргизія); олігархічний неопатримоніалізм (Росія за часів президента Б.Єльцина, Україна за часів президента Л.Кучми); бюрократичний неопатримоніалізм (Білорусь, РФ, Грузія); демократичний неопатримоніалізм (Україна, Молдова, Киргизія) (Fisun 2019: 91-92).

З точки зору польського дослідника Єжи Вятра, за великої інституціональної подібності, між класичним авторитарним режимом ХХ ст. та «новим авторитаризмом» є велика різниця в генезі авторитарних режимів «нового покоління». На його думку, у міжвоєнній Європі ХХ ст. пройшла хвиля антидемократичних переворотів (Італійський Марш на Рим 1922 р., Травневий переворот у Польщі (1926 р.) та утвердження диктатури Ю.Пілсудського, правління полковників та «режиму санації», громадянська війна в Іспанії (1936-1939 рр.), що призвело до згортання демократичних правил гри (Вятр 2017: :33).

Перемога на виборах нацистської партії у Німеччині завдяки антидемократичним реформам невдовзі перетворила її у «країну довічного надзвичайного стану». З точки зору Ф.Нойманна (одного з перших дослідників націонал-соціалізму, дисертація якого була видана у 1944 р. під назвою «Бегемот» в США), намагання Веймарської демократії покращити парламентську демократію зруйнували парламентські інститути, обмежили політичні свободи, підсилили роль правлячої бюрократії та відродили армію в якості активного політичного актора (Нойманн 2015: 63).

У ХХІ ст. антидемократичні партії і рухи підтримує більшість виборців у процесі вільних конкурентних змагань з різною частотою. І у цій ситуації опозиція має можливість брати участь у конкуренції. І постає питання – чи не означає відродження авторитаризму наближення тоталітаризму? Американський політолог іспанського походження Х.Лінц, аналізуючи різницю між тоталітаризмом і авторитаризмом, підкреслював: 1 – авторитаризм має обмежений політичний плюралізм без ефективної конкуренції за владу; 2 – відсутня державна ідеологія, але існує ресурс; 3 – відсутня інтенсивна політична мобілізація; 4 – лідер держави або група урядовців діють на основі певних інституційних норм. Крім того, силові структури мають домінантні позиції у процесі прийняття рішень (Лінц 2018).

Фактично центральним питанням при аналізі авторитаризму є не засіб завоювання влади, а метод її реалізації, ставлення до закону, як гаранта свободи громадян, засоби легітимації. Тому сучасна криза ліберальної демократії є кризою інститутів, які балансують між «народним волевиявленням» та «тиранією більшості». І в такій ситуації традиційний авторитаризм і новий авторитаризм негативно ставляться до правової держави та демократії. Але якісна відмінність між ними у підґрунті політичної підтримки. У той час, коли політична система функціонує стабільно і немає тенденцій до делегітимації, то немає потреби використовувати насилля. Але, коли режим поступово втрачає свою легітимність, то постає дилема: лишитися влади чи зберегти її за допомогою насилля за зразком класичних авторитарних режимів. Тому основною умовою збереження політичної підтримки режиму є задоволення суспільних очікувань. Тобто інституціональна криза ліберальної демократії, до якої додаються

деякі соціальні процеси, породжує авторитарні тенденції. Але водночас діючі інститути демократії мають певний рівень легітимності, а ідея «нероздільної єдиної державної влади» (ідея, яка завжди підлягала критиці з боку лібералізму як нехтування інтересів індивіда, прав і свобод громадянина, і прояв тоталітаризму), має підтримку, оскільки ідеї національних інтересів домінують над законом. Тобто для нового авторитаризму на ліберальному підґрунті існування правової держави не є вже важливою умовою його функціонування. Тому можна припустити, що головним чинником легітимного обмеження прав і свобод громадян може стати домінанта колективного над індивідуальним. Наслідком такої тенденції може бути зміна змісту правової держави при збереженні формальних інститутів ліберальної демократії.

ЛІТЕРАТУРА

Закария, Ф. 2004. *Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за их пределами*. М.: Ладомир.

Yun-han Chu, Robert, Huang, Kai-Ping Kai-Ping, Lagos, Marta. 2020. "Mattes A Lost Decade for Third-Wave Democracies?", *Journal of Democracy*, Vol. 31, 2: 166-181

Бжезінський, З. 2000. *Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ.

Манн, М. 2018. *Источники социальной власти Т.4. Глобализация, 1945-2011*. М.: Дело РАН и ГС.

Арриги, Дж. 2006. *Долгий двадцатый век: Деньги, власть и истоки нашего времени*. М.: Территория будущего.

Модельски, Дж. 2005. "Эволюция глобальной политики", *Полис*. 3-4: 62-82, 124-141.

Jonescu, G., Gellner E. 1969. *Introduction*. In: *Populism: Its Meanings and National Characteristics*. L.: Weidenfeld and Nicolson

Краус, Т. 2020. "Репетиция диктатуры. Вторая попытка Орбана", *Скепсис*. URL: http://scepisis.net/library/id_3950.html

Вінникова, Н.. 2019. *Парадокси політичних рішень в епоху постдемократії: моногр.* Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Dahlman, C. 2017. "New Technologies, Jobs, Growth, and Development", *The Growth Dialogue*. 14: 1-7. URL: <http://growthdialogue.org/growthdialog/wp-content/uploads/2017/11/Policy-Brief-14-Dahlman.pdf>

von Beyme, Klaus. 2017. "From Post-Democracy to Neo-Democracy", *Springer*.

Вятр, Е. 2017. "Сравнительный анализ старого и нового авторитаризма", *Журнал Белорусского государственного университета. Социология*. 4: 26-33.

Шкель, С. 2013. "Новая волна: многообразие авторитаризма в отражении современной политической науки", *Polit Book* 4: 120-139.

Csaky Zselyke. 2020. *Dropping the Democratic Facade*. URL: <http://freedomhouse.org/report/nations-transit/2020>.

Даймонд, Л. 1999. "Прошла ли третья волна демократизации?", *Полис*. 1: 10-26.

О'Доннелл, Г. 1994. "Делегативная демократия", *Пределы власти* 2-3: 52-69. URL: <http://old.russ.ru/antolog/predely/2-3/dem01.htm>

Левицкий, С., Вэй, Л.А. 2018. "Подъем конкурентного авторитаризма", *Неприкосновенный запас*. 121: 29-47.

Мюллер Я.-В. 2014. *Споры о демократии: Политические идеи в Европе XX века*. М.: Изд-во Института Гайдара.

Рейтинг стран по уровню демократии. 2019. URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/democracy>.

Шкель, С.Н. 2016. "Неопатримониальные практики и устойчивость авторитарных режимов Евразии", *Полития* 83: 94-107. DOI: 10.30570/2078-5089-2016-83-4-94-107

Fisun, O. 2019. "Neopatrimonialism in post-soviet Eurasia". In: *Stubborn Structures. Reconceptualizing Post-Soviet regimes* /Ed. by Ballant Magyar. Budapest-New-York: 75-96.

Нойманн, Ф.Л. 2015. *Бегемот. Структура и практика национал-социализма 1933–1944*. СПб.: Владимир Даль.

Линц, Х. 2018. "Тоталитарные и авторитарные режимы", *Неприкосновенный запас*. 4 (120): 16-62.

REFERENCES

Zakaria, Fareed Rafiq 2004. *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad*. M.Ladomir (In Russian).

Yun-han Chu, Robert, Huang, Kai-Ping Kai-Ping, Lagos, Marta "Mattes A Lost Decade for Third-Wave Democracies?", *Journal of Democracy*. Vol. 31. 2: 166-181.

Brzeziński, Zbigniew 2000. *The grand chessboard: American primacy and its geostrategic imperatives*. Ivano-Frankivsk: Lileya (in Ukrainian).

Mann, M. 2018 *The Sources of Social Power*. T.4, Moscow: Delo (in Russian)

Arrighi, G. 2006 *Long twentieth century: Money, power and sources of our time*. Moscow: Territoriya budushchogo (in Russian)

Modelski G. 2005. "Evolution of global policy". *Polis*. 3 -4: 62–82; 124–141 (in Russian).

Jonescu G., Gellner E. 1969. "Introduction". In: *Populism: Its Meanings and National Characteristics*. L.: Weidenfeld and Nicolson

Kraus, T. "Rehearsal of dictatorship. Urban's second reward", *Scepisis*. URL: http://scepisis.net/library/id_3950.html (in Russian).

Vinnikova, N. 2019. Paradoxes of Political Decisions in the Post-Democratic Age Kh.: HNU imeni V.N. Karazina: monograph (in Ukrainian).

Dahlman C. 2017. New Technologies, Jobs, Growth, and Development, *The Growth Dialogue*. 4: 1-7. URL: <http://growthdialogue.org/growthdialog/wp-content/uploads/2017/11/Policy-Brief-14-Dahlman.pdf>

von Beyme, Klaus 2017. *From Post-Democracy to Neo-Democracy*. Springer.

Vyatr, Jerzy. 2017 “Comparative analysis of old and new authoritarianism”, *Journal of Belarusian State University. Sociology* 4: 26-33 (in Russian).

Shkel, S. 2013. “New wave: the diversity of authoritarianism in the reflection of modern political science”, *Polit Book* 4: 120-139 (in Russian).

Csaky Zselyke. Dropping the Democratic Facade. URL: <http://freedomhouse.org/report/nations-transit/2020>.

Dajmond, L. 1999. “Has the Third Wave of Democratization Passed?”, *Polis*. 1 : 10-26 (in Russian).

O'Donnell, G. 1994. “Delegative democracy”, *Limits of power* 2-3: 52–69. URL:

<http://old.russ.ru/antolog/predely/2-3/dem01.htm> (in Russian).

Leviczkij S., Ve`j L.A. 2018. “The rise of competitive authoritarianism”, *Emergency store*: 21: 29-47 (in Russian).

Muller Yan. 2014. *The Debate about Democracy: Political Ideas in Europe of the XX Century*. M.: Izd-vo Instituta Gaidara (in Russian)

Country Ranking by Democracy URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/democracy> (in Russian).

Shkel, S 2016. “Neopatrimonial practices and the stability of authoritarian regimes of Eurasia”. *Politiva*. 83: 94-107. DOI: 10.30570/2078-5089-2016-83-4-94-107 (in Russian)

Fisun, O. 2019. “Neopatrimonialism in post-soviet Eurasia”. In: *Stubborn Structures. Reconceptualizing Post-Soviet regimes* / Ed. by Ballant Magyar, Budapest-New-York: 75-96.

Nojmann, F.L. 2015. Hippopotamus. The structure and practice of national socialism 1933–1944. SPB.: Vladimir Dal. (in Russian)

Lincz, X. 2018. “Totalitarian and authoritarian regimes”, *Emergency store* 4 (120): 16-62 (in Russian)

DOI: 10.26565/2220-8089-2020-37-02

УДК 321.7

Oleksandr Romanyuk

Professor, Dr. Sc. in Political Science,
Kharkiv State Academia of Culture,
Bursatskyi uzviz, 4, Kharkiv, 61057, Ukraine,
olexromanyuk@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0002-8756-9018>

DELEGATIVE DEMOCRACY: CONCEPTS AND UKRAINIAN REALITIES

This paper is devoted to clarifying the essence of the political regime that emerged in Ukraine as a result of the 2019 presidential and parliamentary elections. The author concludes that the current political regime in Ukraine is a classic example of delegative democracy, as it emerged as a result free, competitive and transparent elections, but after the election all state power was concentrated in the hands of the president, with significant violations of generally accepted standards of democratic of governance and norms and procedures of Ukrainian legislation. He emphasizes that the value of the concept of delegative democracy lies in the fact that it illustrates one of the contradictions in the democratic development of many countries that lack democratic traditions – the contradiction between the electoral legitimacy of government and generally accepted standards of democratic governance. Delegative democracies are by its nature the populist regimes, the emergence of which is caused by the belief of citizens in improving their lives under the leadership of a charismatic person. It is noted that delegative regime as a result of growing public dissatisfaction with both its domestic and foreign policies are democracy has three development trends: 1) comparable endurance; 2) the transformation to autocracy; 3) the removal of the president from power as a result of subsequent elections or mass protests. The author believes that all these alternatives can theoretically be inherent in the current regime of delegative democracy in

Ukraine, but the endurance is the least likely of them. The transformation of delegative democracy into autocracy or the elimination of the Zelensky regime as a result of growing public dissatisfaction with both its domestic and foreign policies are more likely.

Key words: *democracy, delegative democracy, defective democracies, balance of power, system of checks and balances, Ukraine.*

Романюк Олександр Іванович

професор, д. політ. н.,
Харківська державна академія культури,
Бурсацький узвіз, 4, Харків, 61057,
olexromanyuk@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0002-8756-9018>

ДЕЛЕГАТИВНА ДЕМОКРАТІЯ: КОНЦЕПЦІЇ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

З'ясовується сутність політичного режиму, який виник в Україні внаслідок президентських та парламентських виборів 2019 року. Робиться висновок, що сучасний політичний режим в Україні є класичним прикладом делегативної демократії, оскільки, він виник в результаті вільних, конкурентних та прозорих виборів, проте після виборів уся державна влада була сконцентрована в руках президента, що відбулося з суттєвими порушеннями як загально визнаних стандартів демократичного врядування, так і норм та процедур українського законодавства. Наголошується, що цінність концепції делегативної демократії полягає в тому, що ця концепція унаочнює одну із суперечностей демократичного розвитку багатьох країн, які позбавлені демократичних традицій, – суперечність між електоральною легітимацією урядової влади та загально визнаними стандартами демократичного врядування. За своєю природою делегативні демократії є популістськими режимами, появу яких спричиняє віра громадян в покращання свого життя за керівництва харизматичного лідера. Відмічається, що делегативні демократії мають три тенденції розвитку: 1) порівнянну витривалість; 2) трансформацію до автократії; 3) усунення президента від влади внаслідок наступних виборів або масових протестних акцій. Стверджується, що всі ці альтернативи теоретично можуть бути притаманні сучасному режиму делегативної демократії в Україні, але тривалість є найменш імовірною з них. Більш імовірними є трансформація делегативної демократії в автократію або усунення режиму Зеленського внаслідок зростання суспільного незадоволення як його внутрішньою політикою, так і зовнішньою.

Ключові слова: демократія, делегативна демократія, дефектні демократії, баланс влади, система стримувань та противаги, Україна.

Романюк Александр Иванович

профессор, д. полит. н.,
Харьковская государственная академия культуры
Бурсацкий спуск, 4, Харьков, 61057,
olexromanyuk@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0002-8756-9018>

ДЕЛЕГАТИВНАЯ ДЕМОКРАТИЯ: КОНЦЕПЦИИ И УКРАИНСКИЕ РЕАЛИИ

Выясняется сущность политического режима, который возник в Украине вследствие президентских и парламентских выборов 2019 года. Делается вывод, что современный политический режим в Украине является классическим примером делегативной демократии, поскольку он возник в результате свободных, конкурентных и прозрачных выборов, однако после выборов вся государственная власть была сконцентрирована в руках президента, что произошло с существенными нарушениями как общепризнанных стандартов демократического правления, так и норм и процедур украинского законодательства. Отмечается, что ценность концепции делегативной демократии заключается в том, что эта концепция раскрывает одно из противоречий демократического развития многих стран,

лишенных демократических традиций, – противоречие между электоральной легитимацией правительственной власти и общепризнанными стандартами демократического правления. По своей природе делегативные демократии являются популистскими режимами, появление которых вызывает вера граждан в улучшение своей жизни при руководстве харизматического лидера. Отмечается, что делегативные демократии имеют три тенденции развития: 1) сравнительную долговечность; 2) трансформацию к автократии; 3) устранение демократии в Украине, но долговечность является наименее вероятной из них. Более президента от власти в результате следующих выборов или массовых протестных акций. Утверждается, что все эти альтернативы теоретически могут быть присущи современному режиму делегативной вероятными являются трансформация делегативной демократии в автократию или устранение режима Зеленского вследствие роста общественного недовольства как его внутренней политикой, так и внешней.

Ключевые слова: демократия, делегативная демократия, дефектные демократии, баланс власти, система сдержек та противовесов, Украина.

The leading trend in the political development of the current world is the transition to democracy, the minimum criterion of which is the formation of governmental authority through free, competitive and general elections. All countries with such a criteria are defined as electoral democracies. In 1974, there were 39 electoral democracies in the world (27.5% of the total) (Diamond 1996: 26, tab. 1). In early 2018, their number increased to 116 (59.5%) (Freedom in the World 2018: 1228). However, the spread of electoral democracies was not accompanied by the same rate of increase in the number of liberal ones. The latter are characterized by the complete or almost complete realization of all fundamental civil liberties and political rights and their reliable protection. A large number of new democracies have significant deviations from the standards of democratic governance inherent in the old liberal democracies of the West. Various forms of deviations have been considered in «Democracies with Adjectives» by David Collier and Steven Levitsky (Collier & Levitsky 1997: 437-442).

One form of deviation is delegative democracy. The concept of delegative democracy was proposed by Argentine political scientist Guillermo O'Donnell (O'Donnell 1994) and then refined by German political scientists Wolfgang Merkel, Aurel Croissant, Hans-Jurgen Pugle and Peter Thiery. The concept of delegative democracy is relevant for analyzing the realities of Ukraine's current political development. **The aim** of this paper is to find out how far the concept of delegative democracy can be applied to the political regime in Ukraine that emerged from the 2019 presidential elections.

O'Donnell's concept of delegative democracy. The notion of delegative democracy was introduced by O'Donnell's to

characterize the functioning of electoral regimes in a number of Latin American countries with a presidential form of government. O'Donnell, defining the essence of delegative democracy, points out: «Delegative democracies are grounded on one basic premise: he who wins a presidential election is enabled to govern the country as he sees fit, and to the extent that existing power relations allow, for the term to which he has been elected» (O'Donnell 1994: 61). In a delegative democracy, «... the President is the embodiment of the nation and the main custodian of the national interest, which it is incumbent upon him to define» (O'Donnell 1994: 61).

O'Donnell opposes delegative democracies and representative ones. Both of these types involve delegation and representation, but power is dispersed between different political institutions (parliament, government, courts, parties, pressure groups) in representative democracy, whereas it is concentrated in the presidential institute in delegative one. O'Donnell discloses the shortcomings of delegative democracies:

- «... the president and his most trusted advisors are the alpha and the omega of politics». (O'Donnell 1994: 60);

- «... the president isolates himself from most political institutions and organized interests, and bears sole responsibility for the successes and failures of 'his' policies» (O'Donnell 1994: 61).

- «The place of well-functioning institutions is taken by other nonformalized but strongly operative practices – clientelism, patrimonialism, and corruption» (O'Donnell 1994: 59);

- «...[the] resistance – be it from congress, political parties, interest groups, or crowds in the streets – has to be ignored» (O'Donnell 1994: 61).

However, the main drawback of delegative democracies is that «their institutional weaknesses and erratic patterns of policy making, are more prone to interruption and breakdown than representative democracies» (O'Donnell 1994: 67).

Delegative democracy in the concept of defective democracies. The notion of delegative democracy has been further developed in the concept of defective democracies. This concept was represented in Merkel and Croissant's article «Formal Institutions and Informal Rules in Defective Democracies», where the authors defined defective democracies as «systems of governance characterized by the existence of a meaningful and effective electoral regime that governs access to power (free, secret, equal and general elections), but they have significant functional limitations on institutions that provide political participation and protection of basic political rights and civil liberties, as well as ineffective horizontal control of democratically legitimate authorities» (Merkel & Croissant 2000: 6fff). Merkel and Croissant initially identified three types of defective democracies: exclusive democracy (Exklusive Demokratie), democracy with enclaves (Demokratie mit Enklaven) and illiberal democracy (Illiberale Demokratie). But soon, Croissant and Teri in the article «Defective and Other Democracies» divided illiberal democracy into two subtypes: antiliberal and delegative (Croissant und Thiery 2000/2001: 28-29). Finally, Merkel, Croissant and Puhle distinguished delegative democracy into a separate type of delegative democracies in their papers of the mid-2000s. (Merkel 2004: 50; Croissant 2004: 165, Puhle 2005: 12-13).

Although this term was borrowed from O'Donnell, it has taken a different connotation within the concept of defective democracies. Croissant and Terry note: «While O'Donnell's notion of 'delegation' characterizes the relationship between voters and the President ('vertical delegation'), our use of this term is directed at relations between three actors: government, parliament, and the judiciary ('horizontal delegation')» (Croissant und Thiery 2000/2001: 28fff). Merkel believes that the main drawback of delegative democracies is: «The checks and balances that functioning democracies need in order to maintain a balanced political representation are undermined» (Merkel 2004: 50). The authors of the concept of defective democracies consider the main disadvantages of delegative democracy to be the following:

- «Governments, usually led by charismatic presidents, circumvent parliament, influence the judiciary, damage the principle of legality, undermine checks and balances, and shift the equilibrium of the balance of power unilaterally in favour of the (presidential) executive» (Merkel 2004: 50);

- «Governments circumvent the parliament, have an extra constitutional impact on the judiciary, shift the balance of power in their favor and equip themselves with one of the people unauthorized power» (Croissant und Thiery 2000/2001: 28);

- «In most cases the executive dominates the legislative power and/or governs by decree. In addition, usually the courts of law are not independent and lack effective power» (Puhle 2005: 12).

Extrapolation of the concept of delegative democracy to the current situation in Ukraine. The current political regime in Ukraine is to be regarded as a classic case of delegative democracy. This regime can be considered a democracy, as it arose from the 2009 presidential elections, which were recognized by the Ukrainian and international public as free and competitive. According to the election results, comedian and showman Volodymyr Zelensky was elected President of Ukraine. He received 73.22% of the votes in the second round (in the first round – 30.24 %). However, post-election democracy in Ukraine should qualify as delegative, as all state power under Zelensky presidency was very quickly concentrated in the hands of the newly elected president. At the same time, both generally accepted standards of democratic governance and norms and procedures of Ukrainian legislation were significantly violated, as evidenced by the following facts.

First, from the very beginning of his presidency, Zelensky began appointing persons to important government positions with significant violations of the law. Thus, on May 21, 2019, he appointed the Chief of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine, which took place without the submission of the Minister of Defense, as required by paragraph 9 «Regulations on the General Staff of the Armed Forces of Ukraine». The next day, the incumbent chairman of the Servant of the People party was appointed deputy head of the Security Service of Ukraine (SBU), while Article 6 of the Law on the Security Service of Ukraine prohibits SBU employees from membership in political parties. In the first hundred days of Zelensky presidency alone, 42 such violations were recorded. Moreover, the

main motive for the appointments was not professional qualities and work experience, but friendly relations with the President.

Second, Zelensky concentrated in his hands both the executive and the legislature. In his inaugural address, he announced the dissolution of parliament and the holding of extraordinary parliamentary elections. He explained this decision by the absence of a parliamentary majority in the Verkhovna Rada, although there were no signs of parliamentary incapacity. At the same time, he urged the government to resign, although this is the prerogative of Parliament, in accordance with the Constitution of Ukraine. The dispute between the President and the Parliament was referred to the Constitutional Court of Ukraine, which made a very legally dubious decision - this conflict must be resolved by the people through early parliamentary elections, as it is impossible to reliably prove both that there is no parliamentary majority in the Verkhovna Rada and that it exists. As a result of extraordinary parliamentary elections, the overwhelming majority of parliamentary seats (254 out of 424) were won by the presidential the Servant of the People party. The Servant of the People party, having won an absolute majority of seats in parliament, seized the entire leadership of the Verkhovna Rada – the positions of its chairman and first deputy chairman, as well as the heads of 19 of the 23 parliamentary committees. The one-party majority formed a new government. Andreas Umland, reflecting on the situation in Ukraine after the 2019 parliamentary elections, notes: «The result of the Ukrainian election was the concentration of all executive and mostly legislative power in the hands of one party» (Umland 2019). However, the Servant of the People party, which was formed on the eve of the 2019 presidential election, had neither a clear organizational structure, nor ideological principles, nor a stable circle of supporters. The amorphous nature of the Servant of the People party meant that every decision to form a government was made by the President. Bankova forced its majority to vote in favor of the bills that many parliamentarians never saw (How Zelensky concentrates power 2019).

Third, Zelensky, concentrating the executive and the legislature in his hands, prematurely dissolved the Central Election Commission (CEC) with the help of a pocket parliamentary majority. Despite the fact that the CEC was established on October 6, 2018 by the previous Verkhovna Rada (according to the law «On the Central Election Commission», the term of office of its members is 7 years) and it held the

presidential and parliamentary elections of 2019, which according to domestic and foreign observers and experts in the field of electoral law were the most honest and transparent in the history of Ukrainian elections, the Verkhovna Rada adopted a resolution on the initiative of the President on early termination of the CEC on September 13, 2019. On October 4, a new CEC was approved, with the nominee of the Servant of the People party as its chairman and secretary, as well as 12 members out of 17.

Fourth, the independence of the judiciary was threatened under Zelensky's presidency. On August 29, 2019, the President submitted to the Verkhovna Rada as an urgent draft law «On Amendments to the Law of Ukraine 'On the Judiciary and the Status of Judges' and Some Laws of Ukraine on the Functioning of Judicial Governance», which provided for the reduction of the Supreme Court from 200 to 100 judges, changes in the rules of selection of members of the High Qualification Commission of Judges of Ukraine and a complete reset of this agency. Despite serious remarks on this bill by the President of the Supreme Court of Ukraine, leaders of the Council of Europe and the EU Delegation to Ukraine, lack of opinion of the Venice Commission, resistance of 4 factions of the Verkhovna Rada, it was adopted on October 16 by 236 votes. Secretary General of the Council of Europe Marija Pejčinović Burić, characterizing the shortcomings of this law, stated that it «puts forward changes that could have significant implications for the independence of the judicial system. In particular, it affects the status and competencies of judges, as well as relating procedures» (Council of Europe criticizes judicial reform 2019).

Fifth, the threat to press freedom has also been restored under Zelensky's presidency. On January 2020, Ukrainian Minister of Culture Volodymyr Borodyansky submitted to parliament a draft law on disinformation, which was supported by President Zelensky. The bill wants to introduce civil and criminal liability for offenders (with punishments ranging from very high fines to imprisonment of up to 7 years) and the creation of a new bodies: an «information ombudsman» who would be responsible for both checking and removing fake news and «Association of professional journalists of Ukraine», whose will be eligible for state protection services. This initiative has already raised numerous criticisms from Ukrainian and European journalists and citizens, who immediately accused the government of wanting to violate the right to

freedom of speech and freedom of the press. Media experts fear real interference by governmental bodies in journalistic activities, with a consequent restriction of freedom of expression. The National Union of Journalists of Ukraine warns that the law would legalize state interference in the journalistic profession and limits the rights of media workers. The UN monitoring mission was also outraged by the Ukrainian authorities, as the new bill does not meet the international standards on human rights in the slightest and is a threat that could lead to self-censorship and, in the most serious cases, to persecution of journalists «for doing their job» (Bettiol 2020).

Six, the repressions against political opponents resumed during Zelensky's presidency. Thirteen criminal cases against former Ukrainian President Petro Poroshenko have been opened on dubious charges. In September 2019, the State Bureau of Investigation (SBI) opened a criminal investigation against former Chairman of the Verkhovna Rada Andriy Parubiy for allegedly «interfering in the election process». In October 2019, Serhiy Pashinsky, a former deputy of the Verkhovna Rada and one of the leaders of the Revolution of Dignity, was arrested in a twice-closed criminal case. In February 2020, the State Bureau of Investigation raised suspicions of «threats to the President» to Sofia Fedina, a Member of Parliament from the European Solidarity party, and public figure Marusya Zverobiy. In April 2020, Tatiana Chornovil, a journalist and public figure, a former member of parliament, was placed under house arrest on a SBI for allegedly participating in the arson of the Party of Regions office in February 2014. On May 19, the Office of the Prosecutor General opened another criminal case against Poroshenko under the article «abuse of power or official position». The next day, Zelensky told that «Poroshenko sentence is a matter of time». These events provoked a negative reaction from the Ukrainian public and authoritative figures of the European Union, such as Donald Tusk (Makszimov 2019), Carl Bildt (Bildt 2019). On April 24, the World Congress of Ukrainians issued a statement stating: «The Ukrainian World Congress (UWC) and global Ukrainian diaspora share the concerns of the civil society due to the indications of pressure on the independence of the judicial and law enforcement authorities, attempts of persecution of political opponents and convulsion of events of the Revolution of Dignity. The UWC once again emphasizes the importance of upholding the rule of law, the

unacceptability of political justice and pressure on the judicial authorities» (Ukrainian World Congress, 2020). Adrian Karatnytsky, a senior member of the Atlantic Council, describing these events, notes: «For the first time since the last days of the Yanukovich era, Ukraine has taken a step towards tyranny» (Karatnytsky 2020).

Conclusion. The value of the concept of delegative democracy is that it illustrates one of the contradictions of democratic development that is inherent in many countries, which are devoid of democratic traditions – the contradiction between the electoral legitimacy of government and generally accepted standards of democratic governance. Delegative democracies are by its nature the populist regimes, the emergence of which is caused by the belief of citizens in improving their lives under the leadership of a charismatic person. Delegative democracies have three development trends.

The first is comparable endurance, as in Latin America, which is mostly linked to the international context (O'Donnell 1994: 67).

The second is the transformation to autocracy. Such regimes can be considered democracies as long as presidential power is based on the results of free, competitive and fair elections. However, the concentration of power entails the temptation of administrative influence in the next elections, which therefore make them not free, not competitive and not fair. This evolution was demonstrated by Russia, which was considered an electoral democracy before the 2004 presidential election (Freedom in the World 2005: 519-524).

The third is the removal of the president from power as a result of subsequent elections or mass protests. This happens when the populist government is unable to realize society's hopes for a better life, which leads to the loss of the president's charisma, delegitimization and the collapse of the regime. Both variants showed Georgia in 2003 (Rose Revolution) and 2013 (presidential elections).

All these alternatives can theoretically be inherent in the current regime of delegative democracy in Ukraine. The endurance is the least likely of these. This causes the unreality of Zelensky's election promises, the unprofessionalism of his team, the heterogeneity and internal contradictions of his socio-political support. The transformation of delegative democracy into autocracy is more likely. This is clearly evidenced by the recent negative trends, especially political repression against the opposition. The creation of a

controlled CEC raises strong doubts that the next election will be free, competitive and fair. It is no less likely that Zelensky's regime will be overthrown by growing public dissatisfaction with both his domestic and foreign policies. During the year of Zelensky's presidency, many mass protests have already taken place, among which were especially powerful: «No capitulation» on 2019, November 21 ('No capitulation' 2019) and «Stop revenge» on 2020, May 24 (Protest rally 'Stop revanche' against Zelensky's politics 2020).

REFERENCES

- Diamond, L. 1996. "Is the Third Wave Over?", *Journal of Democracy* 3 (7): 20-37.
- "Freedom in the World 2018: The Annual Survey of Political Rights & Civil Liberties". / Gen. ed by A. Puddington. New York; Washington, DC: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Collier, D & St. Levitsky. 1997. "Democracy 'With Adjectives': Conceptual Innovation in Comparative Research", *World Politics* 3 (49): 430-451.
- O'Donnell, G. 1994. "Delegative Democracy", *Journal of Democracy*. 1 (5): 55-69.
- Merkel, W. und A. Croissant. 2000. "Formale Institution und informale Regein in defekten Demokratien", *Politische Vierteljahresschrift* 1(41): 3-30 (In German).
- Croissant, A. und P. Thiery. 2000/2001. "Von defekten und anderen Demokratien", *WeltTrends Winter* (29): 9-32 (In German).
- Merkel, W. 2004. "Embedded and Defective Democracies", *Democratization*.5 (11): 33-58.
- Croissant, A. 2004. "From Transition to Defective Democracy. Mapping Asian Democratization", *Democratization*. 5 (11): 156-178.
- Puhle, H. J. 2005. "Democratic Consolidation and "Defective Democracies", *Working Paper by Facultad de Derecho Universidad Autonoma de Madrid* 47:1-20.
- Umland, A. 2019. "Ukraine: 'Le président Zelensky face à la 'continuité comportementale de l'élite'". *Le Monde*: 8 août (In French).
- "How Zelensky concentrates power or the Presidential-Bohdan Republic". 2019. *EMPR.media*, September 30. URL: <https://empr.media/opinion/investigations/how-zelensky-concentrates-power-or-the-presidential-bohdan-republic/>
- "Council of Europe criticizes judicial reform bill adopted in first reading", 2019. *112 Ukraine*, October 3. URL: <https://112.international/ukraine-top-news/council-of-europe-criticizes-judicial-reform-bill-adopted-in-first-reading-44177.html>
- Bettiol, C. 2020. "Ukraine: from press freedom to censorship risks", *Osservatorio*, February, 25. URL: <https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/Ukraine/Ukraine-from-press-freedom-to-censorship-risks-199708>
- Makszimov, V. 2019. "New EPP chief Tusk voices concern over 'politically motivated prosecutions' in Ukraine", *EURACTIV.com*, November 22. URL: <https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/new-epp-chief-tusk-voices-concern-over-politically-motivated-prosecutions-in-ukraine/>
- Bildt, C. 2019. *Twitter post*, December 10. URL: <https://twitter.com/carlbildt/status/1204482343718838276>
- "Ukrainian World Congress warns Ukrainian authorities against politically motivated justice", *Ukrainian World Congress site*, 2020, April 24. URL: https://ukrainianworldcongress.org/news.php/news/2064/fbclid/IwAR0PIEIBd_v8nknQXhWpd7STyJeRFdb99r24mHFfTEG9lraQoacxHXyB_oc/lang/en
- Karatnycky, A. 2020. "Zelenskyy puts Ukraine's Maidan Revolution on trail", *Atlantic Council*, April 14. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/z-elenskyy-puts-ukraines-maidan-revolution-on-trial/>
- "Freedom in the World 2005: The Annual Survey of Political Rights & Civil Liberties" / Ed. by A. Piano & A. Puddington. New York; Washington, DC: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.. 800 p.
- "No capitulation': Ukrainians rally before Russia summit", 2019. *Aljazeera*, December 8. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2019/12/capitulatio-n-ukrainians-rally-russia-summit-191208143458772.html>
- Protest rally 'Stop revanche' against Zelensky's politics takes place in Kyiv". 2020. *112.UA*, May 24. URL: <https://112.international/politics/protest-rally-stop-revenge-against-zelenskys-politics-takes-place-in-kyiv-51605.html>

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТЕОРІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ У СУЧАСНИХ ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Доводиться необхідність розрізняти модернізацію як теорію і як процес. Зауважується, що варто також розрізняти модернізацію в широкому сенсі (як постійний процес виробництва певних відповідей на виклики оточуючого середовища) та в вузькому розумінні (як процес засвоєння моделей економічного, соціального, політичного та культурного розвитку західного суспільства).

Розкривається зміст теорії модернізації як міждисциплінарної системи поглядів, ідей, схем, і моделей аналізу, що розкриває динаміку подолання відсталості традиційних суспільств, вивчає закономірності трансформації перехідних суспільств у сучасні, розвинені.

Як процес модернізація трактується сучасною наукою як процес набуття менш розвиненими суспільствами низки рис, характерних для більш розвинених суспільств.

Виокремлюються декілька етапів в еволюції теорії модернізації, розглядаються особливості кожного з них. Перший етап (середина 50-х – 60-ті роки ХХ ст.) був періодом зародження і становлення теорії модернізації, вироблення на її основі конкретно-орієнтованих моделей соціально-економічного розвитку. На другому етапі модернізації відбулася переоцінка ідей першого етапу, аналіз прорахунків, виявлених суспільно-політичною практикою. Було доведено, що модернізація має і зворотній вектор. Головним елементом, від якого залежить характер перехідних процесів і перетворень, почали вважати соціокультурний чинник. Третій, сучасний, етап модернізації (кінець 1980-х – початок 1990-х) проходив за умов розпаду світової соціалістичної системи, коли постсоціалістичні країни намагалися, завдяки вестернізації, стати в один рівень з розвиненими західними країнами. Відзначається помилковість механічного перенесення західної моделі в інші країни через неврахування різного потенціалу їхнього розвитку та здатності розвинених країн постійно вдосконалювати свою систему.

Доводиться, що на сучасному етапі варто більше говорити про «постмодернізацію», яка ґрунтується на прагненні до глибокого взаєморозуміння різних соціальних та політичних суб'єктів у суспільстві, пошуках нових суспільних цінностей, умінні досягати компромісу з принципових політичних питань та іншого.

Ключові слова: теорія модернізації, процес модернізації, постмодернізація, етапи модернізації, наздогоняюча модернізація.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТЕОРІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ В СОВРЕМЕННЫХ ПОЛІТОЛОГІЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

Доказывается необходимость различать модернизацию как теорию и как процесс. Отмечается, что стоит различать модернизацию в широком смысле (как постоянный процесс продуцирования определенных ответов на вызовы окружающей среды) и в узком смысле (как процесс освоения моделей экономического, социального, политического и культурного развития западного общества).

Раскрывается содержание теории модернизации как междисциплинарной системы взглядов, идей, схем и моделей анализа, которая раскрывает динамику преодоления отсталости традиционных обществ, изучает закономерности трансформации переходных обществ в современные, развитые.

Как процесс модернизация трактуется современной наукой как процесс приобретения менее развитыми обществами ряда черт, характерных для более развитых обществ.

Выделяется несколько этапов в эволюции теории модернизации, рассматриваются особенности каждого из них. Первый этап (середина 50-х- 60-тые годы XX ст.) был периодом зарождения и становления теории модернизации, формирования на ее основе конкретно-ориентированных моделей социально-экономического развития. На втором этапе модернизации состоялась переоценка идей первого этапа, а также анализ просчетов, выявленных общественно-политической практикой. Было доказано, что модернизация имеет и обратный вектор. Главным элементом, от которого зависит характер переходных процессов, стали считать социокультурный фактор. Третий, современный, этап модернизации (конец 1980-х - начало 1990-х годов), проходил в условиях распада мировой социалистической системы, когда постсоциалистические страны стремились, благодаря вестернизации, достичь уровня развитых западных стран. Отмечается ошибочность механического перенесения западной модели на другие страны, поскольку, таким образом не учитываются различия в потенциалах развития и способность развитых стран постоянно совершенствовать свою систему.

Доказывается, что на современном этапе стоит больше говорить про «постмодернизацию», которая основывается на стремлении разных социальных и политических субъектов в обществе к глубокому взаимопониманию, поиске новых общественных ценностей, умении достигать компромисса по принципиальным политическим вопросам.

Ключовые слова: теория модернизации, процесс модернизации, постмодернизация, этапы модернизации, догоняющая модернизация.

Julia Rudenko

Associate Professor, Ph.D. in Political Science,
National Academy of Security Service of Ukraine,
Street Maksymovycha M. 22, Kyiv, 03022, Ukraine,
uliarudenko507@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-5292-5334>

CONCEPTUALIZATION OF THE THEORY OF MODERNIZATION IN MODERN POLITICAL SCIENTIFIC RESEARCH

There is a need to distinguish between modernization as a theory and as a process. It is noted that modernization should also be distinguished in a broad sense (as a constant process of producing certain responses to environmental challenges) and in a narrow sense (as a process of learning models of economic, social, political and cultural development of Western society).

The content of the theory of modernization as an interdisciplinary system of views, ideas, schemes, and models of analysis is revealed, which reveals the dynamics of overcoming the backwardness of traditional societies, studies the patterns of transformation of transitional societies into modern, developed ones.

As a process, modernization is interpreted by modern science as a process of acquisition by less developed societies of a number of features characteristic of more developed societies.

There are several stages in the evolution of the theory of modernization, the features of each of them are considered. The first stage (mid-1950s and 1960s) was the period of the origin and formation of the theory of modernization, the development of concrete-oriented models of socio-economic development based on it. At the second stage of modernization there was a reassessment of the ideas of the first stage, analysis of miscalculations identified in socio-political practice. It has been proved that modernization has an inverse vector. The main element on which the nature of transitional processes and transformations depends, began to be considered a socio-cultural factor. The third, modern, stage of modernization (late 1980s - early 1990s) took place in the context of the collapse of the world socialist system, when post-socialist countries tried to become on a par with

developed Western countries through Westernization. There is an error in the mechanical transfer of the Western model to other countries due to disregard for the different potential of their development and the ability of developed countries to constantly improve their system.

It turns out that at the present stage it is worth talking more about "post-modernization", which is based on the desire for deep understanding of various social and political actors in society, the search for new social values, the ability to compromise on fundamental political issues and more.

Key words: *theory of modernization, process of modernization, post - modernization, stages of modernization, catching up modernization.*

Враховуючи багатоплановість перехідного процесу в Україні, не випадково у суспільствознавчій дослідницькій літературі можна зустріти різні терміни, що характеризують українське суспільство цього історичного періоду: перехідне, трансформоване, реформоване, модернізоване і т. п., які хоча часто вживаються як синоніми, але все ж таки наголошують на різних аспектах складного соціально-політичного процесу в країні, що сприяє більш адекватному і повному відображенню сутності специфічних аспектів глибоких соціальних зрушень. Найбільш цілісною, на нашу думку, є концепція модернізованого суспільства і, власне, теорія модернізації, від якої є похідним це поняття.

Актуальність теми пояснюється неоднозначністю змістовного наповнення феномена модернізації та спробою зацентрувати увагу на більш актуальних та спірних аспектах теорії модернізації.

Теоретичним підґрунтям концепції модернізації слугували ідеї Дж. Локка, А. Сміт, Ф. Тенніса, К. Маркса, пізніше – М. Вебера та Т. Парсонса.

Серед найбільш відомих учених – представників сучасної теорії модернізації – західні вчені С. Ліпсет, Г. Алмонд, Ф. Ріггз, Л. Біндер, С. Верба, Д. Коулман, Л. Пай, Д. Лапаламбара, С. Хантінгтон, В. Цапф, Ш. Ейзенштадт, Д. Лернер, Б. Мур, А. Етціоні, У. Ростоу, П. Бергер, З. Бауман, Ж-Ф. Ліотар, Е. Гідденс та інші.

Окресленою проблематикою серед вітчизняних учених займаються: О. Бабкіна, Є. Бистрицький, Є. Головаха, В. Горбатенко, О. Данілов, В. Журавський, Г. Зеленько, О. Категоренко, А. Колодій, В. Кремень, І. Курас, О. Майборода, М. Михальченко, О. Фісун, М. Шаповаленко та інші.

Метою статті є актуалізація основних засад теорії модернізації, її змісту, етапів, форм.

Українська дослідниця М. Шаповаленко заявляє: «Слід розрізняти модернізацію як теорію і як процес, а також модернізацію в широкому сенсі (як постійний процес

виробництва певних відповідей на виклики оточуючого середовища) та в вузькому розумінні (як процес засвоєння моделей економічного, соціального, політичного та культурного розвитку західного суспільства, складовою якої є вестернізація» (Шаповаленко 2007).

Як відомо, термін «модернізація» вживається у науці з 50-х років ХХ століття. У процесі свого розвитку теорія модернізації згодом набула рис міждисциплінарної системи поглядів, ідей, схем, і моделей аналізу, «що розкриває динаміку подолання відсталості традиційних суспільств, вивчає закономірності трансформації перехідних суспільств у сучасні, розвинені» (Політична наука в Україні 1991-2016 2016: 75).

Як процес модернізація трактується сучасною наукою як «процес набуття менш розвиненими суспільствами низки рис, характерних для більш розвинених суспільств; найважливіший напрям у політичній діяльності низки країн; одна з глобальних проблем і необхідна умова здійснення нового світового порядку» (Словник політичної думки 1993: 269).

Поняття «модернізація» часто розглядається як тотальна трансформація традиційного або досучасного суспільства до того типу технологій та відповідній їх соціальній структурі, котрі характерні для економічно розвинених і політично відносно стабільних країн західного світу. В її основі, як вважає Е. Тадевосян, лежить визнання головною закономірністю соціального розвитку «постійної зміни й ускладнення політичних, економічних і культурних структур та їх функцій у відповідності з потребами раціонального і ефективного функціонування суспільства» (Тадевосян 1996:136).

Найбільш плідна розробка концепції модернізації представлена в аспектах «соціології розвитку» (Т. Парсонс, Ш. Ейзенштадт, Д. Лернер, Б. Мур, А. Етціоні, У. Ростоу) і «політології розвитку» (Г. Алмонд, С. Верба, Л. Біндер, Л. Пай, С. Хантінгтон). Приблизно останнього розглядають її як частину загального процесу модернізації, коли перетворення відбуваються в усіх основних

компонентах соціальної системи (в економічній, правовій, політичній сферах, у соціальних відносинах, культурі, системі освіти та ін.), але вибір модернізаційного розвитку починається і здійснюється саме у сфері політики, з вияву політичної волі до змін. Вони вважають, що процес модернізації включає насамперед вдосконалення політичних структур і механізмів соціально-політичного розвитку. Пріоритетними проблемами цього напрямку вважаються: впорядкування геополітичного простору через утворення національних або федеративних держав, централізацію та децентралізацію влади тощо.

Присутні також інтегрально-синтезуючі підходи, які враховують досягнення обох вищевказаних напрямків.

Досліджуючи сутність поняття «модернізація» польський соціолог П. Штомпка зазначає, що воно вживається у трьох значеннях. По-перше, це прогресивні соціальні зміни, коли суспільство рухається вперед відповідно до прийнятої шкали поліпшень. По-друге, модернізація – це комплекс соціальних, політичних, економічних, культурних та інтелектуальних трансформацій, що відбувалися на Заході з XV сторіччя і досягли свого апогею у XIX–XX сторіччях. Сюди відносять також процеси індустріалізації, урбанізації, раціоналізації, демократизації, поширення індивідуалізму, мотивацію успіху тощо. По-третє, це процес, що відбувається у відсталих або слаборозвинених суспільствах і пов'язаний із зусиллями, спрямованими на те, аби наздогнати провідні, найбільш розвинені країни та наблизитися до центру сучасних суспільств, залишивши позаду периферію (Губерський 2002).

У дослідницькій літературі виділяють три сучасні етапи становлення теорії модернізації. Перший етап (середина 50-х – 60-ті роки XX ст.) був періодом зародження і становлення теорії модернізації, вироблення на її основі конкретно-орієнтованих моделей соціально-економічного розвитку. На другому етапі модернізації відбулася переоцінка ідей першого етапу, а також аналіз прорахунків, виявлених суспільно-політичною практикою. Було доведено, що моделі економічного зростання і політичної інституалізації виявилися самі по собі малоефективними й не спрацювали майже ніде так, як було задумано. Тому в 70–80-ті роки XX ст. перехід до модерну розглядають як цілісний (зі змінами у соціальній, економічній, політичній і культурній сферах) та відносно

тривалий процес, під час якого можливий не лише розвиток, але й відновлення старих структур і їх занепад. Тому виокремлюють «наздоганяючу» модернізацію, «часткову», «рецидивну», а також модернізацію «глухого кута». Головним елементом, від якого залежить характер перехідних процесів і перетворень, почали вважати соціокультурний чинник. Саме тому в 70–80-ті роки загально визнаним стало те, що модернізація може здійснюватися тільки на основі збереження національних традицій, які «допомагають зняти загрозу соціальної дезорганізації» та забезпечити мирний соціальний розвиток. Позитивним прикладом цього став розвиток таких країн Далекого Сходу, як Японія, Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Гонконг. Третій, сучасний, етап модернізації, який датують кінцем 80-х–початком 90-х років, проходив за умов розпаду світової соціалістичної системи, коли постсоціалістичні країни намагалися завдяки вестернізації стати в один рівень з розвиненими західними країнами. Але наприкінці 90-х років виявилось, що у таких країнах, як Польща, Угорщина, Словенія, Чехія та Естонія, соціальні системи яких були ближче до західної моделі, процес модернізації здійснювався більш-менш успішно, тоді як в інших країнах він зумовив формування «диктатури нової формації». Лідери деяких країн приходили до влади псевдodemократично, використовуючи адміністративний ресурс і маніпулятивні засоби впливу на громадську думку, а свої цілі пояснювали виключно реформаторськими міркуваннями. Третій етап модернізації, який збігся з розпадом світової соціалістичної системи, зумовив запозичення, головним чином, саме західного варіанту, що на той час здавалося цілком виправданим. Однак аналіз механічного перенесення західної моделі в інші країни переконує у його помилковості, оскільки всі країни мають свій потенціал розвитку, який відрізняється. Крім того, розвинені країни не є сіамськими близнюками, вони постійно вдосконалюють свою систему, визначаючи свої пріоритети і враховуючи свої можливості (Степико 2011).

Інші вчені виокремлюють в еволюції теорії модернізації 5 таких етапів:

- 1) друга половина 1950-х–перша половина 1960-х рр. – період народження та швидкого зростання модернізаційних досліджень у класичній версії;
- 2) кінець 1960-х–1970-ті- критичний період, упродовж якого модернізаційна перспектива була піддана значній критиці (як внутрішній,

так і зовнішній) з боку конкуруючих теорій відсталості (залежності, залежного розвитку, що були сформульовані у 1960-ті рр.), у світосистемному аналізі І. Валлерстайна (друга половина 1970-х гг.), неомарксизму; 3) 1980-е рр. – посткритичний період відродження модернізаційних досліджень, протягом якого виявили себе тенденції шкіл теорії конвергенції та мікросистемного аналізу; 4) кінець 1980-х-1990-ті рр. – становлення неомодернізаційного та постмодернізаційного аналізу значною мірою під впливом грандіозних трансформацій у країнах Центрально-Східної Європи та Євразії; 5) кінець 90-х- сучасний період – вивчення впливу глобалізаційних чинників на процеси модернізації і постмодернізації та використання неklasичних підходів для вивчення модернізації (в першу чергу, синергетики). Остання, в певному сенсі, намагається компенсувати всі недоліки лінійного та структурно-функціонального підходів (Шаповаленко 2007: 107).

Механізм модернізації визначається цивілізаційними факторами та залежить від здатності того чи іншого суспільства до саморозвитку та соціальної організації суспільства, що модернізується. Відповідно до цих факторів виокремлюють такі модернізаційні макромоделі:

1) стихійна (або ендогенна) та органічна модернізація, яка формує модернізаційне ядро; 2) неогранічна, «наздоганяюча» модернізація, яка визначається контактами з модернізаційним ядром та постійною імітацією її зразків (Шаповаленко 2007: 91).

До другого типу історично належить і процес поступового вдосконалення суспільства в Україні.

Тому сьогодні для України важливо врахувати ризики деконсолідації суспільства, втрати його цілісності та окремішності в умовах неорганічної модернізації, оскільки практика свідчить, що модернізація постійно супроводжується конфліктами і кризовими явищами, які нерідко піддають сумніву можливі позитивні наслідки й відкидають суспільство назад у його розвитку. Подібні ситуації, як зазначає В. Горбатенко, виникають унаслідок вторгнення готових зразків, напрацьованих модернізованим світом, у соціально-історичний контекст суспільства, яке не встигло пройти стадію модернізації за рахунок внутрішніх процесів (Горбатенко 1999). Таке відставання породжує суперечність між пережитками минулого й наслідками реформ. У результаті відбувається взаємне накладення типологічно

різномірних конфліктів, що викликає їхнє загострення і виникнення деструктивного симбіозу (Степико 2011: 148). Елементи модернізованого суспільства за таких умов перестають функціонувати як раціональні, а немодернізовані елементи втрачають здатність функціонувати як традиційні (Горбатенко 1999: 27-28).

Отже, як свідчить історія, радикальна модернізація – це досить складний і тривалий у часі процес, який може спричинити нестабільність системи. Найбільш небезпечною нестабільність є для перехідних суспільств, оскільки вони можуть, пройшовши кризову ситуацію (деформація окремих структур, окремих функцій або процесів усередині соціальної системи, а також окремі порушення міжсистемних зв'язків), кризу (загальна нестабільність соціальної системи як такої, коли порушується її цілісність), досягти найвищої стадії нестабільності – катастрофи (руйнація соціальної системи). І як зазначає О. Данилов, є лише два виходи з таких соціальних катастроф: «розпад, вмирання» такої соціальної системи й перехід у принципово нову якість, формування якісно нової соціальної системи» (Данилов 1997).

У цьому зв'язку французьким соціологом А. Туреном були введені поняття «контрмодернізація» та «антимодернізація». Контрмодернізація означає альтернативний варіант розвитку модернізації за незахідною моделлю. Антимодернізація означає протистояння модернізації, протидію їй з боку політичних та інтелектуальних еліт, тому що саме вони є основними агентами модернізації та зацікавлені в збереженні своїх привілеїв та статусних позицій у суспільстві (Touraine 1998).

Більше того, якщо бути більш точним, то частина дослідників стає на таку позицію – індустріальне суспільство як один із конструктів сучасності у ХХ ст. перейшло на наступну стадію – постіндустріальну. Тому, наприклад, з точки зору американського дослідника Р. Інглхарта, у сучасному постіндустріальному суспільстві наявна не стільки модернізація, скільки постмодернізація, в умовах якої тільки і можливо укріплення постматеріальних цінностей. У новій культурній ситуації демократизація успішна лише при переході до постмодерну, коли відбувається «Зсув від «матеріалістичних» цінностей з акцентом на економічну та фізичну безпеку до цінностей «постматеріальних», з акцентом на проблеми

індивідуального самовияву та якість життя...» (Инглхарт 1997: 10).

Серед західних учених, які торкаються проблеми суспільно-політичного прояву постмодерну, відзначилися: Т. Парсонс, У. Пфафф, Б. Гізен, І. Срубар, Н. Тсірос, З. Бауман, Ж-Ф. Ліотар, Ж. Дерріда, П. Козловські, Б. Гройс, Д. Харвей, Е. Гідденс тощо.

Отже, «постмодернізація» у політологічному плані може бути визначена як сучасна, більш досконала форма модернізації, ще передбачає перехід від традиційного чи сучасного суспільства до постсучасного, – здатного забезпечити собі стабільність, життєздатність і розвиток на основі багатоаспектних підходів з максимальним використанням властивостей окремих індивідумів, інституційно-інформаційного та соціального потенціалу, оптимального поєднання традиційних і сучасних цінностей, збереження особливостей і неповторності буття певного соціуму. Таким чином, постмодернізація в теоретичному сенсі тяжіє до культурно-духовного синтезу, який передбачає універсалізм іншого порядку порівняно з попереднім, часів становлення модернізаційної теорії. Цей універсалізм ґрунтується на прагненні до глибокого взаєморозуміння сторін, пошуках нових суспільних цінностей, умінні досягати компромісу з принципових політичних питань та іншого» (Горбатенко 1999: 175).

Цікаво, що особливістю модернізації в сучасній Україні, як вважають українські вчені, є її еволюція через низку об'єктивних системних криз. Зокрема Т. Пояркова зазначає, що кризовість має в українському суспільстві такі прояви: 1) блокування національних проектів модернізації глобальними процесами через нездатність національної ідентичності до гнучкої трансформації; 2) інерції форм колективного самоусвідомлення у вигляді співіснування національної та регіонально-територіальної ідентифікації; 3) перерозподіл внутрішніх ресурсів і поява нового правлячого прошарку, який блокує національні проекти модернізації, поширюючи ідеї про «особливий» шлях розвитку (Пояркова 2015).

Отже, попри все, вважаємо, що лише модернізація політичної системи зі всіма її підсистемами: інституціональною, нормативною, культурною, комунікативною, функціональною може суттєво змінити її якісний стан. Модернізація повинна носити цілісний та всебічний характер, торкаючись всіх компонентів системи. Бути органічною,

цілісною і відповідати всім потребам політикуму. Лише у такому випадку вона буде приречена на успіх.

ЛІТЕРАТУРА

Шаповаленко, М. 2007. *Политическое развитие современных переходных обществ: теоретические подходы и основные тенденции*. Х.: Издательство Харьковского национального университета внутренних дел.

Політична наука в Україні 1991-2016. Теоретико-методологічні засади і концептуальні підсумки вітчизняних досліджень у двох томах / ред. О. Рафальський. 2016. К.: Парламентське видавництво. Т.2

Словник політичної думки. 1993. *Політологічні читання* 3: 269-274.

Тадевосян, Е. 1996. *Словарь-справочник по социологии и политологии*. М.: Знание

Губерський, Л. 2002. *Культура. Идеология. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз*. К.: Знання України.

Степико, М. 2011. *Українська ідентичність: феномен і засади формування*. К.: НІСД.

Горбатенко, В. 1999. *Стратегія модернізації суспільства. Україна і світ на зламі тисячоліть*. К.: Академія.

Данилов, А. 1997. *Переходное общество: проблемы системной трансформации*. Минск.

Touraine, A. 1998. "Modernity and Cultural Specificities", *International Social Science Journal* 18:448-450.

Инглхарт, Р. 1997. "Постмодерн: меняющиеся ценности изменяющегося общества", *Полис* 4: 8-12.

Пояркова, Т. 2015. *Кризовий синдром модернізації незалежної України: причини виникнення та засоби подолання*. Суми: Університетська книга.

REFERENCES

Shapovalenko, M. 2007. *The political development of modern transition societies: theoretical approaches and main trends*. Kharkov: Izdatel'stvo Har'kovskogo nacional'nogo universiteta vnutrennih del (in Russian).

Political Science in Ukraine 1991-2016. Theoretical and methodological principles and conceptual results of domestic research in two volumes / O. Rafalskyi. 2016. Kyiv : Parlamentske vydavnytstvo. T.2 (in Ukrainian).

Dictionary of Political Thought. 1993. *Political science readings*, 3: 269-274 2 (in Ukrainian)

Tadevosyan, E. 1996. *Dictionary-reference book on sociology and political science*. Moscow: Znanie (in Russian).

Huberskyi, L. 2002. *The culture. Ideology. Specialty: Methodological-Light Analysis*. Kyiv: Znannia Ukrainy (in Ukrainian).

Stepyko, M. 2011. *Ukrainian identity: phenomenon and principles of formation*. Kyiv: NISD (in Ukrainian).

Horbatenko, V. 1999. *Strategy for modernization of society. Ukraine and the world at the turn of the millennium*. Kyiv: Akademia (in Ukrainian).

Danilov, A. 1997. *Transitional society: problems of systemic transformation*. Minsk (in Russian).

Touraine, A. 1998. "Modernity and Cultural Specificities", *International Social Science Journal*, 18:448-450.

Inglhart, R. 1997. "Postmodern: the changing values of a changing society", *Polis*, 4: 8-12 (in Russian).

Poiarkova, T. 2015. *Crisis syndrome of modernization of independent Ukraine: causes and means of overcoming*. Sumy: Universytetska knyha (in Ukrainian).

DOI: 10.26565/2220-8089-2020-37-04

УДК: 321.001

Гайко Олег Сергійович

ст. викладач, к. політ.н.,
Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
O.Gaiko@karazin.ua,
<https://orcid.org/0000-0001-9290-2658>

РЕСПУБЛІКАНІЗМ У СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ТЕОРІЇ

Розглядаються основні теоретичні положення республіканської традиції в сучасній політичній теорії. Основну увагу зосереджено на роботах Ф. Петтіта і К. Скіннера. Представлено позицію республіканської традиції в політичній теорії другої половини ХХ ст. і аргументовано популярність цієї традиції сьогодні, висвітлено теоретичні передумови актуалізації республіканської теорії. Показано, яким чином республіканська теорія була актуалізована Кембриджською школою історії політичної думки. Розглянуто особливість республіканської теорії, яка полягає в двох моментах: відкритість республіканського проекту для альтернативних політичних теорій (проектів); представники республіканської теорії акцентують увагу не на політичній теорії, а на історії політичної думки, тобто не розробляють власний теоретичний проект, а актуалізують в політичній теорії і адаптують до сучасних політичних практик республіканську традицію. Простежено витоки республіканської традиції в історії західної політичної думки, особливу увагу акцентовано на розвитку республіканських ідей під час громадянської війни в Англії (1642-1651) і політичному/ідеологічному протистоянні між парламентарями та роялістами, акцентовано увагу на поняттях «політичне тіло» та «король-в-парламенті». Простежено критику республіканського розуміння свободи Т. Гоббсом та наслідки цієї критики для політичної теорії Нового часу. Показано, яким чином республіканське розуміння свободи витісняється негативною концепцією свободи в Новий час, чому ліберальна теорія починає базуватися на негативній концепції свобод. Розглянуто республіканське розуміння свободи як не-домінування (non-dominatіon) та співвідношення між концепціями позитивної свободи, негативної свободи і свободи як не-домінування. Представлено критику республіканською традицією ліберальної інтерпретації свободи. Висвітлено значимість теоретичних напрацювань республіканської традиції для сучасної політичної теорії та показано принципову відмінність республіканського підходу від ліберального.

Ключові слова: республіканізм, політична теорія, республіканська традиція, свобода, не-домінування, лібералізм, позитивна свобода, негативна свобода.

Гайко Олег Сергеевич

ст. преподаватель, к. полит. н.,
Харьковский национальный
Университет имени В. Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
O.Gaiko@karazin.ua,
<https://orcid.org/0000-0001-9290-2658>

РЕСПУБЛИКАНИЗМ В СОВРЕМЕННОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ

Рассматриваются основные теоретические положения республиканской традиции в современной политической теории. Основное внимание сосредоточено на работах Ф. Петтита и К. Скиннера. Представлено позицию республиканской традиции в политической теории второй половины XX в. и аргументировано популярность этой традиции сегодня, освещены теоретические предпосылки актуализации республиканской теории. Показано, каким образом республиканская теория была актуализирована Кембриджской школой истории политической мысли. Рассмотрены особенности республиканской теории, которая заключается в двух моментах: открытость республиканского проекта для альтернативных политических теорий (проектов); представители республиканской теории акцентируют внимание не на политической теории, а на истории политической мысли, то есть не разрабатывают собственный теоретический проект, а актуализируют в политической теории и адаптируют к современным политическим практикам республиканскую традицию. Прослежено истоки республиканской традиции в истории западной политической мысли, особое внимание акцентировано на развитии республиканских идей во время гражданской войны в Англии (1642-1651) и политическом / идеологическом противостоянии между парламентариями и роялистами, акцентировано внимание на понятиях «политическое тело» и «король-в-парламенте». Прослежена критика республиканского понимания свободы Т. Гоббсом и последствия этой критики для политической теории Нового времени. Показано, каким образом республиканское понимание свободы вытесняется негативной концепцией свободы в Новое время, почему либеральная теория начинает базироваться на негативной концепции свободы. Рассмотрено республиканское понимание свободы как не-доминирование (non-dominatation) и соотношение между концепциями позитивной свободы, негативной свободы и свободы как не-доминирования. Представлена критика республиканской традиции либеральной интерпретации свободы. Освещена значимость теоретических разработок республиканской традиции для современной политической теории и показано принципиальное отличие республиканского подхода от либерального.

Ключевые слова: республиканизм, политическая теория, республиканская традиция, свобода, не-доминирование, либерализм, позитивная свобода, негативная свобода.

Oleg Gaiko

Assistant professor, Ph. D. in Political Science,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
O.Gaiko@karazin.ua,
<https://orcid.org/0000-0001-9290-2658>

REPUBLICANISM IN MODERN POLITICAL THEORY

The article discusses the main theoretical provisions of the republican tradition in modern political theory. The main attention is focused on the works of F. Pettit and Q. Skinner. The position of the republican tradition in the political theory of the second half of the twentieth century is presented and the popularity of this tradition is argued today, the theoretical background of the actualization of republican theory is highlighted. It is shown how the republican theory was updated by the Cambridge School of the History of Political Thought. The features of the republican theory, which consists of two points, are considered: the openness of the republican project to alternative political theories (projects), representatives of the republican theory focus not on political theory,

but on the history of political thought, that is, they do not develop their own theoretical project, but actualize in political theory and adapt the republican tradition to modern political practices. The origins of the republican tradition in the history of Western political thought are traced, special attention is focused on the development of republican ideas during the civil war in England (1642-1651) and the political/ideological confrontation between parliamentarians and royalists, focuses on the concepts of «political body» and «king-in-parliament». The criticism of the republican understanding of liberty by T. Hobbes and the consequences of this criticism for the political theory of the Modern era is traced. It is shown how the republican understanding of freedom is supplanted by the negative concept of freedom in modern times, why the liberal theory begins to be based on the negative concept of freedom. The republican understanding of freedom as non-domination and the relationship between the concepts of positive liberty, negative liberty and liberty as non-domination are considered. Criticism of the republican tradition of a liberal interpretation of liberty is presented. The significance of the theoretical developments of the republican tradition for modern political theory is highlighted and the fundamental difference between the republican approach and the liberal one is shown.

Keywords: *republicanism, political theory, republican tradition, liberty, non-domination, liberalism, positive liberty, negative liberty.*

Останні роки як в політичній теорії, так і в політичних дискусіях актуалізувалася тема республіканізму в якості нової альтернативи ліберальній демократії, альтернативи, що включає в себе основні переваги лібералізму, але, разом із тим, позбавлена низки вад лібералізму, які все частіше артикулюються в політичній теорії. Республіканська теорія позиціонує себе в якості більш оптимальної форми соціально-політичної організації, порівняно з лібералізмом, яка здатна організувати більш ефективно та справедливо суспільство і бути більш чутливою до представлення інтересів різноманітних соціальних груп та ідентичностей у сучасних складноорганізованих суспільствах, наповнених протиріччями і конфліктами.

Метою цієї статті є представлення базових положень республіканської теорії та основних аргументів представників республіканізму на користь цієї теорії, планується розглянути республіканське розуміння свободи і критику лібералізму.

Найбільш впливовими, на нашу думку, представниками республіканської традиції є Д. Покок, Ф. Петтіт, К. Скіннер, М. Віролі.

Для розуміння ролі республіканської традиції в політичній теорії необхідно окреслити декілька теоретичних ліній розвитку західної політичної теорії у другій половині ХХ ст., які створили передумови для актуалізації республіканської теорії

По-перше, це дебати між лібералами і комунітаристами, які були детерміновані теорією справедливості Дж. Ролза (Ролз 1995) і виявились досить продуктивними для розвитку політичної теорії (особливо англомовної) в другій половині ХХ ст. Суть цих дебатів, попри їхню значну схема-

тизацію та спрощення, можна представити у вигляді дихотомії індивідуальних та общинних прав. Республіканська теорія позиціонує себе в якості альтернативи між протистоянням лібералів і комунітаристів, пропонуючи такий проект, в якому ідеї як лібералів, так і комунітаристів могли бути реалізованими. На нашу думку, протистояння лібералів і комунітаристів важливе для республіканської теорії в більш широкій теоретичній перспективі. Теорія справедливості Дж. Ролза критично налаштована по відношенню до утилітаризму з ліберальних (чи скоріше лівого крила ліберальної теорії) позицій. Республіканська теорія являє собою опозицію по відношенню до утилітаризму з його ідеєю негативної свободи, яка в ХІХ столітті була кооптована класичним лібералізмом. Таким чином, республіканська теорія прагне не просто подолати дискусію між лібералами і комунітаристами, а принципово змінити сприйняття усієї політичної теорії Нового часу, позиціонуючи республіканізм в якості альтернативи утилітаризму, який обумовив розуміння свободи в рамках ліберальної політичної теорії. Тобто, на думку сучасних теоретиків республіканізму, республіканська теорія і лібералізм мають принципово різну генеалогію в політичній теорії Нового часу.

По-друге, в 80-90-х роках ХХ ст. в західній політичній теорії активно розвиваються дві протилежні тенденції щодо сприйняття ліберальної демократії – апологетика ліберальної демократії (позиція теоретичного мейнстріму) та критика ліберальної демократії (головним чином представлена як лівим, так і правим крилом політичної теорії). Республіканізм, зберігаючи базові принципи лібералізму, пропонує власний, альтернативний по відношенню до лібералізму

му, теоретичний проект, який має бути привабливим як для прихильників лібералізму, так і для його критиків, проект, що інкорпорує в себе найкращі риси лібералізму, разом із цим, позбавлений деструктивних елементів лібералізму (на чому наголошують критики ліберальної демократії).

На нашу думку, саме ці тенденції розвитку західної політичної теорії в другій половині ХХ ст. суттєво вплинули як на актуалізацію республіканської теорії, так і на її популярність.

Таким чином, республіканська теорія позиціонує себе дещо незвичним, як для політичної теорії, чином, вона не протиставляє себе альтернативним політичним проектам (теоріям), а критикуючи їх всіх, акцентує увагу на відсутності принципових протиріч та можливості реалізації альтернативних теорій у рамках республіканського проекту.

Особливістю республіканської теорії є не лише її відкритість до альтернативних політичних теорій, але і те, що представники республіканської теорії не розробляють, а актуалізують в рамках політичної теорії цю традицію. Представники республіканської теорії акцентують увагу не на політичній теорії, а на історії політичної думки, відповідно, йдеться не про розробку власного теоретичного проекту, а про його «відкриття» в рамках історії політичної думки з подальшою актуалізацією в політичній теорії і адаптацією до сучасних політичних практик (що особливо характерно для робіт Ф. Петтіта).

Актуалізація республіканської традиції безпосередньо пов'язана із Кембриджською школою історії політичної думки, яка зумовила ревізію канону історії політичної думки, що було сформовано в ХІХ ст. Така переоцінка канону в рамках історії політичної думки сприяла теоретичному прориву, зокрема робота Д. Покока змінила традиційну інтерпретацію творчого спадку Макіавеллі (Росок 1975), який починає розглядатися в контексті республіканської традиції. Власне, саме роботи Д. Покока (пізніше К. Скіннера та Ф. Петтіта) актуалізували інтерес до республіканської традиції в рамках історії політичної думки.

Зважаючи на те, що сучасні представники республіканської традиції не претендують на авторство цієї теорії, а намагаються її актуалізувати в політичній науці як несправедливо забуту теорію в історії політичної думки, варто схематично представити історію розвитку республіканської традиції в Новий час.

У своїх роботах К. Скіннер і Ф. Петтіт виділяють в якості ключового етапу розвитку республіканської теорії громадянську війну в Англії (1641-1651 рр.), коли парламентарії актуалізувати республіканізм в якості політичної/ідеологічної позиції у процесі протистояння із роялістами, при цьому ключовим предметом протистояння була концентрація владних повноважень. Роялісти наполягали на тому, що король є єдиним носієм суверенітету, парламентарі аргументували верховну суб'єктність парламенту англійським середньовічним правовим принципом «король-в-парламенті», що, на їхню думку, давало можливість розглядати парламент в якості одного цілого з королем. Правові і політичні аргументи та наслідки протистояння між парламентарями і роялістами через апеляцію до правового принципу «король-в-парламенті» детально висвітлені в дослідженні Е. Канторовича (Канторович 2015). Важливим наслідком цього протистояння була актуалізація парламентарями середньовічного поняття «політичне тіло», за допомогою якого індивідуальна свобода була похідною від загальної свободи, тобто не могло бути індивідуальної свободи в несвобідному суспільстві. Таким чином, свобода розглядалась не як індивідуальна категорія, а як колективна, на думку К. Скіннера, таке розуміння свободи зумовлено буквальним сприйняттям поняття «політичне тіло» (Скіннер 2006: 42). Відповідно до такого підходу, ми можемо говорити про існування єдиного механізму набуття/втрати свободи як для індивіда, так і для суспільств. Найбільш відомим представником республіканської традиції періоду громадянської війни в Англії був Дж. Гаррінгтон.

Основним критиком республіканського підходу до розуміння свободи був Т. Гоббс, позиція якого стала домінуючою в розумінні свободи протягом всього Нового часу (Скіннер 2006). Т. Гоббс вважав аргументи республіканців безпідставними, оскільки несвобода – будь-яке втручання, або загроза втручання, закон передбачає санкцію (тобто загроза втручання) щодо можливих дій індивіда, таким чином, на думку Т. Гоббса, свобода можлива у двох випадках: коли дії індивіда ніяк не регламентуються законом та коли відсутній закон взагалі (тобто додержавний стан). Якщо існує закон, то не принципово, хто є джерелом цього закону: монарх чи спільнота громадян. На думку Т. Гоббса, коли діє закон, у індивідів обмежена свобода, і неважливо йдеться про абсо-

лютну монархію чи республікою. Ця теза Т. Гоббса мала показати безпідставними протиставлення республіканцями абсолютній монархії республіки.

В ідеях Т. Гоббса свобода ототожнюється з природнім станом, а для республіканців свобода має громадянське походження. Таке розмежування закріплюється в політичній теорії XVIII ст. у вигляді громадянської свободи (*civil liberty*) та природної свободи (*natural freedom*), остання буде мати суттєвий вплив на розвиток політичної та правової теорії Нового часу (Петтит 2016: 131).

Під впливом утилітаристів, зокрема І. Бентама та У. Пейлі, в XIX ст. в лібералізмі набула популярності негативна концепція свободи (яка виводиться фактично з робіт Т. Гоббса). Ф. Петтіт пояснює обрання лібералізмом саме негативної концепції свободи розширенням громадянських прав в XIX ст., що робило проблематичним застосування республіканського розуміння свободи через його елітарний характер (Петтит 2016: 105).

Базовою категорією в теорії республіканізму є поняття «свобода» і його особлива інтерпретація в республіканській традиції. Для аргументації республіканського розуміння свободи представники республіканської теорії звертаються до розмежування свобод І. Берліна, які містяться в його роботі «Дві концепції свободи» (1958 р.), саме ця робота стала класичною в концептуалізації свобод і суттєво вплинула на розвиток політичної теорії. Центральною ідеєю І. Берліна є розмежування двох типів свободи – позитивної та негативної (Берлін 2001: 47-52). Негативна свобода розглядається як відсутність втручання, позитивна свобода передбачає не лише відсутність втручання, але й активну участь актора (індивіда чи групи) в контролі над собою. Негативна свобода стала ідеалом для політичної теорії, завдяки інтерпретації І. Берліна в політичній теорії закріпилась уявлення про те, що республіканський ідеал пов'язаний із позитивною свободою, разом із тим, негативне розуміння свободи характерне для політичної теорії Нового часу (починаючи з робіт Т. Гоббса).

Дослідження в рамках історії політичної думки К. Скіннера (Скіннер 2006, Скіннер 2018) та Ф. Петтіта (Петтит 2016) показують, що уявлення про те, що республіканським ідеалом є позитивна інтерпретація свободи, є хибним і було сформовано в Новий час. По відношенню до дихотомії позитивна-негативна свобода республіканізм займав альтернативну позицію, цю думку досить

аргументовано показує Ф. Петтіт, який в концепціях позитивної та негативної свободи І. Берліна побачив недолік, що полягає в можливості існування ситуації, за якої втручання відсутнє, однак домінування присутнє, адже це різні поняття і можливе домінування без втручання. Саме недопущення ситуації, за якої відсутнє втручання, але присутнє домінування, і є принциповою для республіканської теорії, яка розглядає свободу як не-домінування (*non-domination*) (Петтит 2016: 56).

Таким чином, з точки зору республіканської теорії, ми можемо говорити не про дві концепції свободи, а про три:

1. Негативна свобода – відсутність втручання;
2. Позитивна свобода – не лише відсутність втручання, але й контроль актора над собою;
3. Республіканське розуміння свободи – свобода як не-домінування.

Відповідно, республіканський ідеал пов'язаний не з позитивною свободою (ця думка є хибною), а із розумінням свободи як не-домінуванням і займає особливе місце між позитивною та негативною концепціями свободи. В розумінні свободи, власне, і полягають базові відмінності між республіканізмом і лібералізмом, останній розглядає свободу в рамках негативної концепції, республіканізм, в свою чергу, сприймає свободу як не-домінування.

Оскільки теоретики республіканізму актуалізують республіканську традицію в тому вигляді, в якому вона була сформована в рамках історії політичної думки до Нового часу (починаючи з часів Римської республіки, республіканізму епохи Відродження і закінчуючи республіканськими теоретиками періоду громадянської війни в Англії), важливим є розмежування історичного республіканізму (так би мовити «автентичного» республіканізму) від сучасних республіканських проектів, які позиціонують себе в якості альтернативи ліберальній демократії. Ф. Петтіт проводить принципове розмежування між республіканізмом Г. Арендт і республіканською традицією.

На думку Ф. Петтіта, республіканізм Г. Арендт безпосередньо пов'язаний із комунітаризмом, оскільки розглядає громадян в якості «панів», а державу і чиновників – в якості «прислуги», суспільним ідеалом в такій перспективі є опора громадян на самих себе і лише за деяких обставин громадяни можуть спиратися на державу і чиновників. Республіканська традиція (до якої належать

Ф. Петтіт і К. Скіннер) передбачає, що громадяни є «замовником», а держава і чиновники – «виконавцем» (Петтіт 2016: 42).

Таким чином, представники республіканської традиції намагаються актуалізувати в рамках сучасної політичної теорії республіканський проект. Головною особливістю республіканського проекту є специфічне розуміння свободи як не-домінування, що дає можливість представникам цього проекту позиціонувати республіканізм в якості альтернативи лібералізму, який має тривалу традицію в рамках історії політичної думки і є відкритим для різноманітних проектів (теоретичних напрямків) у сучасній політичній теорії.

ЛІТЕРАТУРА

Ролз, Д. 1995. Теория справедливости. Новосибирск: Издательство Новосибирского университета.

Роскок, J.G.A. 1975. The Machiavellian Moment: Florentine Political Theory and the Atlantic Republican Tradition. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Канторович, Э. 2015. Два тела короля. Исследование по средневековой политической теологии. М.: Изд-во Института Гайдара.

Скиннер, К. 2006. Свобода до либерализма. СПб.: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге.

Петтіт, Ф. 2016. Республиканизм. Теория свободы и государственного правления. М.: Изд-во Института Гайдара.

Берлин, И. 2001. «Две концепции свободы», *Философия свободы: Европа*. М.: Новое литературное обозрение: 46-68.

Скиннер К. 2018. Истоки современной политической мысли: в 2 т. Т. 1: Эпоха Ренессанса. М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС.

REFERENCES

Rawls, J. 1995. A Theory of Justice. Novosibirsk: Izdatel'stvo Novosibirskogo universiteta (in Russian).

Rosock, J.G.A. 1975. The Machiavellian Moment: Florentine Political Theory and the Atlantic Republican Tradition. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Kantorowicz, E. 2015 The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology. M.: Izd-vo Instituta Gaydara (in Russian).

Skinner, Q. 2006. Liberty before Liberalism. Spb.: Izdatel'stvo Yevropeyskogo universiteta v Sankt-Peterburge (in Russian).

Pettit, F. 2016. Republicanism: a theory of freedom and government. M.: Izd-vo Instituta Gaydara (in Russian).

Berlin, I. 2001. «Two Concepts of Liberty», *Philosophy of liberty: Europe*. M.: Novoye literaturnoye obozreniye: 46-68 (in Russian).

Skinner, Q. 2018. The Foundations of Modern Political Thought: Vol. I: The Renaissance. M.: Izdatel'skiy dom «Delo» RANKhiGS (in Russian).

DOI: 10.26565/2220-8089-2020-37-05

УДК 328.18

Шиян Ольга Миколаївна

аспірантка кафедри політології,
Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
shiyanelga@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-3882-7965>

ЧИННИК ДЕЛЕГІТИМАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

Розглядаються та аналізуються чинники легітимації та делегітимації влади в контексті функціонування держав перехідного типу. Особливістю таких держав є проблема консолідації громадян на основі спільних цінностей, відсутність яких поступово призводить до делегітимації політичного режиму. Особливу увагу приділено класичним та сучасним трактуванням легітимності та відповідних концепцій. Дано розуміння дефініції «легітимність» як порядок, за якого визнається влада панівних та добровільне підпорядкування керованих, тобто вільне визнання з боку кожного члена правового суспільства.

© Шиян О.М., 2020.

Встановлено, що існують різні політичні інститути з різним рівнем легітимності в суспільстві. Проаналізовано основні фактори та фази легітимності, а також на прикладі України виділені ті з них, які призводять до делегітимації політичного режиму.

Окремо розглянуто проблему функціонування інституційного процесу в пострадянських державах через феномен подвійної інституціоналізації, який характеризується суспільною згодою на функціонування старих та нових інститутів одночасно. Встановлено природу такого феномена, що характеризується деструктивним впливом на демократичну трансформацію суспільства через перевантаженість нового інституційного простору.

Проаналізовано ряд факторів делегітимації політичного режиму та визначено класифікацію чинників на економічні, географічні, політичні. Визначено залежність різних факторів від різних умов здійснення влади. Встановлено особливості процесу делегітимації в Україні, яка характеризується багатofакторністю з елементами адаптивності.

Виходячи з усіх представлених теорій робиться висновок, що легітимація – це не тільки набір цінностей, вона має в собі як когнітивний, так і нормативний аспекти.

Ключові слова: легітимність, стабільність політичної системи, держава перехідного типу, подвійна інституціоналізація, делегітимація.

Шиян Ольга Николаевна

аспірантка кафедри політології,
Харьковский национальный
университет имени В. Н. Каразина,
пл. Свободы, 4, Харьков, 61022,
shiyanelga@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-3882-7965>

ФАКТОР ДЕЛЕГИТИМАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ДЕСТАБИЛИЗАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКОГО РЕЖИМА

Рассматриваются и анализируются факторы легитимации и делегитимации власти в контексте функционирования государств переходного типа. Особенностью таких государств является проблема консолидации граждан на основе общих ценностей, отсутствие которых постепенно приводит к делегитимации политического режима

Особое внимание уделено классическим и современным трактовкам легитимности и соответствующим концепциям. Дано понимание дефиниции «легитимность» как порядок, при котором признается власть господствующих и добровольное подчинение управляемых, то есть свободное признание со стороны каждого члена правового общества.

Установлено, что существуют различные политические институты с разным уровнем легитимности в обществе. Проанализированы основные факторы и фазы легитимности, а также на примере Украины выделены те из них, которые приводят к делегитимации политического режима.

Отдельно рассмотрена проблема функционирования институционального процесса в постсоветских государствах через феномен двойной институционализации, который характеризуется общественным согласием на функционирование старых и новых институтов одновременно. Установлена природа такого феномена, который характеризуется деструктивным влиянием на демократическую трансформацию общества из-за перегруженности нового институционального пространства.

Проанализирован ряд факторов делегитимации политического режима и определена классификация факторов на экономические, географические, политические. Определена зависимость различных факторов от различных условий осуществления власти. Установлено особенность процесса делегитимации в Украине, который характеризуется многофакторностью с элементами адаптивности.

Исходя из всех представленных теорий делается вывод, что легитимация – это не только набор ценностей, она имеет в себе как когнитивный, так и нормативный аспекты.

Ключевые слова: легитимность, стабильность политической системы, государство переходного типа, двойная институционализация, делегитимация.

Olga Shiyan

PhD Student, Department of Political Science,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
shiyanhelga@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-3882-7965>

FACTOR OF DELEGITIMIZATION IN THE PROCESS OF DESTABILIZATION OF THE POLITICAL REGIME

The factors of legitimation and delegitimization of power in the context of the functioning of transitional states are considered and analyzed. The peculiarity of such states is the problem of consolidation of citizens on the basis of common values, the absence of which gradually leads to the delegitimization of the political regime.

Particular attention is paid to classical and modern interpretations of legitimacy and related concepts. An understanding of the definition of «legitimacy» is given as an order in which the power of the rulers and the voluntary subordination of the governed, i.e. free recognition by each member of the legal society.

It is established that there are different political institutions with different levels of legitimacy in society. The main factors and phases of legitimacy are analyzed, on the example of Ukraine, allocated factors that lead to the delegitimization of a political regime.

The problem of the functioning of the institutional process in the post-Soviet states through the phenomenon of double institutionalization, which is characterized by public consent to the functioning of old and new institutions at the same time, is considered separately. The nature of such a phenomenon, which is characterized by a destructive impact on the democratic transformation of society due to the congestion of the new institutional space, has been established.

A number of factors of delegitimization of the political regime are analyzed and the classification of factors into economic, geographical, political. The dependence of different factors on different conditions of power is determined. The peculiarity of the delegitimization process in Ukraine, which is characterized by multifactorial with elements of adaptability, has been established.

Based on all the theories presented, it is concluded that legitimacy is not only a set of values, it has both cognitive and normative aspects.

Keywords: *legitimacy, stability of the political system, transitional state, double institutionalization, delegitimization.*

Проблема легітимності влади – одна з найскладніших в теорії політики та в політичній практиці. Пошук способів зміцнення легітимності взагалі, окремих політичних інститутів та акторів зокрема – найважливіше завдання як для західних демократій, так і для нових незалежних держав, які не мали в минулому власної державності. В цьому відношенні надзвичайно цікавим видається досвід тих пострадянських республік, в яких не відбулося консолідації громадян на основі спільних цінностей, що в низці випадків призвело до криз легітимності. В окремих державах цьому сприяв не тільки культурно-ціннісний розкол суспільства, а й соціальні, етнополітичні, регіонально-кланові та лінгвістичні розколи, які накладаються на нього.

Метою статті є спроба дослідити нестабільність політичного режиму у державах перехідного типу через феномен делегітимації.

Феномен легітимності та делегітимації влади був предметом вивчення багатьох дослідників, зокрема М. Вебера, Ю. Габермаса, Д. Істона, Т. Парсонса, Е. Гіденса, Н. Лумана, П. Бурд'є. Особливості легітимності у пострадянських країнах досліджували такі науковці, як Є. Головаха, Н. Паніна, С. Рябов, А. Драшкович, О. Висоцький, Л. Яковлева.

Важливе значення для дослідження феномена легітимності інститутів мають роботи Е. Гіденса та Т. Парсонса. У сучасному плюралістичному суспільстві дослідження зосереджується на протистоянні двох основних течій: до першої відносять прихильників таких універсальних чинників легітимації, як правила та/або етичні норми (Дж. Роулз, Ю. Габермас), до другої – прихильників легітимації чинників блага (М. Сендел, М. Тейлор).

Саме поняття «легітимність» у науку ввів німецький соціолог М. Вебер у XX ст. Він

визначав це як «деякий порядок, який має значення для індивідів, та якому вони підкоряються як раціонально визнаній цінності» (Вебер 2017: 636). Згідно з М. Вебером, легітимність головним чином пов'язується з уявленням про значущість порядку як системи соціальних відносин або панування у свідомості індивідів. У поняття легітимності М. Вебер включав два основних положення: визнання влади правителів і обов'язок керованих нею підкорятися (Вебер 2017: 637). Так, принцип легітимності влади має на меті забезпечити добровільну згоду громадян коритися її рішенням і визнати за владою право на застосування примусу. Визнання правомірності вимог влади громадянами можливо тільки в тому випадку, якщо влада демонструє прихильність ідеалам демократії, у своїй діяльності виходить з принципу поваги до цінностей, традицій, переваг і прагнень більшості суспільства. І в силу цієї обставини легітимність можна вважати найважливішою ознакою демократичної влади.

Дослідники легітимності, як правило, прагнули схарактеризувати її, перш за все, з точки зору співвідношення трьох її типів – традиційного, раціонально-легального або харизматичного. При цьому зазвичай фіксувався процес поступового перетворення харизматичного авторитету в рутину і потім – в традиційну легітимність, що, своєю чергою, відкривало шлях до раціонально-легального авторитету. Іншими словами, було помічено, що афективна прихильність до харизматичного вождя зникає досить швидко, після чого люди повертаються в стан спокою, більш довгостроковий та стабільний, ніж первинні емоції.

Вагомий внесок у розвиток теорії легітимації зробив відомий американський дослідник Д. Істон. Він пов'язує легітимність зі справедливістю та істинністю влади. Стрижнем його концепції є те, що однією з найбільш важливих проблем функціонування політичної системи є проблема легітимності державної влади (адже держава є центральним елементом політичної системи). Легітимність, на його думку, є фактом того, що індивід сприймає політику/об'єкт політики як відповідність своїм моральним принципам. Між владою та індивідом є певні соціально-психологічні взаємовідносини, центральною ідеєю яких є взаєморозуміння та домовленість. Індивід розуміє владу як «свою», тобто вона має функціонувати в його інтересах (Easton 1965: 63-65).

Певний інтерес викликають деякі особливості самої політичної діяльності, які Т. Парсонс вважає суттєвими. Найбільше політичне значення для нього має насамперед «механізм вибору та визначення цілей або інтересів окремих індивідів та спільнот» (Парсонс 1996). В організації досягнення обраних цілей дослідник наголошує на деяких моментах. По-перше, легітимація колективних цілей, а також владних засобів їх досягнення розгортається в просторі цінностей ширшої соціальної системи, а не цінностей лише політичної підсистеми. По-друге, завдання бюрократії розуміється досить вузько, інструментально, як мобілізація внутрішніх ресурсів для приведення в дію попередньо розробленої політики. По-третє, підсистемі неполітичних спільнот відводиться далеко не остання роль: «Вона мобілізує не самі лише виконавчі ресурси, а скоріше представляє підтримку виборців і надає визначеність політиці, яку необхідно втілити в життя» (Парсонс 1996).

Істотний внесок у розробку концепції легітимності зробив С. М. Ліпсет. Зокрема він виявив роль та значення легітимності в процесі підтримки стабільності політичної системи. С. М. Ліпсет розглядає політичну легітимність як «якість політичної системи, як її здатність підтримувати віру населення і соціальних груп в те, що чинні політичні інститути найбільше відповідають даному суспільству» (Ліпсет 2005).

Легітимність, згідно з П. Бурдьє, – це політичний «капітал, заснований на вірі та визнанні, це одностороння покірність, але бюрократичній владі ніколи, навіть за підтримки наукових авторитетів, не вдається досягти повного панування і домогтися абсолютного права формувати та нав'язувати легітимне бачення соціальної реальності» (Бурдьє 1993). П. Бурдьє вважав, що легітимна влада «є влада, яку той, хто їй підпорядковується, дає тому, хто її здійснює» (Бурдьє 1993). Це свого роду кредит, яким один наділяє іншого, який один іншому довіряє, вкладаючи в нього свою довіру. Він відзначав, що головним у політичній грі є не тільки монополія використання об'єктивних ресурсів політичної влади, а й монополія виробництва та поширення політичних уявлень і думок. Учений виявив, що «взаємодія влади та суспільства в просторі комунікації являє собою символічну дію (політичну комунікацію), спрямовану на встановлення легітимної згоди шляхом обґрунтування учасником комунікації своєї позиції в

термінах загальноприйнятих ціннісних орієнтирів і правил» (Бурдые 1993).

Ю. Габермас розглядає проблему легітимації влади через соціальну інтеграцію, що досягається за допомогою деяких цінностей та норм, які поділяє більшість у суспільстві. На його думку, легітимність відноситься до «сфери підтримки та збереження соціальної інтеграції, нормативно визначеної ідентичності суспільства і служить тому, щоб задовольнити ці претензії, тобто показати, чому чинні інститути гідні та правомочні здійснювати законну владу таким чином, щоб реалізувалися засадничі для ідентичності суспільства цінності» (Хабермас 2010: 117). Згідно з його теорією, норми легітимні, коли задовольняють критеріям комунікаційної раціональності, тобто заслуговують вільного визнання з боку кожного члена правової спільноти. Згоду (легітимацію) неможливо нав'язати іншій людині за допомогою маніпуляції, шляхом зовнішнього явного впливу. Легітимація досягається саме в процесі комунікативної дії (Хабермас 2010: 118).

Н. Луман визначає легітимність як можливість приймати будь-яке рішення в рамках певної толерантності. Легітимним, з соціальної точки зору, є те рішення, яке приймається без критики. «Державу, – зазначає Н. Луман, – заведено ототожнювати з народом, територією і монополією на насильство. Вирішальною тут є відмінність між легітимним і нелегітимним насильством, – так, за відсутності другого не можна було б ідентифікувати перше» (Луман 2001: 41). Він розглядає комунікативну теорію, яка аналізує проблеми легітимації, з посиланням на дискурсивний дозвіл нормативних домагань на значущість.

Сучасна інтерпретація терміна «легітимність» дозволяє розглядати його крізь призму таких явищ, як авторитет, порядок, довіра, стабільність. Саме таке розуміння легітимності йде від праць М. Вебера. Вона не йде від законності політичних явищ, однак є значущою для соціальних мас, які знаходяться на певній території. Основні джерела легітимності – це населення, уряд, зовнішньополітичні структури.

Існують політичні інститути з різним статусом та різним рівнем легітимності у суспільстві, тобто кожен з них має різну силу впливу на процеси політичної трансформації у суспільстві. До того ж, серед усіх них найбільш інтеграційний та стабілізаційний потенціал мають лише ті, які наділені всіма інституційними атрибутами (не тільки

легальністю, легітимністю та інституційною інфраструктурою, динамічністю та ефективністю, але й здібністю до самоорганізації, саморозвитку).

Розвиток інститутів можна простежити через три базові фази:

1. Перша фаза – легалізація інституту – пов'язана з організаційно-правовим формуванням та становленням кожного з інститутів;

2. Друга фаза – легітимації та соціалізації – визначається через адаптацію інституту в суспільстві та суспільній свідомості та становлення відповідності нормам суспільства;

3. Третя фаза – поєднання ефективності та спроможності інституту до самоорганізаційних процесів.

З цих трьох фаз розвитку друга є найскладнішою та найтривалішою, через те, що в цей період іде боротьба за утвердження норм та цінностей. Досвід демократичних країн доводить, що ключовою проблемою в ефективності інститутів є їхня часта соціальна спрямованість на інтереси еліти та/або олігархічних груп, а не на широкі верстви населення (антидемократична спрямованість). У тих державах, яким вдалося поєднати в собі демократичні інститути та соціальну політику, ці інститути набули міцності та стійкості. Однак у державах перехідного типу (як Україна в тому числі) часто не вдається поєднувати ці процеси, тому й соціальна довіра до інститутів в таких державах низька.

Сучасний інституційний процес, який відбувається майже у всіх державах пострадянського транзиту, можна схарактеризувати феноменом подвійної інституціоналізації, дослідженням якого займалися вітчизняні соціологи Є. Головаха та Н. Паніна. На їхню думку, інституційної повноцінності у таких державах можна досягати лише за умови наявності подвійної інституціоналізації. Це можна пояснити як суспільну згоду на роботу двох видів інститутів у державі одночасно: старих і нових. При цьому вони вдало забезпечують діяльність усіх атрибутів інституціональності, які необхідні для соціальної стабільності та інтеграції.

Подвійна інституціоналізація – феномен тимчасовий та гальмуючий демократичну трансформацію суспільства. Вона створює переваженість в інституційному просторі через відтворення в підсвідомості суспільства невдоволення соціальним становищем. Суспільна згода на подвійне інституційне навантаження є вимушеною та зумовлюється

особливостями політичної культури та соціально-культурним типом, в якому головна роль відведена страху перед зміною старої інституційної системи на нову. Через це навантаження місця на новий інституціональний простір не залишається (Головаха, Панина 2001: 21).

Необхідно відзначити, що політико-ідеологічна легітимація розкриває інституційний порядок політичного режиму, надаючи когнітивну обґрунтованість ідеологізованим значенням. Саме політико-ідеологічна легітимація виправдовує інституційний порядок, тобто систему, елементи, форми та методи здійснення влади політичним режимом, надаючи нормативний характер практичним імперативам. Важливо зрозуміти, що легітимація має когнітивний та нормативний аспекти. Інакше кажучи, легітимація – це не просто питання «цінностей». Вона завжди включає також і ідеологічні знання. І роль політико-ідеологічної легітимації полягає в тому, що вона «говорить індивіду не тільки чому він повинен здійснювати ту чи іншу дію, але й те, чому речі є такими, якими вони є» (Висоцький 2006).

Тобто це положення визначає первинність ідеологічних знань щодо ідеологічних цінностей. Інакше кажучи, «знання» передують «цінностям» в легітимації політичних інститутів. Легітимація якраз спрямована на те, щоб приватний інтерес виглядав як загальний.

Легітимність політичної влади та політичного режиму може піддаватися сумніву. Процес демократизації політичних інститутів створює конкуренцію між претендентами на політичну суб'єктність, створюючи умови для розвитку та інституціоналізації практик делегітимації, «загострення яких може викликати кризу і навіть крах політичного устрою» (Кудрявцев 2016: 66).

Як фактор делегітимації політичного режиму можна відокремити ідеологічну прихильність конкретної соціальної, або політичної групи. Нові соціокультурні знання, ідеали та цінності стимулюють кризу старої ідеології та прискорюють делегітимацію чинного політичного режиму.

Ще одним фактором делегітимації політичного режиму є економічний. Розділені з політичним режимом економічні ідентичності несуть потужний легітимаційний потенціал, та в разі їх відсутності, можлива делегітимація політичного режиму. Політична влада несе відповідальність за добробут своїх громадян, які наділяють її

легітимністю в разі збігу власних уявлень про економічний добробут з тим обсягом благ, який надається їм політичною владою. Політичний режим, здатний забезпечити громадянам гарантований мінімум благ, користується її підтримкою.

Періоди політичних криз, які ставлять під сумнів легітимність панівного режиму, корелюють з періодами економічних криз. Зниження рівня життя, зростання цін, інфляція, нездатність політичної влади економічно відстояти соціальні програми деструктивно впливають на легітимність панівного режиму. Політична влада у такому разі демонструє свою некомпетентність, невміння розв'язувати накопичені проблеми, та згодом втрачає довіру до себе з боку населення, а отже, легітимність. Іншими словами, народ відмовляє владі у згоді на контроль над конкретним політичним дискурсом. Кожна зміна політичного режиму залежить від економічних передумов.

Делегітимації політичного режиму сприяють і географічні чинники. Геополітичні опозиції «Схід / Захід», «Північ / Південь», «центр / провінція», «місто / село», також знаходять своє місце в контексті делегітимації. Опозиційна композиція, представлена географічними феноменами, що існує в тій чи іншій політичній системі, визначає конфігурацію способів здійснення в ній влади. Делегітимація політичного режиму може бути неминучою внаслідок актуалізації певних закономірностей.

Цей кейс ми можемо розглянути на прикладі двох президентських виборів в Україні (2004 року та 2019 року). Президентська кампанія В. Ющенко у 2004 році не зустріла великої підтримки у виборців Східної України, і навпаки, В. Янукович не зміг конкурувати з В. Ющенком в суперечці за голоси виборців Західної України. Цікаво, що досить категорично західноукраїнський і східноукраїнський електорати відгукувалися про ймовірні фальсифікації виборів на користь основних кандидатів. Так, за даними звіту місії ОБСЄ на користь фальсифікації результатів виборів В.Януковичем, висловилися 21,3% виборців сходу і 88,2% виборців заходу України. (Вибори президента України 31 жовтня, 21 листопада та 26 грудня 2004 року 2004).

Щодо президентських виборів 2019 р., спираючись на дані аналітичного центру Разумкова, серед кандидатів у президенти присутні такі «територіальні» лідери, як Ю.

Бойко зі східним електоратом (близько 13,4% на сході та 1,3% на заході) та П. Порошенко з превалюючим центральним та західноукраїнським електоратом (близько 17,2% на заході та 8,3% на сході). Однак лідером серед них на президентську посаду став В. Зеленський (17,4% на сході та 13,3% на заході), що свідчить про зміну ціннісних координат у процесі легітимації в суспільстві (Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України 2019).

До делегітимації політичного режиму може призвести опозиція «центр / провінція». Ослаблення центру як осередку політичних ініціатив активізує потенціал провінції, і, навпаки, в разі посилення суб'єктності політичного центру, можливості провінції в проведенні самостійної, незалежної політики від центру значно обмежуються. У самій опозиції «центр / провінція» вже закладено делегітимаційний люфт. Як приклад можна навести досить конфліктну ситуацію навколо заяви голови партії «Слуга народу» – Олександра Корнієнко про допуск до місцевих виборів лише тих партій, які пропонують свої списки кандидатів не менше ніж у 2/3 областях, та як реакцію на це – заяву двох мерів міст: Харкова та Одеси та декількох політичних партій про об'єднання в одну «Партію мерів», завданням якої буде послаблення центру та партійної монобільшості в Україні через незадоволеність центральною політикою держави (Поправки к избирательному кодексу 2020).

До числа чинників делегітимації політичних режимів належить і фактор регіоналізму. Нерівномірність розвитку регіонів, їхня соціокультурна та економічна унікальність, спочатку позиціонуються як чинники, які здатні ускладнити сталий та ефективний процес отримання політичної влади та ставлення до неї з боку виборця.

На делегітимацію політичного режиму впливає ускладнення вертикальної мобільності, що призводить до інтенсифікації делегітимаційного процесу. Претенденти на політичну легітимацію змушені вести боротьбу в рамках конфлікту з нульовою сумою.

До делегітимації панівного режиму здатна також призвести корумпованість влади, перехід від виборної населенням влади до призначеної. Дослідники відзначають, що обмеження права політичних гравців на зростаючу мобільність призводить до депривації, фрустрації,

невдоволення політичним режимом, дезінтеграції та розпаду політичних інститутів, що породжує політичну нестабільність.

Падінню режимів часто передують широкий розмах корупції. Останнім оплотом режиму є опір корупції, який чиниться судовою владою, яка, за словами Р. Дарендорфа може «виявитися здобиччю політичних сил» (Дарендорф 1990: 72). Якщо корупція торкнулася й судової влади, то у звичайних громадян вже не залишається жодної надії на справедливість і повну кризу легітимності можна вважати неминучою (Дарендорф 1990: 73). Зв'язок зазначеної проблеми з делегітимацією політичних режимів було відзначено як вітчизняними, так і закордонними політологами. Проблеми корупції часто виявляються нерозв'язаними через те, що корупція пронизує всі інститути влади, і в тому числі, державну владу, в період визрівання вимушену звертатися за підтримкою до представників «тіньової» економіки.

Політична нестабільність, яка веде до делегітимації політичного режиму, є ставленням політичної участі до політичної інституціоналізації. Чим своєчасніше політичний режим враховує виклики політичної участі «знизу» і створює під них певну конфігурацію, тобто інституціоналізує політичні виклики, тим вище його шанси на стабільність.

У делегітимації правлячого режиму велика роль належить інституту опозиції. У деяких політичних системах влада досить спокійно ставиться до опозиції, що є легітимним демократичним політичним інститутом. Процеси зміни влади проходять у таких системах більш-менш безболісно для існування опозиції, її право на діалог з владою на рівних давно сприймається як природне явище. Однак іноді опозиція підриває авторитет влади, як, наприклад, події у 2013-2014 роках на Майдані, коли невдоволеність населенням політикою влади та актуалізація опозицією наявних проблем спричинило оновлення влади.

Наявні фактори легітимації та делегітимації політичних режимів тісним чином пов'язані з конкретними умовами та способами здійснення влади – з конкретним типом політичного режиму.

Підбиваючи підсумки, можна зазначити, що стабільність політичного режиму здебільшого залежить від рівня легітимації влади в суспільстві. У демократичній державі не існує абсолютної легітимності

через наявність опозиційних сил. За наявності ланки причин легітимність влади слабшає та може призвести до повної її делегітимації та, навіть, зміни політичного режиму. Що стосується пострадянських держав, то в них може створитися феномен подвійної інституціоналізації – коли завантаженість інституційного простору залежить від прийняття нових та старих інститутів у суспільстві, тим самим створюючи дисбаланс всередині політичного режиму, що може призвести до його делегітимації та краху.

ЛІТЕРАТУРА

- Вебер, М. 2017. “Основные социологические понятия”, *Избранные произведения*. М.: ЦГИ: 636-639.
- Easton, D. A. 1965. *System Analysis of Political Life*. N.Y.: John Wiley.
- Парсонс, Т. 1996. *Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения*. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/par2.html>
- Липсет, С. М. 2005. *Размышления о легитимности*. URL: <https://goo.su/Ozst>
- Бурдьє, П. 1993. *Социология политики*. URL: <http://bourdieu.name/en/book/export/html/2>
- Хабермас, Ю. 2010. “Проблема легитимации позднего капитализма”. М.: Праксис.
- Луман, Н. 2001. *Власть*. URL: <https://iphrras.ru/uplfile/socep/macht.pdf>
- Головаха, Е., Панина, И. 2001. “Постсоветская деинституционализация и становление новых социальных институтов в украинском обществе”, *Социология: теория, методы, маркетинг (4)*. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/89872/01-Golovakha.pdf?sequence=1>
- Висоцький, О. 2006. “Легітимаційна політика: поняття та сутність”. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8838/01-Vusotski.pdf?sequence=1>
- Кудрявцев, О. 2016. “Електронне урядування у сучасному політико-адміністративному просторі”. URL: <https://goo.su/1bGt>
- Вибори президента України 31 жовтня, 21 листопада та 26 грудня 2004 року. Заключний звіт Місії ОБСЄ/БДПІЛ зі спостереження за виборами. URL: <https://www.osce.org/uk/odihr/elections/ukraine/14674?download=true>
- Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України. 2019. URL: <https://goo.su/1bHy>

Поправки к избирательному кодексу: как не пустить на местные выборы “региональные партии”. 2020. URL: <https://goo.su/11k1>

Дарендорф, Р. 1990. “Дорога к свободе: демократизация и её проблемы в Восточной Европе”, *Вопросы философии*. 9: 69-75.

REFERENCES

- Weber, M. 2017. “Basic Sociological Concepts,” *Selected Works*. М.:СНІ: 636-639 (in Russian)
- Easton, D. A. 1965. *System Analysis of Political Life*. N.Y.: John Wiley.
- Parsons T. 2005. *The concept of society: components and their relationships*. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/par2.html> (in Russian)
- Lipset, S. M. 2005. *Reflections on Legitimacy*. URL: <https://goo.su/Ozst> (in Russian)
- Bourdieu P. 1993. *Sociology of Politics*. URL: <http://bourdieu.name/en/book/export/html/2> (in Russian)
- Khahermas, J. 2010. “The Problem of the Legitimation of Late Capitalism.” М.: Praksis (in Russian)
- Luman, N. 2001. *Power*. URL: <https://iphrras.ru/uplfile/socep/macht.pdf> (in Russian)
- Golovakha, E. 2001. “Post-Soviet deinstitutionalization and the formation of new social institutions in Ukrainian society”, *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing (4)*. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/89872/01-Golovakha.pdf?sequence=1> (in Russian)
- Vysotsky, O. 2006. “Legitimation policy: concept and essence”. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8838/01-Vusotski.pdf?sequence=1> (in Ukrainian)
- Kudryavtsev, O. 2016. “E-government in the modern political and administrative space”. URL: <https://goo.su/1bGt> (in Ukrainian)
- Elections of the President of Ukraine on October 31, November 21 and December 26, 2004*. Final Report of the OSCE/ODIHR Election Observation Mission. URL: <https://www.osce.org/uk/odihr/elections/ukraine/14674?download=true> (in Ukrainian)
- Razumkov centre. 2019. *The level of trust in public institutions and electoral orientations of Ukrainian citizens*. URL: <https://goo.su/1bHy> (in Ukrainian)
- Amendments to the Electoral Code: How to keep “Regional Parties” out of Local Elections*. 2020. URL: <https://goo.su/11k1> (in Russian)
- Darendorf, R. 1990. “The Road to Freedom: Democratization and Its Problems in Eastern Europe”. *Questions of philosophy*. 9: 69-75 (in Russian).

ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА ТА ПОЛІТИЧНІ КОМУНІКАЦІЇ

DOI: 10.26565/2220-8089-2020-37-06

УДК 316.77

Авксентьєв Олександр Леонідович

доцент, к. філос. н,
Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
avks64@i.ua,
<http://orcid.org/0000-0003-0442-2561>

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ НЕОПАТРИМОНІАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Актуалізується значення концепта неопатримоніальних політичних режимів для виділення характерних особливостей політичних комунікацій в країнах третього світу, оскільки на афро-азіатському матеріалі традиційне науково-теоретичне розмежування на демократичні, авторитарні та тоталітарні режими виявляється недостатньо ефективними. За формальними ознаками демократичних режимів в багатьох країнах світу, в тому числі і в країнах колишнього Радянського Союзу, приховується патримоніальна логіка їхнього функціонування. Виділяються характерні риси неопатримоніальних режимів: «розрив» між центром та периферією, побудова соціально-політичних відносин за патронажно-клієнтальною схемою, домінуюча роль держави в політичній системі, «приватизація» державних функцій представниками державно-бюрократичного комплексу, перетворення їх на джерело приватних прибутків.

Відзначається, що за таких умов в політико-комунікативній підсистемі політичної системи оформлюється специфічна модель владно-олігархічного простору, в рамках якої особливу роль набирає наявність у патронів власних каналів ЗМІ, можливостей контролю та цензурування інформаційних потоків. Це сприяє розгортанню лобістських і корупційних мереж, які стають невід'ємним механізмом функціонування неопатримоніальних режимів. Фіксується проблема своєрідності лексики неопатримоніальних комунікацій, а саме – широке застосування так званої інвективної або обсценної лексики. Висловлюється припущення, що це спричинено не низьким освітнім, або загальнокультурним рівнем окремих політичних акторів, а тенденцією культивування притаманного неопатримоніальним режимам неформального аспекту політичних комунікацій. Ставиться питання про те, що для подальшого дослідження специфіки неопатримоніальних комунікацій одним із найбільш перспективних підходів є виділення основних моделей неопатримоніальних режимів, аналіз особливостей їхнього розвитку.

Ключові слова: політична комунікація, політичний режим, неопатримоніалізм.

Авксентьев Александр Леонидович

доцент, к. филос. н,
Харьковский национальный
университет имени В. Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
avks64@i.ua,
<http://orcid.org/0000-0003-0442-2561>

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ НЕОПАТРИМОНИАЛЬНЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ КОММУНИКАЦИЙ

Актуализируется значение концепта неопатримониальных политических режимов для выделения характерных особенностей политических коммуникаций в странах третьего мира, поскольку на афро-азиатском материале традиционное научно-теоретическое размежевание на демократические, авторитарные и тоталитарные режимы оказывается недостаточно эффективными. За формальными признаками демократических режимов во многих странах мира, в том числе и в странах бывшего Советского Союза, скрывается патримониальная логика их функционирования. Выделяются характерные черты неопатримониальных режимов: «разрыв» между центром и периферией, построение социально-политически отношений по патронажно-клиентальной схеме, доминирующая роль государства в политической системе, «приватизация» государственных функций представителей государственно-бюрократического комплекса, превращение их в источник частных доходов.

Отмечается, что при таких условиях в политико-коммуникативной подсистеме политической системы оформляется специфическая модель властно-олигархического пространства, в рамках которой особую роль приобретает наличие у патронов собственных каналов СМИ, возможностей контроля и цензурирования информационных потоков. Это способствует разворачиванию лоббистских и коррупционных сетей, которые становятся неотъемлемым механизмом функционирования неопатримониальных режимов. Фиксируется проблема своеобразия лексики неопатримониальных коммуникаций, а именно – широкое применение так называемой инвективной или обценной лексики. Высказывается предположение, что это вызвано не низким образовательным или общекультурным уровнем отдельных политических акторов, а тенденцией культивации присущего неопатримониальным режимам неформального аспекта политических коммуникаций. Ставится вопрос о том, что для дальнейшего исследования специфики неопатримониальных коммуникаций одним из наиболее перспективных подходов является выделение основных моделей неопатримониальных режимов, анализ особенностей их развития.

Ключевые слова: политическая коммуникация, политический режим, неопатримониализм.

Oleksandr Avksentiev

Associate professor, PhD in Philosophy,
V. N. Karazin National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
avks64@i.ua,
<http://orcid.org/0000-0003-0442-2561>

SOME FEATURES OF NEOPATRIMONIAL POLITICAL COMMUNICATIONS

The article emphasizes the concept of neopatrimonial political regimes for specific features highlighting of political communications in third world countries since on the Afro-Asian material the traditional science-theoretical division into democratic, authoritarian and totalitarian regimes is not effective enough. Behind the formal signs of democratic regimes in many countries of the world, including in the countries of the former Soviet Union, lies the patrimonial logic of their functioning. The characteristic features of neopatrimonial regimes are distinguished: the “gap” between the center and the periphery, the construction of socio-political relations according to the patronage-

client scheme, the dominant role of the state in the political system, "privatization" of state functions by representatives of the state-bureaucratic complex, turning them into a source of private income.

It is noted that under this conditions in the political-communicative subsystem of the political system the specific model of power-oligarchic space is formed, within which presence of own media channels, the ability to control and censor information flows acquires on a special role. This contributes to the deployment of lobbying and corruption networks, which are becoming an integral mechanism for the functioning of neopatrimonial regimes. The problem of the peculiarity of the lexis in neopatrimonial communications is considered, namely, the widespread use of the so-called invective or obscene vocabulary. It is suggested that it is not caused by low educational or general cultural level of individual political actors, but by the tendency of cultivation the informal aspect of political communications inherent in neopatrimonial regimes. The question is posed that for further research on the specifics of neopatrimonial communications, one of the most promising approaches is the identification of the main models of neopatrimonial regimes and analysis of the features of their development.

Key words: *political communication, political regime, neopatrimonialism.*

Серед теоретико-методологічних підходів, які оформлюються в сучасній політичній науці з метою дослідження специфіки та траєкторій розвитку політичних режимів в багатьох країнах третього світу, одним із найбільш перспективних сьогодні виглядає концепт неопатримоніалізму. Справа в тому, як з'ясувалося останніми десятиліттями, що, скажімо, на афрозіатському матеріалі традиційне науково-теоретичне розмежування «тоталітаризм – авторитаризм – демократія» виявило свою недостатню ефективність. За формальними, ілюзійними демократіями багатьох країн периферії світ-системи приховується принципово інший, не-демократичний зміст. Якщо ж додати, що більшість країн, які виникли після розпаду Радянського Союзу (за винятком Литви, Латвії, та Естонії), можуть бути інтерпретовані в якості країн з неопатримоніальними режимами, то стає зрозумілим актуалізація теорії неопатримоніалізму та відповідної проблематики у вітчизняній політичній науці. Як зазначає О.А. Фісун: «Теза про неопатримоніальну природу пострадянських трансформацій дозволяє внести суттєве концептуальне уточнення та провести змістовно – сутнісне наповнення понять гібридного режиму, напів та/або «авторитарної демократії», неформальних інститутів, стосовно саме до пострадянської соціально-політичної реальності» (Фісун 2006 : 164).

Якщо визначення неопатримоніалізму, його основні (в першу чергу політико-інституціональні) особливості вже досить розгорнуто проаналізовані в сучасній науковій літературі, то питання щодо специфіки політико – комунікаційних практик ще не отримали достатнього висвітлення.

Взагалі «пострадянський варіант неопатримоніальних структур відрізняється формальною інсталяцією інститутів сучасної держави (парламенту та багатопартійності, електоральних механізмів та сучасної конституції), які, виконуючи роль легітимного фасаду системи, цілком внутрішньо підпорядковані «патримоніальній логіці» свого функціонування» (Фісун 2006: 167). З урахуванням того, що політичні комунікації являють собою підсистему політичної системи, спробуємо визначити особливості цієї підсистеми.

Як відомо, принципово важливою рисою неопатримоніалізму є «розрив» між центром та периферією, при якому саме центр концентрує та контролює ресурси (економічні, адміністративні, силові, інформаційні та ін.) на протилежність периферії. Тут, до речі, терміни «центр», «периферія» використовуються не тільки в географічному («столиця – регіони»), а й в політико-громадянському («влада – суспільство») плані. Завдяки цьому оформлюється переважно монологічна структура політичної комунікації від центру на периферію. Центр «не чує» регіони, як наслідок – не може ефективно діяти в регіонах. В якості приклада можна навести низку безпорадних, а то й безглузких рішень, що їх приймала центральна влада України в перший період карантину: згадаймо хоча б новосанжарську історію, або заборону громадянам з'являтися в парках і скверах з метою «нагнати страху» на них. (На цьому фоні саме діяльність органів місцевого самоврядування, їх очільників в багатьох областях й містах виглядала поміркованою та ефективною).

Якщо ж вести мову про політико-громадянський аспект «розриву» між центром та периферією («влада – народ») то

виявляються принципові відмінності політико-комунікативних практик і від класичних ліберально-демократичних діалогічних моделей, і від авторитарно-тоталітарних. «Не можна розгорнути «крутень репресій» без активної участі громадян. Але громадяни гібридних режимів не хочуть ні в чому брати участь. Державна пропаганда, як видається, в гібридних режимах нікого не мобілізує. Вона об'єднує громадян за принципом пасивності та лояльності до влади» (Шаповаленко 2018 : 39).

Неопатримоніальний варіант політико-комунікаційного впливу влади на суспільство має своєю основною метою досягнення штучної стабільності політичної системи. Ось чому принципово не зникають, не зважаючи на періодичні ротації владно-бюрократичних еліт, різні форми контролю інформаційних потоків, цензурування та відповідні державні інститути. І це незалежно від прізвища очільника органу, у веденні якого знаходиться сфера інформації, телебачення, освіти тощо. «Для владних структур великою причиною є можливість регулювати інформаційні потоки у необхідному для себе напрямку. або вводити у канали комунікації дезінформацію, якщо цього, як вони вважають, потребують інтереси держави. Така політика, як свідчить історичний досвід, має деякі тактичні переваги, але стратегічно вона є помилкою, призводить до недовіри людей до влади і навіть до конфліктних ситуацій» (Авксентьєва 2013 :175-176).

Ще однією характерною рисою неопатримоніалізму, яка суттєво впливає на політико – комунікаційну підсистему, є наявність в політичній системі так званих клієнтально-патронажних відносин, тобто відносин, що ґрунтуються на асиметричному обміні ресурсів «патрона» на лояльність і підтримку (в тому числі – електоральну) з боку «клієнтів» – конститuentів того чи іншого політичного актора. В результаті оформлюється модель владно-олігархічного комунікативного простору, в рамках якої особливого значення набирає наявність у «патронів» власних каналів ЗМІ. До речі, саме цим можна пояснити не дуже вдалі, а частіше взагалі провальні, спроби створення об'єктивного, незалежного *громадського (суспільного) телебачення* в пострадянських країнах. Ось як виглядає ще одна проблема, пов'язана зі створенням в Україні суспільного мовлення: «...постає питання про фінансування такого мовника. Основними джерелами фінансування можуть

бути гранти іноземних держав, кошти, зароблені за рахунок реклами, та державна підтримка» (Гринь 2018: 56). Саму проблему (джерела фінансування) тут зафіксовано правильно, а ось шляхи вирішення видаються утопічними. Що, хіба іноземні держави, які виділяють гранти, чи мільйонери-рекламодавці, чи наша сучасна держава (читай – уряд) дозволять такому ЗМІ лишатися об'єктивним?

У неопатримоніальних режимах саме держава стає центральним гравцем на політичному просторі. Звичайно, це вже не тотальне одноосібне панування як за тоталітарного режиму, позначеному зрощенням однієї масової партії з державою, абсолютним домінуванням цього гібриду в політичній та у інших сферах суспільного життя. Але ж це і не демократичний варіант розвитку. Політичні партії, суспільно-політичні рухи, профспілки структурно не розвинені, часто займаються імітуванням політичної гри; так само, як і парламент, який перетворюється на своєрідну «реєстраційну палату» рішень владно-урядових еліт. Співвідношення державно-партійних механізмів стає протилежним по відношенню до моделі класичної демократії: «не партії контролюють формування і функціонування уряду та інших державних органів, а, навпаки, державна влада направляє і контролює діяльність партій та інших суспільних організацій, перетворюючи їх в придаток державного апарату, політичні агенції при державній бюрократії» (Фисун 2006 : 169-170). Цим, до речі, суттєво розмивається, руйнується політико-ідеологічна складова партійного будівництва (згадаймо, наприклад, скільки партій змінив за свою політичну кар'єру П.О. Порошенко). Ідеологічна нерозбірливість у свою чергу призводить до ще більшого закріплення на інфлюентальному рівні в суспільстві сприйняття партій в якості каналу зв'язку патронів з клієнтами, надання останнім певних настанов відносно їхніх думок і дій в тій чи іншій ситуації.

«Найефективніший бізнес у пострадянських країнах – це політика», – приблизно таке гасло характеризує позицію представників неопатримоніального державно-бюрократичного комплексу, які конвертують своє адміністративно-політичне позиціонування в економічні переваги. Звичайно, державно-бюрократичний комплекс не є цілком монолітним, сталим утворенням. Навпаки, в його межах відбувається безкомпромісна, навіть жорстока, боротьба

різних угруповань, кланів, побудованих на сімейному, етнічному, або регіональному ґрунті за більш вигідне (а при нагоді – то й монопольне) позиціонування в адміністративній ієрархії. Провладна партія в такому випадку стає бажаним трампліном, чим і пояснюється, так би мовити, «підвищена популярність» «Єдиної Росії» за часів президентства В. Путіна, або «Слуги народу» В. Зеленського.

Фактично відбувається ніби «приватизація» неопатримоніальною бюрократією державних, суспільних інститутів, які стають джерелом її приватних прибутків. Ця ситуація тісно пов'язана з лобюванням інтересів окремих суб'єктів (держав, підприємств, фондів, організацій та ін.); при тому, що таке лобювання за умов неопатримоніальних режимів не є відкритим, прозорим, процедурно прописаним. А відтак таємні домовленості, закулісні перемовини, інтриги; звідси, зрештою – розширення корупційного простору. Звернемо увагу: Україна всі роки незалежності веде боротьбу з корупцією, в нас на сьогодні створені, діють антикорупційні органи в такій кількості, якої нема в жодній країні світу, а результат їхньої діяльності – майже нульовий («перемагає» саме корупція). Це неприємно, але не дивно, адже корупція перетворюється на стрижневий, ледь не єдиний реальний механізм контактів і зв'язків, що забезпечують функціонування неопатримоніального режиму в країні.

Ще однією особливістю неопатримоніальних комунікацій є широке вживання (причому на всіх соціально-політичних рівнях, в тому числі – й на найвищому) в публічній площині так званої інвективної або обценної лексики*, що навряд чи дозволили б собі західні політики з демократичних країн. До речі, така лексика не є типовою і для лідерів тоталітарних режимів (винятком є відома промова М. Хрущова з погрозами Заходу з трибуни ООН). Чим можна пояснити таку ситуацію? В якості припущення зафіксуємо таке. Гадаємо, справа не в низькому освітньому або загальнокультурному рівні того чи іншого політика, скоріше тут має місце культивування, зайве педалювання притаманного неопатримоніальним режимам

неформального (на відміну від формалізованого, процедурно поміркованого) аспекту публічних комунікацій. Така побудова комунікативного процесу, особливо на міжнародній арені, виглядає не лише вкрай недипломатичною, а взагалі безперспективною для того чи іншого політичного актора.

Якщо ж брати до уваги глобалізаційний/антиглобалізаційний аспект сучасного світового розвитку, то можна виділити ще одну специфічну рису неопатримоніальних політичних комунікацій – їхню здатність, так би мовити, «віддзеркалюватись». Про що йдеться? Справа в тому, що формування й розвиток цілісного глобального інформаційного простору вже неможливе лише за рахунок інформаційних джерел і каналів центру світ-системи; сьогодні до них все частіше долучаються джерела і канали з периферії та напівпериферії, які починають складати свій порядок денний новин. Свого часу Д. Ліллекер навів досить вдалий приклад, пов'язаний з діяльністю незалежного арабського каналу новин «Al-Jazeera» під час війни в Іраку в 2002-2003 роках. Репортажі цього каналу виглядали для світової аудиторії найбільш об'єктивними, внаслідок чого «важлива роль «Al-Jazeera» полягала в тому, що вони встановлювали план новин для новинних каналів США і Великої Британії, двох основних сторін, що брали участь у бойових діях» (Ліллекер 2010: 121).

В якості ще одного приклада «зворотного віддзеркалення» неопатримоніальних комунікацій може бути виділений поточний скандал, пов'язаний з оприлюдненням перемовин між Д. Байденом і П. Порошенком, який має значення не лише для українського політикуму, а й з точки зору майбутніх президентських виборів у США.

Підводячи підсумки, можна зазначити таке. У розглянутому контексті подальші дослідження особливостей неопатримоніальних комунікацій можуть бути реалізовані за рахунок виділення різних моделей неопатримоніальних режимів, аналізу специфіки траєкторій їхнього розвитку в сучасному світі.

ЛІТЕРАТУРА

Фисун, А. А. 2006. *Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации*: моногр. Харків: Константа.

Шаповаленко, М. В. 2018. «Політико-інституціональні коливання», *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»*. Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна 34: 36-40.

* Мається на увазі використання таких виразів, які знаходяться на межі або за межею припустимого з точки зору норм поведінки в суспільстві: образ, непристойностей, вульгарностей, нецензурних висловів тощо.

Авксентьева, Т. Г. 2013. *Політика і влада в інформаційну епоху: український контекст: моногр.* Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Гринь, І.О. 2018. “Мас-медіа та корупція: українські реалії”, *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»*. Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна 34: 54-58.

Лилликер Д. 2010. *Политическая коммуникация. Ключевые концепты* /пер. с англ. С.И. Остенек. Х.: Гуманитарный центр.

REFERENCES

Fisun A. 2006. *Democracy, Neopatrimonialism and Global Transformations: Monograph*. Kharkiv: Konstanta (in Russian).

Shapovalenko M. 2018. *Politico-institutional fluctuations*, Kharkiv: The Journal of V. N. Karazin Kharkov National University. *Issues of Political Science* 34: 36-40. (in Ukrainian).

Avksentyeva T. 2013. *Politics and power in the information age: the Ukrainian context: monograph*. Kharkiv: KHNU imeni V.N. Karazina (in Ukrainian).

Gryn I. 2018. “Mass-Media and Corruption: Ukrainian Realities”, *The Journal of V. N. Karazin Kharkov National University. Series: Issues of Political Science* 34: 54-58 (in Ukrainian).

Lilleker D. 2010. *Key concepts in Political Communication* / trans. with English S.I. Ostenek. Kharkiv: Gumanitarnyy tsentr.

DOI: 10.26565/2220-8089-2020-37-07

УДК 316.454.3:32]:004.946]:316.32

Свідерська Ольга Іванівна

асистент, к. політ. н.,

НУ «Львівська політехніка»,

вулиця Степана Бандери, 12, Львів, 79000

sviderska.olja@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0001-6618-0559>

СИМУЛЯТИВНА КОМПОНЕНТА ВІРТУАЛЬНОЇ МАСОВОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У СУСПІЛЬСТВІ РИЗИКУ

Розглядається симулятивна компонента прояву віртуальної політичної поведінки у суспільстві ризику. Визначено, що за допомогою соціальних мереж формується нова реальність, котра виступає дубляжем реального політичного життя сучасного індивіда. Важливим аспектом дослідження є врахування ролі віртуалізації сучасної політичної поведінки у суспільстві, сповненому ризиків як техногенного, так і природного характеру, перенасиченості інформації, підміни фактів та постправди. Увага зосереджується на важливості ролі симулятивної компоненти політичної поведінки цифрового походження у формуванні не тільки її реального прояву, але й у будові політичної свідомості, що залишає відбиток на подальших політичних діях чи активностях сучасного індивіда. Особливо небезпечним уявляється інтеграція цієї компоненти із суспільством ризику, в якому ризики все частіше набувають величезних масштабів, адже маніпулятивні технології, котрими користуються політики чи окремі представники урядів, здійснюють потужний психологічний вплив на свідомість сучасного індивіда. Мова йде не просто про виборця, на котрого постійно стікає купа інформаційного бруду під час передвиборчої маніпуляції, а швидше про звичайного індивіда, котрий у ХХІ столітті настільки просякнутий неправдивою інформацією і її постійним потоком, що йому насправді важко розрізнити правду. Зрештою – індивідам перестала бути потрібною правда як цінність. Доводиться, що віртуалізація політичної поведінки сприяє її симуляції, котра полягає в уявній активній участі у політичному житті країни чи суспільства. Стверджується, що окремим компонентом такої поведінки є схильність людини до ірраціоналізму, низький опір маніпулятивним впливам, з одного боку, та активне використання представниками владних еліт соціальних мереж задля формування відповідного політичного мислення й політичної поведінки – з іншого.

Ключові слова: ризик, суспільство ризику, віртуальна масова політична поведінка, небезпека, постіндустріальне суспільство, цифрові ризики, кібервійська.

Свидерская Ольга Ивановна

ассистент, к. полит.н.,

НУ «Львовская политехника»

улица Степана Бандеры, 12, Львов, 79000

sviderska.olja@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0001-6618-0559>

СИМУЛЯТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ ВИРТУАЛЬНОГО МАССОВОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО ПОВЕДЕНИЯ В ОБЩЕСТВЕ РИСКА

Рассматривается симулятивный компонент проявления виртуальной политического поведения в обществе риска. Определено, что с помощью социальных сетей формируется новая реальность, которая выступает дубляжом реальной политической жизни современного человека. Важным аспектом исследования является учет роли виртуализации современной политического поведения в обществе, полном рисков как техногенного, так и природного характера, перенасыщенности информации, подмены фактов и постправды. Внимание сосредоточено на важности роли симулятивного компонента политического поведения цифрового происхождения в формировании не только его реального проявления, но и в построении политического сознания, что отражается на последующих политических действиях или активностях современного индивида. Особенно опасным представляется интеграция этой компоненты с обществом риска, в котором риски все чаще приобретают огромные масштабы, ведь манипулятивные технологии, которыми пользуются политики или отдельные представители власти, осуществляют мощное психологическое воздействие на сознание современного индивида. Речь идет не просто об избирателе, на которого постоянно стекает много информационной грязи во время предвыборной кампании, а скорее об обычном индивиде, который в XXI веке настолько пропитан ложной информацией и ее постоянным потоком, что ему на самом деле трудно различить правду. В конце концов индивидам перестала быть нужной правда, как ценность. Доказывается, что виртуализация политического поведения способствует ее симуляции, которая заключается в кажущемся активном участии в политической жизни страны или общества. Утверждается, что отдельным компонентом такого поведения является склонность человека к иррационализму, низкое сопротивление манипуляторным воздействиям, с одной стороны, и активное использование представителями властных элит социальных сетей для формирования соответствующего политического мышления и политического поведения – с другой.

Ключевые слова: *риск, общество риска, виртуальная массовая политическое поведение, опасность, постиндустриальное общество, цифровые риски, кибервойска.*

Olha Sviderska

assistant professor, Ph.D in Political Science

Lviv Polytechnic National University,

Stepana Bandera Street, 12, Lviv, 79000, Ukraine,

sviderska.olja@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0001-6618-0559>

SIMULATION COMPONENT OF VIRTUAL MASS POLITICAL BEHAVIOUR IN RISK SOCIETY

The simulation component of the manifestation of virtual political behaviour in risk society is considered. It was determined that using social networks, a new reality, which serves dubbing of political life of the modern individual. An important aspect of the study is to take into account the role of virtualization of modern political behavior in a society full of risks of both man-made and natural nature, information overload, substitution of facts and post-truth. Political behaviour simulation component digital origin plays an important role in shaping not only its real manifestation, but also in the structure of political consciousness that leaves a mark on the subsequent policy actions or activity of the modern individual. Particularly dangerous is the integration of this component with a risk society in which risks are increasingly gaining enormous proportions. After all, manipulative technologies, which are conveniently used by politicians or individual government officials, have a powerful psychological impact on the consciousness of the

modern individual. It is not just voters, which is constantly flowing information pile of dirt during the electoral manipulation, which is essentially situational. Rather, we are talking about an ordinary individual who in the 21st century is so imbued with false information and its constant flow that it is really difficult for him to distinguish the truth. In the end - for the individual truth has ceased to be a value. It is proved that the virtualization of political behaviour contributes to its simulation, which consists in the imaginary active participation in the political life or society. A separate component of such behaviour is the tendency of man to irrationalism, low resistance to manipulative influences on the one hand, and the active use of social networks by government elites to form appropriate political thinking and political behavior on the other.

Keywords: risk, risk society, virtual mass political behaviour, danger, post - industrial society, digital risks, cyber warfare.

Трансформаційні процеси, котрі охопили сучасне життя, інтегрувавши сферу політики, економіки, філософії, соціології та інших наук, одночасно сфокусували їх на питанні функціонування соціально-політичних структур у сучасному суспільстві. Одним із наукових підходів до вивчення таких змін є спроба трактування сучасного суспільства крізь призму ризику. У своїх численних роботах всесвітньо відомий німецький соціолог У. Бек неодноразово наголошував на тому, що індивіду у сучасному житті відмовлено в абсолютній безпеці; з ним погоджується чимало й інших науковців, зокрема Е. Гіденс, Н. Луман, З. Бауман, частково ця ідея прослідковується й у постмодернізмі. Проте варто наголосити й на тому, що існує і думка про те, що досить часто ризику – це продукт ЗМІ, особливо коли йдеться про поширення інформацій, чи численні наративи про те, що певні їхні види породжують загрозу глобального масштабу. Зрештою, сьогодні, у 2020 році ми стали свідками такого ризику, що змусив людей ізолюватись один від одного, вказав на неспроможність найпотужніших систем медицини, чи стабільних державних апаратів протидіяти цій загрозі. Наше суспільство ризику, як влучно зауважує У. Бек, набуло ознак суспільства без гарантій. Воно не здатне повністю застрахувати наше життя від сучасних небезпек, і основний парадокс полягає в тому, що відчуття захищеності зменшується із збільшенням науково-технічного прогресу (Бек 1994: 165). Самі ж небезпеки у сьогоденні є наслідками не тільки реального світу, а й віртуального. Численні наукові розвідки вказують на використання цифрових технологій, соціальних мереж, постів, репостів, чи онлайн-трансляцій як способів здійснювати політичні дії неконвенційного чи злочинного характеру, спричинювати страх як базову емоційну реакцію у представників певної

групи населення, збільшувати рівень психологічної напруги, паніки тощо. Проте така діяльність досить часто носить і симулятивну ознаку, адже за тією чи іншою інформацією, котру отримує індивід із медіа, в тому числі й соціальних мереж може приховуватись відверта маніпуляція, підміна фактів, чи неправдиве повідомлення. І якщо ми говоримо про механізми формування політичної поведінки, зокрема її масового вияву, ці небезпеки не можуть не відбиватись на політичній свідомості переважної більшості громадян, що в свою чергу провокує здійснення певного вибору під час голосування, дотримання певних уявлень чи принципів політичної реальності, тощо.

Дослідження певних аспектів симулятивної компоненти віртуальної політичної поведінки саме у суспільстві ризику можна зустріти передусім у роботах Ж. Бодрієра, М. Фуко, Ж. Дельоза, Б. Бімбера У. Ліпмана, У. Бека, Е. Гіденса, тощо. Головний акцент на симуляційній масовій поведінці відображено саме у наукових розвідках Ж. Бодрієра, який дослідив історичний і політичний вимір явища симуляції, описавши його в контексті принципів і методів взаємодії влади і мас у процесі політичної комунікації. В Україні і загалом на пострадянському просторі дослідження симулятивної поведінки набирають обертів лише в останні роки передовсім у межах вивчення політичних технологій.

Загальновідомо, що у формуванні феномена політичної поведінки вагоме значення має соціальне середовище, в котрому народжується, росте, розвивається та проходить усі етапи політичної соціалізації індивід. Сучасні умови життя всебічно сприяють тому, що ми практично ніколи не залишаємось наодинці з собою. Відбувається постійне «включення» в інформаційно-комунікативні процеси за допомогою інтернету, локальних мереж, впливу ЗМІ, тощо. Крім того, існує особиста зацікавленість суб'єкта або учасників

політичних дій; адаптивна поведінка, яка пов'язана з необхідністю пристосовуватися до об'єктивних умов політичного життя; ситуативна поведінка, яка зумовлена конкретною ситуацією, коли суб'єкту або учаснику політичної дії практично не залишається вибору; поведінка, зумовлена моральними принципами і моральними цінностями політичного актора; компетентність актора в тій чи іншій політичній ситуації чи політичних діях (Свідерська 2016: 92). Сьогодні ж ми можемо говорити й про симулятивну компоненту масової політичної поведінки, котра, власне, і зумовлена включеністю індивіда у віртуальний простір, перенасиченням потоком інформації, дезінформацією, підміною й маніпулюванням інформацією тощо.

Загальновідомо, що механізми вияву масової політичної поведінки у сучасному світі відрізняються, до прикладу, від тих, котрі були актуальними у модерному суспільстві. Причиною такої трансформації є перехід від індустріального до постіндустріального суспільства, інформаційна революція, поява інтернету, різке прискорення передавання даних, всюдоступність, і як наслідок – формуванням кібернетичної ідентичності, котру Е. Рейд визначає як певну втрату своєї соціальної чи іншої ідентичності, сформованої під впливом постійного перебування індивіда у кіберпросторі (Рейд). Інтернет дає можливість сучасному користувачу відчувати свою вагомість шляхом залишення у хмарному просторі інформації своїх коментарів, відео, постів, статей, тощо. За допомогою соціальних мереж активно здійснюється вплив й формування образу сучасного виборця (тобто його розпорошеність, розфокусованість), формується певна соціальна думка тощо.

Із збільшенням впливу інтернету на масову свідомість індивіда й модифікацію основних типів масової політичної поведінки у наукових колах постійно збільшується інтерес саме до цього питання, адже стало зрозумілим – віртуальний світ існує паралельно з реальним, усе, що переживає індивід у реальному світі, знаходить своє відбиття у коментарях, постах чи твітах, відповідно, перенасичення постійними інформаційними потоками суттєво впливає на зміну політичних вподобань, мислення, свідомості, ідеологічного спрямування, відтак це суттєво модифікує в реальному житті спосіб прояву політичної поведінки масового типу. Поруч із цим постійно виникає питання інформаційної безпеки, передусім від психологічного впливу й маніпуляції. По суті, це питання, котре повинні регулювати владні органи шляхом введення нормативних обмежень чи правил користування

інтернет-ресурсами через конституційні норми чи закони. Проте реальність говорить нам, на жаль, про протилежне. Сучасні представники владних структур активно користуються цифровими впливами на своїх громадян, заради власної вигоди, що суттєвим чином збільшує у суспільстві відчуття страху, непевності, розчарування й постійного очікування нової кризової ситуації. Окрім того, процес глобалізації створив сьогодні таку ситуацію, в якій ризики, що виникають в якійсь одній країні поширюються на цілий світ, що робить особливо актуальним їхнє вивчення.

У наукових розвідках У. Бека, присвячених вивченню ризиків, існує теза про те, що сучасне суспільство, котре зорієнтоване на безпеку й збереження здоров'я, в якийсь момент зіштовхнулось із ситуацією діаметральної протилежності – руйнуванням і ризиками такої величини, що вказують на абсурдність цих орієнтацій (Бек 1994: 167). Окрім того, У.Бек зазначає, що ще з кінця ХХ століття Європу охопили дві протилежні лінії розвитку: рівень безпеки, зорієнтований на досконалість новітніх технобюрократичних норм і засобів контролю, і поширення загрози з боку історично нових небезпек, які прослизують крізь всі межі закону, технології і політики (Бек 1994: 167). Власне, це протиріччя носить швидше не технічний, а соціально-політичний характер.

Ризики, згідно з концепцією «суспільства ризику» У. Бека, долають кордони держав і набувають глобального значення. Універсальні для всіх спільнот небезпеки супроводжують постіндустріальне соціальне виробництво, в якій би країні воно не знаходилося. Мова також іде й про «ефект бумеранга», суть котрого полягає в тому, що ризики породжують як правило матеріально забезпечені люди, проте вони жодним чином не застраховані від тих ризиків, котрі самі продукують. Техногенні катастрофи та промислові аварії негативно позначаються на стані екологічного середовища не тільки певної країни, а й сусідніх держав (яскравим прикладом є аварія на ЧАЕС).

Особливістю сучасного суспільства стає «невидимість» ризиків. Багато сучасних технологічних ризиків не можуть бути сприйняті органами чуття людини і бути піддані математичній калькуляції. Тому специфіка сучасного ризику полягає в тому, що небезпечна реальність прихована від сприйняття. У. Бек в основному наголошує на тому, що створення нових технологій призводить до виробництва нових технологічних ризиків, розглядаючи при цьому соціокультурний контекст суспільства

ризиком як середовища, в котрому відбувається реагування саме на наслідки технологічних ризиків (забруднення, промислові аварії, використання біологічної зброї, тощо). На його думку, ризик завжди створюється у соціальній системі; обсяг ризику виконує функцію якості соціальних взаємин і процесів; ступінь самого ризику залежить від експертів і експертного знання (Beck 1992: 23). Проблему збільшення ризику У. Бек безпосередньо пов'язує, з одного боку, зі стрімкою індустріалізацією, з другого – з абсолютно непередбачуваними наслідками модернізації суспільства. Порівняно з індустріальним суспільством, в якому відбувався розподіл матеріального блага, у модернізованому суспільстві ризику відбувається розподіл ризиків.

Якщо повернутись до історичної складової вивчення ризиків, то можемо проаналізувати актуальність певних їх видів чи типів. До прикладу, протягом усього XIX століття, за відсутності національного законодавства, місцеві органи влади, зокрема у великих містах та індустріально розвинених регіонах, як правило, вживали заходи, спрямовані на регулювання діяльності, котра сприймалась як небезпечна (зокрема це стосувалось забруднення повітря та водойм). Остання третина XIX століття й початок XX століття характеризується періодом становлення основ великої кількості національних регуляторних систем, зокрема щодо харчових продуктів, лікарських засобів та промислового забруднення.

До слова, XXI століття так і не змогло розв'язати проблем, пов'язаних із ризиками, котрі почали інтенсивно продукуватись ще з XIX століття. Сьогодні поруч із ризиками минулого, сформувались нові, котрі пов'язані передусім із розвитком новітніх цифрових технологій. Сутність інтернету в тому й полягає, що ми все більшою мірою опиняємось у світі без кордонів. Сьогодні будь-хто – з добрим або злим наміром – насправді здатен зі швидкістю світла переміститися на протилежний бік планети (Гудмен 2019: 19). Якщо змодельювати ситуацію, в якій такими самими можливостями володіють представники політичної еліти, або ж замовляють собі послугу кібервійськ, що неодноразово підтверджується у сучасних дослідженнях, то можна простежити одну цікаву тенденцію: кіберзлочинці (тут маємо на увазі використання симулятивних акаунтів, таких як: бот, людина та кіборг, а також зумисне використання людських акаунтів у формі оренди,

або за певну платню з метою зумисного здійснення маніпулятивного впливу на політичну свідомість індивіда) при вмілому підході до організації певних антисоціальних дій, зокрема й терористичних, здатні вчинити так, що жодна інституція не зможе відстежити сліди їхніх злочинів.

Активне використання інтернет-технологій змінює соціальну і політичну реальність на їхні комп'ютерні симуляції. Цей соціальний аспект розвитку комп'ютерних технологій явно домінує над технічним. Виявлення соціального змісту розвитку технологій віртуальної реальності породжує ідеї використання поняття віртуальності у поясненні суспільно-політичних змін, що відображається у симуляції реального життя кожного індивіда, його активній участі у політичному житті, уявленні про вагомість, значимість, важливість власних дій, переконань, обізнаності (Свідерська 2017: 130). Останнім часом завдяки умілому маніпулюванню ЗМІ з'явилося багато уявлень про «справжній народ», «справжню націю», «лідера з народу», у політичній реальності почало спостерігатись нівелювання думки науковців, експертів та водночас висловлювалась вимога поваги до думки абсолютно кожного індивіда, навіть того, хто відверто шкодить власній громаді, країні чи загалом цілому суспільству. Погодьмося, це породжує ще більше ризиків, із котрими справитись зараз просто нереально, адже як можна зупинити те, що поширюється зі швидкістю світла? Кіберзлочинці переймають досвід один в одного у проведенні хакерських атак, терористичні організації переймають у них досвід отримання несанкціонованого доступу до персональних даних з метою свого фінансування, певні держави, виконуючи роль інститутів, створюють спеціальні кіберзагони хакерів, котрі отримують від держави як мовчазне схвалення, так і фінансування задля досягнення певних політичних цілей (Гудмен 2019: 37-38). Тут можна говорити про суперечливість такої співпраці держави й кібервійськ, адже, з одного боку, вони можуть працювати на її благо, зміцнювати інституційний вплив, формувати демократичні орієнтації громадян тощо. Проте, з іншого боку, держава-агресор (яскравим прикладом цього є Росія) може використовувати такі угруповання задля збільшення свого впливу в інформаційній війні, маніпулювання свідомістю як власних громадян, так і тих, проти кого ведеться ця війна.

Йдеться власне про систематичне використання Facebook, Twitter, WhatsApp, YouTube задля проведення маніпулятивних політичних агітацій, пропаганди, й проведення численних психологічних операцій шляхом залучення урядами певних держав студентів і молодіжних організацій задля здійснення дезінформації у соціальних мережах чи інтернет-платформах (Свідерська 2020: 189).

Досліджуючи ризики, котрі наповнюють сучасне життя, Н. Луман у своїх розробках наголошує на тому, що вільної поведінки від ризиків немає (Luhmann 1991: 37). Тут варто наголосити й на тому, що ризики не завжди є реальними, навіть симулятивними. На тому самому наголошує і Ж. Бодріяр. Він говорить про цікавість щодо того, як реагуватиме державний апарат на симульоване й реальне озброєння: «...останнє лише вносить безлад у порядок речей, право власності, тоді як інше зазіхає на сам принцип реальності» (Бодріяр 2004а: 32). На його переконання, порушення, насильство не такі серйозні, адже вносять суперечку й здійснюють як правило поділ реального. Симуляційна ж ситуація «... безконечно небезпечніша, бо дозволяє в будь-який момент зробити припущення, поза своїм предметом, що порядок і закон самі можуть-таки бути всього-навсього симуляцією» (Бодріяр 2004а: 32).

Симуляція невидимих ризиків породжує страх, який у сучасному суспільстві ризику, якби це не звучало дивним, є однією з рушійних детермінант його розвитку. Поширюється і навіюється цей страх за допомогою ЗМІ, котрі своєю риторикою надають йому глибинного змісту, що змушує звичайну людину жити зі страхом: «... перед змінами, глобалізацією, втратою достатку, зміною клімату, зміною гендерних ролей, в принципі, практично все можна сконструювати як загрозу для «Нас»» (Водак 2018: 11). «Страх спонукає нас вдаватись до захисних дій. Коли до того доходить, захисні дії надають страхові безпосередності й реальності» (Бауман 2013: 19). Власне, можемо наголосити на тому, що саме дії сучасних страхових компаній, які спрямовані на попередження гіпотетичного чи симулятивного ризику, роблять його реальним. Дотримуючись такого принципу, численні уряди частково у сьогоднішні виправдовують активне ведення бойових дій у багатьох державах. До прикладу, як зазначає У. Бек у одному зі своїх інтерв'ю, адміністрація США використовує ідею ризику як причину,

котра виправдовує багато міжнародних вчинків та дій, котрі не можуть бути пояснені раціонально. Це урок ведення міжнародної політики як мінімізації ризиків. Певний час одним із численних виправдань війни в Іраку було сформоване на основі уявної небезпеки, котра полягала у гіпотетичному отриманні терористами зброї масового знищення. Але це дозволило виправдати превентивну атаку, адже ймовірність загрози видавались надто жахливими (Wimmer, Quandt 2006:). Тут досить влучною є заувага Ж. Бодріяра про те, що «Сьогодні, коли загроза походить від симуляції, влада спекулює реальним, кризою, новим виробництвом штучних цілей (соціальних, економічних, політичних)» (Бодріяр 2004а: 37).

Глобалізація, котра охопила наше життя, в якийсь момент дозволила страху, котрий полонив далекі країни й людей із незнайомими нам мовами, котрі живуть за іншими законами, зайти у кожен наш гаджет через інтернет-мережу, а звідти – у нашу свідомість, наші думки й активувала бажання чинити так, щоб захистити власне життя. Проте, згідно з переконаннями Е. Гіденса, передусім потрібно боятись тих ризиків, котрі пов'язані із можливістю знищення цілого світу. Такого роду ризики, зауважує він, виникають у результаті зростаючого процесу глобалізації, а також відображають зворотний бік сучасності. Вони нікуди не зникнуть допоки існує сучасність з її стрімкими соціальними і технологічними змінами, що само по собі викликає абсолютно непередбачувані наслідки та ризики (Гіденс 2004: 24). Продукуючи суспільні ризики, соціум водночас наповнює ці ризики значимістю, послаблюючи, чи, навпаки, – підсилюючи їхнє значення за допомогою засобів масової інформації чи активним використанням певних негативних моментів тими, для кого ці ризики є надзвичайно вигідними (Бек 2001: 50). Ж. Бодріяр акцентує увагу на тому, що функція посередництва носія інформації, власне, і породжує симулякри. Мова, якою звертаються до нас ЗМІ, будучи символічною системою, перетворюється в медіум на рівні знаку та рекламного дискурсу, котрий в свою чергу виконує роль транслятора моральних цінностей, носія моральної інформації й засобу формування симулякрів (Бодріяр 2013: 13). «Сьогодні вся система тяжіє до невизначености, вся реальність поглинається гіперреальністю коду й симуляції», – зазначає Ж. Бодріяр (Бодріяр 2004б). Кібернетична

операційність, генетичний код, випадковий порядок мутацій, принцип невизначеності тощо – все це замінює собою детерміністську, об'єктивістську науку, діалектичний погляд на історію та знання.

Ще один дослідник ризиків, Н Луман, у своїх наукових розвідках, екстраполює випадковість ризикогенних дій на шкалу «справжнє – майбутнє». «З точки зору сьогоднішнього, майбутнє невизначене, в той час як вже тепер точно відомо, майбутнє справжнього буде визначено з точки зору його бажаності або небажаності. Тільки тепер ще не можна сказати як саме» (Luhmann 1991: 25). Проблема полягає в тому, що ніхто на сьогоднішній день не може виміряти ризик і силу природи його походження. Науковець навіть висуває певну ідею щодо необхідності вивчати ризик взагалі, адже в принципі його визнання залежить передусім від прийняття рішень, котрі здійснюються інститутами влади. Тільки вони мають право калькулювати чи надавати статус навіть симулятивному ризику реальності, тільки згідно з прийнятим рішенням ризик набуває певної вагомості у соціальному житті кожного члена суспільства. Головною ж проблемою залишається те, що рівень прийнятного ризику різний для тих, хто приймає політичні рішення, і тих, кого ці рішення торкаються.

Отже, підсумовуючи викладене, ще раз акцентуємо на тому, що у питанні визначення цифрових ризиків у сучасному суспільстві одним із ключових моментів є симулятивна компонента їхнього походження. Через потужний маніпулятивний вплив цифрової інформації, котра надходить із просторів інтернету до сучасного користувача, відбувається інформаційне перенасичення, що в свою чергу впливає на політичну свідомість. Під таким психологічним тиском суттєво послаблюється особистісний опір, відтак – формується певне, інколи достатньо «зручне» політичне мислення чи суспільна думка. Статус реальності ризику у багатьох моментах залежить від відповідного прийнятого рішення провладної еліти, а не раціонального аналізу усіх можливих небезпек і загроз, які можуть бути спричинені цим ризиком, що суттєво ускладнює як вивчення цієї тематики, так і намагання класифікувати чи калькулювати гіпотетичні ризики сучасного суспільства. Загалом тематика дослідження є досить широкою й потребує більш детального розгляду.

ЛІТЕРАТУРА

Бек, У. 1994. “От индустриального общества к обществу риска”, *THESIS*. 5: 161-168.

Свідерська, О. 2016. “Політико-психологічні виміри детермінант політичної поведінки”, *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова* 19: 89-94.

Рейд, Э. *Идентичность и кибернетическое тело*. URL: <http://culturca.narod.ru/Reid.htm>

Beck, U. 1992. *Risk Society. Toward a New Modernity*. L.: Sage Publications.

Гудмен, М. 2019. *Злочини майбутнього*. Х.: Ранок : Фабула.

Свідерська, О. 2017. “Теоретико-методологічні аспекти симулятивної масової політичної поведінки”, *Вісник Львівського університету. Сер.: Філософсько-політологічні студії* 9: 128–135

Свідерська О. 2020. “Теоретико-методологічний аналіз впливу соціальних мереж на формування політичної поведінки у сучасному суспільстві (на прикладі Facebook, Twitter, Instagram, WhatsApp)”, *Регіональні студії*. 20: 184–190.

Luhmann, N. 1991. *Risk: A Sociological Theory*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.

Бодріяр, Ж. 2004а. *Симулякри і симуляція*. К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”.

Водак, Р. 2018. *Політика страху. Що значить дискурс правих популістів?* Х.: Гуманитарний Центр.

Бауман, З. 2013. *Плинні часи*. К: Критика.

Wimmer, J., Quandt, Th. 2006. “Living in the Risk Society”, *Journalism Studies*, 7:2: 336-447.

Гіденс, Е. 2004. *Нестимний світ: як глобалізація перетворює наше життя*. К.: Альтерпрес.

Бек, У. Что такое глобализация? М.: Прогресс-Традиция, 2001.

Бодрийяр, Ж. 2013. *Симулякры и симуляция*. Тула.

Бодрийяр, Ж. 2004б. *Символічний обмін і смерть*. Л.: Кальварія.

REFERENCES

Beck, U. 1994. “From an industrial society to a risk society”, *THESIS*. 5: 161-168 (in Russian).

Sviderska, O. 2016. “Political and psychological dimensions of determinants of political behavior”, *Scientific Journal of M. Dragomanov NPU*. 19’2016: 89–94 (in Ukrainian).

Rejd, Je. Identity and Cybernetic Body URL: <http://culturca.narod.ru/Reid.htm>

Beck, U. 1992. *Risk Society. Toward a New Modernity*. London.: Sage Publications.

Gudmen, M. 2019. *Crimes of the future*. Kharkiv: Ranok: Fabula (in Ukrainian).

Sviderska, O. 2017. “Theoretical and methodological aspects of simulative mass political behavior”, *Visnyk of Lviv National University. Ser.: Philosophical and political studies*. 9: 128–135(in

Ukrainian).

Sviderska, O. 2020. "Theoretical and methodological analysis of the impact social networks have on shaping the political behavior in the modern society (using Facebook, Twitter, Instagram and WhatsApp as examples)", *Regional Studies*, 20: 184–190 (in Ukrainian).

Luhmann, N. 1991. *Risk: A Sociological Theory*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.

Bodriyar, Zh. 2004a. Simulacry and simulation. Kyiv: View of Solomiya Pavlichko "Foundations" (in Ukrainian).

Vodak, R. 2018. *The politics of fear. What does the right-wing populist discourse mean?* X.: Gumanitarnyj Centr (in Russian).

Bauman, Z. 2013. *Current times*. Kyiv: Kritika (in Ukrainian)

Wimmer J., Quandt Th. 2006. "Living in the Risk Society", *Journalism Studies*, 7:2: 336-447.

Gidens, E. 2004 *The indefinite light: the globalization of our life*. Kyiv: Alterpres (in Ukrainian).

Beck, U. 2001 *What is globalization?* Moscow: Progress–Tradiciya (in Russian)

Bodrivivar, Zh. 2013. *Simulacra and simulation*: Tula (in Russian).

Bodriyar, Zh. 2004b. *Symbolic exchange and death*. Lviv: Calvary (in Ukrainian).

DOI: 10.26565/2220-8089-2020-37-08

УДК 327.

Младьонова Олена Дмитрівна

аспірантка кафедри політології,
Харківський національний,
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
alena.mladenowa@ukr.net,

<https://orcid.org/0000-0002-5505-3981>

ТЕСТ НА КОРОНАВІРУС: СВІТОВІ ЛІДЕРИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19

Розглядається інформаційна політика в умовах сучасної глобальної кризи, обтяженої пандемією коронавірусу Covid-19, що зачепила багато країн світу. У контексті екстремальних умов досліджується поведінка, риторика, гасла світових лідерів та методи масової комунікації. Зазначається, що поведінка певної кількості світових лідерів не завжди базувалася на об'єктивних та раціональних рекомендаціях експертів, більше того, вони навіть відзначалися відсутністю будь-якого наукового обґрунтування.

Пропонується класифікувати поведінку світових лідерів під час боротьби з пандемією за такими чотирма типами: «Мовчання ягнят», «Бунт еліт», «Жорстке несприйняття», «Маятник».

Виділяються такі типи підходів у внутрішніх комунікаціях (лідер – народ) в період епідемії коронавірусу Covid-19, зумовлені завданнями, що стоять перед політиками та власним баченням розв'язання проблеми: «Турботливий батько», «Популіст», «Жорсткий лідер», «Тактик», залежно від внутрішньої соціополітичної ситуації в країні та міжнародного становища, а також від особистих рис характеру самого лідера, зважаючи при цьому на прогнозовану реакцію країн-сусідів і міжнародної спільноти. Наводяться відповідні приклади політичних лідерів кожного з вказаних типів.

Підкреслюється, що світові лідери не скористалися надзвичайною ситуацією і не сформулювали концепцію майбутнього своїх країн, обмежуючись загальними фразами. Прогнозуються тенденції щодо запиту на певні типи політичного лідера після закінчення пандемії, на необхідність вироблення масової ідеології, нових заходів і гарантій захисту.

Ключові слова: інформаційна політика, пандемія, світові лідери, поведінка політичного лідера, ВООЗ.

Младенова Елена Дмитриевна
аспирантка кафедри політології,
Харківський національний,
університет імені В.Н. Каразіна,
пл. Свободи, 4, Харків, 61022,
alena.mladenowa@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0002-5505-3981>

ТЕСТ НА КОРОНАВИРУС: МИРОВЫЕ ЛИДЕРЫ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ИНФОРМАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ ВО ВРЕМЯ ПАНДЕМИИ COVID-19

Рассматривается информационная политика в условиях современного глобального кризиса, отягощенной пандемией коронавируса Covid-19, которая затонула множество стран мира. В контексте экстремальных условий исследуется поведение, риторика, лозунги мировых лидеров и методы массовой коммуникации. Отмечается, что поведение определенного количества мировых лидеров не всегда базировалось на объективных и рациональных рекомендациях экспертов, более того, они даже отмечались отсутствием какого-то бы то ни было научного обоснования.

Предлагается классифицировать поведение мировых лидеров во время борьбы с пандемией по следующим четырем типам: «Молчание ягнят», «Бунт элит», «Жесткое неприятие», «Маятник».

Выделяются следующие типы подходов во внутренних коммуникациях (лидер – народ) в период эпидемии коронавируса Covid-19, обусловленные задачами, стоящими перед политиками и собственным видением рашения проблемы: «Заботливый отец», «Популист», «Жесткий лидер», «Тактик», в зависимости от внутренней социополитической ситуации в стране и международной обстановки, а также от личных черт характера самого лидера, учитывая при этом прогнозируемую реакцию стран-соседей и международного сообщества. Приводятся соответствующие примеры политических лидеров каждого из указанных типов.

Подчеркивается, что мировые лидеры не воспользовались чрезвычайной ситуацией и не сформулировали концепцию будущего своих стран, ограничиваясь общими фразами. Прогнозируются тенденции запроса на определенные типы политического лидера после окончания пандемии, необходимость выработки массовой идеологии, новых мероприятий и гарантий защиты.

Ключевые слова: информационная политика, пандемия, мировые лидеры, поведение политического лидера, ВООЗ.

Olena Mladonova
PhD student, Department of Political Science,
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
alena.mladenowa@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0002-5505-3981>

THE WORLD LEADERS THROUGH THE PRISM OF INFORMATION POLICY DURING THE COVID-19 PANDEMIC

The article considers the information policy in the current global crisis, weighed down by the pandemic of the COVID-19, which has sunk many countries around the world. In the setting of extreme conditions, the behaviour, rhetoric, slogans of world leaders and methods of mass communication are investigated. It is noted that the response of a certain number of world leaders was not always based on objective and rational recommendations of experts; moreover, they were even indicated by the absence of any scientific justification.

It is proposed to classify the behaviour of world leaders during the fight against a pandemic according to the following four types: «Silence of the Lambs», «Riot of the Elites», «Tough Rejection», «Pendulum».

The following types of approaches in internal communications (from the leader to people) are distinguished during the SARS-CoV-2 coronavirus epidemic, due to the tasks facing politicians and their vision of solving the problem: «Caring father», «Populist», «Tough leader», and «Tactician», depending on the internal socio-political situation in the country and the international situation, as well as on the personality traits of the leader himself, taking into account the predicted reaction of the neighbouring countries and the international community. Relevant examples of political leaders of each of these types are given.

It is emphasized that world leaders did not take advantage of the emergency and did not formulate a concept for the future of their countries, confining themselves to general phrases. The forecasted trends are the demand for certain types of political leader after the pandemic, the need for the development of mass ideology, new events and guarantees of protection.

Keywords: information policy, pandemic, world leaders, the behaviour of a political leader, WHO.

Інформаційна політика в кризових умовах – предмет для особливо ретельного вивчення. Ситуація довкола пандемії коронавірусу Covid-19 та безпрецедентні заходи безпеки, запроваджені у багатьох країнах світу, дозволили дослідити поведінку лідерів у екстремальних умовах, зміну їхньої риторики та гасел, а також методи масової комунікації. Без сумніву, у майбутньому поведінкові кейси світових політиків ляжуть у основу багатьох спеціальних досліджень, пов'язаних зі специфікою інформаційної та пропагандистської роботи, а також роботи над формуванням нового іміджу в незвичних і максимально наближених до воєнних умовах.

На сьогоднішній день єдине дослідження із зазначеної проблематики належить російському політологу Глібу Кузнецову, яке було презентовано в рамках Міжнародної онлайн-конференції «Еліти майбутнього», організованої Інститутом масової інформації Московського державного інституту міжнародних відносин та Комітетом з політичних технологій Російської асоціації зі зв'язків з громадськістю 20 травня 2020 року. У дослідженні Г.Кузнецова під назвою «Світ без майбутнього» робляться акценти на сприйнятті загроз, поведінці лідерів різних країн та на пошуку нових ідей і пропозицій (Кузнецов 2020).

Г.Кузнецова доходить висновку, що сучасні світові лідери затиснені у двох рамках: «експерткратії» (прийняті рішення і державні заходи пояснюються посиланнями на експертів, експертні думки та оцінки) та «соціологізму» (лідери не диктують порядок денний, а йдуть за суспільною думкою, яка до того ж формується засобами пропаганди) (Кузнецов 2020).

Обидва явища, хоча й не є новими (термін «експерткратія» запропонував десять років тому Андрій Ашкеров (Ашкеров 2009: 4), терміном «соціологізм» було прийнято називати ряд соціологічних концепцій послідовників французького соціолога кінця XIX – початку XX століття Еміля Дюркгейма (Гофман 1972: 209-279), однак рідко беруться до уваги при аналізі поведінки лідерів у екстремальних умовах.

Дійсно, можемо констатувати, що поведінка значної кількості світових лідерів відносно організації карантинних заходів базувалася на цілому ряді не зовсім об'єктивних рекомендацій експертів, які іноді не носили раціональний характер і не мали під собою наукового обґрунтування. Приміром, під час поширення пандемії чимала кількість запитань виникла до Всесвітньої організації охорони здоров'я, яку у деяких країнах звинуватили у відсутності реальних дієвих механізмів запобігання пандемії та навіть у непрофесіоналізмі у підходах до вироблення рекомендацій (Не взяли під контроль 2020; Трамп висунув ультиматум ВООЗ 2020). Аналогічні звинувачення на адресу ВООЗ лунали і раніше (Неужели все обман? 2009), а сумнівна діяльність цієї організації ставала предметом розгляду впливових міжнародних інститутів (наприклад, у січні 2020 р. у Страсбурзі відбулися слухання в рамках Парламентської асамблеї Ради Європи, на яких було заявлено, що загроза «свинячого грипу» наприкінці 2009 року була сфальсифікована медиками та ВООЗ і не заслуговувала на статус епідемії, будучи лише грипом середньої важкості) (Обман на \$18 млрд? 2010). При цьому ряд політиків погодилися, що не всі рекомендації ВООЗ були правильними і мали раціональний

характер: скажімо, головний санітарний лікар України В.Ляшко визнав, що заборона відвідувати парки і сквери носила скоріше дисциплінарний характер, аніж санітарно-медичний (Головний санлікар визнав 2020). Критика на адресу ВООЗ посилилася і після того, як виявилось, що у Європі перші хворі з'явилися раніше, ніж у китайському Ухані – тобто, первісні версії походження хвороби та епідеміологічної картини виявилися хибними (ВОЗ призвала країни перевірити 2020)

Поведінку світових лідерів під час боротьби з пандемією Covid-19 можна класифікуватися за чотирма типами:

1. «Мовчання ягнят» – пряме слідування усім рекомендаціям ВООЗ, закриття усіх установ, припинення роботи транспорту, запровадження жорстких карантинних норм з введенням елементів надзвичайної ситуації і репресивних заходів.

2. «Бунт еліт» – заперечення необхідності жорстких заходів попри високі показники захворюваності, акцентування уваги на тому, що «люди повинні перехворіти, щоби виробити колективний імунітет» (Білорусь, Швеція, Нідерланди).

3. «Жорстке несприйняття» – відмова лідерів визнавати саму загрозу епідемії (Туркменістан, де розпорядженням президента Г.Бердимухамедова заборонено взагалі вживати терміни «пандемія» та «корона вірус» (Туркменістан заборонив слово «коронавірус» 2020);

4. «Маятник» – поступова зміна позиції лідерів – від несприйняття пандемії до повного включення в тотальні обмежувальні заходи – під впливом нових обставин (Великобританія, Португалія, Росія).

В останньому випадку характерною є позиція прем'єр-міністра Португалії А.Кошта, який у березні виступав із закликом «Fiqueem casa» («Залишся вдома»), а вже на початку травня закликав «Vai a rua!» («Виходьте на вулицю!»). Позиція прем'єр-міністра Великобританії Б.Джонсона також зазнала трансформації: у березні він був противником обмежувальних заходів, у квітні (після того, як сам захворів на коронавірус), його гаслом було «Stay at home!» («Залишайся вдома!»), а вже у травні – «Stay alert!» («Не втрачайте пильності!») (Кузнецов 2020).

У внутрішніх комунікаціях (лідер – народ) в період епідемії коронавірусу можна виділити кілька типів підходів, які визначаються основними завданнями, що стоять перед політиками.

Тип перший. «Турботливий батько». Приклад – російський лідер В.Путін. У своєму зверненні до співгромадян 11 травня 2020 р. він вживав невластиві для сучасного політичного словника вирази: «Рідні мої, розумію, як вам нелегко постійно бути вдома. Часто у розлуці зі своїми дітьми і онуками. Але зараз треба ще потерпіти. Режим обмежень наразі зберігається, тому що ми переживаємо за вас» (Ускова 2020). Людськими також були звернення прем'єр-міністра Великобританії Б.Джонсона (Watch Live 2020). У його випадку роль лідера держави накладалася на особисті переживання, за якими стежила вся країна: він важко переніс захворювання на Covid-19 та у цей же час (29 квітня) у нього народився син.

До цього ж типу варто віднести президента Республіки Білорусь О. Лукашенка. Більшість його виступів супроводжувалися апеляцією до необхідності захисту економіки країни. Так, 9 квітня 2020 р. він заявив, що наслідки карантину можуть виявитися більш небезпечними, ніж коронавірус: «У нас тут розглагольствують: «Карантин, комендантська година!» та інше. Слушайте, це простіше за все, це ми зробимо протягом доби. Але жертви що будемо?.. Не лише окремі чиновники міжнародних організацій заговорили про голод в найближчій перспективі, але вже всі говорять, і вчорашні найбільш розвинуті передові країни, та їхні лідери» (Хачатрян 2020). Після проведення військового параду на честь 75-річчя Перемоги у Великій вітчизняній війні Лукашенко заявив: «У цьому божевільному світі, що втратив орієнтири, є ті, хто засудять владу країни за рішення провести парад, не зважаючи на пандемію коронавірусу. Хочу їм сказати по-людськи: не спішіть робити висновки, а тим більше засуджувати нас, спадкоємців Перемоги, білорусів. На нас дивляться очі загиблих за нашу свободу радянських солдат, замучених у катівнях гестапо партизанів і підпільників, очі старих, жінок і дітей Хатині» (Лукашенко ответил противникам 2020).

Тип другий. «Популіст». Цей тип на фоні пандемії коронавірусу намагається здобути максимум політичних дивідендів, продукуючи при цьому нові ідеї. Частково цей тип перетинається з першим типом (скажімо, у випадку з О. Лукашенком). Але найбільш яскравим прикладом популіста є прем'єр-міністр Бельгії Софі Вільмес. Скажімо, вона заявила: «Заходи, необхідні для боротьби з екологічною кризою,

назавжди торкнуться кожного з нас. Найбільший вплив на ці заходи повинні справити ті, хто їх визначає. Це не лише найбільш чесний варіант, але й найбільш ефективний. З цієї причини я оголошую про термінове створення нових Громадянських Асамблей. За допомогою експертів їм буде запропоновано визначити найбільш невідкладні пріоритети і запропонувати політику. Члени Асамблеї будуть обрані за жеребкуванням і будуть пропорційно представляти усіх жителів Бельгії: літніх і молодих, бідних і процвітаючих, громадян усіх політичних, етнічних і культурних традицій» (Tellthetruthbelgium 2020).

Така ініціатива повністю лежить у сфері «експерткратії» – з намаганням перекласти відповідальність на плечі «незалежних експертів». До того ж у випадку створення подібних «Громадянських Асамблей» Бельгією будуть керувати, по суті, численні фокус-групи.

Ще однією сентенцією С.Вільмес є такі слова: «Наукове співтовариство повідомило нам, що криза Covid-19 насправді є лише одним із багатьох наслідків значно більш серйозної проблеми... За останні десятиліття ми спостерігали різке зростання нових захворювань, таких як Ебола, свинячий грип, ОРВЗ і тепер Covid-19. Наукові дослідження показують, що ці спалахи напряму пов'язані з експлуатацією і знищенням людьми нашого природного середовища: вирубка лісів, промислове сільське господарство, використання нами антибіотиків, глобальне потепління і міжнародні поїздки. Коронавірус – це сигнал тривоги, який ми вже не можемо ігнорувати. Пандемії є одним із наслідків більш глибокої екологічної кризи» (Tellthetruthbelgium 2020). Тут ми бачимо намагання копіювати популярний на Заході образ екологічної активістки Грети Тунберг та її риторику (хоча теза про пов'язаність коронавірусу та екологічної ситуації є доволі спірною).

До цього типу можна віднести і президента Бразилії Ж.Болсонару. 20 квітня він очолив демонстрацію в місті Бразилія проти обмежень, запроваджених через коронавірус. Учасники акції вимагали закриття парламенту і виступу армії на боці Болсонару. Президент декілька разів переривав свою промову через сильний кашель, проте вперто називає вірус «незначним грипом», а боротьбу з його поширенням – «істерією». Міністра охорони здоров'я Луїса Енріке Мандетта Болсонару відправив у відставку як прихильника

обмежувальних заходів (Президент Бразилії вышел на акцію против ограничених 2020). У цьому випадку ми маємо інший вид популізму, ніж у С.Вільмес, але у будь-якому випадку він має ту саму основу – бажання вловити настрої суспільства, «соціологізм».

Тип третій. «Жорсткий лідер». Представники такого типу намагаються показати, що здатні кинути виклик стихії та ігнорувати рекомендації міжнародних організацій. Найяскравіший приклад – президент США Д. Трамп, який неодноразово закликав припинити карантинні обмеження та повернутися до нормального робочого ритму, не зважаючи на те, що кількість хворих на коронавірус у Сполучених Штатах перевищила 1,5 мільйона, а померлих – 93 тисячі осіб (станом на 20 травня 2020 року (Павлюк 2020)).

Позиція Трампа зрозуміла: протягом своєї каденції він гордився тим, що дав американцям нові робочі місця і звів до мінімуму безробіття, у той час як карантинні заходи призвели до катастрофічного зростання безробіття за лічені тижні. У цій ситуації Трамп думає про президентські вибори, що мають відбутися у листопаді цього року. У складній ситуації він веде активний пошук «ворогів», на яких можна перекинути відповідальність за суспільні негаразди. Такими нині в очах прихильників Трампа є Всесвітня організація охорони здоров'я та Китай (Трамп висунув ультиматум ВООЗ 2020).

Водночас принцип «жорсткої руки» демонструє і лідер Китайської Народної Республіки Сі Цзиньпін. На самому початку коронавірусної епідемії він проявив жорсткість у запровадженні карантинних заходів, продемонструвавши, як можна цілковито ізолювати багатомільйонне місто. При цьому Китай загострив протистояння зі США і перетворюється на нового гегемона світового масштабу (Головина 2020).

Тип четвертий. «Тактик». Представники цього типу демонструють, що вони здатні згуртувати всі сили суспільства на боротьбу з пандемією. Для них важливо не кидатися на вирішення проблеми самим (як «Жорсткі лідери»). Вони показують, що знають, звідки взяти кошти, кого запросити і перед ким поставити завдання. До цього типу відноситься президент України Володимир Зеленський, який у березні 2020 р. зібрав представників великого бізнесу і домовився з ними про кураторство над регіонами та про забезпечення лікарень засобами індивідуального

захисту та апаратами штучної вентиляції легень (Романюк 2020). Хоча це й спричинило згодом кризу у стосунках між «олігархами» та «губернаторами», однак у цілому продемонструвало, що президент тримає ситуацію під контролем.

Таку ж позицію зайняв і президент Російської Федерації В. Путін, влаштувавши конкуренцію між двома групами впливу у своєму оточенні – між групою голови уряду М. Мішустіна та групою мера Москви С. Собяніна, яких призначив відповідальними за боротьбу з коронавірусом, а сам відійшов у політичну тінь, час від часу обмежуючись публічними зверненнями до народу (Яковина 2020).

У цілому варто підкреслити, що більшість світових лідерів не відзначалися особливим красномовством і не сформулювали концепцію майбутнього, обмежуючись загальними фразами про те, що «світ більше не буде таким, як раніше». При цьому жоден із лідерів навіть не спробував спрогнозувати, а яким же буде світ.

Г. Кузнецов пропонує своє бачення основних «посткоронавірусних» тенденцій:

- запит на нового політика – на лідера без експертизи; відхід від «нудного управління», який лише керується порадою експертів; запит на людину, яка не реагує на «соціологічні дані», а формує їх, розширюючи змістовні межі та даючи надію на позитивне рішення;

- запит на масові ідеології. Ліві переходять від «захисту меншин» до «заклику взяти все і поділити»; прихід «право-лівих» ідеологій і практик типу націонал-соціалізму, коли праві запити реалізуються лівими регуляторними методами;

- запит на сильну державу, що продукує не «норму», а «справедливість». Нові гарантії і нові заходи захисту. Своєрідне нове перевлаштування світу. Антиелітна агресія, яка буде тим сильнішою, чим більше актуальні еліти в певній країні нажилися на кризі;

- запит на масові ідентичності. Більше цінностей «спільного виживання», а, значить, і повернення в zenit слави консервативних форм суспільної взаємодії (типу сімейних цінностей) (Кузнецов 2020).

У цілому можна погодитися із такими думками Г. Кузнецова, і політичним лідерам варто розмірковувати саме про концепцію майбутнього і про відповідність свого образу цим концепціям, а не слідувати звичним докритичним шаблонам та схемам. Ті, хто

адекватно зрозуміють виклики і запити майбутнього, зможуть залишитися в актуальній політиці, а хто не зрозуміє – покине політику та залишиться на самоті з думками про нереалізоване історичне завдання, покладене на нього долею.

ЛІТЕРАТУРА

Кузнецов, Г. 2020. *Мир без будущего: выход из коронавирусного кризиса в языке обращений лидеров государств*. Москва: Экспертный институт социальных исследований. URL: <https://t.me/politburo2/3787>

Ашкерев, А. 2009. *Экспертотократия. Управление знаниями. Производство и обращение информации в эпоху ультракапитализма*. Москва: Политучеба.

Гофман, А. 1972. “Социологизм” как концепция: Эмиль Дюркгейм”, *Историко-философский сборник*. Москва: МГУ: 209-279.

“Не взяли под контроль”. США обвинили ВОЗ в бездействии во время эпидемии коронавируса”. 2020. *BBC*. 18.05. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-52706308>

Трамп висунув ультиматум ВООЗ через коронавірус, 2020. *Українська правда*, 19.05. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/05/19/7252199/>

Неужели все обман? 2009. *Nano News Net* 30.11. URL: <http://www.nanonewsnet.ru/blog/empirv/neuzheli-vse-obman>

Обман на \$18 млрд? 2010. *Интерфакс*. 26.01. URL: <https://www.interfax.ru/business/120696>

Головний санлікар визнав, що парки та сквери закривали заради психологічного ефекту. 2020. *Главком*. 10.05. URL: <https://glavcom.ua/country/society/golovniy-sanlikar-viznav-shcho-parki-ta-skveri-zakrivali-zaradi-psihologichnogo-efektu-679123.html>

ВОЗ призвала країни перевірити на Covid-19 анализи, взятые до начала эпидемии. 2020. *RFI*. 5.05. URL: <http://www.rfi.fr/ru/v-mire/20200505-voz-prizvala-strany-proverit-na-covid-19-analizi-vzatyie-do-nachala-epidemii>

Туркменістан заборонив слово “коронавірус”, за маску – арешт. 2020. *Українформ*. 31.03. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2909290-turkmenistan-zaboroniv-slovo-koronavirus-za-masku-arest.html>

Ускова, Т. “Родные мои, понимаю, как вам нелегко. Что сказал Путин в видеообращении 11 мая”. 2020. *МБХ-Медиа*. URL: <https://mbk.news/suzhet/rodnye-moi-ponimayu/>

WATCH LIVE: PM Boris Johnson gives a statement in Downing Street (27 April 2020) URL: https://www.youtube.com/watch?time_continue=4&v=MAax92GYr9o&feature=emb_logo

Хачатрян, К. “Лукашенко: “Жрать что будем?””. 2020. *Euronews*. 9.04. URL: <https://ru.euronews.com/2020/04/09/belarus-no-lockdown>

Лукашенко ответил противникам проведения парада Победы на фоне пандемии. 2020. *РБК*. 9.05. URL:

<https://www.rbc.ru/society/09/05/2020/5eb673139a7947862454ab9c>

Tellthetruthbelgium. The Truth About Covid-19 end the Ecological Crisis& A Speech for Sophie Wilmès. 2020. URL:

<https://www.extinctionrebellion.be/en/tell-the-truth>
Президент Бразилии вышел на акцию против ограничений из-за коронавируса. 2020. *DW*. 20.04. URL: <https://www.dw.com/ru/президент-бразилии-вышел-на-акцию-против-ограничений-из-за-коронавируса/a-53183994>

Павлюк, О. 2020. “Трамп: то, что в Соединенных Штатах самое большое в мире количество больных Covid-19 – это хорошо”, *Громадське. ua*. 20.05. URL: <https://hromadske.ua/ru/posts/tramp-to-chto-v-soedinennyh-shtatah-samoe-bolshoe-v-mire-bolnyh-covid-19-eto-horosh>

“Трамп висунув ультиматум ВООЗ через коронавірус”. 2020. *Українська правда*. 19.05. URL:

<https://www.pravda.com.ua/news/2020/05/19/7252199/>

Головина, О. 2020. “Николай Вавилов: Коронавирус – не причина, а повод”, *Новый проспект*. 17.03. URL:

<https://newprospect.ru/nikolay-vavilov-koronavirus-ne-prichina-povod>

Романюк, Р. 2020. “Віртуальні наради та олігархи-куратори. Як Зеленський бореться з коронавірусом”, *Українська правда*. 23.03. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2020/03/23/7244662/>

Яковина, И. 2020. “Будто Путина нет. Как Собянин и Мишустин борются за власть в России”, *Новое время*. 27.04. URL: <https://nv.ua/opinion/putin-koronavirus-chto-sobyanin-i-mishustin-pridumali-dlya-rossiyan-poslednie-novosti-50084574.html>

REFERENCES

Kuznetsov, H. A. 2020. World Without a Future: a Way Out of the Coronavirus Crisis in the Language of the Leaders' Speeches. Moscow: Ekspertnyy institut sotsial'nykh issledovaniy. URL: <https://t.me/politburo2/3787> (in Russian).

Ashkerov, A. 2009. *Expertocracy. Knowledge management. Production and Circulation of Information in the Era of Ultra-capitalism*. Moscow: Politucheba (in Russian).

Gofman, A. 1972. ““Sociologism” as a Concept: Emil Durkheim”, *Historical and Philosophical Collection*. Moscow: MGU: 209-279 (in Russian).

“Did not take control”. USA accuses WHO of inaction during coronavirus epidemic. 2020. *BBC*. 18.05. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-52706308> (in Russian).

Trump issued an WHO ultimatum over the coronavirus. 2020. *Ukrainian truth*. URL:

<https://www.pravda.com.ua/news/2020/05/19/7252199/> (in Ukrainian).

“Is All Deception?” 2009. *Nano News Net* 30.11. URL:

<http://www.nanonewsnet.ru/blog/empirv/neuzheli-vse-obman> (in Russian).

\$ 18 Billion Fraud?. 2010. *Интерфакс*. 26.01. URL: <https://www.interfax.ru/business/120696> (in Russian).

The chief sanitary doctor admitted that the parks and squares were closed for psychological reasons. 2020. *Glavcom.ua*. 10.05. URL:

<https://glavcom.ua/country/society/golovniy-sanlikar-viznav-shcho-parki-ta-skveri-zakrivali-zaradi-psihologichnogo-efektu-679123.html> (in Ukrainian).

WHO Encourages Countries to Test Pre-epidemic Tests for Covid-19. 2020. *RFI*. 5.05. URL: <http://www.rfi.fr/ru/v-mire/20200505-voz-prizvala-strany-proverit-na-covid-19-analizi-vzyatie-donachala-epidemii> (in Russian).

Turkmenistan has banned the word "crown virus" and masked it with arrest. 2020. 31.03. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2909290-turkmenistan-zaboroniv-slovo-koronavirus-za-masku-arest.html> (in Ukrainian).

Uskova, T. ““My Relatives, I Understand How Difficult it is For You”. What Putin Said in a Video Message on May 11”. 2020. *MBH-Media*. URL: <https://mbk.news/suzhet/rodnye-moi-ponimayu/> (in Russian).

Watch Live: PM Boris Johnson Gives a Statement in Downing Street (27 April 2020) URL: https://www.youtube.com/watch?time_continue=4&v=MAax92GYr9o&feature=emb_logo

Hachatryan, K. “Lukashenko: “What will we eat?””. 2020. *Euronews*. 9.04. URL: <https://ru.euronews.com/2020/04/09/belarus-no-lockdown>

“Lukashenko Responded to Opponents of the Victory Day Parade Amid a Pandemic”. 2020.

РБК. 9.05. URL: <https://www.rbc.ru/society/09/05/2020/5eb673139a7947862454ab9c> (in Russian)

“Tellthetruthbelgium. The Truth About Covid-19 end the Ecological Crisis& A Speech for Sophie Wilmès”. 2020. URL:

<https://www.extinctionrebellion.be/en/tell-the-truth>

“Brazilian President Rallies Against Restrictions Due to Coronavirus”. 2020. *DW*. 20.04. URL: <https://www.dw.com/ru/президент-бразилии-вышел-на-акцию-против-ограничений-из-за-коронавируса/a-53183994> (in Russian).

Pavlyuk, O. 2020. “ Trump: the United States Has the Largest Number of Covid-19 Patients in the World is Good”, *Hromadske.ua*. 20.05. <https://hromadske.ua/ru/posts/tramp-to-chto-v-soedinennyh-shtatah-samoe-bolshoe-v-mire-bolnyh-covid-19-eto-horosh> (in Russian).

“Trump Bisnow VOOZ Ultimatum Through Coronavirus”. 2020. *Ukrainian truth*. 19.05. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/05/19/7252199/> (in Ukrainian).

Golovina, O. 2020. "Nikolay Vavilov: Coronavirus is not a Cause, but an Occasion", *New avenue*. 17.03. URL: <https://newprospect.ru/nikolay-vavilov-koronavirus-ne-prichina-povod> (in Russian).

Романюк, Р. 2020. "Virtual Meetings and Oligarchs-Curators. How Zelensky Fights the Coronavirus", *Ukrainian truth*. 23.03. URL:

<https://www.pravda.com.ua/articles/2020/03/23/7244662/> (in Ukrainian).

Yakovina, I. 2020. "As if there is no Putin. How Sobyenin and Mishustin are fighting for power in Russia", *New time*. 27.04. URL: <https://nv.ua/opinion/putin-koronavirus-chto-sobyenin-i-mishustin-pridumali-dlya-rossiyan-poslednie-novosti-50084574.html> (in Russian).

DOI: 10.26565/2220-8089-2020-37-09

УДК (323.22 + 364.466.6): (649.8+ 377.5)

Вольф Олександр Олександрович

к.політ.н.,

БО «Асоціація паліативної та хоспісної допомоги»,
Національна медична академія післядипломної

освіти імені П.Л.Шупика,

вулиця Дорогожицька, 9, Київ, 04112,

info@palliativ.kiev.ua,

<https://orcid.org/0000-0003-3425-5346>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОСВІТИ ФАХІВЦІВ З СЕРЕДНЬОЮ МЕДИЧНОЮ ОСВІТОЮ З ПИТАНЬ ДОПОМОГИ В КІНЦІ ЖИТТЯ У КОНТЕКСТІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ І ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Визначаються можливі напрямки трансформації державної політики у сфері середньої медичної освіти у вузько спеціалізованому питанні медсестринської підтримки в кінці життя у контексті Цілей сталого розвитку ООН і розвитку громадянського суспільства в Україні. На 70-й Генеральній асамблеї ООН в рамках Саміту з питань сталого розвитку в вересні 2015 р., який проходив за участю організацій громадянського суспільства, було прийнято Порядок денний в галузі сталого розвитку до 2030 року, в який включені 17 Глобальних цілей. Серед них Глобальна ціль 4.7 спрямована на забезпечення умов для здобуття всіма учнями знань і навичок, які необхідні для сприяння сталому розвитку, навчанню з питань сталого розвитку та сталого способу життя, прав людини, гендерної рівності, пропаганди культури миру та ненасильства, громадянства світу й усвідомлення цінності культурного різноманіття і вкладу культури в сталий розвиток. Ця Ціль стосується й медичної освіти (зокрема, середньої), удосконалення змісту якої актуальне за умов впровадження медичної реформи в Україні.

Проведено контент-аналіз змісту міжнародної навчальної програми для середнього медичного персоналу і порівняно її з навчально-методичними документами, що впроваджуються в середніх медичних навчальних закладах України. Встановлено, що програма, розроблена в США, за активної участі організацій громадянського суспільства, відповідає змісту Цілі 4.7 сталого розвитку ООН. Порівнюючи ці документи, можна зазначити невідповідність українських програм як міжнародним стандартам навчання медичних сестер, так і Цілям сталого розвитку ООН. Ці навчальні програми формують лише узагальнене розуміння цінності культурного різноманіття та прав людини і не включають питання соціальної справедливості, інклюзії, мультидисциплінарної співпраці тощо.

Проведення контент-аналізу Стратегії розвитку медичної освіти в Україні, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2019 р. № 95-р, виявило, що документ не передбачає включення аспектів, викладених у Цілі 4.7.

Встановлено, що участь громадян у розробці державної освітньої політики є необхідною умовою формування демократичного суспільства і сприяє більшій відповідності освітніх програм потребам населення.

Стверджується, що в умовах впровадження медичної реформи в Україні необхідно змінити підхід до змісту медичної освіти та формування компетентності медичних працівників з середньою освітою. Потрібно забезпечити міжсекторальну та мультидисциплінарну співпрацю задля розробки сучасних якісних програм з підготовки медичних працівників з середньою освітою, які відповідають міжнародним стандартам, зокрема, шляхом залучення інститутів громадянського суспільства до цього процесу.

Ключові слова: *неурядові організації, медична реформа, паліативна та хоспісна допомога, вплив громадян на політичні рішення, участь громадян у медичній реформі*

Вольф Александр Александрович

к.полит.н.,

БО «Ассоциация паллиативной и хосписной помощи»,
Национальная медицинская академия последипломного

образования имени П.Л.Шупика,
улиця Дорогожицкая, 9, Киев, 04112,

info@palliativ.kiev.ua,

<https://orcid.org/0000-0003-3425-5346>

ТРАНСФОРМАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ МЛАДШИХ МЕДИЦИНСКИХ РАБОТНИКОВ ПО ВОПРОСАМ ПОМОЩИ В КОНЦЕ ЖИЗНИ В КОНТЕКСТЕ ЦЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ И ДЕМОКРАТИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА В УКРАИНЕ

Определяются возможные направления трансформации государственной политики в сфере образования медицинских работников со средним образованием в узко специализированном вопросе медсестринской поддержки в конце жизни в контексте Целей устойчивого развития ООН и развития гражданского общества в Украине. На 70-й Генеральной ассамблее ООН в рамках Саммита по устойчивому развитию в сентябре 2015 г., в котором активное участие приняли институты гражданского общества, была принята Повестка дня в области устойчивого развития до 2030 года, в которую были включены 17 Глобальных целей устойчивого развития. Среди них Глобальная цель 4.7 направлена на обеспечение условий для получения всех учащихся знаний и навыков, необходимых для содействия устойчивому развитию, в том числе путем обучения по вопросам устойчивого развития и устойчивого образа жизни, прав человека, гендерного равенства, пропаганды культуры мира и ненасилия, гражданства мира и осознания ценности культурного разнообразия и вклада культуры в устойчивое развитие». Эта Цель касается и медицинского образования (в частности, среднего), совершенствования содержания которого актуально в условиях внедрения медицинской реформы в Украине.

Проведен контент-анализ содержания учебной программы для среднего медицинского персонала и проведено ее сравнение с учебно-методическими документами, которые внедряются в средних медицинских учебных заведениях в Украине. Установлено, что программа, разработанная в США, при активном участии организаций гражданского общества, соответствует содержанию Цели 4.7 устойчивого развития ООН. Сравнивая эти документы, мы легко можем заметить в украинских учебных программах несоответствие как международным стандартам обучения медсестер, так и Целям устойчивого развития ООН. Эти учебные программы формируют лишь обобщенное понимание относительно ценности культурного разнообразия и прав человека и не включают вопросы социальной справедливости, инклюзии, мультидисциплинарного сотрудничества и тому подобных вопросов.

Проведение контент-анализа Стратегии развития медицинского образования в Украине, утвержденной Распоряжением Кабинета Министров Украины от 27 февраля 2019 г. № 95-р, выявило, что документ не предусматривает включение аспектов, изложенных в Цели 4.7.

Установлено, что участие граждан в разработке государственной образовательной политики является необходимым условием формирования демократического общества и содействует большему соответствию образовательных программ потребностям населения.

Утверждается, что в условиях медицинской реформы необходимо изменить подход к содержанию медицинского образования и формирования компетентности медицинских работников со средним образованием. Нужно обеспечить межсекторальное и мультидисциплинарное сотрудничество для разработки современных качественных программ по подготовке младших медицинских работников, соответствующих международным стандартам, в частности, путем привлечения институтов гражданского общества к этому процессу.

Ключевые слова: неправительственные организации, медицинская реформа, паллиативная и хосписная помощь, влияние граждан на политические решения, участие граждан в медицинской реформе

Alexander Wolf

PhD in Political Sciences,
Charitable organisation «Association of palliative and hospice care»,
Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education,
9 Dorohozhytska Str., Kyiv, 04112, Ukraine,
info@palliativ.kiev.ua,
<https://orcid.org/0000-0003-3425-5346>

TRANSFORMATION OF PUBLIC POLICY IN THE FIELD OF EDUCATION OF NURSES ON QUESTIONS OF HELP AT THE END OF LIFE IN THE CONTEXT OF UN SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS AND DEMOCRATIZATION IN UKRAINE

Possible directions of transformation of the state policy in the field of education of nurses in a narrow issue of end-of-life nursing care in the context of the UN Sustainable Development Goals are identified. The 70th UN General Assembly where civic society organizations actively participated adopted the 2030 Agenda for Sustainable Development as part of the Summit on Sustainable Development in September 2015, which included 17 Global Sustainable Development Goals. Global Goal 4.7 stated: «By 2030 ensure all learners acquire knowledge and skills needed to promote sustainable development, including among others through education for sustainable development and sustainable lifestyles, human rights, gender equality, promotion of a culture of peace and non-violence, global citizenship, and appreciation of cultural diversity and of culture's contribution to sustainable development». This Goal also applies to medical education (in particular, for nurses). The improvement of the content of this education is actual in the context of the implementation of medical reform in Ukraine.

A content analysis of the international curriculum for nurses and its comparison with teaching documents implemented in medical colleges in Ukraine has been made. The program developed in the United States with active participation of civil society organisations has been found to be consistent with UN Sustainable Development Goal 4.7. Comparing these documents, we can easily see Ukrainian curricula inconsistency with both international standards of nursing training and the UN Sustainable Development Goals. These curricula form only a generalized understanding of the value of cultural diversity and human rights and do not include issues of social justice, inclusion, multidisciplinary cooperation etc.

A content analysis of the Strategy for the Development of Medical Education in Ukraine, approved by the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 27th February, 2019, № 95-r, revealed that the document does not provide for the inclusion of aspects set out in Global Goal 4.7.

Participation of citizens in development of national educational policy is the obligatory precondition for forming of the democratic society and encourages better compliance of educational programs with the needs of the population.

It is argued that in the context of medical reform, it is necessary to change the approach to the content of medical education and the formation of the competence of nurses, in particular, in the field of end-of-life care in undergraduate education. Cross-sectoral and multidisciplinary cooperation is needed to develop quality training programs for nurses in line with international standards; this could be done in particular by involving civil society institutions in the process.

Key words: *non-governmental organizations, medical reform, palliative and hospice care, influence of citizens on political decisions, participation of citizens in medical reform*

На 70-й Генеральній асамблеї ООН у рамках Саміту з питань сталого розвитку в вересні 2015 року було прийнято Порядок денний у галузі сталого розвитку до 2030 року, в який включені 17 Глобальних цілей. До їх розробки активно долучилися представники громадянського суспільства. На думку керівництва ООН, прийняття офіційного документа «Перетворення нашого світу: Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року» знаменує новий історичний етап переходу до сталого розвитку всієї світової спільноти. Цілі сталого розвитку (ЦСР) стали продовженням як цільових орієнтирів всіх попередніх документів ООН зі сталого розвитку, так і Цілей розвитку тисячоліття (ЦРТ), в яких виділено в якості пріоритетних вісім міжнародних цілей розвитку і які були прийняті державами-членами ООН в 2000 р. і повинні були в основному завершені до 2015 р. (Урсул, Урсул 2016: 68). Глобальна ціль 4.7: «До 2030 року забезпечити, щоб усі учні [learners, особи, що вчаться] здобували знання і навички, необхідні для сприяння сталому розвитку, у тому числі шляхом навчання з питань сталого розвитку та сталого способу життя, прав людини, гендерної рівності, пропаганди культури миру та ненасильства, громадянства світу й усвідомлення цінності культурного різноманіття і вкладу культури в сталий розвиток» (Цілі сталого розвитку 2015). На 72 Генеральній асамблеї ВООЗ було прийнято Резолюцію про оголошення 2020 року Міжнародним роком медсестринства. Наукове обґрунтування доступності якісної і доступної освіти, у тому числі і фахівців з середньою медичною освітою, є актуальним і практичним завданням, беручи до уваги медичну реформу, що впроваджується в Україні і процеси демократизації українського суспільства.

Серед вітчизняних учених, які вивчали питання сталого розвитку, ЦСР, ЦРТ виділимо О. Хмелевську, яка аналізувала наукові проблеми освіти для сталого розвитку. Серед міжнародних дослідників можна виділити А. Урсул, Т. Урсул, котрі вивчали різні аспекти ЦСР. Питання побудови системи освіти медичних працівників, зокрема, у сфері допомоги людям в кінці життя, вивчали Н. Бугаєвська та Н. Рега. О.Вольф і А.Царенко досліджували

проблематику освіти щодо медичної та психосоціальної підтримки в кінці життя тощо у контексті залучення інституцій громадянського суспільства до формування державної політики та організації охорони здоров'я. У контексті ЦСР підходи до навчання медичного персоналу з середньою освітою не вивчалися.

Завданням статті є окреслення можливих напрямків трансформації державної політики у сфері середньої медичної освіти у вузько спеціалізованому питанні медсестринської підтримки в кінці життя у контексті ЦСР в Україні і участі організацій громадянського суспільства у формуванні цієї політики.

На сьогодні в основу рішень організацій системи ООН в галузі освіти покладена концепція забезпечення всеосяжної та справедливої якості освіти та розширення можливостей навчання для всіх (ОДВ). Важлива складова частина в досягненні цих цілей повинна забезпечуватися через багатосторонній діалог організацій громадянського суспільства та освіти. Тим самим можливо забезпечення розширення прав і можливостей, заохочення соціальної, економічної та політичної інтеграції всіх людей, незалежно від віку, статі, стану здоров'я, раси, етнічної приналежності, походження, релігії та економічного чи іншого статусу (Камышанов 2016: 32).

В Інформаційній записці про Всесвітню конференцію з освіти задля сталого розвитку (ОСР) в 2014 р. наголошується, що ОСР дозволяє кожному набути цінності, компетенції, навички та знання, необхідні для розбудови майбутнього відповідно до завдань сталого розвитку (Ільїн, Урсул, Урсул 2015: 80).

У 2016 р. Україна розробила національну систему для ЦСР, до якої увійшли 86 завдань та 172 індикатори (для освіти – 7 завдань та 11 індикаторів). Дослідники наголошують, що глобальні виклики сталості необхідно вирішувати за допомогою знань і фактів (аби знати, яким є справжній світ, які ситуації є актуальними) та у реальних умовах життя, сприяючи «розмиванню» кордонів між формальною, неформальною та інформальною освітою. У контексті ОСР підтримується трансдисциплінарність (*trans-disciplinarity*): співпраця з експертами, які не належать до академічної спільноти, але мають вагомий практичний досвід. Такий

підхід слугує розвитку партнерських взаємовідносин із багатьма соціальними суб'єктами (роботодавцями, бізнес-спільнотами, політиками, неурядовими організаціями, медіа-сектором тощо) (Хмелевська 2018: 38).

Таким чином, питання сталого розвитку та сталого способу життя, прав людини, гендерної рівності, пропаганди культури миру та ненасильства, громадянства світу й усвідомлення цінності культурного різноманіття тощо мають стати частиною всіх навчальних програм, зокрема, та додипломного навчання осіб з середньою медичною освітою.

У 2000 р. інституція громадянського суспільства Американська Асоціація медичних коледжів (American Association of Colleges of Nursing, AACN) і клінічно-

дослідницький центр Місто надії (City of Hope) створили Консорціум з навчання медичних сестер щодо питань кінця життя (End-of-Life Nursing Education Consortium, ELNEC). Метою Консорціуму є провадити до- та післядипломне навчання медичних працівників щодо потреб помираючих і процесу вмирання (у форматі ToT – тренування тренерів). З того часу навчальна програма була інтегрована в навчальний процес на території США. Було розроблено міжнародну версію навчальної програми.

Розглядаючи програму ELNEC як певний еталон для підготовки медичних працівників з середньою освітою в Україні, ми можемо зауважити, що в ній розкриваються такі аспекти паліативної та хоспісної допомоги.

Таблиця 1.

Опис базової навчальної програми ELNEC.

Модуль 1	Вступ у медсестринство в паліативному догляді	Цей модуль створює основу для навчальної програми ELNEC (Міжнародної). Зазначається необхідність удосконалення паліативної допомоги та ролі медсестри як члена міждисциплінарної команди у наданні якісної допомоги. Основні визначення та принципи хоспісної та паліативної допомоги представлені в контексті якості життя, причому розглядаються не лише фізичні потреби, але й психологічні, соціальні та духовні.
Модуль 2	Менеджмент болю	Цей модуль розглядає основні принципи оцінки болю та його зменшення у кінці життя.
Модуль 3	Інші симптоми	Цей модуль ґрунтується на попередньому модулі, але розглядає інші симптоми, поширені при тяжких захворюваннях та розглядає роль медсестри в їх лікуванні.
Модуль 4	Етичні аспекти	Цей модуль обговорює деякі ключові етичні питання та юридичні проблеми, пов'язані із закінченням життя і паліативною допомогою та розглядає ресурси для їх практичного вирішення.
Модуль 5	Культурні та духовні аспекти	Цей модуль розглядає культурні аспекти, які впливають на догляд при тяжких захворюваннях. Акцент зроблено на оцінці культурних і духовних потреб пацієнтів, які є найважливішими для адекватної комунікації та надання компетентної допомоги з урахуванням особливостей культури пацієнтів.
Модуль 6	Комунікація	Цей модуль підкреслює важливість адекватного спілкування в процесі догляду. Розглядаються складнощі спілкування з пацієнтами та членами їхніх сімей у цей критичний час, надаються пропозиції щодо удосконалення цієї комунікації.
Модуль 7	Втрата, горе, траур	Цей модуль розкриває проблеми втрати, горя та трауру, які торкаються пацієнтів, членів їхніх сімей та медсестер.
Модуль 8	Останні години	Цей модуль зосереджується на догляді перед лицем смерті. Особлива увага приділяється питанням забезпечення найкращого догляду в останні години життя.

У базовій навчальній програмі розглядаються також такі аспекти, як сім'я як отримувач допомоги; важливість поваги до культури пацієнта (родини); приділення особливого уваги окремим групам населення, зокрема, дітям і людям похилого віку, малозабезпеченим, бездомним або психічно хворим; увага до психосоціальних і духовних потреб пацієнта, а не лише фізіологічних; вплив соціоекономічних і політичних аспектів; важливість міждисциплінарної підтримки. Група авторів, яка розробляла міжнародний навчальний план, також додала «Практичні стандарти культурно компетентного медсестринства» («Standards of Practice for Culturally Competent Nursing Care») до кожного міжнародного модулю (Ferrel, Malloy, Virani 2015). Ці стандарти такі:

- Стандарт 1. Соціальна справедливість.
- Стандарт 2. Критичне мислення.
- Стандарт 3. Знання культур.
- Стандарт 4. Культурна компетентність.
- Стандарт 5. Культурна компетентність у системах і організаціях сфери охорони здоров'я.
- Стандарт 6. Захист прав пацієнтів і їх наснаження.
- Стандарт 7. Мультикультуральна команда.
- Стандарт 8. Формальна та неформальна освіта при наданні допомоги, що спирається на культурну компетентність.
- Стандарт 9. Крос-культурна комунікація.
- Стандарт 10. Крос-культурне лідерство.
- Стандарт 11. Участь у формуванні політики.
- Стандарт 12. Науково-доказова практика (Standards of Practice for Culturally Competent Nursing Care 2018).

Питання соціальної справедливості, усвідомлення цінності культурного різноманіття, рівного доступу до всіх послуг, зокрема, і медичних, забезпечення прав людини, інклюзії тощо повною мірою інтегровані в ці стандарти. Отже, навчальна програма для медичних сестер ELNEC (США), що розроблена і впроваджується за активної участі інституції громадянського суспільства, враховує ЦСР ООН, сприяє їх досягненню і відповідає потребам отримувачів послуг.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2019 р. № 95-р було затверджено Стратегію розвитку медичної освіти. Проведення контент-аналізу цього документа виявило, що Питання впровадження навчання з питань сталого розвитку та сталого способу життя, прав людини,

гендерної рівності, пропаганди культури миру та ненасильства, громадянства світу й усвідомлення цінності культурного різноманіття і вкладу культури в сталий розвиток жодною мірою в ньому не передбачені.

Розглядаючи освітню підготовку медичних працівників з середньою освітою в Україні, можемо зазначити таке.

Як зазначають дослідниці Н. А. Бугаєвська та Н. І. Рега, у нашій країні вивчення ПХД проводиться на II–III курсах (Бугаєвська, Рега 2016). При підготовці медсестер-магістрів у 2015 р. було розроблено та запроваджено в навчальний процес Робочу програму «Паліативна медицина» (Робоча програма «Паліативна медицина» 2015).

Контент-аналіз навчально-методичних матеріалів, розроблених і затверджених у 2018-2020 рр. у ряді медичних коледжів України свідчить, що вивчення паліативної та хоспісної допомоги включено в освітньо-професійні програми «Сестринська справа» та інші. Наприклад, такою є освітньо-професійна програма «Сестринська справа», затверджена в 2019 р. Педагогічною радою Чернівецького медичного коледжу Буковинського Державного Медичного Університету (Освітньо-професійна програма «Сестринська справа» 2019).

Порівнюючи ці програми з курсом ELNEC, можна зауважити невідповідність як міжнародним стандартам навчання медсестер, так і Цілям сталого розвитку ООН. Ці навчальні програми, до розробки яких не залучалися організації громадянського суспільства, формують лише узагальнене розуміння щодо цінності культурного різноманіття та прав людини і не включають питання соціальної справедливості, інклюзії, мультидисциплінарної співпраці тощо. Наслідком цього є те, що державна політика у сфері середньої освіти медичних працівників з питань допомоги в кінці життя не повною мірою враховує потреби населення.

Саме тому необхідно, на думку дослідниці Л.В.Білик, формувати паліативну компетентність бакалаврів медицини в процесі професійної підготовки (Білик 2015: 18).

Підготовка медичних сестер включає перелік абсолютно нових дисциплін в медсестринській освіті. Дякуючи новому змісту навчального плану, формується образ медичної сестри нового покоління, яка спроможна вирішувати існуючі і потенційні проблеми пацієнта та задовольняти його потреби (Шарлович 2015: 70).

На думку Т.О. Закусилової, у додипломній підготовці медичних працівників з середньою освітою важливе місце займають інтерактивні методи. Вони сприятимуть формуванню таких важливих професійних рис майбутніх медичних сестер, як глибоке клінічне та творче мислення; усвідомленість професійних знань; прагнення до новизни, медичних інновацій тощо (Закусилова 2018: 138).

Таким чином, рядом дослідників додипломної підготовки фахівців із середньою медичною освітою запропоновано і на базі державних (комунальних) закладів частково втілено інноваційні програми щодо підготовки медсестер у сфері паліативної та хоспісної допомоги. Можна зауважити, що питання залучення інституцій громадянського суспільства та відповідності ЦСР при розробці цих програм дослідниками не враховувалися.

Починаючи з 2011 р. рядом інституцій громадянського суспільства в рамках міжнародних грантових програм було реалізовано проекти щодо розробки навчально-методичних матеріалів, які можуть використовуватися як у до- так і післядипломній підготовці осіб з середньою медичною освітою. Серед них – посібник для тренерів «Принципи надання паліативної допомоги дітям», виданий за фінансової підтримки ЮНІСЕФ. Він зупиняється не лише на клінічних, але й на соціально-правових і комунікаційних питаннях (Ріга, Пеньков, Коновалова 2017). Іншим прикладом є навчальний посібник для курсів підвищення кваліфікації фахівців, які надають соціально-медичні послуги «Особливості надання медичних та соціальних послуг для вразливих категорій населення з використанням гендерно-чутливого підходу», розроблений в 2017 р. Національним педагогічним університетом ім. М.П. Драгоманова спільно з Міжнародним благодійним фондом «Альянс громадського здоров'я». Це одна з перших публікацій, в якій розглядаються особливості соціальної роботи в умовах децентралізації влади і реформування різних галузей, висвітлюється необхідність застосування гендерного підходу в соціальній роботі з уразливими категоріями населення та охороні громадського здоров'я (Ярошенко, Варбан, Шульга 2017).

Таким чином, навчально-методичні матеріали, видані у рамках реалізації міжнародних грантів за участю організацій громадянського суспільства, висвітлюють не лише клінічні, але й соціально-правові,

комунікаційні, гендерні аспекти допомоги тяжкохворим і можуть використовуватися як у до- так і післядипломній підготовці медичного персоналу.

На основі викладеного матеріалу нами пропонуються такі напрямки удосконалення державної політики в сфері освіти фахівців з середньою медичною освітою у контексті ЦСР і демократизації суспільства в Україні.

1. Забезпечити формування компетентності осіб з середньою медичною освітою у сфері ПХД на додипломному рівні.

2. Забезпечити відповідність навчально-методичних матеріалів закладів I-IV рівня акредитації Цілям сталого розвитку ООН і міжнародним стандартам.

3. Забезпечити розгляд тем, що стосуються організаційно-правових, комунікаційних, соціально-культурних, соціально-правових, психосоціальних аспектів паліативної та хоспісної допомоги в навчальному процесі у закладах I-IV рівня акредитації.

4. Забезпечити міжсекторальну та мультидисциплінарну співпрацю задля розробки сучасних якісних програм з підготовки медичних працівників з середньою медичною освітою, зокрема, шляхом залучення інститутів громадянського суспільства до цього процесу.

5. Врахувати позитивний досвід благодійної організації «Асоціація паліативної та хоспісної допомоги» та кафедри паліативної та хоспісної медицини Національної медичної академії післядипломної освіти імені П.Л.Шупика щодо підготовки медичних працівників з середньою освітою.

6. Внести відповідні зміни до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників (Вип. 78 «Охорона здоров'я»).

На підставі вищевикладеного матеріалу можна зробити такі висновки.

1. Освіта в Цілях сталого розвитку ООН займає чільне місце. Питання сталого розвитку та сталого способу життя, прав людини, гендерної рівності, пропаганди культури миру та ненасильства, громадянства світу й усвідомлення цінності культурного різноманіття і вкладу культури в сталий розвиток мають бути інтегровані в навчальний процес на всіх рівнях, включаючи і середню медичну освіту.

2. Програми провідного міжнародного центру з навчання медичних працівників з середньою освітою ELNEC (США), розроблені за участю представників

організацій громадянського суспільства, враховують ЦСР ООН.

3. Програми закладів освіти медсестер в Україні не враховують ЦСР ООН і розробляються переважно без участі організацій громадянського суспільства.

4. Положення ЦСР мають бути включені в Стратегію розвитку медичної освіти, затверджену Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2019 р. № 95-р., що може мати позитивний вплив на успішне впровадження медичної реформи в Україні.

Перспективні напрямки подальших наукових розвідок включають вивчення взаємозв'язку різних ЦСР і підвищення якості медичних та інших послуг населенню, аналіз впливу Стратегії розвитку медичної освіти та інших документів на впровадження медичної реформи в Україні тощо. Ця проблема, на нашу думку, пов'язана з іншими питаннями поглиблення демократизації політичної системи та її елементів з метою вирішення злободенних питань покращення життя і буття громадян.

ЛІТЕРАТУРА

Урсул А., Урсул, Т. 2016. "Цели перехода к устойчивому развитию человеческой цивилизации", *Гуманитарные науки: теория и методология* 2: 65-72.

Цілі сталого розвитку ООН. 2015. URL: <http://sdg.org.ua/ua/pro-hlobalni-tsili/quality-education#%D0%B3%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F>

Камышанов, В. 2016. "Качественное образование – одна из 17 целей устойчивого развития ООН", *Альманах Этнодиалоги: Альманах* 1 (50): 27-30.

Ильин, И. Урсул, А., Урсул, Т. 2015. "Новые глобальные цели устойчивого развития", *Вестник Московского университета. Серия. XXVII. Глобалистика и геополитика* 3/4: 60-84.

Хмелевська, О. 2018. "Освіта для сталого розвитку: зміст та інституції", *Demography and Social Economy*, 1(32):29-42. Doi: <https://doi.org/10.15407/dse2018.01.029>

Ferrell, B., Malloy, P., Virani, R. 2015. *The End of Life Nursing Education Nursing Consortium Project*. Doi: 10.3978/j.issn.2224-5820.2015.04.05

Standards of Practice for Culturally Competent Nursing Care. 2018. URL: https://tcns.org/wp-content/uploads/2018/03/Standards_of_Practice_for_Culturally_Compt_Nsg_Care-Revised_.pdf

Бугаєвська, Н., Рега, Н. 2016. *Особливості підготовки медичних сестер з паліативної та хоспісної допомоги в Україні та Польщі*. Doi: 10.11603/2411-1597.2016.4.7473

Робоча програма "Паліативна медицина"

/розробник: С. О. Ястремська, ДВНЗ "Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України", ННІ медсестринства. Освітньо-кваліфікаційний рівень: магістр. 2015. Тернопіль.

Освітньо-професійна програма "Сестринська справа". 2019. URL: <https://www.medkol.cv.ua/wp-content/uploads/2019/04/%D0%9EPPBACNURSING.pdf>

Білик, Л. 2015. *Формування паліативної компетентності бакалаврів медицини в процесі професійної підготовки* : дис. ... канд. пед. н. ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди".

Шарлович, З. 2015. *Формування професійно-педагогічної компетентності медичних сестер сімейної медицини в процесі фахової підготовки*: дис. ... канд. пед. н. Житомирський державний університет імені Івана Франка.

Закусилова, Т. 2018. *Формування основ професіоналізму майбутніх медичних сестер у процесі фахової підготовки* : дис. ... канд. пед.н. / Класичний приватний університет.

Ріга, О., Пеньков, А., Коновалова, Н. 2017. *Принципи надання паліативної допомоги дітям. Посібник для тренерів з дитячої паліативної допомоги*.

Ярошенко А.О., Варбан М.Ю., Шульга Л.О. 2017. *Особливості надання медичних та соціальних послуг для вразливих категорій населення з використанням гендерно-чутливого підходу: Навч. посібник*. К.: МБФ "Альянс громадського здоров'я".

REFERENCES

Ursul A., Ursul, T. 2016. "Goals of transfer to stable development of human civilisation", *The humanities: theory and methodology*, 2: 65-72 (in Russian).

Sustainable Development Goals in Ukraine. 2015. URL: <http://sdg.org.ua/ua/pro-hlobalni-tsili/quality-education#%D0%B3%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F> (in Ukrainian).

Kamyshanov, V. 2016. "Quality education – one of 17 UN Sustainable Development Goals", *Ethnic Dialogues: Almanac*, 1(50): 27-30 (in Russian).

Ilin Y., Ursul A., Ursul T. 2015. "New global sustainable development goals", *Moscow University. Globalistics and Geopolitics Bulletin, Moscow University Bulletin. Series XXVII. Global Studies and Geopolitics*, 3/4 : 60-84 (in Russian).

Khmelevska, O. 2018. "Education for sustainable development: content and institutions", *Demography and Social Economy*, 1 (32): 29-42 Doi: <https://doi.org/10.15407/dse2018.01.029> (in Ukrainian).

Ferrell, B., Malloy, P., Virani, R. 2015. *The End of Life Nursing Education Nursing Consortium*

Project. Doi: 10.3978/j.issn.2224-5820.2015.04.05

Standards of Practice for Culturally Competent Nursing Care. 2018. URL: https://tcns.org/wp-content/uploads/2018/03/Standards_of_Practice_for_Culturally_Compt_Nsg_Care-Revised_.pdf

Buhaevska, N., Reha, N. 2016. *Peculiarities of nurses education on palliative and hospice care in Ukraine and Poland*. Doi: 10.11603/2411-1597.2016.4.7473 (in Ukrainian).

Working educational program "Palliative medicine" / author: S. O. Yastremska, Ternopil state medical university named after I. Ya. Hornbachewskogo Ministry of Health of Ukraine, research institute of Nursing. Educational level: master. Ternopil, 2015. 12 p. (in Ukrainian).

Educational and professional program "Nursing". 2019. URL: <https://www.medkol.cv.ua/wp-content/uploads/2019/04/%D0%9EPPBACNURSIN G.pdf> (in Ukrainian).

Bilyk L. 2015. Forming of palliative competence of BcMed in the process of professional education :

dis. ... kand.ped.n. Pereyaslav-Khmelnitsky state pedagogical university named after Grygorii Skovoroda (in Ukrainian).

Sharlovich, Z. 2015. Forming of professional and pedagogical competence of family medicine nurses in the process of professional preparation: dis. ... kand.ped.n. Zhytomyr state university named after Ivan Franko (in Ukrainian).

Zakusylova, T. 2018. *Forming of basic professionalism of future nurses in the process of professional preparation : dis. ... kand. ped.n. / Classical private university* (in Ukrainian).

Riga, O., Penkov, A., Konovalova, N. 2017. *Principles of palliative care provision to children. Handbook for trainers on children palliative care* (in Ukrainian).

Yaroshenko A.O., Varban M.Yu., Shulga L.O. 2017. *Peculiarities of provision of medical and social services for vulnerable groups of citizens using gender-sensitive approach: Hand-book*. K.: MBF "Alians hromadskoho zdorovia". (in Ukrainian).

DOI: 10.26565/2220-8089-2020-37-10

УДК: 327.83:327.57

Литвин Олена Едуардівна

аспірантка кафедри політології,
Харківський національний,
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
elen.lytvyn@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0002-2795-8687>

РОЛЬ ЖІНОК В МИРОБУДУВАННІ: ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Охоплюються питання участі жінок в процесах миробудування в загальнотеоретичному контексті. На основі результатів дослідження Організації Об'єднаних Націй, наукових праць та статистичних даних акцентовано увагу на позитивній ролі жінок під час миротворчого процесу. В якості основоположного документа, що встановлює необхідність актуалізації жіночого представництва в побудові миру в Україні визнано Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року.

Описано декілька основних моделей включення жінок до процесів миробудування. У рамках роботи визначено недоліки представництва жінок у питаннях миробудування, зазначені пріоритетні напрямки для подальшого розвитку. На основі аналізу Національного плану дій з виконання Резолюції 1325 визначено перелік головних проблем та недопрацювань.

Особливий акцент зроблений на необхідності подолання дискримінаційних практик ексклюзії жінок через негативні наслідки таких рішень. Задля досягнення цієї мети запропоновано змінити фокус дослідження участі жінок в процесах миробудування та розширити перелік питань, до яких залучаються жінки.

Контекстний аналіз документів призвів до очікуваних висновків, що жінки переважно присутні в соціальних питаннях та на рівні консультативних рад. Інтенсивніша участь громадських організацій у миробудуванні має позитивний вплив в довготривалій перспективі.

За результатами дослідження сформульовано ряд основних висновків щодо імплементації Національного плану дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325,

визначено проблеми та слабкі місця. Для підвищення ефективності наступного плану (розрахованого до 2025 року) запропоновано застосування двох загальнонаукових підходів. Визначено необхідність продовження досліджень регіональних планів дій щодо включення жінок у питання миробудування для створення дієвої адаптивної системи сталого миру в Україні.

Ключові слова: жінки, безпека, миробудування, громадські організації, резолюція Ради Безпеки ООН 1325.

Литвин Елена Эдуардовна
аспирантка кафедри політології,
Харьковский национальный,
университет имени В.Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
elen.lytvyn@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-2795-8687>

РОЛЬ ЖЕНЩИН В МИРОСТРОИТЕЛЬСТВЕ: ПРОБЛЕМЫ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ В УКРАИНЕ

Охватываются вопросы участия женщин в процессах миростроительства в общетеоретическом контексте. На основе результатов исследования Организации Объединенных Наций, научных работ и статистических данных акцентировано внимание на положительной роли женщин во время миротворческого процесса. В качестве основополагающего документа, устанавливающего необходимость актуализации женского представительства в построении мира в Украине, признан Национальный план действий по выполнению резолюции Совета Безопасности ООН 1325 «Женщины, мир, безопасность» на период до 2020 года.

Описываются несколько основных моделей включения женщин в процессы миростроительства. В рамках работы определены недостатки представительства женщин в вопросах миростроительства, указаны приоритетные направления для дальнейшего развития. На основе анализа Национального плана действий по выполнению резолюции 1325 определен перечень главных проблем и недоработок.

Особый акцент сделан на необходимости преодоления дискриминационных практик эксклюзии женщин из-за негативных последствий таких решений. Для достижения этой цели предложено изменить фокус исследования участия женщин в процессах миростроительства и расширить перечень вопросов, к которым привлекаются женщины.

Контекстный анализ документов привел к ожидаемым выводам, что женщины в основном присутствуют в социальных вопросах и на уровне консультативных советов. Интенсивное участие общественных организаций в миростроительстве имеет положительное влияние в долгосрочной перспективе.

По результатам исследования сформулирован ряд основных выводов относительно имплементации Национального плана действий по выполнению Резолюции Совета Безопасности 1325, определены проблемы и слабые места. Для повышения эффективности следующего плана (рассчитанного до 2025 года) было предложено применить два общенаучных подхода. Определена необходимость продолжения исследований региональных планов действий по включению женщин в вопрос миростроительства для создания действенной адаптивной системы устойчивого мира в Украине.

Ключевые слова: женщины, безопасность, миростроительство, общественные организации, Резолюция Совета Безопасности ООН 1325.

Olena Lytvyn
PhD student, Department of Political Science,
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
elen.lytvyn@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-2795-8687>

WOMEN'S ROLE IN PEACEBUILDING: IMPLEMENTATION CHALLENGES IN UKRAINE

The article covers the participation of women in peacebuilding processes in a general theoretical context. The author focuses on the positive role of women in the peace process based on the results of UN studies, scientific papers, and statistics. The National Action Plan for the implementation of UN Security Council Resolution 1325 «Women, Peace, Security» for the period up to 2020 recognized as a fundamental document establishing the need for updating women's representation in building peace in Ukraine.

The author outlines several basic models for the inclusion of women in peacebuilding processes. The research identifies the shortcomings of women's representation in peacebuilding issues and indicates priority areas for further development. Based on the analysis of the National Action Plan for the implementation of Resolution 1325, the author determines a list of the main problems and gaps.

Particular attention is paid to the need to overcome discriminatory exclusion practices for women due to the negative consequences of such decisions. To achieve this goal, the author proposed to change the focus of the research on women's participation in peacebuilding processes and expand the list of issues in which women are involved.

The contextual analysis of the documents has led to the anticipated conclusion that women are mainly involved in social issues and at the level of advisory councils. The intensive participation of public organizations in peacebuilding has a positive impact in the long run.

In the results of the study, the author formulates several key conclusions regarding the realization of the National Action Plan for the implementation of the Resolution 1325, identifies problems and weaknesses. To increase the effectiveness of the next plan (up to 2025), the author suggests applying two general scientific approaches. The article identifies the need for continuing research on regional action plans to include women in peacebuilding to create an effective adaptive system of sustainable peace in Ukraine.

Keywords: women, security, peacebuilding, public organizations, UN Security Council Resolution 1325

Збройний конфлікт зазвичай охоплює усе населення, незалежно від ступеня залученості акторів та близькості до епіцентру. Жінки та дівчата є особливо вразливою групою, яка відчуває на собі негативні наслідки в цій ситуації. Ефективним механізмом для подолання та попередження конфлікту виступає миробудування – створення нових та підтримка старих структур, які направлені на розбудову миру, соціальних, політичних та економічних сфер (Agenda for Peace Preventive diplomacy 1992). Уперше питання важливості залучення жінок до політичних процесів врегулювання конфліктів і процесів миробудування було піднято в Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 (Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 2000).

Прийняття Резолюції спонукало міжнародну спільноту привернути увагу до питань жінок та дівчат, винести гендерні питання на перший план. Документ включає рекомендації для держав-членів з дотримання гендерної рівності та збільшення залученості жінок до вирішення питань щодо подолання наслідків збройних конфліктів. Гендерний компонент повинен бути включений до всіх

питань (Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 2000).

У 2016 році Резолюція 2282 Ради Безпеки ООН переглянула загальну архітектуру миробудування, наголосивши на важливій ролі громадянського суспільства та національних груп, у той час як міжнародні органи повинні здійснювати консультативну функцію та бути присутніми в якості міждержавних спостерігачів під час процесів побудови миру. Документ акцентував увагу на наявності предметного зв'язку між участю жінок в миробудуванні та запобіганні конфліктам у довготривалій перспективі (Резолюція Ради Безпеки ООН 2282 2016).

Жінок часто залишають осторонь сакціонованого державою процесу миробудування. Така маргіналізація має серйозні наслідки для стабільності держави в майбутньому. Конфлікт впливає по-різному на жінок та чоловіків, тому активна участь жінок у всіх процесах миробудування допоможе попередити можливі негативні наслідки. Після прийняття Резолюції 1325 питання всебічної участі жінок стало більш актуальним, але у більшості країн воно залишається поза увагою урядів, а

недостатнє фінансування або проблеми адаптації документа можуть негативно позначатись на становищі жінок.

Будь-який збройний конфлікт має особливо негативний вплив на жінок та дівчат – підвищується рівень домашнього та сексуального насильства, відсутня фінансова стабільність, обмежений доступ до медицини та соціальних установ, збільшується психологічний тиск і кількість домашньої неоплачуваної роботи (Lindsey-Curtet, Holst-Roness, Anderson 2004). Питання диспропорційного впливу на жінок та чоловіків лягли в основу досліджень міжнародних організацій. Одним із наслідків конфлікту є збільшення культурної та традиційної поляризації жіночих та чоловічих ролей. Активізація ролі правозахисних організацій з феміністичним баченням кидає виклик класичним уявленням про жінок та позитивно впливає на впровадження гендерно орієнтованої політики на центральному та регіональному рівнях.

Тривалість та глибина конфлікту прямо впливають на роль жінки та на її місце в суспільстві. Згідно з дослідженнями, проведеними Моніторинговою місією ОБСЄ в Україні в 2017-2018 рр., було зроблено висновок, що жінки залучені до процесу побудови миру досить непропорційно (Гендерні аспекти моніторингової діяльності СММ 2018).

Мета статті – проаналізувати ступінь включеності жінок до процесів миробудування на прикладі Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року (далі – Національний план). В рамках цього дослідження планується зробити попередню оцінку Національного плану, визначити недоліки та проаналізувати отримані результати роботи.

Участь жінок у миротворчих операціях у складі «блакитних касок» (спеціальна миротворча місія ООН) та їх пряме включення до процесу складання угод, підписання та розроблення додаткових рекомендацій демонструє, що встановлений мир у такому разі є більш стабільним і довготривалим. Якщо жінки беруть участь у переговорах, прийняття рішень відбувається частіше. Участь жінок на 20% підвищує вірогідність того, що мирна угода буде дотримуватися не менше двох років, а вірогідність того, що мирна угода буде дотримуватися не менше 15 років підвищується на 35% (Глобальное исследование хода исполнения резолюции 1325: 2).

Жінки залишаються виключеними з офіційних процесів миробудування на державному та міждержавному рівнях. Більшість рішень приймається на високопосадовому рівні, що виключає можливість широкої консультації з громадськістю. Пряме представництво жінок є необхідною умовою інклюзивності процесу миробудування загалом, але, крім традиційних форм миробудування, не слід забувати про альтернативні форми включення жінок в процеси побудови миру.

Активні дії жіночих організацій та активісток у мирних переговорах підвищують сталість та якість миру. Дослідження, що були присвячені вивченню 82 мирних домовленостей в 42 збройних конфліктах з 1989 до 2011 року продемонстрували, що мирні угоди, підписані жінками є більш ефективними та збільшують імовірність імплементації рішень (Krause, Krause, Bränfors 2018: 994).

Жінки звертають увагу на більш широке коло питань, включаючи необхідність проведення гендерного аудиту всіх рішень та планів стосовно побудови миру. З більш високим ступенем імовірності питанням протидії гендерно зумовленому насильству та проблемі відсутності паритетності у суспільстві не буде приділено належної уваги без безпосередньої участі жіночих правозахисних організацій.

У громадському секторі жіночі недержавні організації мають більший потенціал для побудови миру та відносин довіри між різними акторами. Це пов'язано, перш за все, з культурними патернами та баченням «традиційної» ролі жінки в суспільстві. При цьому жінки залишаються у більшості випадків виключеними з офіційних переговорів на державному рівні. Представництво жінок забезпечує представленість більш широким питанням, що пов'язані з якістю миру, що будується. Широке коло активісток та жіночих організацій, які підтримали реалізацію положень по відношенню до безпеки жінок та їхніх політичних, соціальних та економічних прав. Водночас, відсутність участі жінок або їх прямого включення в процес миробудування знижує імовірність того, що положення, направлені на забезпечення гендерної рівності та соціально-економічного розвитку будуть включені в мирні угоди на рівні з питаннями військового сектора. Таким чином, виключення жінок з переговорів збільшує їхню політичну маргіналізацію,

знижує шанси на політичні реформи та імплементацію мирних угод.

Теоретичні дослідження постконфліктного миробудування демонструють, що побудова та сталість миру залежать від комплексу факторів, серед яких особливо слід виділити такі: участь міжнародних організацій та спеціальних міжнародних місій, доступ до віддалених місць конфлікту, розподіл влади, залучення громадянського суспільства та прийняття рішень шляхом переговорного процесу та діалогів з широким колом зацікавлених сторін (Barnett, Kim, O'Donnell 2007; Heathersaw, Lambach 2008; Broughton 2013) Залучення до цього процесу представників громадянського суспільства підвищить легітимність укладених домовленостей, тим самим, збільшить шанси на остаточне припинення збройного конфлікту та запобігання повторенню подібної ситуації в майбутньому (Krause, Krause, Bränfors 2018: 4-6).

З огляду на це, присутність жінок на всіх рівнях в якості миротворчого контингенту допомагає побудувати відносини довіри між суб'єктами конфлікту. Збереження пропорційності на національному рівні впливає на перебіг процесу миробудування. Стратегія ООН з миробудування на 2020-2024 роки передбачає збільшення кількості жінок в якості повноцінних суб'єктів процесу не лише на міжнародному, а й на національному та регіональному рівнях (Secretary-General's Peacebuilding Fund 2020-2024 Strategy 2020).

Якщо в соціальних та гуманітарних питаннях на рівні альтернативних форм реалізації політики миробудування активістки та організації представлені в достатній кількості, то в питаннях політики та військової стратегії (роззброєння) спостерігається брак залучення жінок на рівні з чоловіками. Більш того, рівень залученості жінок в офіційні державні перемовини дуже низький – переважна більшість бере участь в альтернативних заходах, консультаціях, форумах, радах. Досвід аналізу сучасних конфліктів демонструє необхідність виходу жінок за межі відповідальності за суто «гуманітарні» питання миробудування.

У контексті збройного конфлікту на Сході України жінки і далі відіграють дуже активну роль у здійсненні заходів, спрямованих на досягнення соціальної згуртованості на місцевому рівні, а також у діяльності громадянського суспільства, зокрема виступаючи на захист прав людини.

У той же час жінки недостатньо представлені у сфері захисту та в політичних процесах. Перш за все це пов'язано з культурним сприйняттям та стереотипізацією суспільства. Діяльність активність спрямована, але не обмежена питаннями гендерної рівності, протидії домашньому насильству та припинення збройної фази конфлікту (Гендерні аспекти моніторингової діяльності СММ 2018: 2).

Кінцева мета – досягнення миру – реалізується за допомогою побудови розгалужених мереж посередників (медіаторів), які діють для досягнення єдиного консенсусу між різними конфліктними сторонами. Підтримка мирного процесу часто зосереджена на офіційних переговорах та прийнятих там рішеннях, ігноруючи значний внесок більш широких взаємодоповнюючих зусиль у сфері неформального миробудування, які мають життєво важливе значення для сталого миру. Важливі внески жіночих миротворчих організацій на рівні малих громад залишаються поза увагою глобального процесу побудови сталого миру (Reimann 2014).

Сприйняття жінки в політиці миробудування межує з проявом дискримінації та сексизмом. Аналізуючи вклад жінок, певний акцент робиться на тому, що для жінок більш природно виступати на боці миру, а не війни. Серед допоміжних факторів виокремлюється наявність родини та психологічна схильність до співпереживання. Проблемою є традиція пов'язувати позитивні результати участі жінок у процесі миробудування з психологічними або соціальними чинниками.

Більш прогресивною, на нашу думку, є альтернативна точка зору: змінити фокус досліджень та аналізувати структурний і функціональний вклад жінок, не використовуючи соціальні та психологічні чинники як основоположні. Загальна спроможність жіночих організацій залежить від культурного контексту та економічного розвитку держави. У небагатих країнах з високим рівнем сегрегованості в суспільстві державне та приватне фінансування жіночих організацій знаходиться на більш низькому рівні, що значно послаблює їхні можливості до активної участі в миротворчих процесах. Іншою важливою причиною виступають наявність упереджень у суспільстві, табування та стереотипна риторика в публічному просторі.

На рівні міжнародної спільноти було визнано, що жінки недостатньо представлені

на рівні офіційних перемовин, у складі спеціальних делегацій та в якості головних перемовників у процесі. Багато жінок активні на низових рівнях, і хоча існують усі формальні можливості, вони стикаються з певною «скляною стелею», яка не дозволяє їм виходити на вищий рівень (Глобальное исследование хода исполнения резолюции 1325).

Для розв'язання вищезазначених проблем та просування в питаннях паритетного представлення жінок і чоловіків на всіх рівнях миробудування було створено Резолюцію 1325, на основі якої побудовано Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року в Україні. План має на меті створити перелік можливостей для жінок у сфері миробудування на національному та регіональному рівнях, базуючись на основі потреб і проблем. Документ передбачає детальний розклад запланованих заходів, залучених сторін до цього, терміни виконання та необхідні видатки.

Національний план було запроваджено в 2016 р., актуалізовано в 2018 р. (Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 2016). На сьогоднішній день проведено одну офіційну стислу оцінку результатів реалізації та декілька оцінок громадянського простору (у 2016, 2018 роках). Зазначений офіційний документ є найбільш ґрунтовним, він має на меті залучення жінок до процесів побудови миру на державному та недержавному рівнях. Наступний план, що знаходиться в процесі розробки, буде розрахований на період до 2025 року та ґрунтуватися на аналізі попереднього.

Оцінку участі жінок у встановленні миру та запобіганні конфліктів планувалося проводити шляхом опитувань, які проводили міністерства та місцеве самоврядування на підконтрольній уряду України території Донецької та Луганської областей. Ідентичним шляхом відбувалася оцінка підготовленості інфраструктури. Так, Національний план передбачав:

- профільне навчання відповідальних органів;
- створення дистанційних курсів для підвищення кваліфікації;
- розроблення освітніх програм, методичних матеріалів;
- регулярні обов'язкові навчання для військовослужбовців, соціальних працівників, адвокатів, волонтерів, суддів;

- розширення участі жінок у встановленні миру шляхом прийняття законодавчих документів;

- формування у населення культури миру;
- організація медійної кампанії для підтримки Резолюції 1325.

Громадські об'єднання (з представництвом жінок) беруть участь під час організації моніторингових місій, навчальних проєктів, спостерігають за ситуацією з цивільним населенням у зоні конфлікту. Участь громадських об'єднань не передбачається у питаннях удосконалення нормативно-правової бази для усунення обмежень для жінок та покращення матеріально-технічної бази, забезпечення участі жінок на керівних посадах/військово-цивільних адміністрацій (Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 2016).

Громадські об'єднання дуже широко включені до освітніх питань, реінтеграції та ресоціалізації, але повністю відсутнє представництво під час розгляду законодавства та системи розподілу державних керівних посад. Така тенденція може свідчити про загальну ексклюзивність громадських об'єднань (до яких входять жіночі організації) з питань формування політичного порядку денного. Диспропорційність та відсутність консультацій може негативно вплинути на кінцевий результат продукту.

Недоліки в теоретичній частині Національного плану стали більш явними після кількох років його реалізації. У 2018 році було проведено проміжну оцінку реалізації Національного плану та його відповідності цінностям Резолюції 1325 (Проміжна оцінка Національного плану дій 2018). Після 2016 року збільшилася кількість жінок, що представлені в силовому секторі на позиціях різного рівня, але залишається явна диспропорційність (жінки займають переважно адміністративні позиції низової ланки). Попри високий рівень залученості жінок до процесів миробудування на регіональному рівні, станом на 2018 рік, була помітна відсутність певних груп, що зазнають множинної дискримінації: жінки-ВПО, військові, волонтерки, ветеранки, комбатантки (Інформація про стан виконання завдань і заходів Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 2018).

Неможливість на інституціональному рівні включити нові групи інтересів, що виникли після прийняття Національного плану, стала однією з проблем практики реалізації участі жінок у процесах

миробудування. Більш того, участь жінок у побудові миру продовжує залежати від міжнародних організацій та їхніх гарантій.

За результатами моніторингу 2018 року та станом на 2020 рік у Національному плані відсутні інструменти моніторингу та прозорі процедури аналізу виконання усіх запланованих урядом дій. Це унеможливило створення системного підходу до формулювання висновків.

На основі Національного плану було розроблено ряд регіональних документів, що передбачали активне залучення жінок до процесів миробудування на рівні регіонів і громад. Станом на 2020 рік не всі регіони запровадили адаптивні плани. Більш того, від регіону до регіону ці плани відрізняють за структурою та базовим наповненням. Для акторів громадянського суспільства відсутній чіткий перелік критеріїв, яким повинні відповідати регіональні документи, та незрозумілою є форма оцінки результатів для регіонів.

Одним із дієвих механізмів для підведення підсумків з боку третіх сторін залишаються офіційні запити публічної інформації до органів місцевого самоврядування для отримання результатів та моніторингу прогресу виконання регіональних планів.

Реалізація пунктів Національного плану, незалежно від проблематики, на регіональному рівні обмежується проведенням консультацій, створенням неформальних груп, організацією опитувань та інтерв'ю. Зазначені механізми надають регіональні карти проблем та перспектив їх подолання для залучення більшої кількості жінок. У той же час вони не допомагають створенню діючих механізмів інклюзії (Звіт громадських організацій з виконання резолюції ООН 1325 2016).

Безпосередня участь жіночих правозахисних організацій у розробці та прийнятті офіційних рішень на рівні регіону/країни не організовано систематично, тобто обмежується поодинокими випадками. Механізм документування порушень прав жінок на Сході України під час збройного конфлікту не відпрацьований. Окрім відсутності сегрегованих даних (жінки/чоловіки, дівчата/хлопці) щодо постраждалих від безпосередньої збройної агресії на Сході України, відсутній комплексний огляд питань гендерної рівності в зоні конфлікту (Донецька та Луганська області).

На основі запланованих та реалізованих заходів Національного плану можна зробити декілька висновків:

- жінки в процесах миробудування переважно представлені в освітніх, інформаційних і консультативних питаннях;
- спостерігається незначне зростання представленості жінок у силових структурах через некоректність обраних методів досягнення цілі;
- підтримка участі жінок продовжує здійснюватися від міжнародних партнерів (фондів та організацій), відсутня інституційна спроможність та автономність жіночих організацій на Сході України;
- регіональні плани дій з реалізації Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» були розроблені та актуалізовані не в усіх областях;
- відсутня системність звітування з боку органів місцевого самоврядування стосовно реалізації положень Національного плану, проведених заходів, досягнених результатів тощо;
- диспропорційність представництва жінок у політиці миробудування наявна й всередині правозахисних і жіночих організацій – найбільше залучені до всіх процесів лідерки або найбільш активні членкині організацій;
- формування завдань представлено в узагальненому вигляді та не локалізовано. Така стратегія може бути вдалою для побудови бази, але наступні етапи повинні включати специфічні та конкретні завдання для досягнення результатів.

Національний план передбачає включення жінок у процеси миробудування для вирішення питань і проблем, що стосуються жінок. Така ситуація негативно впливає на рівень толерування та інклюзії жінок у суспільстві. План не відповідає класичним критеріям для постконфліктного миробудування – межа між питаннями соціального захисту жінок, попередження домашнього та гендерно зумовленого насильства та питаннями включення жінок до процесу миробудування дуже розмита.

На основі результатів та зроблених висновків реалізації Національного плану 2016–2020 планується удосконалення та створення наступного плану до 2025 року. Для досягнення ґрунтовних аналізів у сфері імплементації політик гендерної рівності та забезпечення більшої участі жінок у процесах миробудування необхідним кроком повинно стати запровадження теоретичної бази для розроблення стратегії (як на

національному, так і на регіональних рівнях). Застосування системного підходу та теорії змін може стати ефективними механізмами для миробудування в Україні.

Основний фокус необхідно зробити на побудові прямих зв'язків між метою, цілями та конкретними діями для досягнення результатів. Необхідною умовою наступних стратегій та планів повинно стати проміжна оцінка результатів та коригування стратегії залежно від динаміки розвитку ситуації та залучення широкого кола інституцій та структур (не обмежуючись представництвами органів влади та громадськими організаціями).

ЛІТЕРАТУРА

Agenda for Peace Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping, 1992. *UN Documents*. URL: https://www.un.org/ruleoflaw/files/A_47_277.pdf

Резолюція 1325 Совета Безопасности ООН. 2000. *Организация Объединенных Наций*. URL: <https://undocs.org/ru/S/RES/1325%282000%29>

Резолюція 2282(2016) Совета Безопасности ООН. 2016. *Организация Объединенных Наций*. URL: <https://undocs.org/ru/S/RES/2282%282016%29>

Lindsey-Curtet C., Holst-Roness F. T., Anderson L. 2004. "Addressing the Needs of Women Affected by Armed Conflict", *International Committee of the Red Cross Women and War*. URL: <https://www.refworld.org/pdfid/46e943780.pdf>

Гендерні аспекти моніторингової діяльності СММ. 2018. *Организация безпеки та та співробітництва в Європі Спеціальна моніторингова місія в Україні*. URL: <https://www.osce.org/files/Gender%20Dimensions%20UA.pdf>

Глобальное исследование хода исполнения резолюции 1325: основные выводы и рекомендации, *UN Women* URL: <https://wps.unwomen.org/resources/fact-sheets/Fact-Sheet-and-Key-messages-Global-Study-RUS.pdf>

Barnett M., Kim H., O'Donnell M. 2007. "Peacebuilding: What is in the name?", *Global Governance* 13: 35-58. URL: https://home.gwu.edu/~barnett/articles/2007_peacebuilding_gg.pdf

Heathersaw J., Lambach D. 2008. "Introduction: Post-conflict Spaces and Approaches to Statebuilding", *Journal of Intervention and Statebuilding*. DOI: 10.1080/17502970802436296

Broughton G. 2013. "Four Elements of peacebuilding How to protect nonviolently", *CFSC*. URL: <https://quakerservice.ca/wp-content/uploads/2013/11/Four-Elements-of-Peacebuilding-25-Nov-2013.pdf>

Krause J., Krause, W., Bränfors P. 2018 "Women's Participation in Peace Negotiations and the Durability of Peace, *International Interactions*". DOI: 10.1080/03050629.2018.1492386

Secretary-General's Peacebuilding Fund 2020-2024 Strategy. 2020. *United Nation*. URL: https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/pbf_strategy_2020-2024_final.pdf

Reimann C. 2014. "Promoting Women's Participation in Peace Negotiations and Peace Processes". *GIZ*. URL: http://eeas.europa.eu/archives/features/features-working-women/working-with-women/docs/2014-05-08_toolkit_promoting-womens-participation-peace-neg_en.pdf

Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 "Жінки, мир, безпека" на період до 2020 року". 2016. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-%D1%80#Text>

Проміжна оцінка Національного плану дій з виконання Україною Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 "Жінки, мир, безпека" до 2020 року", 2018. *UN Women*. URL: http://womenua.today/UWC-library/unwomen/46-NAP1325_UKR_updated.pdf

Інформація про стан виконання завдань і заходів Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 „Жінки, мир, безпека” на період до 2020 року за 2018 рік”. 2018. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://docs.google.com/viewer?embedded=true&url=http://www.msp.gov.ua/files/zvit2018.doc>

Звіт громадських організацій з виконання резолюції ООН 1325. 2016. *ГО "Ла-Страда Україна"*. URL: http://www.la-strada.org.ua/ucp_mod_news_list_show_607.html

REFERENCES

Agenda for Peace Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping, 1992. *UN Documents*. URL: https://www.un.org/ruleoflaw/files/A_47_277.pdf

Security Council Resolution 1325 (2000). 2000. *United Nations*. URL: <https://undocs.org/ru/S/RES/1325%282000%29>

Security Council Resolution 2282 (2016). 2006. *United Nations*. URL: <https://undocs.org/ru/S/RES/2282%282016%29>

Lindsey-Curtet C., Holst-Roness F. T., Anderson L. 2004. "Addressing the Needs of Women Affected by Armed Conflict". *International Committee of the Red Cross Women and War*. URL: <https://www.refworld.org/pdfid/46e943780.pdf>

Gender Aspects of SMM monitoring activities. 2018. *OSCE SMM*. URL: <https://www.osce.org/files/Gender%20Dimensions%20UA.pdf>

Global Study on the Implementation of Resolution 1325: Key Findings and Recommendations". *UN Women*. URL: <https://wps.unwomen.org/resources/fact-sheets/Fact-Sheet-and-Key-messages-Global-Study-RUS.pdf>

Barnett M., Kim H., O'Donnell M., Peacebuilding: What is in the name? 2007. *Global Governance* 13: 35-58. URL: https://home.gwu.edu/~barnett/articles/2007_peacebuilding_gg.pdf

Heathersaw J., Lambach D. 2008. "Introduction: Post-conflict Spaces and Approaches to Statebuilding". *Journal of Intervention and Statebuilding*. DOI: 10.1080/17502970802436296 URL: <https://bit.ly/3g2WdO1>

Broughton G. 2013 "Four Elements of peacebuilding How to protect nonviolently". *CFSC*. URL: <https://quakerservice.ca/wp-content/uploads/2013/11/Four-Elements-of-Peacebuilding-25-Nov-2013.pdf>

Krause J., Krause, W., Bränfors P. 2018. "Women's Participation in Peace Negotiations and the Durability of Peace, International Interactions". DOI: 10.1080/03050629.2018.1492386

Secretary-General's Peacebuilding Fund 2020-2024 Strategy. 2020. *United Nations*. URL: https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org/peacebuilding/files/documents/pbf_strategy_2020-2024_final.pdf

Reimann C. 2014. "Promoting Women's Participation in Peace Negotiations and Peace Processes". *GIZ*. URL: [http://eeas.europa.eu/archives/features/features-](http://eeas.europa.eu/archives/features/features-working-women/working-with-women/docs/2014-05-08_toolkit_promoting-womens-participation-peace-neg_en.pdf)

[working-women/working-with-women/docs/2014-05-08_toolkit_promoting-womens-participation-peace-neg_en.pdf](http://eeas.europa.eu/archives/features/features-working-women/working-with-women/docs/2014-05-08_toolkit_promoting-womens-participation-peace-neg_en.pdf)

National Action Plan for the Implementation of UN Security Council Resolution 1325 "Women, Peace, Security" up to 2020". 2016. *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-%D1%80#Text>

Interim evaluation of the National Action Plan for Ukraine's Implementation of UN Security Council Resolution 1325 "Women, Peace, Security" up to 2020". 2008. *UN Women*. URL: http://womenua.today/UWC-library/unwomen/46-NAP1325_UKR_updated.pdf

Information on the status of implementation of tasks and measures of the National Action Plan for the implementation of UN Security Council Resolution 1325 "Women, Peace, Security" for the period up to 2020". 2018. *Ministry of Social Policy of Ukraine*. URL: <https://docs.google.com/viewer?embedded=true&url=http://www.msp.gov.ua/files/zvit2018.doc>

Report of public organizations on the implementation of UN Resolution 1325. 2016. *NGO "La-Strada Ukraine"*. URL: http://www.la-strada.org.ua/ucp_mod_news_list_show_607.html

DOI: 10.26565/2220-8089-2020-37-11

УДК 323.322+ 323.381

Ільїн Ілля Вікторович

ст. викладач, к. філос. н,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
i.v.illin@karazin.ua,

<https://orcid.org/0000-0003-3945-212X>

АКТУАЛЬНІСТЬ ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНА БУРЖУАЗІЯ» ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВЛЯЧОЇ ЕЛІТИ В УКРАЇНІ

Обґрунтовується актуальність застосування поняття «національна буржуазія» в контексті визначення правлячої еліти в Україні. В результаті аналізу існуючих понять української правлячої еліти виділяються їх головні недоліки: антиісторичний підхід та репрезентація її як аномалії, патології.

Особлива увага приділяється критиці понять «неопатримоніальна демократія», «олігархія», «корупція», які складають головний зміст сучасних концепцій правлячої еліти в Україні. Підставою для критики послужило поняття «національна буржуазія» та виклад його еволюції в марксистській теорії. Було визначено, що неопатримоніалізм, а разом із ним, олігархія і корупція – це поняття, що позначають невідгідну для однієї фракції буржуазії владу іншої її фракції. Ці поняття не відсилають до жодної наявної норми, альтернативи, не передбачають протилежність, своє інобуття (демократія, сила права), але є полемічними, риторичними фігурами в ідеологічній класовій боротьбі. Теоретичний зміст цих понять знаходить науковий сенс тільки в умовах використання марксистського поняття буржуазії

(або національної буржуазії в марксистській традиції), яке передбачає верховенство закону остільки, оскільки воно відповідає економічним інтересам буржуазії, а держава є концентрованим виразом цих інтересів, а також плацдармом для боротьби різних фракцій буржуазії між собою і проти пригноблених класів (звідси, буржуазна демократія). Влада не мислиться поза капіталом, оскільки капіталісти опосередковано або безпосередньо пов'язані між собою та впливають на рішення влади. В умовах постколоніалізму, або неокolonіалізму, національна буржуазія вдається до більш безпосередніх форм захисту своїх інтересів за допомогою держави, обмежуючи вплив закордонного капіталу в економіці та у владі. Втім, це аж ніяк не означає абсолютну незалежність національної буржуазії від транснаціональної буржуазії в політичному та в економічному сенсі.

Стверджується необхідність звернення до зазначеного поняття для розгляду правлячої еліти в Україні в умовах капіталізму в цілому, й внутрі– та міжкласової боротьби, зокрема.

Ключові слова: *правляча еліта, національна буржуазія, неопатримоніальна демократія, олігархія, корупція, капіталізм.*

Ильин Илья Викторович

ст. преподаватель, к. филос. н,
Харьковский национальный
университет имени В.Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
i.v.illin@karazin.ua,
<https://orcid.org/0000-0003-3945-212X>

АКТУАЛЬНОСТЬ ПОНЯТИЯ «НАЦИОНАЛЬНАЯ БУРЖУАЗИЯ» ДЛЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРАВЯЩЕЙ ЭЛИТЫ В УКРАИНЕ

Обосновывается актуальность применения понятия «национальная буржуазия» в контексте определения правящей элиты в Украине. В результате анализа имеющихся понятий украинской правящей элиты выделяются их главные недостатки: антиисторический подход, и репрезентация ее в качестве аномалии, патологии.

Особое внимание уделяется критике понятий «неопатримониальная демократия», «олигархия», «коррупция», которые составляют главное содержание текущих концепций правящей элиты в Украине. Основанием для критики послужило понятие «национальная буржуазия» и изложение его эволюции в марксистской теории. Было определено, что неопатримониализм, а вместе с ним, олигархия и коррупция – это понятия, обозначающие невыгодную для одной фракции буржуазии власть другой ее фракции. Эти понятия не отсылают ни к какой существующей норме, альтернативе, не предполагают противоположность, свое инобытие (демократия, сила права), но являются полемическими, риторическими фигурами в классовой борьбе. Теоретическое содержание этих понятий обретает научный смысл только в условиях использования марксовского понятия буржуазии (или национальной буржуазии в марксистской традиции), которое предполагает верховенство закона постольку, поскольку оно отвечает экономическим интересам буржуазии, а государство является концентрированным выражением этих интересов, а также плацдармом для борьбы разных фракций буржуазии между собой и против угнетенных классов (отсюда, буржуазная демократия). Власть не мыслится вне капитала, поскольку капиталисты опосредованно или непосредственно связаны между собой и влияют на решения властей. В условиях постколонизма, или неокolonизма, национальная буржуазия прибегает к более непосредственным формам защиты своих интересов с помощью государства, ограничивая влияние иностранного капитала в экономике и во власти. Впрочем, это отнюдь не означает абсолютную независимость национальной буржуазии от транснациональной буржуазии и в политическом и в экономическом смысле.

Утверждается необходимость обращения к указанному понятию для рассмотрения правящей элиты в Украине в условиях капитализма в целом, и внутрі– и міжкласової боротьби, в частности.

Ключевые слова: *правящая элита, национальная буржуазия, неопатримониальная демократия, олигархия, коррупция, капитализм.*

Ilia Ilin

Assistant professor, PhD in Philosophy,
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022,
i.v.illin@karazin.ua,
<https://orcid.org/0000-0003-3945-212X>

THE RELEVANCE OF THE TERM «NATIONAL BOURGEOISIE» FOR RESEARCHING THE RULING ELITE IN UKRAINE

The article demonstrates the relevance of the concept of «national bourgeoisie» in the context of researching the ruling elite in Ukraine. The main limitations of the current concepts of the Ukrainian ruling elite are an ahistorical approach, and treating it (elite) as an anomaly, pathology.

Particular attention is paid to the criticism of the concepts «neopatrimonial democracy», «oligarchy», «corruption», which constitute the core contents of the current concepts of the ruling elite in Ukraine. The concept of «national bourgeoisie» and the exposition of its evolution in Marxist theory serves as the basis for the criticism. It was determined that neopatrimonialism, and with it oligarchy and corruption, are concepts denoting the power of one faction unfavorable for the other faction of the bourgeoisie. These terms do not refer to any existing norm, alternative, do not imply the opposite, its otherness (democracy, the rule of law, but they are polemical, rhetorical figures in the class struggle. The theoretical content of these concepts acquires scientific meaning only when using the Marxian concept of the bourgeoisie (or the national bourgeoisie in the Marxist tradition), which presupposes the rule of law insofar as it meets the economic interests of the bourgeoisie, and the state is a concentrated expression of these interests, as well as a foothold in the struggle of different factions of the bourgeoisie among themselves and against the oppressed classes (hence, bourgeois democracy). Power is not conceived outside of capital since capitalists are indirectly or directly related to each other and influence the authorities' decisions. Under the conditions of postcolonialism, or neocolonialism, the national bourgeoisie has resorted to more direct forms of protecting their interests through state, restricting foreign capital in the economy and political power. However, this does not mean the absolute independence of the national bourgeoisie from the transnational bourgeoisie, both in the political and in economic sense.

The study proves the necessity of using the concept of «national bourgeoisie» for researching the ruling elite in Ukraine under capitalism in general, and the intra- and interclass struggle in particular.

Keywords: ruling elite, national bourgeoisie, neopatrimonial democracy, oligarchy, corruption, capitalism.

Правляча еліта характеризується володінням економічним і політичним капіталами, використанням свого економічного капіталу для політичних цілей, а політичного капіталу – для просування своїх економічних інтересів. Політична наука, яка прагне визначати правлячу еліту не з точки зору реальної діалектики економічного і політичного, неминує впасти в ідеалізм. Ідеалістична політологія вважає модель, ідеал, цінність політичного як такого в якості автономного фактора, припускаючи, що правляча еліта, яку вона презирливо називає олігархією, повинна адаптуватися до деяких зразків («західна демократія»), щоб стати справжнім представником усього суспільства, а також відмовитися від взаємозумовленості політичного та економічного капіталів («бізнес повинен бути відділений від влади»). Ідеалістична політологія, тим самим, відтворює (передвиборну) ідеологію правлячої еліти, яка прагне заручитися підтримкою суспільства за допомогою ідеалів, реалізація

яких постійно відкладається до грецьких календ. У цьому сенсі, по-справжньому наукова, матеріалістична політологія потребує такого поняття правлячої еліти, яке б враховувало діалектику політичного та економічного, а також розглядало цю еліту не з точки зору високих позаісторичних ідеалів, а в контексті конкретно-історичної визначеності суспільних відносин, що зумовили її появу. Ця необхідність, особливо, виявляється своєчасною для сучасної вітчизняної політологічної думки, яка прагне делегітимізувати, патологізувати правлячу еліту України, а не зрозуміти її історичну зумовленість. Таким поняттям може стати «буржуазія» (а за найближчої конкретизації цього поняття – «національна буржуазія»), яке позначає клас власників на засоби виробництва, що купує робочу силу (Маркс та Енгельс 1955: 424) (про те, що це поняття актуалізовано в сучасній політології, свідчать словники та довідники з політології (Ishiyama and Breuning 2011; Johnson

and Bealey 1999)). Поняття (національної) буржуазії використовується в публікаціях політологічних журналів для визначення панівного класу в капіталістичному суспільстві, що засновує буржуазну демократію, визначає курс розвитку суспільства, керує державою (Fatton Jr. 1990; Brites and Jaeger 2019; Kumar 2005; Guo 2018; Vallejo 2017; Hermet 1975). У цьому контексті стає зрозумілим, що використовуючи поняття буржуазії, можна позбутися ідеалістичної інтерпретації правлячої еліти в Україні.

Тепер звернемося до того, в яких термінах позначалася українська правляча еліта в роботах закордонних і вітчизняних учених. Існують терміни, що визначають нечисленність правлячої еліти, які захопили засоби виробництва і державу (наприклад, олігархія (Navrylyshyn 2017: 86), правлячі еліти (Van Zon 2000: 21), олігархічні групи (Åslund 2009: 109), великий український капітал (Пасхавер, Верховодова та Агеєва 2007). При цьому під терміном «олігархія» розуміється зрощування капіталу і влади (Troost 2018: 9) (це зрощення також підкреслюється в терміні «політико-економічні групи» (Мацієвський 2010; Лісничук та Сушко 2005)). Крім того, є терміни, які вказують на особливий характер взаємовідносин між представниками правлячої еліти, наприклад, клани (Van Zon 2000: 34), кланово-олігархічні групи (Михальченко 2010), в яких вибудовуються відносини виходячи з (нео)патримоніальних, напівфеодальних відносин між патроном і клієнтелою, особистої залежності та взаємовигідним обміном політичними та економічними ресурсами за межами правових відносин, за допомогою неформальних домовленостей та з точки зору ступеня лояльності (Avioutskii 2010: 121; Van Zon 2000: 40; Korzhov 2007: 55; Грабіна 2016; Щедрова 2017; Мачуський 2017).

Як можна помітити, ці два способи визначення, які мають тенденцію зливатися один з одним, вказують на захоплення засобів виробництва і влади, а також використання їх у власних інтересах певною групою людей за допомогою неформальних способів і відтворення неформальних відносин особистої залежності. Характерним у більшості дослідників є негативна, експресивна, моральна оцінка української правлячої еліти як ретроградного («напівфеодальність», «патримоніальність», «клановість»), девіантного («неформальність», «корумпованість», «паразитарність» (Van Zon 2000: 4)), недемократичного (цікаво, що Олесь

Лісничук визначає політико-економічні групи через звернення до умов «дефіциту інших демократичних форм артикуляції та захисту [колективних, групових] інтересів» (Лісничук та Сушко 2005: 8)). При цьому вказується міра, що служить підставою для такої негативної оцінки, а саме, бюрократично-правова раціональність, відокремленість бізнесу від влади, демократичність розвинених капіталістичних країн. Залишається поза увагою вчених розуміння соціально-історичної необхідності існування правлячої еліти, розуміння діалектики політичного та економічного.

У зв'язку з цим метою цієї статті є актуалізація поняття «національна буржуазія» для визначення правлячої еліти в Україні. Для досягнення цієї мети необхідно простежити еволюцію цього поняття в марксистській теорії, а також представити марксистську критику понять олігархії, неопатримоніальної демократії та корупції, позначивши їх в якості ендемічних явищ при капіталізмі.

Щоб спростувати можливі висловлювання про застарілість поняття буржуазії, дамо таку інформацію. За даними Міжнародної організації праці, на ринку праці на частку власників припадає 3,4% економічно активних людей (з 3,3 млрд.) (World Employment 2019: 6). Згідно зі звітом банку «Credit Suisse» про світове багатство за 2018 рік, половина світового населення володіє менше ніж 1% світового багатства, багатючі 10% людей володіють 85% всього багатства, а на частку 1% найбагатших людей припадає майже половина всіх світових активів (The Credit Suisse Global Wealth 2018: 11). Концентрація багатства також зростає: як повідомляє організація «Oxfam», у 2018 р. статки 26 осіб дорівнювали сукупному багатству 3,8 млрд. людей, які становлять найбіднішу половину людства; при цьому цей показник становив 43 людини роком раніше (Public good or private wealth? 2019: 12). Отже, буржуазія існує у світовому масштабі.

Тепер виділимо важливі характеристики класу національної буржуазії в працях Карла Маркса і Фрідріха Енгельса (хоча не вони створили саме поняття, але саме вони характеризували буржуазію кількох країн Європи): 1) поява великої промислової буржуазії робить необхідним її підтримку з боку держави, захист від конкуренції з боку закордонних капіталістів; мова йде про поблажливі мита (заборона на ввезення закордонних товарів), митні союзи, тобто протекціонізм як засіб «фабрикації

фабрикантів» (Енгельс 1955а: 48; Енгельс 1955b: 31-32; Маркс 1960а: 767);

2) державна бюрократія підпорядковується владі капіталістів, створює нові регламенти, що полегшують «діяльність промисловців завдяки чиновникам», щоб позбутися зайвого контролю, настирливих процедур (Енгельс 1955а: 57-58);

3) державний борг, як і державні закупівлі, є способом отримання прибутку фінансовою буржуазією завдяки буржуазній державі за допомогою «шахрайських підрядів, підкупів, розкрадань і плутощами всякого роду» («Усі пам'ятають скандали в палаті депутатів, коли випадково виявилось, що всі депутати більшості, включаючи й частину міністрів, були зацікавлені у якості акціонерів в будівництві тих самих залізниць, які вони потім в якості законодавців змушували створюватися державний коштом»; «Ті, хто не брали участь у фракції французької буржуазії при владі, кричали: «Корупція!»») (Маркс 1956: 9-11));

4) буржуазія бореться за те, щоб зменшити витрати виробництва, прибрати соціальні обмеження для виробництва і обігу капіталу (Маркс 1957а: 359-360), регулювати за допомогою держави мінімальний рівень зарплати, подовжувати робочий день (Маркс 1960а: 748);

5) буржуазія відтворює націоналістичну ідеологію через володіння власністю на засоби виробництва в даній країні, власності на «національне майно» (Енгельс 1955с: 590; Маркс и Енгельс 1955: 61; Маркс 1960b: 564); націоналізм національної буржуазії є економічною функцією, що захищає його від конкуренції з закордонною буржуазією завдяки союзу с націоналістичними працівниками (Маркс 1974: 244); поєднати буржуазні класи різних країн може тільки їх об'єднана боротьба проти пролетаря;

6) велика національна буржуазія розвинених капіталістичних країн використовує колонії для збільшення власних капіталів за допомогою дешевої робочої сили та сировини, «фабрикації найманих робітників», створення ринків для своїх товарів (Маркс 1957b: 159-160; Маркс 1957с: 135; Маркс 1957d: 228-229; Маркс 1960а: 760, 775; Маркс 1963: 482; Маркс 1964: 492), а також вдається до анексії інших країн (під приводом гноблення національних меншин; як це зробила Німеччина стосовно польських територій, трьох чвертей Познані, включеним в Німецький союз у ХІХ столітті), формуючи, тим самим, економічні, культурні відмінності між працівниками, а також

націоналізм працівників (Енгельс 1956: 349-350; Маркс 1960с: 406).

Маркс і Енгельс писали про епоху глобалізації капіталу під егідою британського національного капіталу і колонізації як створення військово-економічних адміністрацій у залежних країнах. Володимир Ленін розвинув теорію національної буржуазії в умовах імперіалізму, тобто існування міжнародних організацій капіталістів, панування фінансового капіталу, міжнародного поділу праці, переділу вже захопленого світу між ворожими національними групами капіталістів-монополістів, створення масових армій обуржуазнених робітників у метрополіях і широкого демократичного руху в залежних і напівзалежних країнах, а, значить, дедалі сильнішим шовінізмом капіталістів і привілейованих робітників. Ленін писав про світ, розділений на країни-колоністи та країни-колонії, країни-кредитори та країни-боржники, незалежні держави та залежні держави, «обплутані мережами фінансової та дипломатичної залежності» (анексія в таких умовах може здійснюватися ефективно за допомогою економічних заходів, наприклад, кредитів, без військових) (Ленін 1973а: 223; Ленін 1973b: 275-276; Ленін 1973с: 383; Ленін 1973d: 95; Ленін 1973е: 308).

За умов національно-визвольних рухів в Африці, Азії, а також пострадянської трансформації, виникнення неоколоніалізму, питання про національної буржуазії знову було актуалізовано. Мао Цзедун вважав, що в країнах, підпорядкованих імперіалізму, існує компраторська і національна буржуазія: компраторська буржуазія не має власного матеріального базису в країні, обслуговуючи інтереси закордонного капіталу, а національна буржуазія має свій матеріальний базис, проте її зв'язки з закордонним імперіалістичним капіталом та компраторською буржуазією несуттєві (Hirsch and Wissel 2011: 18-19; Zedong 1992: 69). У журналі «Review of African Political Economy» в кінці 1970 – початку 1980-х рр. проходила дискусія про статус національної буржуазії в африканських країнах, які отримали формальну незалежність (Нігерія, Кенія). Виходячи з праць, присвячених цій дискусії, можна виділити такі характеристики національної буржуазії при імперіалізмі, в умовах неоколоніалізму:

1) національна буржуазія має засоби виробництва в країні країни, відтворюючи при цьому міжнародний поділ праці та зберігаючи стан цієї країни як джерело

дешевої робочої сили та сировини та як ринок для імпортованих готових товарів, що призводить до експлуатації неоколоніальних країн, оскільки вони змушені купувати товари, які зроблені з їхньої сировини (Beckman 1981: 11–12; Swainson 1977: 39);

2) на початкових етапах розвитку буржуазії в неоколоніальних країнах, її можуть представляти в основному компрадорські групи, а потім, їхнє місце займає власне національна буржуазія, зацікавлена в розвитку наявних продуктивних сил, в тому числі, завдяки державному капіталу (Beckman 1981: 14);

3) національна буржуазія співпрацює з міжнародною буржуазією, відтворюючи поділ праці, пригнічуючи демократичний рух мас (зменшуючи соціальне забезпечення, приватизуючи ресурси загального значення, стримуючи зростання зарплатні), отримуючи інформаційну, технічну та економічну підтримку (кредити, торговельні угоди) (Beckman 1981: 14–15);

4) національна буржуазія обмежує доступ іноземного капіталу в ключові галузі економіки за допомогою державної влади (Swainson 1977: 42).

На підставі суміщення характеристик національної та компрадорської буржуазії Нікос Пулантас запропонував теорію внутрішньої буржуазії, яка характеризується інтегрованістю національної буржуазії в транснаціональний капіталізм (Poulantzas 1976: 72). Однак ця інтегрованість є відносною і передбачає також конкуренцію, класову боротьбу через різницю інтересів, боротьбу за державну владу тощо, тому поняття національної буржуазії має бути залишено остільки, оскільки саме їй належить держава та основні засоби виробництва країни.

Така теоретична перспектива дозволяє критично поставитись до понять олігархії, (нео)патримоніальної демократії та корупції.

Не применшуючи розвиненості «західних» країн, дослідники української правлячої еліти відзначили, що олігархія є міжнародною нормою, а не патологією. Андерс Аслунд вказує на необхідність появи української олігархії в процесі первісного нагромадження капіталу, порівнюючи українську історію з історією США кінця XIX ст. (Åslund 2009: 106; Åslund 2007: 260, 265). Іван Булеєв та Наталія Брюховецька показують, що зрощення капіталу та влади в розвинених країнах є менш помітним через існування прошарку людей, що представляють інтереси олігархів, але концентрація капіталів та сімейність є загальним фактом

при капіталізмі (Булеєв и Брюховецкая 2006: 61). Тим самим, якщо розуміти соціально-історично феномен олігархії, то можна зробити висновок, що він може бути більш точно виражений за допомогою поняття національної буржуазії.

Про універсальність феномена олігархії стверджують й сучасні західні вчені. Шеллі Готтфрід визначає олігархію як «неформальний владний та економічний інститут, який має політичні характеристики та далекосяжні наслідки для структури і динаміки національної політичної економії. <...> Олігархи, в якості політичних акторів, є універсальним феноменом капіталізму, а не тільки симптомом перехідного, периферійного капіталізму, країн з ринками, що розвиваються, де політичні та громадянські інститути ослаблені або відсутні» (Gottfried 2019: 49). Олігархія характеризується, на думку авторки, так: 1) вплив і контроль над розподілом фінансів; 2) структура власності – великі корпорації та групи; 3) концентрація власності – фінансово-промисловий капітал; 4) внутрішні зв'язки та неформальна узгодженість всередині олігархії; 5) відносини з владою, що визначають олігархію як політичних акторів; 6) монопольна природа діяльності олігархів і захисту свого багатства (Gottfried 2019: 48). Рональд Формізано визначає олігархію як сукупність лобістів, політиків, консультантів, бюрократів тощо, які прагнуть до збагачення, а також мільярдерів, які впливають на вибори, закони, кандидатів за допомогою комітетів політичної дії, лобіювання, філантропічних приношень, тобто, узаконеної корупції, хабарництва, використання прогалін у законі, неформальних, кримінальних зв'язків і домовленостей (автор, між іншим, зазначає, що більш ніж половина американських парламентаріїв – мільйонери) (Formisano 2017). Сільвен Лоренс пише, що в ЄС стала нормою взаємозалежність державних чиновників, деяких підприємців і старших менеджерів, оскільки «ринок не існує без адміністрації, здатної діяти в якості символічного банку і ретранслювати очікування бізнес-спільноти в формі законодавства, а адміністрація не може мати легітимності, якщо вона не визнає себе (в якості актору – І.І.), який здійснює владу над економічним обміном» (Laurens 2017). У світлі цих досліджень, цілком необґрунтовано говорити про олігархію як про патологічний феномен. Швидше, олігархія, або монополістична форма національного капіталу, є закономірним явищем для капіталізму, оскільки головним

інтересом правлячої еліти є дотримання свого приватного інтересу, отримання більшого прибутку, захист від конкурентів, захоплення нових ринків. Те саме можна говорити й про зв'язок між цим капіталом і державою: обидві сторони пов'язані між собою, держава не функціонує без капіталу, а капітал захищається від закордонного капіталу і пригноблених класів за допомогою держави. У цих умовах система з безліччю класових, адміністративних і політичних шарів, груп людей з різними інтересами та соціальним становищем, створює мережі залежностей і взаємозалежностей, призводить до дій, спрямованих на отримання безпосередніх і опосередкованих вигод (грошових та/або негрошових), які служать вузьокласовим, вузьогруповим інтересам незалежно від встановлених законом норм, відтворюючи тим самим різні інтереси та класову протилежність.

Аналогічним чином, можна і корупцію назвати загальним явищем при капіталізмі. Від такого суто морального позначення, що вказує на зіпсованість, розбещеність, варто позбутися, якщо залишатися на рівні науки. Потрібно говорити не про зіпсованість, а про дозволена, контрольована форму неформального захисту своїх інтересів при капіталізмі, оскільки формальний захист своїх інтересів у цілому служить інтересам певної групи національного класу буржуазії, прошарку бюрократії тощо. Відзначимо, що за найскромнішими оцінками світовий обсяг хабарів, пов'язаних з держзакупівлями у 2000 р. склав 1000 млрд. доларів (Sekkat 2018: 13).

У такому випадку, якщо олігархія і корупція є ендемічними явищами для капіталізму, то чому ж ці поняття використовуються для позначення правлячої еліти України (а також деяких інших пострадянських країн)? По-перше, це може бути формою приховування правлячої еліти, як і в випадку з приховуванням капіталізму за допомогою евфемізму «ринкова економіка» (Кукурудза 2017: 18). Завжди ефективніше приховати існування певної системи суспільних відносин через посилення на патології деяких індивідів (олігархія – влада небагатьох), їх зіпсованість (корумпованість), тобто, натуралізувати правлячу еліту. Це приховування, на думку Івана Кукурудзи, перш за все, спрацьовує для пригноблених мас. По-друге, ці поняття можуть бути використані в критичному сенсі закордонною буржуазією, а точніше, їх інтелектуальними представниками, економістами, політологами та соціологами, для

делегітимації влади національного капіталу. По-третє, такі поняття можуть використовуватися окремими групами національного капіталу для делегітимації своїх конкурентів (див. про політику деолігархізації Юлії Тимошенко на користь групи «Приват» (Пасхавер, Верховодова та Агеєва 2007: 76; Åslund 2009: 108-111, 150, 154, 176, 179; Havrylyshyn 2017: 114, 117, 118, 120, 154)).

Щоб обґрунтувати другий пункт, звернемося до критичних досліджень поняття (нео)патримоніальна демократія, яке використовувалося, між іншим, для пояснення постколоніальних політичних режимів в Африці з 1960-х рр., а також для пострадянських трансформацій (Фісун 2011). У статтях Аарона де Грасі, а також Енн Пітчер у спів-авторстві з Мері Моран і Майклом Джонстоном критикується теорія (нео)патримоніалізу в контексті її застосування до постколоніальних африканських країн. Узагальнимо їхні положення: 1) теорія (нео)патримоніалізму (особиста залежність між владою і підлеглими, неформальні відносини замість примату права, приватизація держави, зрощення особистого й публічного інтересу, влади та капіталу) застосовувалася до дослідження африканських країн в особливих історичних умовах, – Холодної війни, – що зумовило переоцінку африканських політичних «патологій» (використовувався навіть термін «новий феодалізм»), але при цьому недооцінювалася присутність цих «патологій» у західних країнах. Тобто теорія (нео)патримоніалізму ґрунтувалася на ідеалізації західних країн і патологізації незахідних країн; 2) теорія (нео)патримоніалізму ґрунтується на телеологічному еволюціонізмі (понятті модернізації), згідно з яким всі країни повинні позбутися своїх ретроградних «патологій» і стати розвиненими демократіями; 3) теорія (нео)патримоніалізму базується на есенціалізмі, тобто редукції історично сформованих суспільних відносин, у тому числі, створених завдяки втручанням закордонного капіталу, до деяких стереотипних уявлень про первісність, феодальність того чи іншого суспільства; 4) теорія (нео)патримоніалізму нівелює боротьбу пригноблених мас проти гноблення (De Grassi 2008: 111-122); 5) теорія (нео)патримоніалізму, хоча й ґрунтується на поняттях Макса Вебера, проте, спрощує їх, оскільки вчений, по-перше, ніколи не вважав патримоніалізм ознакою нерозвиненості, а лише спеціальним форматом влади та її легітимації, по-друге, був далеким від еволюціонізму, по-третє, вважав, що авторитет закону

не завжди може бути заснований на законі (Pitcher, Moran and Johnston 2009: 128-131).

Виходячи з цих критичних зауважень та історичних контекстуалізацій, можна зробити висновок про участь поняття (нео)патримоніалізм в ідеологічній класовій боротьбі закордонної, транснаціональної буржуазії з (пост-)неоколоніальною національною буржуазією, кінцевою метою якої, на наш погляд, є відкриття економіки для вільного проникнення туди транснаціонального капіталу, а також припинення зв'язку національної буржуазії з державою, тобто, знищення тих конкурентних переваг національної буржуазії, які тільки й роблять можливим її існування (про використання понять неопатримоніалізму та корупції в контексті пропозицій з боку західних організацій щодо реформування державної влади в країнах, що розвиваються, пострадянських країнах за зразком «західних демократій» Theobald 1999: 499-500) (читай: знищення зв'язку національна буржуазія-держава)). Іншими словами, неопатримоніалізм, а разом із ним, олігархія і корупція – це поняття, що позначають невідповідну для однієї фракції буржуазії владу іншої її фракції. Ці поняття не відсилають до жодної наявної норми, альтернативи, не передбачають протилежність, своє інобуття (демократія, сила права), але є полемічними, риторичними фігурами в ідеологічній класовій боротьбі. Теоретичний зміст, вкладений в ці поняття, знаходить науковий сенс тільки в умовах використання марксистського поняття буржуазії (або національної буржуазії в марксистській традиції), яке передбачає верховенство закону остільки, оскільки воно відповідає економічним інтересам буржуазії, а держава є концентрованим виразом цих інтересів, а також плацдармом для боротьби різних фракцій буржуазії між собою і проти пригноблених класів (звідси, буржуазна демократія). Влада не мислиться поза капіталом, оскільки капіталісти опосередковано або безпосередньо пов'язані між собою та впливають на рішення влади. В умовах постколоніалізму, або, краще сказати, неоколоніалізму, національна буржуазія вдається до більш безпосередніх форм захисту своїх інтересів за допомогою держави, обмежуючи вплив закордонного капіталу в економіці та у владі. Втім, це аж ніяк не означає абсолютну незалежність національної буржуазії від транснаціональної буржуазії в політичному та в економічному сенсі.

Тепер, коли визначена перспектива розгляду поняття національної буржуазії,

схарактеризуємо коротко особливості поняття української національної буржуазії: 1) походження національної буржуазії з радянської номенклатури (в союзі з націоналістичною інтелігенцією), що визначило умови для первісного нагромадження капіталу і захоплення державної влади (на відміну від люстрації членів номенклатури та широкого антирадянського громадського руху в центральноевропейських пострадянських країнах) (Van Zon 2000: 71; Havrylyshyn 2017: 64; Åslund 2009: 40; Kravchuk 2002: 47); 2) використання держави для захисту власних інтересів в контексті внутрішньої та зовнішньої політики: перепродаж російського газу як умова для первісного нагромадження капіталу; встановлення режиму пільг, дотацій, спеціальних економічних зон для зменшення витрат виробництва (Åslund 2009: 79, 161, 163; Kravchuk 2002: 107; Van Zon 2000: 74; Nissinen 1998: 91-92; Bohleand Greskovits 2007: 459); 3) галузева і регіональна роздробленість вітчизняної буржуазії за відсутності великих природних монополій (але за формування експортоорієнтованої сировинної економіки в промисловості та сільському господарстві) зумовило існування особливої форми буржуазної демократії (в формі Майдан-рухів), а також відсутність одержавлення капіталізму (як у випадку з Росією) (Åslund 2009: 97; VanZon 2000: 86); 4) оформлення «суспільного договору» з пригнобленими класами за допомогою надання щедрого соціального і пенсійного забезпечення, низьких цін на газ, філантропічних проєктів великих буржуа аж до недавнього часу, що було достатньо для збереження класового балансу і видимості «соціально орієнтованої ринкової економіки» (Havrylyshyn 2017: 73; Kravchuk 2002: 7, 101); 5) часткова транснаціоналізація української буржуазії: залежність від кредитів МВФ; офшоризація; легітимація накопиченого капіталу за допомогою створення корпорацій, вертикально інтегрованих структур (в цьому контексті, боротьба проти корупції тощо, може розглядатися в якості процесу цивілізації української буржуазії, підтягування її до рівня транснаціональної буржуазії, а також забезпечення захисту від «деолігархізації», реприватизації, націоналізації, анексії тощо) (Åslund 2009: 103, 135-136, 224; Van Zon 2000: 65; Yurchenko 2012: 135). У майбутніх дослідженнях можуть бути виділені загальні та особливі характеристики української національної буржуазії з

урахуванням вищевикладених характеристик у працях марксистів.

Таким чином, у статті було актуалізовано поняття «національна буржуазія» для визначення правлячої еліти в Україні. Це поняття дозволяє зафіксувати соціально-історичні особливості вітчизняної правлячої еліти не з точки зору якогось морально-політичного ідеалу, а як історичного феномена капіталізму (існування класу буржуазії). Представлено критику понять корупції, олігархії та неопатримоніальної демократії як теоретичних репрезентацій класової боротьби, спрямованої на делегітимацію вітчизняної правлячої еліти. У майбутніх дослідженнях відкривається можливість досліджень правлячої еліти в Україні з точки зору нової науково-матеріалістичної перспективи, тобто як соціально-історичного феномена капіталізму і більш детального прояснення її специфіки, тільки наміченої в даній статті.

ЛІТЕРАТУРА

- Маркс, К., Енгельс, Ф. 1955. "Манифест комуністической партии", *Сочинения/ Маркс, К., Енгельс, Ф. Изд. 2. Том 4. М.: Издательство политической литературы*: 419-459.
- Ishiyama, J. T., Breuning, M. (Eds.). 2011. *21st century political science: a reference handbook* (Vol. 1). Sage.
- Johnson, A. G., & Bealey, F. 1999. *The Blackwell Dictionary of Political Science. A User's Guide to its Terms*. Blackwell.
- Fatton, R. 1990. "Liberal democracy in Africa", *Political Science Quarterly* 105(3): 455-473.
- Brites, P. V. P., & Jaeger, B. C. 2019. "Behind the Myth of the National Bourgeoisie: A Comparative Analysis of the Developmentalist State in Brazil and South Korea", *AUSTRAL: Brazilian Journal of Strategy & International Relations* 8(16): 188-214.
- Kumar, V. B. 2005. "Postcolonial State: an overview", *The Indian Journal of Political Science* 66(4): 935-954.
- Guo, Y. 2018. "Bringing politics into class analysis: state power and class formation in post-Mao China", *Australian Journal of Political Science* 53(3): 370-384.
- Vallejo, D. F. M. 2017. *The Threat of Redistribution Under Democracy: Explaining Income Redistribution Based on Intersectoral Relationships of the Elites. The Cases of Honduras and El Salvador*. Universitat Autònoma de Barcelona.
- Hermet, G. 1975. "Dictature bourgeoise et modernization conservatrice: problèmes méthodologiques de l'analyse des situations autoritaires", *Revue française de science politique* 25(6): 1029-1061.
- Havrylyshyn, O. 2017. *The Political Economy of Independent Ukraine: Slow Starts, False Starts, and a Last Chance?*. London: Palgrave MacMillan.
- Van Zon, H. 2000. *The Political Economy of Independent Ukraine: Captured by the Past*. Springer.
- Åslund, A. 2009. *How Ukraine became a market economy and democracy*. Peter G. Peterson Institute for International Economics.
- Пасхавер, О. Й., Верховодова, Л. Т. та Агеева, К. М. (ред.), 2007. *Великий український капітал: взаємовідносини з владою і суспільством*. К.: Дух і літера.
- Troost, M. 2018. *Big Business and Foreign Policy: the Case of Oligarchs in Ukraine*. Universiteit Leiden.
- Мацієвський, Ю. В. 2010. "Еліти в Україні до і після „помаранчевої революції\"", *Політичний менеджмент* 2:38-55.
- Лісничук, О., Сушко, О. 2005. *Чи є політико-економічні групи перешкодою для політичного розвитку України?* Київ: Фонд ім. Фрідріха Еберта, Регіональне представництво в Україні, Білорусі та Молдові.
- Михальченко, М., 2010. "Кланово-олігархічний режим: негативи і позитиви функціонування", *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України* 49: 83-94.
- Avioutskaa, V. 2010. "The consolidation of Ukrainian business clans", *Revue internationale d'intelligence économique*, 2(1): 119-141.
- Korzhov, G. O. 2007. "Oligarchy as a Model of Social Organization in Conditions of Post-socialist Transformation", *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна* 1: 51-63.
- Грабіна, Г. В. 2016. "Політична еліта України як уособлення субкультури влади", *Грані* 3(131): 55-61.
- Щедрова, Г. П. 2017. "Інституціональна дисфункція політичної еліти в Україні", *Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник», Політологія* 120: 238-242.
- Мачуський, В. 2017. "Політична еліта: визначення стратегічного курсу України на сучасному етапі", *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України* 3(89): 168-182.
- World Employment and Social Outlook: Trends 2019*, 2019. International Labour Office. Geneva: ILO.
- The Credit Suisse Global Wealth Report*, 2018. Credit Suisse. Research Institute. Zurich.
- Public good or private wealth? January 2019*, 2019. Oxfam. Oxford.
- Енгельс, Ф. 1955а. "Конституционный вопрос в Германии", *Сочинения/Маркс, К., Енгельс, Ф. Изд. 2. Том 4. М.: Издательство политической литературы*: 42-60.
- Енгельс, Ф. 1955б. "Прусская конституция", *Сочинения/Маркс, К., Енгельс, Ф. Изд. 2. Том 4. М.: Издательство политической литературы*: 30-38.
- Маркс, К. 1960а. "Капитал: критика политической экономии. Том первый", *Сочинения/*

- Маркс, К., Энгельс, Ф. Изд. 2. Том 23. М.: Издательство политической литературы: 43-784.
- Маркс, К. 1956. “Классовая борьба во Франции с 1848 по 1850 г.”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Том 7. М.: Издательство политической литературы: 5-110.
- Маркс, К. 1957а. “Чартисты”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Том 8. М.: Издательство политической литературы: 359-368.
- Энгельс, Ф. 1955с. “Празднество наций в Лондоне”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Том 2. М.: Издательство политической литературы: 587-599.
- Маркс, К. 1960b. “Наброски «Гражданской войны во Франции»”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Том 17. М.: Издательство политической литературы: 497-616.
- Маркс, К. 1974. “О книге Ф. Листа «Национальная система политической экономии»”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Том 42. М.: Издательство политической литературы: 228-259.
- Маркс, К. 1957b. “Революционное движение”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Том 6. М.: Издательство политической литературы: 158-160.
- Маркс, К. 1957с. “Британское владычество в Индии”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Том 9. М.: Издательство политической литературы: 130-136.
- Маркс, К. 1957d. “Будущие результаты британского владычества в Индии”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Том 9. М.: Издательство политической литературы: 224-230.
- Маркс, К. 1963. “Теории прибавочной стоимости (IV том «Капитала»). Часть вторая (главы VIII—XVIII)”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Том 26. Часть 2. М.: Издательство политической литературы: 3-648.
- Маркс, К. 1964. “Теории прибавочной стоимости (IV том «Капитала»). Часть третья (главы XIX—XXIV)”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Том 26. Часть 3. М.: Издательство политической литературы: 3-568.
- Энгельс, Ф. 1956. “Дебаты по польскому вопросу во Франкфурте”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Том 5. М.: Издательство политической литературы: 335-388.
- Маркс, К. 1960с. “Генеральный совет Федеральному совету Романской Швейцарии”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Т. 16. М.: Издательство политической литературы: 402-409.
- Ленин, В. 1973а. “События на Балканах и в Персии”, *Полное собрание сочинений.* Изд. 5. Т. 17. М.: Издательство политической литературы: 221-232.
- Ленин, В. 1973b. “О праве наций на самоопределение”, *Полное собрание сочинений.* Изд. 5. Т. 25. М.: Издательство политической литературы: 255-320.
- Ленин, В. 1973с. “Вариант проекта резолюции левых социал-демократов к первой международной социалистической конференции”, *Полное собрание сочинений.* Изд. 5. Т. 26. М.: Издательство политической литературы: 383-385.
- Ленин, В. 1973d. “О карикатуре на марксизм и об «Империалистическом экономизме»”, *Полное собрание сочинений.* Изд. 5. Т. 30. М.: Издательство политической литературы: 77-130.
- Ленин, В. 1973е. “Империализм, как высшая стадия капитализма”, *Полное собрание сочинений.* Изд. 5. Т. 27. М.: Издательство политической литературы: 299-426.
- Hirsch, J., Wissel, J. 2011. “The Transformation of Contemporary Capitalism and the Concept of a Transnational Capitalist Class: A Critical Review in Neo-Poulantzian Perspective”, *Studies in Political Economy* 88(1): 7-33.
- Zedong, M. 1992. “Inscriptions Written in Harbin February 27 1950”. *The Writings of Mao Zedong 1949-1976.* Vol. 1. September 1945 - December 1955. Armonk, N.Y. ; London: M.E. Sharpe: 65-70.
- Beckman, B. 1981. “Imperialism and the ‘national bourgeoisie’”, *Review of African Political Economy* 8(22): 5-19.
- Swainson, N. 1977. “The rise of a national bourgeoisie in Kenya”, *Review of African Political Economy* 4(8): 39-55.
- Poulantzas, N. 1976. *Classes in Contemporary Capitalism.* London: NLB.
- Åslund, A. 2007. *How Capitalism Was Built: The Transformation of Central and Eastern Europe, Russia, and Central Asia.* Cambridge University Press.
- Булеев, И. П., Брюховецкая, Н. Е., 2006. “Возможно ли разделение бизнеса и власти в странах с рыночной экономикой?”, *Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна* 103(1): 58-64.
- Gottfried, S. 2019. *Contemporary Oligarchies in Developed Democracies.* Springer.
- Formisano, R. 2017. *American Oligarchy: The Permanent Political Class.* University of Illinois press.
- Laurens, S. 2017. *Lobbyists and bureaucrats in Brussels: Capitalism’s brokers.* Routledge.
- Sekkat, K. 2018. *Is corruption curable?.* Palgrave Macmillan.
- Кукурудза, І. 2017. “Соціальне партнерство держави, бізнесу та населення в Україні: стан і перспективи”, *Вісник Черкаського університету*, 2: 16-27.
- Фісун, О. А. 2011. “Українська неопатримональна демократія: формування, специфіка та тенденції розвитку”, *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Питання політології* 19: 45-51.
- DeGrassi, A. 2008. ““Neopatrimonialism” and agricultural development in Africa: contributions and limitations of a contested concept”, *African Studies Review* 51(3): 107-133.
- Pitcher, A., Moran, M. H., Johnston, M. 2009. “Rethinking patrimonialism and neopatrimonialism in Africa”, *African Studies Review* 52(1): 125-156.
- Theobald, R. 1999. “So what really is the problem about corruption?”, *Third World Quarterly* 20(3): 491-502.

Kravchuk, R. 2002. *Ukrainian political economy: The first ten years*. Palgrave Macmillan.

Nissinen, M. 1998. *Latvia's transition to a market economy: political determinants of economic reform policy*. Springer.

Bohle, D. and Greskovits, B. 2007. "Neoliberalism, embedded neoliberalism and neocorporatism: Towards transnational capitalism in Central-Eastern Europe", *West European Politics* 30(3): 443-466.

Yurchenko, Y. 2012. "Black Holes" in the Political Economy of Ukraine: The Neoliberalization of Europe's "Wild East", *Debate: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe* 20(2-3): 125-149.

REFERENCES

Marx, K., Engels, F. 1955. "Manifesto for Communist Party", *Sochineniya / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 4. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury: 419-459 (in Russian)*.

Ishiyama, J. T., Breuning, M. (Eds.). 2011. *21st century political science: a reference handbook (Vol. 1)*. Sage.

Johnson, A. G., & Bealey, F. 1999. *The Blackwell Dictionary of Political Science. A User's Guide to its Terms*. Blackwell.

Fatton, R. 1990. "Liberal democracy in Africa", *Political Science Quarterly* 105(3): 455-473.

Brites, P. V. P., & Jaeger, B. C. 2019. "Behind the Myth of the National Bourgeoisie: A Comparative Analysis of the Developmentalist State in Brazil and South Korea", *AUSTRAL: Brazilian Journal of Strategy & International Relations* 8(16): 188-214.

Kumar, V. B. 2005. "Postcolonial State: an overview", *The Indian Journal of Political Science* 66(4): 935-954.

Guo, Y. 2018. "Bringing politics into class analysis: state power and class formation in post-Mao China", *Australian Journal of Political Science* 53(3): 370-384.

Vallejo, D. F. M. 2017. *The Threat of Redistribution Under Democracy: Explaining Income Redistribution Based on Intersectoral Relationships of the Elites. The Cases of Honduras and El Salvador*. Universitat Autònoma de Barcelona.

Hermet, G. 1975. "Dictature bourgeoise et modernization conservatrice: problèmes méthodologiques de l'analyse des situations autoritaires", *Revue française de science politique* 25(6): 1029-1061.

Havrylyshyn, O. 2017. *The Political Economy of Independent Ukraine: Slow Starts, False Starts, and a Last Chance?*. London: Palgrave MacMillan.

Van Zon, H. 2000. *The Political Economy of Independent Ukraine: Captured by the Past*. Springer.

Åslund, A. 2009. *How Ukraine became a market economy and democracy*. Peter G. Peterson Institute for International Economics.

Paskhaver, O. Y., Verkhovodova, L. T. and Ageev, K. M. (Eds.), 2007. *Big Ukrainian capital: relations with the authorities and society*. K.: Dukh i litera (in Ukrainian).

Troost, M. 2018. *Big Business and Foreign Policy: the Case of Oligarchs in Ukraine*. Universiteit Leiden.

Matsievskiy, Yu. V. 2010. "Elites in Ukraine before and after the Orange Revolution", *Political Management* 2: 38-55 (in Ukrainian).

Lisnichuk, O., Sushko, O. 2005. *Whether political and economic groups are an obstacle for the political development of Ukraine?*. Kyiv: Fond im. Fridrikha Eberta, Regional'ne predstavnicztvo v Ukrayini, Bilorusi ta Moldova (in Ukrainian).

Mikhailchenko, M., 2010. "Clan-oligarchic regime: negatives and positives of functioning", *Scientific notes (I.F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine)* 49: 83-94 (in Ukrainian).

Avioutskaa, V. 2010. "The consolidation of Ukrainian business clans", *Revue internationale d'intelligence économique* 2(1): 119-141.

Korzhov, G. O. 2007. "Oligarchy as a model of social organization in conditions of post-socialist transformation", *Visnyk of the Lviv University. Series: Sociology* 1: 51-63.

Grabina, G.V. 2016. "Political Ukraine of Ukraine as a Separation of the Subculture of Power", *Grani* 3(131): 55-61 (in Ukrainian).

Shchedrova, G. P. 2017. "Institutional Dysfunction of the Political Elite in Ukraine", *Hylea: scientific announcer: collection of scientific works, Political Science* 120: 238-242 (in Ukrainian).

Machusky, V. 2017. "The Political Elite: Defining Ukraine's Strategic Course at the Current Stage", *Scientific notes (I.F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine)* 3(89): 168-182 (in Ukrainian).

World Employment and Social Outlook: Trends 2019, 2019. International Labour Office. Geneva: ILO.

The Credit Suisse Global Wealth Report, 2018. Credit Suisse. Research Institute. Zurich.

Public good or private wealth? January 2019, 2019. Oxfam. Oxford.

Engels, F. 1955a. "The constitutional question in Germany", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 4. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury: 42-60 (in Russian)*.

Engels, F. 1955b. "Prussian Constitution", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Volume 4. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury: 30-38 (in Russian)*.

Marx, K. 1960a. "Capital: A Critique of Political Economy. Volume One", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 23. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury: 43-784 (in Russian)*.

Marx, K. 1956. "The class struggle in France from 1848 to 1850", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 7. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury: 5-110 (in Russian)*.

Marx, K. 1957a. "Chartists", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 8. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury: 359-368 (in Russian)*.

Engels, F. 1955c. "The Festival of Nations in London", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 2. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury: 587-599 (in Russian)*.

Marx, K. 1960b. "Outline of the Civil War in France", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 17. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury: 497-616 (in Russian)*.

Marx, K. 1974. "About F. Liszt's book, The National System of Political Economy", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 42. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury: 228-259 (in Russian)*.

- Marx, K. 1957b. "Revolutionary movement", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 6. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 158-160 (in Russian).
- Marx, K. 1957c. "British Dominion in India", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 9. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 130-136 (in Russian).
- Marx, K. 1957d. "The Future Results of British Dominion in India," *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Volume 9. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 224-230 (in Russian).
- Marx, K. 1963. "Theories of Surplus Value (Vol. IV of Capital). Part Two (Chapters VIII – XVIII)", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Volume 26. Part 2. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 3-648 (in Russian).
- Marx, K. 1964. "Theories of surplus value (Volume IV of Capital). Part Three (Chapters XIX – XXIV)", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 26. Part 3. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 3-568 (in Russian).
- Engels, F. 1956. "Debate on the Polish question in Frankfurt", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 5. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 335-388 (in Russian).
- Marx, K. 1960c. "General Council to the Federal Council of Romanesque Switzerland", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 16. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 402-409 (in Russian).
- Lenin, V. 1973a. "Events in the Balkans and in Persia", *Complete Works. Ed. 5. Vol. 17M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 221-232 (in Russian).
- Lenin, V. 1973b. "On the Right of Nations to Self-Determination", *Complete Works. Ed. 5. Vol. 25. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 255-320 (in Russian).
- Lenin, V. 1973c. "Variant of the draft resolution of the Left Social Democrats for the first international socialist conference", *Complete Works. Ed. 5. Vol. 26. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 383-385 (in Russian).
- Lenin, V. 1973d. "On the caricature of Marxism and on "Imperialist economism"", *Complete Works. Ed. 5. Vol. 30. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 77-130 (in Russian).
- Lenin, V. 1973e. "Imperialism, as the Highest Stage of Capitalism", *Complete Works. Ed. 5. Vol. 27. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 299-426 (in Russian).
- Hirsch, J., Wissel, J. 2011. "The Transformation of Contemporary Capitalism and the Concept of a Transnational Capitalist Class: A Critical Review in Neo-Poulantzian Perspective", *Studies in Political Economy* 88(1): 7-33.
- Zedong, M. 1992. "Inscriptions Written in Harbin February 27 1950". *The Writings of Mao Zedong 1949-1976. Vol. 1. September 1945 - December 1955. Armonk, N.Y. ; London: M.E. Sharpe*: 65-70.
- Beckman, B. 1981. "Imperialism and the 'national bourgeoisie'", *Review of African Political Economy* 8(22): 5-19.
- Swainson, N. 1977. "The rise of a national bourgeoisie in Kenya", *Review of African Political Economy* 4(8):39-55.
- Poulantzas, N. 1976. *Classes in Contemporary Capitalism*. London: NLB.
- Åslund, A. 2007. *How Capitalism Was Built: The Transformation of Central and Eastern Europe, Russia, and Central Asia*. Cambridge University Press.
- Buleev, I.P., Bryukhovetskaya, N. E., 2006. "Is it possible to separate business and power in countries with market economies?", *Scientific Papers of State Higher Educational Institution "Donetsk National Technical University"* 103(1): 58-64(in Ukrainian).
- Gottfried, S. 2019. *Contemporary Oligarchies in Developed Democracies*. Springer.
- Formisano, R. 2017. *American Oligarchy: The Permanent Political Class*. University of Illinois press.
- Laurens, S. 2017. *Lobbyists and bureaucrats in Brussels: Capitalism's brokers*. Routledge.
- Sekkat, K. 2018. *Is corruption curable?*. Palgrave Macmillan.
- Kukurudza, I. 2017. "Social partnership of the state, business and population in Ukraine: conditions and prospects", *Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Economic Sciences*, 2: 16-27.
- Fisun, O. A. 2011. "Ukrainian Neopatrimonial Democracy: Formulation, Specificity and Trends of Development", *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: "Issues of Political Science"* 19: 45-51 (in Ukrainian).
- De Grassi, A. 2008. "'Neopatrimonialism" and agricultural development in Africa: contributions and limitations of a contested concept", *African Studies Review* 51(3): 107-133.
- Pitcher, A., Moran, M. H., Johnston, M. 2009. "Rethinking patrimonialism and neopatrimonialism in Africa", *African Studies Review* 52(1): 125-156.
- Theobald, R. 1999. "So what really is the problem about corruption?", *Third World Quarterly* 20(3): 491-502.
- Kravchuk, R. 2002. *Ukrainian political economy: The first ten years*. Palgrave Macmillan.
- Nissinen, M. 1998. *Latvia's transition to a market economy: political determinants of economic reform policy*. Springer.
- Bohle, D. and Greskovits, B. 2007. "Neoliberalism, embedded neoliberalism and neocorporatism: Towards transnational capitalism in Central-Eastern Europe", *West European Politics* 30(3): 443-466.
- Yurchenko, Y. 2012. "'Black Holes" in the Political Economy of Ukraine: The Neoliberalization of Europe's "Wild East", *Debate: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe* 20(2-3): 125-149.

DOI: 10.26565/2220-8089-2020-37-12

УДК: 32.019.51

Bohdan Tymchyshyn

Master's graduate,
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
sonicofan@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0001-7469-7339>

TOTALITARIAN THREATS OF DIGITAL AGE

The growing challenges of the emergence of totalitarianism of a new format generated by the information age are investigated. The features of the new totalitarianism are revealed. Classical totalitarianism manifested itself in the form of a totalitarian state and used measures to ensure control over people, including terror. Today, totalitarianism is much more hidden in nature, because it makes use of modern fashion for the «transparency» of everything (the state, companies, personal life) and the tools for obtaining information about people and events. The trend of the state monopoly leaving the sphere of control, storing personal information, and its manipulation, but it creates conditions for private organizations to initiate their own mechanisms with the same tasks is analyzed. It is explained that these may be algorithms that exploit human behavior for a commercial or political purpose. It turns out that in the context of polarization and politicization, commercial organizations have their own agenda, which allows them to demonstrate themselves as a more significant political actor. As an example, the fact is given that the amount of information and its accuracy that large Internet companies possess about their users is likely to surpass in these indicators the information that the most influential intelligence organizations in the past had. Examples of countries in which mass surveillance of their own citizens on the Internet are openly and implicitly gradually deploying digital totalitarianism are considered. The phenomenon of the global outbreak of the COVID-19 pandemic is analyzed as a factor of an attack on human rights for privacy, including individual digital privacy. We study the trends of how, both democratic and authoritarian states, use resonant events and catastrophes as an opportunity to usurp power and gain more control over their citizens. The assumption is made that the digital era implemented the world of cyberpunk in life. It concludes that escape from the situation of elusive privacy through civic activism, pressure groups, and supranational bodies such as the European Union and competition laws.

Keywords: *totalitarianism, information age, mass surveillance, privacy, information harvesting, Big Tech, coronavirus, COVID-19, cyberpunk.*

Тимчишин Богдан Володимирович

магістр політології,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
sonicofan@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0001-7469-7339>

TOTALITARNI ZAGROZI V INFORMACIYNU EPOHU

Досліджуються наростаючі виклики виникнення тоталітаризму нового формату, що породжується інформаційною епохою. Розкриваються особливості нового тоталітаризму. Класичний тоталітаризм манифестував себе в формі тоталітарної держави, використовував заходи, що забезпечували контроль над людьми, включаючи терор. Сьогодні тоталітаризм має куди більш прихований характер, оскільки користується сучасною модою на «прозорість» всього (держави, підприємств, особистого життя) і інструментами

отримання інформації про людей і події. Аналізується тренд виходу державної монополії зі сфери контролю, зберігання персональної інформації та маніпулювання нею, натомість створюються умови для приватних організацій ініціювати власні механізми із такими самими завданнями. Пояснюється, що це можуть бути алгоритми, які експлуатують людську поведінку з комерційною або політичною метою. З'ясовується, що в умовах поляризації та політизації, у комерційних організаціях виникає власний порядок денний, що дозволяє їм демонструвати себе як більш значущого політичного актора. Для прикладу наводиться факт того, що обсяг інформації та її точність, якими володіють великі інтернет-компанії про своїх користувачів, імовірно, перевершує за цими показниками інформацію, яку мали найвпливовіші організації розвідки в минулому. Розглядаються приклади країн, в яких масове стеження за власними громадянами в мережі Інтернет, відкрито і імпліцитно поступово розгортає цифровий тоталітаризм. Аналізується феномен глобального спалаху пандемії COVID-19 як фактор наступу на права людини на приватне життя, в тому числі на індивідуальну цифрову приватність. Вивчаються тенденції як демократичних, так і авторитарних держав, що користуються резонансними подіями і катастрофами як можливістю узурпації влади і отримання більшого контролю над своїми громадянами. Робиться припущення, що, цифрова епоха імплементувала в життя світ кіберпанку. Робиться висновок щодо виходу з ситуації вислизаючої приватності через цивільний активізм, групи тиску і такі наддержавні органи, як Європейський Союз і закони про конкуренцію.

Ключові слова: тоталітаризм, інформаційна епоха, масове стеження, приватність, збір інформації, Big Tech, коронавірус, COVID-19, кіберпанк.

Тимчишин Богдан Владимирович

магістр політології,
Харьковский национальный
университет имени В. Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
sonicofan@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0001-7469-7339>

ТОТАЛИТАРНЫЕ УГРОЗЫ В ИНФОРМАЦИОННУЮ ЭПОХУ

Исследуются нарастающие вызовы возникновения тоталитаризма нового формата, порождаемого информационной эпохой. Раскрываются особенности нового тоталитаризма. Классический тоталитаризм манифестировал себя в форме тоталитарного государства, использовал меры, обеспечивающие контроль над людьми, включая террор. Сегодня тоталитаризм имеет куда более скрытый характер, поскольку пользуется современной модой на «прозрачность» всего (государства, компаний, личной жизни) и инструментами получения информации о людях и событиях. Анализируется тренд выхода государственной монополии из сферы контроля, хранения персональной информации и манипулирования ею, зато создаются условия для частных организаций инициировать собственные механизмы с такими же задачами. Объясняется, что это могут быть алгоритмы, которые эксплуатируют человеческое поведение с коммерческой или политической целью. Выясняется, что в условиях поляризации и политизации, в коммерческих организациях возникает собственная повестка дня, что позволяет им демонстрировать себя как более значимого политического актора. Для примера приводится факт того, что объем информации и ее точность, которыми обладают крупные интернет-компании о своих пользователях, вероятно, превосходит по этим показателям информацию, которую имели самые влиятельные организации разведки в прошлом. Рассматриваются примеры стран, в которых массовое наблюдение за собственными гражданами в сети Интернет, открыто и импліцитно постепенно разворачивает цифровой тоталитаризм. Анализируется феномен глобального всплеска пандемии COVID-19 как фактор наступления на права человека на частную жизнь, в том числе на индивидуальную цифровую приватность. Изучаются тенденции как демократических, так и авторитарных государств, пользующихся резонансными событиями и катастрофами как возможностью узурпации власти и получения большего контроля над своими гражданами. Делается предположение, что, цифровая эпоха имплементировала в жизни мир киберпанка. Делается вывод о выходе из

ситуации ускользающей приватности через гражданский активизм, группы давления и такие надгосударственные органы, как Европейский Союз и законы о конкуренции.

Ключевые слова: тоталитаризм, информационная эпоха, массовая слежка, приватность, сбор информации, Big Tech, коронавирус, COVID-19, киберпанк.

For a long time, the legal systems of countries lagged behind the pace of development and spread of the Internet, however, many politicians from different countries are beginning to realize the value that can be extracted from the digital space. Therefore, every year we can observe how the state begins to penetrate into the Internet, thereby making it more regulated and less free.

The tragedy of September 11, 2001, which happened in the USA, became a catalyst for the American authorities to start taking measures to prevent terrorism, even at the cost of freedom and privacy of the personal lives of their citizens. These measures have been transformed into the PATRIOT Act, the main framework for the state's mass surveillance (Uniting and Strengthening America 2001).

The revelations of the American whistleblower, Edward Snowden in 2013, revealed the existence of a real program called «PRISM» aimed for mass surveillance of all Internet users utilizing the vast amount of information sources, including the information streams of large computer and Internet corporations of the United States (Greenwald, MacAskill 2013). The information disclosed by Snowden caused an unprecedented scale of attention in the media and led us to discuss mass surveillance in an entirely different way, the consequences could include an increase in tension of relations between the countries of the world and the United States and the fact of knowledge of the existence of a real program for global mass surveillance (Solms, Heerden 2015). No measures were taken to reduce the degree of surveillance by the American state.

The topic of external and internal terrorism has long ceased to be the central narrative of political discussion, which generated public demand for collective security. However, there are no dynamics of weakening surveillance of Americans and we dare to suggest that the means of providing mass surveillance are being improved from year to year.

The country, whose name was recently associated with the value of «freedom», which gave technology that has connected the whole world, has been going through turbulent times over the past two decades, especially the last 5 years have been distinguished by the

intensification of conflicts on domestic policy and ever-increasing polarization of society.

The ruling party of China, enriched by the profit from the country's production, is beginning to actively develop and implement information technologies as tools of total control over their citizens. China has already tried with its project «Golden Shield» to isolate its citizens from the «external network» and this project has some success, but the ongoing development of new information technologies is aimed at eliminating the concept of «privacy» and implementing full transparency of citizen data for the authorities. This is a centralized collection of information about each person that goes beyond the digital space, where each action is evaluated by computer systems in real-time, which subsequently make adjustments to the «social rating», which sounds like another horror story from dystopian novels, but this is already a reality for over a billion Chinese citizens (Mosher 2019).

The current government of the Russian Federation is working on its own version of restricting digital freedom, more control over the actions of Russian users, collecting data about them and isolating them from the rest of the Internet, calling it «sovereign Internet», motivating that this project will help in increasing level of national security (Давлашян 2019).

Roskomnadzor, the Russian agency responsible for regulating information channels that block access to certain websites and network services, has become notorious for its incompetence in the events of the Telegram ban, a messenger created by Pavel Durov. Incompetence was shown by blocking the IP addresses belonging to the hosting provider Amazon Web Services, which created the problem of access to many large Internet resources that were not the target of blocking, no actions made towards desirable change and Telegram itself remained available. Roskomnadzor had to roll back blockings to restore access to resources blocked by mistake. In the end, Telegram is formally banned, but millions of Russian users continue to use it (Барышева 2018).

We assume that the implementation of the «sovereign Internet» project will not bring the desired results, that is, the isolation of the Russian part of the Internet from the global

network if the personnel policy of this agency will not change.

It is worth mentioning that the prerequisites for the creation of the Telegram arose with Pavel, when in 2011 «special forces» began to make visits to him. A little after, in 2013, «Putin's people» forced Durov to sell them VKontakte, making the social network informally state-owned, penetrated with various monitoring and intelligence services (Hakim 2014).

Citizens who are critical of the «sovereign Internet» concept often call it «Cheburnet».

The government's application «Diia», implementing the concept of «a state in a smartphone», proposed in its program by President Vladimir Zelensky is a double-edged sword (Передвиборча програма кандидата 2019). The transfer of public services online allows acceleration and optimization of their use, reduce the volume of red tape, and the risks of corruption. Digitization of documents and their legitimate power equal to the existing physical originals make Ukraine a real pioneer in this direction of e-government. However, despite the obvious advantages like ease of use, the destruction of space for corruption and falsification of documents, there are significant risks for Ukrainians in the form of direct state surveillance of the app users, collection of various data from the device. Also, external threats, which are rogue states, will do their best to crack the application's security system in order to disrupt government processes and steal vital data about citizens.

This concept certainly deserves the right for full implementation but requires a wide public discussion about data privacy, the involvement of experts in the field of digital privacy and security.

In the light of recent global events, the outbreak of COVID-19 will force some states to take new measures to monitor and prevent infectious diseases that will trample on such terms as «confidentiality of personal data» and «privacy» as a price for public health. The argument for this trend will be - China. The leading party, the CCP, whose negligence and fear of losing a positive image among its citizens, have just become a catalyst for a global pandemic, are now trying to capitalize on the current catastrophe. Manipulating the statistics of infection and recovery rates, (Wadhams, Jacobs 2020) lying to the world community through WHO (Weissmueller 2020) and organizing the delivery of humanitarian aid to the most affected countries, all these actions are aimed at creating the image of China as a leader

in the fight against a pandemic and the superiority of authoritarian methods of managing the state in a catastrophe and general insurance of safety of its own citizens (Barbaccia 2020). In such difficult times, people are inclined to meet their main need - security, and it is likely for many citizens of the democratic world that China will become an example to be followed, especially in the context of the failure of the United States, the longest-living and one of the largest democracies of the world, in providing an adequate response to the outbreak of the pandemic.

National authorities around the world have set about developing their own mobile application. This created a situation of heterogeneity and wide diversity in the choice of approach.

Installing the application as an option raises doubts about the effectiveness and general feasibility of this path, but there are still not enough studies at the moment that confirm or disprove these doubts. So far, the only successful voluntary application is «TraceTogether», created by the Singaporean government. The application has more than a million installations, collects information about people with COVID-19 and their movement through the exchange of encrypted Bluetooth-handsake, which is one of the best ways to transfer information in terms of security and privacy. Singapore has a very low COVID-19 morbidity rate and has the lowest mortality rate from this disease, which allows us to assume that the application allows Singaporeans to detect the presence of coronavirus infection in the very early stages, receive treatment as early as possible, greatly reducing damage to the health (Coronavirus (COVID-19) death rate in countries with confirmed deaths and over 1,000 reported cases as of June 5, 2020, by country).

However, a number of countries, in their strategy for the contamination of coronavirus infection, have taken measures mandatory installation of the application. A case in point is India, where, depending on the region or city, a person can get a fine or a ticket to jail for not having the «Aarogya Setu» app on their phone. The opacity of data streams and the lack of legislation regarding the protection of data and privacy on the Internet, this tool to combat coronavirus poses a threat to the privacy of Indian citizens in both short and long term (Howell O'Neill 2020).

The previously mentioned polarization of society in the United States echoes far beyond the borders of this country. The unprecedented

consequences for the Internet caused by the split in American society quickly poured into the private enterprise.

For a long time, most of the public discussion went online because of the convenience, the presence of a wide audience and the speed of receiving feedback. Despite the benefits of discussing various political issues on the Internet, there is the problem of freedom of speech. Although states can constitutionally guarantee the right of people to freedom of speech and public discussion, private companies that own digital spaces for meetings and discussions are not required to comply with the rights of clients to freedom of speech and have their own policies regarding the rules for publishing information and censorship (Keller 2019).

Also, one of the indirect, nevertheless unpleasant consequences is the arbitrary creation of echo-chambers. Attention economies, which are social networks, large platforms for public discussion and media hosting have specific algorithms aimed at providing users content that matches their likings and preferences. Thus, many people consuming political content fall into the trap of one-sided perception of information, because the algorithms take into account preferences and try not to give any uninteresting information to them but potentially could allow users to learn about alternative or opposing points of view. Unfortunately, algorithms do not include diversification of suggested info and form a distorted idea of real political life.

Mark Zuckerberg's testimony before the U.S. Congress in 2018 provided information that his website collects almost all data possible about their online activity from users' computers without the consent of the users themselves. The data collected is not directly sold to third parties, however, according to Zuckerberg himself, this data is a source of company profit (Anderson, Jesdanun 2018).

The amount of information that Facebook has about its users is of interest not only to parties who want to advertise products and services. Facebook's policy includes providing access to the collection of data to various types of scientific organizations for conducting social research. In 2018, whistleblower and a former Cambridge Analytica employee disclosed information about the fact that information received from «Your Digital Life» was processed and then used its results in facilitating the election campaigns of Ted Cruz and Donald Trump. The application «Your Digital Life», developed by the British researcher Aleksandr

Kogan for scientific purposes. The application got access to personal information of the users and the information of the “friends” of the users, even those who did not install this application. People's profiles were created from the information collected and transferred to «Cambridge Analytica», a UK-based private political consultancy organization (Wylie 2018). Facebook has vulnerabilities for abuse of personal information by third parties. The consequence was Facebook's ban on publishing personality quizzes, the company's loss in share prices and public trust (Kastrenakes 2019). This scandal provoked an acute negative reaction from users and the spontaneous campaign «#DeleteFacebook», which urged users to delete their Facebook accounts because of the danger of various kinds of manipulation, but this initiative caused difficulties for some people, since erasing an individual digital footprint was a difficult task due to the entanglement of information in a broad scale (Griffin 2018).

It is worth mentioning that, based on more than 250 «likes», a social network can know more about a person than a spouse (Youyou, Kosinski, Stillwell 2015) and with a 90% probability to predict the gender and race of a person (Kosinski, Stillwell, Graepel 2013). The early Facebook investor, Sean Parker in his interview for Axios gave insight that the site is designed exploiting «vulnerabilities» of human psychology (Allen 2017).

We believe that cyberpunk has already arrived, not as beautiful and attractive as many writers and artists have imagined, but its manifestation in the real world is no less horrifying.

All the worst cyberpunk tropes described in many works of this genre begin to find a place in our real daily life. If the pictures drawn by cyberpunk look frightening, then the reality is terrifying since these most terrible options of our future do not just become reality, but become reality at a pace that attention cannot be paid enough to it. Cyberpunk has already come, we just haven't noticed it.

The poor visibility of the advent of the cyberpunk era is due to the gradual introduction of technology into our everyday lives, and we get used to them without much deliberation. Fictional worlds 20-30 years ago, cyberpunk seemed to us very far from reality and it was easy to distinguish the real world of that time from the world of cyberpunk. Today, when technological development is becoming close to cyberpunk levels and how these technologies have changed the socio-political structure of

societies. The only thing that distinguishes the current real world from the world of cyberpunk is the attractive aesthetics of the latter, which our meatspace did not inherit. Cyberpunk dystopia, in which we all ended up today, came out extremely dull (Cuck Philosophy 2019).

The optimism of various futurologists who anticipated the development of the Internet and means of mass communication as an amplification of democracy and people's freedom turned out to be unjustified. We are witnessing the exact opposite picture, people have become victims of manipulations by large computer corporations and political forces that study the Internet and weaponize the Internet for their propaganda.

We believe that privacy on- and off-line is becoming an increasingly expensive luxury. In the case of using VPN services, this can be taken literally, but in this context, the time and effort taken to search for information on means to minimize monitoring and tracking are understood.

Is liberalism, in particular economic liberalism, which gave a possibility for the birth of large corporations, will be destroyed by its own creation? Those who call themselves liberals today should redefine the individual-state-business relationship because large businesses with great power and control can pose an unobvious threat to democracy and human rights. The laissez-faire concept turns into a farce and ceases to serve the interests of the whole society when large companies do not have accountability to society and social responsibility.

Big players are gaining strength every year, introducing their lobbyists into political systems and this is only a matter of time when exclusively representatives of corporate interests will remain in parliaments. At least some opposition to the growing hegemony of large Internet corporations is being provided by the European Union, accusing in abusing user's data and exercising monopoly power. EU completion law commissioners charge multi-billion fines for data misuse (Hamilton 2018) creates a working system for protecting personal information on the Internet such as GDPR (General Data Protection Regulation 2016), albeit with incidents like Article 13, which caused massive public outrage, interpreting it as a meme ban on the Internet, the European Parliament later reassured people, saying that the memes would not be touched (Kleinman 2019).

The desire of the European Union to fight for the freedom of the Internet and respect for the

rights of people online only proves the need for this entity and the need for its development.

Given the dependence on the Internet of the economy and society, we, as citizens and users, should be civic in every way so that digital space meets the interests of not only large corporations and intelligence services.

We believe that strengthening the human rights movement for digital privacy could put pressure on national authorities in countries with large information sectors to make Internet corporations more privacy-oriented and government agencies more transparent digitally.

The topic of privacy in the digital space, the collection of information for the purpose of implicit mass manipulation of people's opinions and behavior, will acquire more and more significance and not only deserves but requires even more attention and research.

REFERENCES

- “Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism (Usa Patriot Act) Act of 2001”, *Govinfo*. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-107publ56/pdf/PLAW-107publ56.pdf>
- Greenwald, G., MacAskill, E. 2013. “NSA Prism program taps in to user data of Apple, Google and others”. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2013/jun/06/us-tech-giants-nsa-data>
- von Solms, Sune. van Heerden, R. 2015. “The Consequences of Edward Snowden NSA Related Information Disclosures” *Research Gate*. URL: <https://www.researchgate.net/publication/275019554>
- Mosher, S. 2019. “China’s new ‘social credit system’ is a dystopian nightmare”, *New York Post*. URL: <https://nypost.com/2019/05/18/chinas-new-social-credit-system-turns-orwells-1984-into-reality/>
- Давлашян, Н. 2019. “Что такое “суверенный интернет” и чем он грозит пользователям?”, *Euronews*. URL: <https://ru.euronews.com/2019/02/13/ru-russia-sovereign-internet-explainer>
- Барышева, Е. 2018. “Роскомнадзор против Telegram: как блокировки повлияли на сервис Дурова”, *Deutsche Welle*. URL: <https://p.dw.com/p/30vRX>
- Hakim, D. 2014. “Once Celebrated in Russia, the Programmer Pavel Durov Chooses Exile” *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2014/12/03/technology/on-ce-celebrated-in-russia-programmer-pavel-durov-chooses-exile.html>
- “Передвиборча програма кандидата на пост Президента України Володимира Зеленського”. 2019. *Зе! Команда*. URL: <https://program.ze2019.com>
- Wadhams, N., Jacobs, J. 2020. “China

Intentionally Under-reported Total Coronavirus Cases and Deaths, U.S. Intelligence Says” *Fortune*. URL: <https://fortune.com/2020/04/01/china-coronavirus-cases-deaths-total-under-report-cover-up-covid-19/>

Weissmueller, Z. 2020. “How China Corrupted the World Health Organization's Response to COVID-19”, *Reason*. URL: <https://reason.com/video/how-china-corrupted-the-world-health-organizations-response-to-covid-19/>

Barbaccia, G. 2020. “Could China’s Coronavirus Surveillance Come to the US?”, *China Uncensored*. URL: <https://youtu.be/qvOctm0R8P0?t=199>

“Coronavirus (COVID-19) Death Rate in Countries With Confirmed Deaths and Over 1,000 Reported Cases as of June 5, 2020, by country”. 2020. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/statistics/1105914/coronavirus-death-rates-worldwide/>

Howell, P. 2020. “India is Forcing People to Use its Covid App, Unlike any Other Democracy” *MIT Technology Review*. URL: <https://www.technologyreview.com/2020/05/07/1001360/india-aarogya-setu-covid-app-mandatory/>

Keller, D. 2019. “Facebook Restricts Speech by Popular Demand”, *The Atlantic*. URL: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2019/09/facebook-restricts-free-speech-popular-demand/598462/>

Anderson, M., Jesdanun, A. 2018. “Factcheck: Facebook Doesn’t Sell Data But Profits off it”, *WHYY*. URL: <https://whyy.org/articles/watch-facebooks-zuckerberg-senate-testimony/>

Wylie, C. 2018. “Cambridge Analytica Whistleblower: 'We Spent \$1m Harvesting Millions of Facebook Profiles'”, *The Guardian*. URL: <https://youtu.be/FXdYSQ6nu-M>

Kastrenakes, J. 2019. “Facebook Bans Personality Quizzes After Cambridge Analytica Scandal”, *The Verge*. URL: <https://www.theverge.com/2019/4/25/18516608/facebook-personality-quiz-ban-cambridge-analytica>

Griffin, A. 2018. “Delete Facebook Campaign Takes Off – But Actually Removing Your Data Might Prove More Difficult Than It Seems”, *The Independent*. URL: <https://www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/news/delete-facebook-cambridge-analytica-campaign-deactivate-data-remove-hide-privacy-a8266671.html>

Youyou, W., Kosinski, M., Stillwell, D. 2015. “Computer-based Personality Judgments are More Accurate Than Those Made by Humans”, *PNAS*. URL: <https://doi.org/10.1073/PNAS.1418680112>

Kosinski, M., Stillwell, D., Graepel, T. 2013. “Private traits and attributes are predictable from digital records of human behavior”, *PNAS*. URL: <https://doi.org/10.1073/pnas.1218772110>

Allen, M. 2017. “Sean Parker: Facebook was designed to exploit human 'vulnerability'”, *Axios*. URL: [https://www.axios.com/sean-parker-unloads-on-facebook-god-only-knows-what-its-doing-to-our-childrens-brains-1513306792-f855e7b4-4e99-4d60-](https://www.axios.com/sean-parker-unloads-on-facebook-god-only-knows-what-its-doing-to-our-childrens-brains-1513306792-f855e7b4-4e99-4d60-8d51-2775559c2671.html)

8d51-2775559c2671.html

Cuck Philosophy. 2019. “The Cultural Significance of Cyberpunk” *Cuck Philosophy*. URL: <https://youtu.be/Nvor7hhDKT?t=1024>

Hamilton, I. 2018. “The EU is now Going After Amazon After Slapping Google and Apple With Giant Fines” *Business Insider*. URL: <https://www.businessinsider.com/amazon-investigated-by-eu-commissioner-margrethe-vestager-2018-9?r=US&IR=T>

“General Data Protection Regulation”. 2016. *Official Journal of the European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679>

Kleinman, Z. 2019. “Article 13: Memes Exempt as EU Backs Controversial Copyright Law”, *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/technology-47708144>

REFERENCES

“Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism (USA Patriot Act) Act Of 2001”. 2001. *Govinfo*. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-107publ56/pdf/PLAW-107publ56.pdf>

Greenwald, G., MacAskill, E. 2013. “NSA Prism program taps in to user data of Apple, Google and others”. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2013/jun/06/us-tech-giants-nsa-data>

von Solms, Sune. van Heerden, R. 2015. “The Consequences of Edward Snowden NSA Related Information Disclosures” *Research Gate*. URL: <https://www.researchgate.net/publication/275019554>

Mosher, S. 2019. “China’s new ‘social credit system’ is a dystopian nightmare”, *New York Post*. URL: <https://nypost.com/2019/05/18/chinas-new-social-credit-system-turns-orwells-1984-into-reality/>

Davlashyan, N. 2019. “What is the ‘sovereign Internet’ and what does it threaten users with?”, *Euronews*. URL: <https://ru.euronews.com/2019/02/13/ru-russia-sovereign-internet-explainer> (in Russian)

Barysheva, E. 2018. “Roskomnadzor vs Telegram: how locks affected Durov’s service” *Deutsche Welle*. URL: <https://p.dw.com/p/30vRX> (in Russian)

Hakim, D. 2014. “Once Celebrated in Russia, the Programmer Pavel Durov Chooses Exile” *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2014/12/03/technology/on-ce-celebrated-in-russia-programmer-pavel-durov-chooses-exile.html>

“Volodymyr Zelensky's Election program of the candidate for President of Ukraine”. 2019. *Ze! Komanda*. URL: <https://program.ze2019.com> (in Ukrainian)

Barbaccia, G. 2020. “Could China’s Coronavirus Surveillance Come to the US?”, *China Uncensored*. URL: <https://youtu.be/qvOctm0R8P0?t=199>

Wadhams, N., Jacobs, J. 2020. “China intentionally under-reported total coronavirus cases

- and deaths, U.S. intelligence says” *Fortune*. URL: <https://fortune.com/2020/04/01/china-coronavirus-cases-deaths-total-under-report-cover-up-covid-19/>
- Weissmueller, Z. 2020. “How China Corrupted the World Health Organization's Response to COVID-19”, *Reason*. URL: <https://reason.com/video/how-china-corrupted-the-world-health-organizations-response-to-covid-19/>
- “Coronavirus (COVID-19) death rate in countries with confirmed deaths and over 1,000 reported cases as of June 5, 2020, by country”. 2020. *Statista* URL: <https://www.statista.com/statistics/1105914/coronavirus-death-rates-worldwide/>
- Howell, P. 2020. “India is forcing people to use its covid app, unlike any other democracy” *MIT Technology Review* URL: <https://www.technologyreview.com/2020/05/07/1001360/india-aarogya-setu-covid-app-mandatory/>
- Keller, D. 2019. “Facebook Restricts Speech by Popular Demand”, *The Atlantic* URL: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2019/09/facebook-restricts-free-speech-popular-demand/598462/>
- Anderson, M., Jesdanun, A. 2018. “Factcheck: Facebook doesn't sell data but profits off it”, *WHYY* URL: <https://whyy.org/articles/watch-facebooks-zuckerberg-senate-testimony/>
- Wylie, C. 2018. “Cambridge Analytica whistleblower: 'We spent \$1m harvesting millions of Facebook profiles'”, *The Guardian* URL: <https://youtu.be/FXdYSQ6nu-M>
- Kastrenakes, J. 2019. “Facebook bans personality quizzes after Cambridge Analytica scandal”, *The Verge*. URL: <https://www.theverge.com/2019/4/25/18516608/facebook-personality-quiz-ban-cambridge-analytica>
- Griffin, A. 2018. “Delete Facebook Campaign Takes Off – But Actually Removing Your Data Might Prove More Difficult Than It Seems”, *The Independent*. URL: <https://www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/news/delete-facebook-cambridge-analytica-campaign-deactivate-data-remove-hide-privacy-a8266671.html>
- Youyou, W., Kosinski, M., Stillwell, D. 2015. “Computer-based personality judgments are more accurate than those made by humans”, *PNAS*. URL: <https://doi.org/10.1073/PNAS.1418680112>
- Kosinski, M., Stillwell, D., Graepel, T. 2013. “Private traits and attributes are predictable from digital records of human behavior”, *PNAS*. URL: <https://doi.org/10.1073/pnas.1218772110>
- Allen, M. 2017. “Sean Parker: Facebook was designed to exploit human 'vulnerability'”, *Axios*. URL: <https://www.axios.com/sean-parker-unloads-on-facebook-god-only-knows-what-its-doing-to-our-childrens-brains-1513306792-f855e7b4-4e99-4d60-8d51-2775559c2671.html>
- Cuck Philosophy. 2019. “The Cultural Significance of Cyberpunk”, *Cuck Philosophy*. URL: <https://youtu.be/Nvor7hhDKTs?t=1024>
- Hamilton, I. 2018. “The EU is now going after Amazon after slapping Google and Apple with giant fines” *Business Insider*. URL: <https://www.businessinsider.com/amazon-investigated-by-eu-commissioner-margrethe-vestager-2018-9?r=US&IR=T>
- “General Data Protection Regulation”. 2016. *Official Journal of the European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679>
- Kleinman, Z. 2019. “Article 13: Memes exempt as EU backs controversial copyright law”, *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/technology-47708144>

СВІТОВА ПОЛІТИКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

DOI: 10.26565/2220-8089-2020-37-13

УДК 321:327

Запорожченко Руслан Олександрович

аспірант кафедри політології,
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
ruslan.alex.cros@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-7353-4933>

СТРУКТУРИ СУЧАСНОЇ ГЕГЕМОНІЇ: CASESTUDY США

Досліджується гегемонія як процес поширення влади, що ґрунтується на постійній взаємодії модусів – динамічних характеристик гегемонії. Гегемонія часто розглядалася як явище або стан політико-етичної реальності, проте макроісторичні, світ-системні та соціально-економічні дослідження протягом ХХ століття показали, що гегемонію варто розглядати саме як процес, тобто як цілеспрямовану і стійку сукупність взаємозв'язків (економічних, соціальних, політичних, військових, культурних, тощо), що формує нормативно-ціннісний простір як суспільства, так і форм політичної організації, на кшталт імперій чи держав модерну.

Аналізується гегемонія Сполучених Штатів Америки як сучасна імперія, для якої є властивими транснаціональність, використання «розумної сили» і створення розгалуженої інфраструктури контролю і дисципліни за різними сферами життєдіяльності як суспільств, так і держав. Використання структурно-функціонального та світ-системного підходу показало, що гегемонія США складається із чотирьох основних модусів (так як подальші дослідження можуть виявити інші модуси): капіталу, сили, владних відносин та ідеології, які мають конкретний набір структур зі своїм змістом, що забезпечують відтворення гегемонії та її подальшу експансію.

Доводиться, що доларизація світу, контроль над банківською системою і фондовими біржами, постійне використання власних військових сил і їхня мобільність, контроль за міжнародними об'єднаннями (як глобального, так і локального рівнів), транснаціоналізація культури, технологій та інформації, продукування і виробництво глобальних процесів, трансформація ієрархій цінностей і глобалізаційні процеси є складовими сучасної гегемонії, її динамічними характеристиками і структурами, які забезпечують її функціональність. Наявні структури створюють панівне положення США у світовому просторі, що відображається на трансформації нормативно-ціннісних систем різних суспільств, а також слугують основою для структурно-функціональних метаморфоз у політичних системах різних країн, що знаходяться в орбіті гегемоністського впливу.

Ключові слова: гегемонія, імперія, структура, США, капітал, владні відносини, ідеологія, транснаціональність, політика.

Запорожченко Руслан Александрович

аспірант кафедри політології,
Харьковского национального
университета имени В.Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
ruslan.alex.cros@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-7353-4933>

СТРУКТУРЫ СОВРЕМЕННОЙ ГЕГЕМОНИИ: CASESTUDY США

Исследуется гегемония как процесс распространения власти, основанный на постоянном взаимодействии модусов – динамических характеристик гегемонии. Гегемония часто рассматривалась как явление или состояние политико-этической реальности, однако макроисторические, мир-системные и социально-экономические исследования в течение XX века показали, что гегемонию следует рассматривать именно как процесс, то есть как целенаправленную и устойчивую совокупность взаимосвязей (экономических, социальных, политических, военных, культурных и т.д.), формирующую нормативно-ценностное пространство как общества, так и форм политической организации, вроде империй или государств модерна.

Анализируется гегемония Соединенных Штатов Америки как современная империя, которой присущи транснациональность, использование «умной силы» и создание разветвленной инфраструктуры контроля и дисциплины по разным сферам жизнедеятельности как обществ, так и государств. Использование структурно-функционального и мир-системного подхода показало, что гегемония США состоит из четырех основных модусов (так как дальнейшие исследования могут выявить иные модусы): капитала, силы, властных отношений и идеологии, которые имеют конкретный набор структур со своим содержанием, обеспечивающих воспроизводство гегемонии и её дальнейшую экспансию.

Доказывается, что долларизация мира, контроль над банковской системой и фондовыми биржами, постоянное использование собственных военных сил и их мобильность, контроль за международными объединениями (как глобального, так и локального уровней), транснационализация культуры, технологий и информации, выработка и производство глобальных процессов, трансформация иерархий ценностей и глобализационные процессы являются составными частями современной гегемонии, её динамическими характеристиками и структурами, которые обеспечивают её функциональность. Существующие структуры создают господствующее положение США в мировом пространстве, отражаются на трансформации нормативно-ценностных систем различных обществ, а также служат основой для структурно-функциональных метаморфоз в политических системах различных стран, находящихся в орбите воздействия гегемонии.

Ключевые слова: гегемония, империя, структура, США, капитал, властные отношения, идеология, транснациональность, политика.

Ruslan Zaporozhchenko

PhD student, Department of Political Science,
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
ruslan.alex.cros@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-7353-4933>

STRUCTURES OF MODERN HEGEMONY: THE USA CASESTUDY

The present paper is devoted to the study of hegemony as a process of power distribution, which is based on the constant interaction of modes – dynamic characteristics of hegemony. Hegemony was often viewed as a phenomenon or state of political and ethical reality though macrohistorical, world-system and socio-economic studies during the twentieth century showed that hegemony should be considered as a process, i.e. as a whole directed and stable set of relationships

(economic, social, political, military, cultural, etc.), which form the normative-value space of both society and forms of political organization, such as empires or modern states.

The article analyzes the hegemony of the United States of America as a modern empire, which is characterized by transnationality, the use of «reasonable power» and the creation of an extensive infrastructure of control and discipline in various spheres of life of both societies and states. The use of structural-functional and world-system approaches has shown that US hegemony consists of four main modes (as further research may reveal other modes): capital, power, power relations, and ideology, which have a specific set of structures with their own content that provide reproduction of hegemony and its further expansion.

It is proved that dollarization of the world, control over the banking system and stock exchanges, constant use of its own military forces and their mobility, control over international associations (both global and local levels), transnationalization of culture, technology and information, production of global trends, transformation of hierarchies of values and globalization processes are components of modern hegemony, its dynamic characteristics and structures that ensure its functionality. The existing structures create a dominant position of the United States in the world, which is reflected in the transformation of normative value systems of different societies, and also serve as a basis for structural and functional metamorphoses in political systems of different countries in the orbit of hegemonic influence.

Key words: hegemony, empire, structure, the USA, capital, power relations, ideology, transnationality, politics.

Події, що сьогодні розгортаються у світі, зокрема в контексті пандемії коронавірусу COVID-19, продовжують загострювати розбіжності та конфлікти в системі відносин між США та Китаєм. Досі залишається відкритим питання стосовно того, чи перетвориться монополярний світ, у якому Сполучені Штати є гегемоном, в біполярний, враховуючи претензії Китаю на гегемонію США. Зокрема, А. Тойе (Тоје 2018) та К. Мінцнер (Minzner 2018) вказують на бажання Китаю стати новим світовим лідером, пропонуючи власне бачення розвитку глобального середовища, використовуючи як помірковані інструменти в соціально-економічному вимірі, так і пряме застосування сили¹. З огляду на конфігурацію старого порядку, Китай прагне стати гегемонією, тобто розширити межі власного впливу і влади, створюючи новий соціально-політичний порядок.

Термін «гегемонія» не є новим і давно використовується в політичній науці, зокрема в ХХ столітті (див., наприклад, роботи А. Грамші, Дж. Аріггі, І. Валлерстайна, П. Андерсона). У попередній статті (Запороженко 2020) ми визначали теоретичні засади гегемонії як процесу поширення влади, яка має конкретні динамічні характеристики (використання сили, капітал, владні відносини, ідеологію). Утім

залишаються не дослідженими повною мірою особливості саме сучасної гегемонії. Тож **метою статті** є визначення структурно-функціональних та нормативно-ціннісних характеристик сучасної гегемонії на прикладі Сполучених Штатів Америки. Для досягнення поставленої мети пропонуються такі **завдання**: 1) визначити структурні складові гегемонії; 2) дослідити змістовне наповнення гегемонії. **Методи дослідження**: структурно-функціональний аналіз, метод екстраполяції, компаративний аналіз, факторний аналіз.

Гегемонію ми пропонуємо розглядати як сукупність (взаємодій), що статично повторюються у часі, тобто мають процесуальний характер, кінцевою метою якого є утворення системи цінностей як для внутрішнього, так і для зовнішнього середовища. Цінності продукують ідеологічну основу поведінки населення (соціальну, політичну, культурну, споживчу, виробничу тощо), а також конструюють соціально-політичну реальність, тобто порядок. Гегемонія є самодостатнім процесом, який може бути як легітимізованим, так і нелегітимізованим. Гегемонія складається із сукупності динамічних характеристик – модусів, що є взаємодіючими структурними елементами. Кожен модус прямо пропорційний іншому такому ж модусу, відповідно, їхній взаємозв'язок формує гегемоністську специфіку: 1) намагання залежних від гегемона об'єктів наслідувати його, відтворюючи інституційний, соціальний, політичний або економічний дизайн власної системи (Андерсон 2017: 28);

¹ Зокрема стосовно повернення до сфери свого впливу Китайської Республіки (острів Тайвань), а також в територіальних суперечках із Японією та Індією.

2) гегемонія не обов'язково потребує політичної легітимації, тобто прийняття патернів цінностей; 3) гегемонія має транснаціональний характер, тобто вихід за межі внутрішнього простору, виступаючи каталізатором глобалізації.

Доцільним вбачаємо визначення особливостей гегемонії на прикладі США. Сполучені Штати можна розглядати як сучасну імперію, яка в контексті глобалізаційних трендів формує власний імперський соціально-політичний порядок, тому необхідно дослідити гегемоністську специфіку empire-building (з англ. «розбудова імперії») (див.

табл. 1). Імперії – великі та подовжені у часі форми порядку, що вибудовують власний «цивілізаційний» простір. Для імперії властиві: 1) *орієнтація на завершеність*; 2) *критична залежність від соціально-економічної та науково-технічної кон'юнктури*; 3) *циклічна динаміка*. Претендуючи на завершеність імперія потребує необхідності у вибудовуванні чіткої системи координат, у якій кожна точка являє собою віддалену від центру периферію, або проміжну зону. Завершеність проявляється у максимальній детермінації встановленого соціально-політичного порядку.

Таблиця 1.

Характеристика структур модусів гегемонії США

№	Модус	Специфіка модусу	Структури модусу	Зміст структур
1	Капіталу	Транснаціональність	ТНК, комерційні банки, національні банки, монетні двори, фондові біржі	Транснаціональний капітал, структури виступають економіко-управлінським центром в розгалуженій інфраструктурі
2	Сили	Комбінованість (smart-power)	Армія, спецслужби і поліція	Локальні (нео)колоніальні адміністрації, використання армії на постійній основі – присутність, активність і маневреність
3	Владних відносин	Наявність центру і постійний контроль за соціально-політичним порядком в периферійному (проміжному) просторі	Контроль глобальних і локальних інституцій, держав та державних структур, окремих лідерів	Максимальна концентрація повноважень у міжнародних інституціях, вплив на процеси полікотворення
4	Ідеології	Інструменти конструювання соціальної реальності, формування норм і правил у виробництві соціально-політичного порядку і його подальшій репрезентації	Структури культурного виробництва (літературні союзи, музичні студії, інші союзи), розповсюдження, визначення і пояснення культури	Формування США міжнародних інституцій, вища освіта (університети), кінематограф, література, музика, масова культура, історія та теорія міжнародних відносин і політична наука

Станом на 2020 рік Сполучені Штати Америки мають найбільший ВВП серед усіх країн, який складає 23,6% від загальносвітового – 20,3 трлн доларів (Report for Selected Countries and Subjects 2020). Для порівняння: у Китаї – 15,5%, в Японії – 5,7%,

в Німеччині – 4,6% (The Top 20 Economies 2020). Такий великий ВВП продукують, перш за все, майже 600 американських транснаціональних корпорацій (ТНК), що входять до переліку 2000 найбільших компаній світу згідно з рейтингом «Forbes

Global 2000» (Global 2000) і охоплюють майже всі сфери виробництва: інформаційно-комунікаційні технології, видобуток газу і нафти, машинобудування, сфера послуг і розваг, фінансові операції, сфера харчування тощо. Зареєстровані в США транснаціональні компанії мають виробничі потужності по всьому світу. Формування та підтримка життєдіяльності такої фінансово-виробничої інфраструктури потребує створення необхідних структур – фондових бірж, – які контролюють фінансові і комерційні потоки. Зокрема, у США знаходяться дві найбільші світові фондові біржі – «Нью-Йоркська фондова біржа» і «NASDAQ», які сумарно мають близько 37 трлн. доларів ринкової капіталізації (Largest stock exchange operators 2020), або ж 54,5% від загального світового об'єму фондового ринку (Distribution of countries with largest stock markets 2020). Для порівняння: японські фондові біржі мають загальносвітову частку в 7,7%, фондові біржі Великобританії – 5,1%, а китайські фондові біржі – 4%. До переліку двох фінансових гігантів варто додати й американські комерційні банки, з яких 8 найбільших (Bank of America, Bank of New York Mellon, Citigroup, Goldman Sachs, JP Morgan Chase, Morgan Stanley, State Street, Wells Fargo) входять до переліку SIFI («Systemically Important Financial Institution» – пер. з англ. «Системно важливі фінансові інститути»), що передбачає ймовірний сценарій, за яким збій або відмова в роботі такого банку може спричинити фінансову кризу (List of Global Systemically Important Banks 2019: 3).

Окрім того, важливу роль відіграє ФРС (Федеральна резервна служба), яка має виняткове право на виготовлення міжнародної резервної валюти – долара, та його подальше розповсюдження. Така ситуація склалася після Бреттон-Вудської конференції (1944 р.), яка заклала підвалини глобальної доларизації всього світу. Станом на 2020 рік частка долара в загальній системі резервних валют світу складає 61%, для порівняння: частка євро (валюти Європейського Союзу) – 21% (Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves 2020). Також конференція ініціювала створення Міжнародного валютного фонду (МВФ) і Міжнародного банку реконструкції і розвитку (МБРР), в яких панівне положення отримали Сполучені Штати¹.

¹ До цього переліку варто додати той факт, що після Другої світової війни США отримали право

Модус сили гегемонії забезпечується технологічною маневреністю в глобальному вимірі. Згідно з щорічним рейтингом «Global Fire Power», США займають перше місце за рівнем боєздатності армії і військової потужності (United States Military Strength 2020). Сполучені Штати мають найбільший у світі оборонний бюджет – 750 млрд доларів, а також мають у своєму розпорядженні 20 авіаносців (для порівняння у Франції і Японії – 4, у Китаю і Великобританії – 2) і 13264 літаків (для порівняння в Росії – 4163, в Китаї – 3210, в Індії – 2123). Тобто така перевага забезпечує транснаціональну активність і маневреність збройних сил, а також постійну присутність армії США в різних точках світу для контролю над міжнародною системою. Сполучені Штати мають близько 600 військових баз по всьому світу (Gillem 2007, Lutz 2009), а також, відповідно до даних звіту аналітичного центру «Council on Foreign Relations», станом на 2020 рік США прямо чи опосередковано беруть участь в 26-ти військових конфліктах по всьому світу (Global Conflict Tracker 2020).

Наднаціональний рівень політичних структур (модус владних відносин), представлений участю США в міжнародних об'єднаннях, таких як Рада Безпеки ООН (з правом вето), МВФ, МБРР, Світовий Банк, в яких вони мають найбільші квоти голосів (Zaporozhchenko 2016), ОЕСР, глобальні клуби G7 і G20, НАТО, МАГАТЕ, ОБСЄ, ЄБРР, Азіатський та Африканський банки розвитку. США використовують міжнародні об'єднання як механізми вирішення внутрішньополітичних цілей, також займають доцентрову позицію у виробленні рішень зі сфери стратегічних питань світової політики (Вінникова 2015). Міжнародні інституції слугують майданчиком для впровадження гегемоністських цілей США з подальшим розширенням власних сфер впливу, а також відтворення системи соціально-політичного порядку.

Гегемонія є експансіоністським процесом поширення влади, винятковості та унікальності, експорту власного порядку. Зважаючи на військову силу США, вплив і розвиток ТНК, розгалужену фінансово-

на формування нової міжнародної системи разом із країнами-переможцями, проте отримала першість у багатьох питаннях миробудування і процесів полікотворення. Також отримала під свій протекторат (управління) Західну Німеччину, Японію, Південну Корею, Філіппіни.

виробничу систему, можемо припустити, що для Сполучених штатів є характерним процес просторового поширення власного порядку, тобто «дифузія нововведення» в рамках світ-системного підходу (Freeman 1982) та «дифузія інновацій» в рамках соціальної антропології (Rogers 2003), за умови яких нові ідеї, технології, власне сама культура (у найширшому розумінні цього поняття), носять транснаціональний характер і є інклюзивними, тобто взаємопроникливими в інші політичні системи, а також в соціально-політичну систему Сполучених Штатів. Окрім того центр-периферійна модель передбачає постійну взаємодію між ядром і периферією, тобто між США – як носієм гегемонії, та різними структурами ретрансляції гегемонії (військові бази, дипломатичні структури, ТНК, міжнародні інституції, тощо).

Ще однією характеристикою гегемонії є центричність (в рамках модусу владних відносин), тобто наявність потужного центру. США є центром гегемоністського впливу, тож центричність є природнім способом побудови гегемонії та її подальшої легітимації, яка не обов'язково може бути політичною, проте соціальна легітимація (прийняття і згода) є обов'язковою складовою гегемонії. Як зазначає С. Каспе, «центри представляють локуси зосередження найбільш значних соціальних дій... надають критично важливі координати впливу на членів суспільства» (Каспе 2008: 32). Утім як сучасна імперія США допускають наявність множини інших «периферійних» або ж «проміжних» центрів у сфері свого впливу. Особливістю таких «периферійних / проміжних» центрів є те, що вони не здатні «кинути виклик» гегемону чи протистояти йому, враховуючи технологічні, економічні, військові, культурні чи інші слабкості. Також «залежність всіх периферій від центру – і пов'язана з нею незалежність один від одного – змушує кожен з них діяти заодно з центром і проти всіх інших провінцій» (Каспе 2008: 67).

Гегемонія США є мережею постійних взаємодій¹ із «периферійними / проміжними» центрами, за умов якої існує гнучкість в (пере)розподілі ресурсів, у тому числі за допомогою так званих субпідрядників (транснаціональних корпорацій, міжнародних організацій, локальних об'єднань, банків, міжнародних інституцій фінансового

спрямування, тощо). При чому така гнучка мережа гегемонії є багаторівневою, багатоядерною, де кожний осередок пов'язаний із сусіднім, проте центру він підпорядкований лише опосередковано. Тож включення в один осередок мережі не говорить про включеність у всю мережеву реальність. Окрім того, периферія не завжди означає агресію або спротив центру, який намагається тримати її в межах свого впливу. Адже гегемонія передбачає згоду на панування, відповідно, периферія погоджується на таке панування, враховуючи розуміння власної неможливості протистояти центру, з одного боку, і протистояти іншим периферіям, що знаходяться поруч, – з іншого боку.

Наявність центру є важливим структурно-функціональним елементом не лише імперії, але й держави. Наша гіпотеза полягає в тому, що на відміну від центру держави, як форми політичної організації простору, для імперії центр набуває сакрального характеру, тобто стає певною універсальністю і недосяжністю, до якої повинні «тягтися» інші «периферійні / проміжні» центри. Окрім того, для гегемонії важливою є спадкоємність (або точніше сказати наступництво) від попереднього центру гегемонії. Наприклад, наступництво гегемонії в історичній ретроспективі можна показати таким чином: Рим – Священна Римська Імперія – Генуя – Нідерланди – Великобританія – США².

Ідеологія є сукупністю інструментів конструювання соціальної реальності, формуванням норм і правил у виробництві соціально-політичного порядку. Л. Альтюссер зазначає, що «ідеологія є системою уявлень, які виступають у формі образів, міфів, ідей чи понять, проте мають свою логіку і строгість, а також володіють певною історичною роллю в межах конкретного суспільства... на величезну спільноту людей вони впливають саме як структури... в ідеології практично-соціальна функція панує над теоретичною, на відміну від науки чи філософії» (Альтюссер 2006: 327-330). Тобто ідеологія – це не просто світосприйняття, але й власне ставлення і відношення до процесів і явищ, що оточують людину. Для гегемонії ідеологія, перш за все як структура, необхідна для того, щоби

¹І така гнучка мережа скоріше за все є лінійного характеру, аніж бінарного.

²Частково наша логіка перетинається з логікою представників світ-системного підходу (І. Валлерстайна, Дж. Аррігі) стосовно циклів накопичення капіталу і циклів гегемонії.

завершити процес конструювання гегемонії і зробити її реальною. Сьогоднішнє положення США на світовій арені дає підстави говорити про так звану «американізацію світу», тобто величезний вплив Сполучених Штатів на розвиток всіх інших країн. По-перше, США є ініціатором створення більшості міжнародних інституцій, зокрема тих, які відповідають за формування нормативно-ціннісної, юридичної, культурної політики, розроблюють рекомендації, надають фінансову, грантову допомогу (ООН та його підрозділи, ОЕСР, МВФ, МБРР). По-друге, політична наука США є панівною в світі, а саме використовуються концепції, підходи, дослідження американських політологів, соціологів, істориків і відбувається екстраполяція знань із США на національні наукові і дослідницькі школи. Зокрема це стосується, перш за все, теорії міжнародних відносин, яка в сучасному вигляді розроблена та впроваджена американськими вченими різних шкіл: реалізм та неореалізм, неолібералізм, конструктивізм, неограмшізм, неоідеалізм.

По-третє, американська вища освіта, яка вважається найпрестижнішою у світі. Згідно з міжнародними рейтингами QS у першій десятці – 5 американських університетів (Top Universities 2020), The Times Higher Education World University Rankings у першій десятці – 7 американських університетів (World University Rankings 2020), Шанхайським академічним рейтингом університетів світу в першій десятці – 8 американських університетів (Academic Ranking of World Universities 2019). По-четверте, США проводять потужний брендинг власних ідей і впливовості на глобалізаційні процеси і найчастіше стають виробником глобальних трендів. Згідно з рейтингом «Country Brand Index» (Future Brand 2019: 142-143), серед ТОП-20 найвпливовіших міст планети знаходяться Нью-Йорк (№1), Вашингтон (№4) і Лос-Анджелес (№15), у яких, передусім, зосереджені структури виробництва, поширення (доставка, трансляція), і визначення/пояснення (експертиза, критика) ідеології. До таких структур можна віднести: Національну раду кінокритиків США, Національне товариство кінокритиків США, «New York Film Critics Circle», Систему рейтингів Американської кіноасоціації, Американську академію кінематографічних мистецтв і наук, Американську асоціацію кінокомпаній, «Rotten Tomatoes», «Metacritic», «Open Critic», «IGN Entertainment», «Голівуд»,

друковані засоби масової інформації, престижні наукові, музичні і літературні премії, тобто ті структури, що формують і корегують зміст сучасної культури (у найширшому її розумінні) не лише в Сполучених Штатах, а й у всьому світі.

Отже, проведений аналіз структурно-функціональних і нормативно-ціннісних характеристик показав, що сучасній гегемонії властиві такі характеристики:

I. структурно-функціональні:

1) транснаціональність капіталу та контроль за структурами, що забезпечують способи виробництва і розповсюдження виробництва;

2) оволодіння та опанування інноваціями і технологіями та їх подальша капіталізація і трансформація в каталізатори глобалізації (глобальні тренди);

3) комбінування сили, так звана «smart power», за умов якої вибудовується система впливу гегемона на «проміжні» та «периферійні» регіони шляхом участі у військових конфліктах, використання військових баз в інших країнах, постійне використання армії, її маневреність та активність;

4) вплив на процеси полікотворення як на наднаціональному (міжнародні інституції), так і на національному рівні (грантова підтримка, фінансування проєктів, використання посольств як інструмента просування власних інтересів, контроль політичних еліт і структур національного рівня);

5) контроль з боку центру гегемонії за силою, капіталом і владою, тобто центричність у системі координат, де всі залежні від гегемонії країни так чи інакше взаємодіють із центром;

II. нормативно-ціннісні:

1) конструювання соціальної реальності, тобто відтворення механізмів і практик ідеології як процесу (соціальної) легітимації пропонованого порядку;

2) конструювання глобалізаційних трендів, глобалізація використовується як інструмент поширення гегемонії і продукується гегемонією;

3) акумуляція знань та інформації;

4) лібералізація політичних систем шляхом екстраполяції на держави «периферійного» простору моделі соціально-політичного порядку гегемона;

5) трансформація соціальних, політичних, економічних ієрархій цінностей.

Тож, сьогодні США – це сучасна гегемонія, для якої є характерними транснаціональність капіталу, комбінування сили,

центричність у владних відносинах, конструювання глобалізаційних трендів та їх просування у світі. Тому визначені нами характеристики дають нам підстави говорити про гегемоністське положення США на принципах транснаціонального порядку, тобто експансії «свого» на транснаціональній основі. Утім ми не наголошуємо на невичерпності запропонованих модусів гегемонії, адже подальші дослідження можуть дати підстави для виявлення нових модусів або ж інших варіацій гегемонії в сучасному світі. Особливо актуальним це вбачається в контексті претензій Китаю на гегемонію США, а також імперські амбіції Російської Федерації. Також залишається актуальним для дослідження питання центричності гегемонії і центричності імперій, тобто виявлення особливостей і характеристик, які відрізняють центр імперії від центру держави, а також центр гегемонії від центру «анти-гегемонії».

ЛІТЕРАТУРА

- Toje, A. 2018. *Will China's Rise Be Peaceful?: The Rise of a Great Power in Theory, History, Politics, and the Future*. USA: Oxford University Press.
- Minzner, C. 2018. *End of an Era: How China's Authoritarian Revival is Undermining its Rise*. USA: Oxford University Press.
- Запорожченко, Р. 2020. "Концептуальні засади дослідження гегемонії як процесу реалізації владних відносин", *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії* 28: 140-146.
- Андерсон, П. 2017. *Перипетии гегемонии*. Москва: Издательство Института Гайдара.
- Report for Selected Countries and Subjects (World Economic Outlook). 2020. *IMF*. URL: https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2020/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=24&pr.y=8&sy=2017&ey=2021&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=111&s=NGDP_RPCH%2CPPPGDP%2CSPRCH&grp=0&a=
- The Top 20 Economies in the World". 2020. *Investopedia*. URL: <https://www.investopedia.com/insights/worlds-top-economies/>
- "Global 2000. The World's Largest Public Companies. 2020. *Forbes*. URL: <https://www.forbes.com/global2000/#4ada980f335d>
- Largest stock exchange operators worldwide as of Mar 2020, by market capitalization of listed companies. 2020. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/statistics/270126/largest-stock-exchange-operators-by-market-capitalization-of-listed-companies/>
- Distribution of countries with largest stock markets worldwide as of January. 2020. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/statistics/710680/global-stock-markets-by-country/>
- List of Global Systemically Important Banks (G-SIBs). 2019. *FSB*. URL: <https://www.fsb.org/wp-content/uploads/P221119-1.pdf>
- Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves. 2020. *IMF*. URL: <https://data.imf.org/?sk=E6A5F467-C14B-4AA8-9F6D-5A09EC4E62A4>
- United States Military Strength. 2020. *Global Fire Power*. URL: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=united-states-of-america
- Gillem, M. 2007. *America Town: Building the Outposts of Empire*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lutz, C. 2009. *The Bases of Empire: The Global Struggle against US Military Posts*. London: Pluto Press.
- Global Conflict Tracker. 2020. *Council on Foreign Relations*. URL: <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/?category=usConflictStatus>
- Zaporozhchenko, R. 2016. "Structural analysis of modern empires in the framework of global governance theory", *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна, серія "Питання політології"*. 29: 128-133.
- Вінникова, Н. 2015. "Глобальні рішення: "Jus Manuarium"?", *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 13-14: 215-222.
- Freeman, Ch., Clark, J., Soete, L. 1982. *Unemployment and Technical Innovation: a study of long waves and economic development*. London: Frances Pinter.
- Rogers, E. 2003. *Diffusion of innovations* (5th ed.). New York: Free Press.
- Каспэ, С. 2008. *Центры и иерархии: пространственные метафоры власти и западная политическая форма*. Москва: Московская школа политических исследований.
- Альтюссер, Л. 2006. *За Маркса*. Москва: Праксис.
- Top Universities. 2020. *QS. World University Ranking*. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>
- World University Rankings. 2020. *The Times Higher Education*. 2020. World University Rankings 2020. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats
- Academic Ranking of World Universities. 2019. *Shanghai Ranking*. URL: <http://www.shanghairanking.com/ARWU2019.html>

Future Brand. 2019. *Country Brand Index*. URL: <https://www.futurebrand.com/uploads/FCI/FutureBrand-Country-Index-2019.pdf>

REFERENCES

Toje, A. 2018. *Will China's Rise Be Peaceful?: The Rise of a Great Power in Theory, History, Politics, and the Future*. USA: Oxford University Press.

Minzner, C. 2018. *End of an Era: How China's Authoritarian Revival Is Undermining Its Rise*. USA: Oxford University Press.

Zaporozhchenko, R. 2020. "Conceptual Background Of Studying Hegemony As The Process Of Implementing Powerful Relations". *Visnyk of the Lviv University Philosophical Political studies*, Issue 28: 140-146 (in Ukrainian).

Anderson, P. 2017. *The vicissitudes of hegemony*. Moscow: Publishing House of the Gaidar Institute (in Russian).

Report for Selected Countries and Subjects (World Economic Outlook). 2020. *IMF*. URL: https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2020/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=24&pr.y=8&sy=2017&ey=2021&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=111&s=NGDP_RPCH%2CPPPGRDP%2C CPIPCH&grp=0&a=

"The Top 20 Economies in the World". 2020. *Investopedia*. URL: <https://www.investopedia.com/insights/worlds-top-economies/>

"Global 2000. The World's Largest Public Companies". 2020. *Forbes*. URL: <https://www.forbes.com/global2000/#4ada980f335d>

"Largest stock exchange operators worldwide as of Mar 2020, by market capitalization of listed companies". 2020. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/statistics/270126/largest-stock-exchange-operators-by-market-capitalization-of-listed-companies/>

Distribution of countries with largest stock markets worldwide as of January. 2020. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/statistics/710680/global-stock-markets-by-country/>

List of Global Systemically Important Banks (G-SIBs). 2019. *FSB*. URL: <https://www.fsb.org/wp-content/uploads/P221119-1.pdf>

Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves. 2020. *IMF*. URL: <https://data.imf.org/?sk=E6A5F467-C14B-4AA8-9F6D-5A09EC4E62A4>

United States Military Strength. 2020. *Global Fire Power*. URL: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=united-states-of-america

Gillem, M. 2007. *America Town: Building the Outposts of Empire*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Lutz, C. 2009. *The Bases of Empire: The Global Struggle against US Military Posts*. London: Pluto Press.

Global Conflict Tracker. 2020. *Council on Foreign Relations*. URL: <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/?category=usConflictStatus>

Zaporozhchenko, R. 2016. "Structural analysis of modern empires in the framework of global governance theory", *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series: "Issues of Political Science"*, Issue 29: 128-133.

Vinnykova, N. 2015. "Global solutions: "Jus Manuarium"?", *Bulletin of Mariupol State University. Series: History. Political Studies*. Issue 13-14: 215-222 (In Ukrainian).

Freeman, Ch., Clark, J., Soete, L. 1982. *Unemployment and Technical Innovation: a study of long waves and economic development*. London: Frances Pinter.

Rogers, E. 2003. *Diffusion of innovations* (5th ed.). New York: Free Press.

Kaspe, S. 2008. *Centers and hierarchies: spatial metaphors of power and the western political form*. Moscow: Moscow School of Political Studies (In Russian).

Althusser, L. 2006. *For Marx*. Moskva: Praksys (In Russian).

Top Universities 2020. *QS. World University Ranking*. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>

World University Rankings. 2020. *The Times Higher Education*. 2020. World University Rankings 2020. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats

Academic Ranking of World Universities. 2019. *Shanghai Ranking*. URL: <http://www.shanghairanking.com/ARWU2019.html>

Future Brand. 2019. *Country Brand Index*. URL: <https://www.futurebrand.com/uploads/FCI/FutureBrand-Country-Index-2019.pdf>

DOI: 10.26565/2220-8089-2020-37-14
УДК 327.2

Бойчук Орест Ігорович

асистент кафедри міжнародних відносин,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»,
вул. Шевченка 57, Івано-Франківськ, 76018,
orest.boichuk@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-0433-365X>

Гринюк Ірина Миколаївна

аспірантка кафедри обліку та оподаткування,
Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу
вул. Карпатська, 15, Івано-Франківськ, 76019,
ira.hryniuk@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-5739-1159>

ГЕНЕЗА ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН У 1991-2017 РР.

Досліджується питання еволюції двосторонніх польсько-українських відносин. На основі попередніх академічних досліджень, вдосконалено періодизацію польсько-українських відносин відповідно до сучасних подій. Зазначається, що початок двосторонніх відносин почався вже одразу після відновлення Незалежності обома країнами. Однак на початку 90-х рр. двосторонні відносини не мали значної активності. Причиною для цього стали процеси економічної трансформації, які мали місце після падіння радянської економічної системи, що призвели до послаблення економічної ситуації. Ідейні зародки польсько-українського порозуміння беруть свій початок від діяльності видання «Культура», довкола якого були зосереджені польські та українські ліберальні еліти, які ставили за мету розпочати процес порозуміння між обома народами. Зазначено, що в 2000-х рр. польсько-українські відносини в основному були пов'язані з президентством В. Ющенка та А. Квасневського, а пізніше – Л. Качинського. Персоналізм у відносинах мав позитивні результати, що сприяло інтенсифікації діалогу між країнами. Під кінець каденції В. Ющенка, відносини спали, що було пов'язано з подіями в Україні. Тим не менш, у цей період відбувся старт «Східного партнерства».

Після 2014 р. двосторонні відносини перейшли у фазу стійкого порозуміння. Було обрано формулу «пробачаємо та просимо вибачення», тим самим відсилалося до відомого обміну листів між польським та німецьким єпископами. Звертається увага на те, що тогочасний президент П. Порошенко намагався посилити двосторонні відносини. Відзначено, що слабкістю польсько-українських відносин є співробітництво на рівні суспільства. Саме поглиблення суспільного рівня повинно сприяти стабільності відносин і зменшити вплив негативних явищ, пов'язаних з конфліктом у політичній площині, які час від часу присутні у польсько-українських відносинах, особливо в контексті історичної політики в останні роки.

Ключові слова: польсько-українські відносини, історична політика, політика східного сусідства, прометеїзм, польсько-українське порозуміння.

Бойчук Орест Игоревич

ассистент кафедры международных отношений,
Прикарпатский национальный университет им. Василия Стефаника,
ул. Шевченка 57, Ивано-Франковск, 76018,
orest.boichuk@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-0433-365X>

Грынюк Ирына Николаевна

аспирантка кафедры учета иналогообложения,
Ивано-Франковский национальный технический
университет нефти и газа,
ул. Карпатская, 15., Ивано-Франковск, 76019
ira.hryniuk@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-5739-1159>

ГЕНЕЗИС ПОЛЬСКО-УКРАИНСКИХ ОТНОШЕНИЙ В 1991-2017 ГГ.

Исследуется вопрос эволюции двусторонних польско-украинских отношений. На основе предыдущих академических исследований, усовершенствована периодизация польско-украинских отношений в соответствии с современными событиями. Отмечается, что начало двусторонних отношений начался уже сразу после восстановления независимости обеими странами. Однако в начале 90-х г. двусторонние отношения не имели значительной активности. Причиной для этого стали процессы экономической трансформации, которые имели место после падения советской экономической системы, привели к ослаблению экономической ситуации. Идеиные зародыши польско-украинского взаимопонимания берут свое начало от деятельности издания «Культура», вокруг которого были сосредоточены польские и украинские либеральные элиты, которые ставили целью начать процесс взаимопонимания между двумя народами. Отмечено, что в 2000-х гг. польско-украинские отношения в основном были связаны с президентством В. Ющенко и А. Квасневского, а позже – Л. Качиньского. Персонализм в отношениях имел положительные результаты, что способствовало интенсификации диалога между странами. Под конец каденции Ющенко отношения спали, что было связано с событиями в Украине. Тем не менее, в этот период состоялся старт «Восточного партнерства».

После 2014 г. двусторонние отношения перешли в фазу устойчивого понимания. Было избрано формулу «прощаем и просим прощения», тем самым отсылалось к известному обмену письмами между польским и немецким епископами. Обращается внимание на то, что тогдашний президент П. Порошенко пытался усилить двусторонние отношения. Отмечено, что слабостью польско-украинских отношений является сотрудничество на уровне общества. Именно углубление общественного уровня должно способствовать стабильности отношений и уменьшить влияние негативных явлений, связанных с конфликтом в политической плоскости, которые время от времени присутствуют в польско-украинских отношениях, особенно в контексте исторической политики в последних годах.

Ключевые слова: польско-украинские отношения, историческая политика, политика восточного соседства, прометеизм, польско-украинское понимание.

Orest Boichuk

Assistant at the Department of International Relations
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
57 Shevchenka st., Ivano-Frankivsk. 76018, Ukraine
orest.boichuk@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-0433-365X>

Iryna Hryniuk

PhD Student at the Department of Accounting and Taxation
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
15 Karpatska st., Ivano-Frankivsk, 76019, Ukraine
ira.hryniuk@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-5739-1159>

GENESIS OF THE POLISH-UKRAINIAN RELATIONS IN 1991-2017

The question of evolution of Polish-Ukrainian bilateral relations is investigated. Based on the previous academic research, the periodization of Polish-Ukrainian relations has been improved in accordance with current events. It is noted that the bilateral relations began immediately after the restoration of independence by both countries. However, in the early 1990s, bilateral relations were not very active. The reason for this was the processes of economic transformation that took place after the fall of the Soviet economic system, which led to a weak economic situation. The ideological germs of the Polish-Ukrainian understanding originate from the activities of the publication «Culture» around which the Polish and Ukrainian liberal elites were concentrated, which aimed to begin the process of understanding between the two peoples. It is noted that in the 2000s, Polish-Ukrainian relations were mainly connected with the presidencies of V. Yushchenko and A. Kwaśniewski, and later L. Kaczyński. Personalism in relations had positive results, which contributed to an intensification of dialogue between countries. At the end of Yushchenko's term, relations fell asleep, which was due to the events in Ukraine. Nevertheless, the Eastern Partnership was launched during this period.

After 2014, bilateral relations entered a phase of stable understanding. The formula «forgive and apologize» was chosen, thus referring to the well-known exchange of letters between the Polish and German bishops. Attention is drawn to the fact that the President Petro Poroshenko tried to strengthen bilateral relations. The weakness of Polish-Ukrainian relations is cooperation at the society level. It is the deepening of the social level that should contribute to the stability of relations and reduce the impact of the negative phenomena related to the political conflict, which are occasionally present in Polish-Ukrainian relations, especially in the context of historical policy in recent years.

Keywords: *Polish-Ukraine relations, policy of history, policy of eastern neighborhood, prometheism, Polish-Ukraine understanding.*

Нелегке спільне минуле Польщі та України, потенціал та позиція в центрально-східній Європі призводять до асоціації польсько-українських відносин до відносин між Німеччиною та Францією (Tupalski 2014: 136). Важко погодитися з порівнянням Томаша Тупальські. На нашу думку, для польсько-українських відносин кращим прикладом є польсько-німецькі стосунки. Зокрема щодо політики історичної пам'яті, котра є актуальною проблемою сучасних польсько-українських відносин. Слід зазначити, що аналогічна проблема була між Польщею та Німеччиною в 50-60-х рр. ХХ ст. Проте, на нашу думку, в своїй статті автор показав відмінності в підходах до двосторонніх відносин.

Ті країни теж розділила історія, проте задля спільних інтересів вони змогли подолати суперечки та розпочати співробітництво задля об'єднання Європи. Польщу та Україну ділять істотні відмінності. Обидва народи по-різному трактують – що в певній мірі є природним – свою спільну історію. Для поляків волинська трагедія в 1943-1944 рр. є геноцидом, за котрий Україна досі не відважилася вибачитись. Українці стверджують, що на західній Україні в 40-х рр. відбувся польсько-український конфлікт, а жертви були з обох сторін. Можливо, потрібно було б

прийти до компромісу та проекту спільного прощення кривд. Однак важливішим є те, що поляки та українці не надають однакового значення спільному минулому, що є причиною непорозумінь. Польща часто дивиться на своїх східних сусідів крізь призму історії («З вогнем і мечем», «Заграви в Бещадах», «Сліди рисячих пазурів», Львівські орлята, спадщина паризької «Культури»). Україна більш прагматична – спрощення візового режиму та економічне співробітництво відіграють важливішу роль (Tupalski 2014: 136).

Значний внесок у дослідження становлення та розвитку польсько-українських відносин зробили такі українські науковці, як Р. Гарбар, І. Жовква, А. Киридон, Б. Параконський, Ф. Рудич, С. Троян, Л. Хахула, Л. Чекаленко, Н. Чорна, А. Шептицький, Г. Яворська. Серед польських слід відзначити В. Балюк, Б. Бердиховська, А. Гурска, Я. Ковальчик, В. Лисек, Т. Лось-Новак, Ч. Мілось, Е. Орлоф, Л. Осінська, М. Сус, Т. А. Тупальські.

Метою статті є дослідження процесу становлення польсько-українських двосторонніх відносин від відновлення незалежності до 2017 р.

Т. Лось-Новак у своїй праці зазначає, що Польща – країна, розташована в центрі Європи, як з огляду на географічне

розташування і кількість населення, так і з огляду на економічний і науково-технічний потенціал вважається середньою країною. Має стратегічно важливе розташування на континенті (Łoś-Nowak 2011: 261). Поділяючи думку авторки щодо Польщі, аналогічні речі маємо віднотувати і для України. Україна одна з найбільших країн Європи, географічно розташована у центрі Європи, із значними людськими та сировинними ресурсами. Україна розташована на зовнішньому кордоні ЄС та має стратегічне значення для торгівлі та співробітництва.

Ідея східної політики в польській зовнішній політиці з'явилася в 1989 р. під час промови Б. Геремка під час сесії, яка відкрила переговори про приєднання Польщі до ЄС (Łoś-Nowak 2011: 261). Слід зазначити, що ідея східної політики триває ще від Паризької Культури та її керівника Єжи Гедройця. Ще в далеких 50-х рр. у приміському будинку в Maison Lafitte почалися активно розроблятися концепції майбутнього налагодження відносин Польщі з Німеччиною та Україною. Ця політично та історично вмотивована концепція виражала польське уявлення про стосунки зі східними сусідами – Україною, Білоруссю, Литвою, та з її наступним сусідом – Російською Федерацією. Домінуючий у польській зовнішній політиці прометеїстський підхід позиціонував Росію як неприязну до Польщі державу, натомість Україна з ідеєю східного партнерства стала, так би мовити, її «заручником». Така формула східної політики протягом кількох років так і не здобула підтримки ні східних сусідів, ні країн ЄС (Łoś-Nowak 2011: 283).

Привабливішою та менш обтяженою історичним минулим стала концепція Європейської Політики Сусідства (European Neighborhood Policy), прийнята Європейською Радою 12 травня 2004 р. (Łoś-Nowak 2011: 283). Однак ідея східного партнерства не була прийнята повністю, і лише 7 травня 2009 р. під час саміту Європейського Союзу була прийнята східна політика ЄС.

Ситуація формування зовнішньої політики України була іншою. Україна відновила незалежність з відсутністю будь-якої концепції чи зовнішньополітичної ідеї. Хоча можна сказати, що Україна мала величезний професійний потенціал у сфері дипломатії.

Після здобуття державності Україна постала перед необхідністю сформулювати власні національні інтереси. Однак зовнішня політика України не була послідовною і завжди змінювалася. В історії незалежної

України можна виділити чотири етапи:

1. 1991-1994 рр. – входження на міжнародну арену молоді держави.

2. 1995-2004 рр. – каденції Л. Кучми, багатовекторний пошук компромісу між Заходом і Сходом.

3. 2005-2013 рр. – від закінчення Помаранчевої Революції до початку Революції Гідності, відсутність послідовності, не вдалося створити постійну проєвропейську концепцію. Саме на цьому етапі можна відзначити зріст ролі Польщі.

4. 2013 р. – дотепер – значна нестабільна політична ситуація, тверді європейські прагнення.

Після відновлення незалежності як Польщею, так і Україною розпочався активний процес творення нової моделі двосторонніх стосунків. Їх офіційним початком вважається підписання 18 травня 1992 р., під час першого візиту до Варшави Л. Кравчука, Договору між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво (Boichuk 2017).

Сьогодні, відповідно до зведених даних Посольства України в Республіці Польща, нормативно-правова база між Україною та Польщею налічує 129 чинних міжнародних договори, які регулюють усі напрями двостороннього співробітництва, а також сприяють розвитку двосторонньої співпраці на рівні стратегічного партнерства. Також існує понад 470 двосторонніх домовленостей між суб'єктами адміністративно-територіального устрою України та Республіки Польща (гмін, воєводств, областей, міст) (Ukrainсько-polska baza prawno-traktatowa). Вважаємо, що це є важливими показником важливості двосторонніх відносин.

Більшість документів, що регулюють двосторонні відносини, було підписано в 90-х рр., але в першій половині 2005 р. можна зауважити зріст правової активності (Baluk 2012).

Очевидно, що польсько-українські відносини не формувалися безпроблемно. Спочатку головними викликами були слабкість обох країн та те, що вони могли мало що запропонувати. Польща, яка сильно постраждала від економічної кризи, в 90-х роках мала одну головну ціль – інтеграція із Заходом. Україна опинилася в набагато складнішому становищі, їй довелося не тільки вийти з економічної кризи, але й закласти основи незалежної держави. В обох ситуаціях, успіх залежав насамперед від стосунків з Росією та залучення підтримки міжнародної спільноти для своєї

державності. Польщу і Україну й надалі розділяли історичні минушини, хоча спочатку обидві країни не приділяли їм значної уваги. Сформувалися проте, певні відмінності у сфері зовнішньої політики (Tupalski 2014).

В історії двосторонніх стосунків між Польщею та Україною можна виділити кілька етапів.

Перший етап двосторонніх відносин можна окреслити в 1990-1992 роках. У той період було зроблено перші кроки до зближення обох країн. В жовтні 1990 р. було підписано Декларацією про принципи та основні напрямки розвитку українсько-польських відносин. Останнім пунктом в тому періоді можна назвати встановлення дипломатичних відносин між країнами.

Другий етап тривав з 1992 р. по 1995 р. У той період відбулося відкриття України для більшого кола політичної еліти Польщі. Як уже було зазначено, тоді було підписано основний договір, котрий регулює польсько-українські двосторонні відносини. Від першого приїзду до Польщі президента Л. Кравчука розпочалися традиційні зустрічі на президентському рівні.

Наступною важливою подією став візит президента Л. Валенси до України в травні 1993 р., під час якого було створено Консультаційний комітет президентів України та Республіки Польща. Головною метою комітету є підтримка спільних дій та кроків для розвитку транскордонного співробітництва (Рудич 2002: 231).

Третій етап двосторонніх відносин припадає на 1995-1999 роки. Він характеризується розвитком правової бази двосторонніх відносин (Чекаленко 2015: 349). У той період польсько-українські відносини перейшли на новий рівень – стратегічний. Проте в зовнішній політиці України не окреслено цього поняття. Саме тому в минулих роках Україна мала надто багато стратегічних партнерів (Парахонський і Яворська 2011). В цьому бачимо одну з можливих причин непостійності польсько-українських двосторонніх відносин. Як зазначив В. Чалий, Україна зараз має 20 стратегічних партнерів (Гарбар 2015).

У зовнішній політиці Польщі є очевидним, що Україна є її стратегічним партнером. Вперше позиція Польщі щодо України, як стратегічного партнера була запропонована прем'єр-міністром Ганною Сухоцькою в серпні 1993 р. Вона оголосила розвиток стратегічного партнерства з Україною (Kowalczyk 2013: 353).

Прийнята у 2003 р. Стратегія національної безпеки Республіки Польща в розділі, присвяченому міжнародній активності Польщі, зазначено, що «НАТО та двостороннє військово-політичне співробітництво з США та іншими головними країнами-членами становлять найважливішу гарантію зовнішньої безпеки і стабільного розвитку країни» (Posiedzenie Rady Bezpieczeństwa Narodowego 2003). Другим основним напрямом польської дипломатії є участь у Спільній зовнішній та безпековій політиці ЄС згідно з якою «пріоритетом є прагнення до розвитку східного виміру ЄС, водночас активно займаючись політикою ЄС в інших сферах» (Posiedzenie Rady Bezpieczeństwa Narodowego 2003). Третій підрозділ цієї частини документу описує регіональні аспекти безпекової політики, оголошуючи продовження співробітництва з сусідами. Варшава прагне розвитку партнерства з Росією, а також «... визнаючи значення України для європейської безпеки: також підтримуючи її європейські прагнення, Польща намагатиметься виконати формулу стратегічного партнерства з цією країною» (Osińska 2007).

Вважаємо, що неясність у підході до концепції стратегічного партнерства з Україною, є однією з можливих причин нестабільності двосторонніх відносин.

У 1997 р. президентами Польщі та України був підписаний важливий документ – Спільна заява Президентів України і Республіки Польща «До порозуміння і єднання». В документі зазначалось: «... висловлюючи спільне прагнення до остаточного подолання складної українсько-польської історичної спадщини і заради того, щоб тіні минулого не затьмарювали сьогоднішніх дружніх і партнерських відносин між обома країнами й народами [...] На порозі ХХІ століття пам'ятаймо про минуле, але думаймо про майбутнє!» (Спільна заява Президентів України і Республіки Польща 1997). Це надзвичайно важливий та цікавий документ, до приготування котрого долучився і Є. Гедройц. Його участь у приготуванні цього документа, як зазначив у своєму виступі А. Квасневський, зробило з того польсько-українського поєднання «... автентичний діалог двох народів і їх середовищ, котрі формують суспільну думку» (Kwaśniewski 1999).

Ця заява не мала правової сили, але мала значне моральне значення (Orlof 2002). Президент А. Квасневський трактував цю декларацію як введення в життя тези

«Пробачаємо та просимо вибачення» (Хахула 2013: 182). Це був важливий елемент польсько-українського порозуміння.

Не зважаючи на те, що в той же час було підписано Угоду між Україною та Республікою Польща «Про порозуміння та примирення», в кінці ХХ ст. активність двосторонніх відносин знизилася (Чекаленко 2015: 380). Однією з головних причин можна назвати покращення українсько-російських відносин. Зазначимо, що в травні 1997 р. було підписано Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією.

Роки 1999-2004 можна охарактеризувати як процес формування в українській політичній еліті знань про роль Польщі як «адвоката України». У 1999 р. Польща стала членом НАТО, а наприкінці цього етапу Польща, вже зрозуміло, стане членом ЄС.

У тому ж році на сторінках видання «Tygodnik Powszechny» розпочалась дискусія про східну політику Польщі: «якщо хочемо в майбутньому вести успішну східну політику, котра не є запереченням послання паризької «Культури» і не створює почуття образи і безпорадності, ми повинні визначити наші реальні можливості. А успіху в цій сфері можемо досягти лише з Литвою, проводячи активну політику щодо цієї країни, яка прагне до НАТО та Європейського Союзу. З іншого боку, можливості Польщі щодо України та Білорусі дуже обмежені» (Miłoś 2000) – написав Б. Шенкевіч. Та дискусія показала, що спільне політичне співробітництво має багато проблем і потрібно переглянути цю політику. На захист цієї політики виступили Б. Бердиховська та Ч. Мілось. Зокрема Ч. Мілось пише: «Бартломеї Шенкевіч репрезентує погляд, який сягає далеко назад у часі і завжди має своїх прихильників. Ця думка принципово непривітна до наших сусідів, України та Білорусі, і називає різні форми поводження з цими країнами – мріями» (Berduchowska 2001). Результатом цієї дискусії стало зміцнення східної політики Польщі.

Прикладом може стати ініціатива Польщі щодо створення політики «Східного виміру» в ЄС, в котрій було б записано концепцію «спеціальних стосунків» (Чорна 2013). Але ця ініціатива не отримала підтримки ЄС (Жовква 2005: 116).

У той період відбулися ще дві важливі події. Дня 10 травня 2003 р. була прийнята спільна заява Українського Парламенту та Польського Сейму з нагоди 60-ї річниці

Волинської трагедії. В ньому йде мова про наміри майбутньої співпраці, попри минулі події. «Нехай вміння вибачити стане фундаментом кращого майбутнього, добросусідства і українсько-польської дружби» (Про схвалення українсько-польської парламентської заяви 2003). На перший погляд, ішло до порозуміння на найвищому рівні. Насправді ті проблеми залишилися ще не до кінця з'ясованими.

Наступного дня відбулася наступна зустріч президентів України і Польщі в селі Павлівка (до 1951 р. місто Порицьк) з нагоди вшанування пам'яті поляків, котрі загинули 60 років тому. Під час виступу Л. Кучма сказав: «В цьому місці, де поховані польські жертви, я хочу від усіх українців, які хочуть миру та справедливості, висловити глибоке співчуття ображеним полякам, усім, хто зазнав шкоди в цій катастрофі» (Dobro sylnisze 2003). Зі свого боку президент А. Квасневські зазначив: «У злочинах проти поляків не можна звинувачувати весь український народ, оскільки не існує націй-винуватців» (Хахула 2013: 183). Слід зауважити, що під час цієї зустрічі Л. Кучма не хотів вибачитися за волинську трагедію. Саме цього не було в декларації.

Наступний етап та, на нашу думку, найважливіший в історії польсько-українських відносин розпочинається після вступу Польщі до ЄС та після Помаранчевої революції.

Реалізована в попередніх роках концепція стратегічного партнерства, сформована в період президенства Л. Кравчука та А. Квасневського, повинна була змінитися після вступу Польщі до ЄС (2004 р.) та зміни президентів в обох країнах в 2005 р. Стиль ведення зовнішньої політики нових президентів двох країн, Л. Качинського та В. Ющенка, можна назвати романтичним. Це було помітно на рівні двосторонніх відносин та міжнародного регіонального співробітництва. В той час на українській політичній арені відбулися значні зміни внаслідок Помаранчевої революції, тоді як коаліція правих груп взяла на себе владу в Польщі (Baluk 2012).

Про події в Україні, вступ Польщі до ЄС і пов'язаними з ними наступними підходами до двосторонніх відносин можна зазначити таке. Вступ Польщі до ЄС, Помаранчева революція в Україні і спонтанний наростаючий рух польської солідарності з українською демократією відкрив новий етап взаємних відносин. Останніми роками, незважаючи на інтенсивні урядові контакти

та співпрацю на рівні громадських ініціатив, польсько-українські відносини супроводжувалися зростаючими розчаруваннями внаслідок відсутності видимих успіхів. «Зараз слід використовувати нові можливості. До них можна віднести значний політичний капітал, який має Польща в Україні, пов'язаний з нашою підтримкою для українських змін, а також інструменти, що є результатом нашого членства в ЄС. З українського боку, маємо нарешті надійного партнера у вигляді нової влади в Києві» (Stosunki polsko-ukraińskie po porażce rewolucji 2005: 2).

Як бачимо, політична еліта вже бачила свого партнера та його основні зовнішньополітичні напрямки. Важливою особливістю в цей час було активізація східного напрямку Польщі в політиці ЄС. Ідея посилення східного напрямку політики сусідства ЄС стала одним із головних напрямків зовнішньої політики Польщі. Польща бачила себе в цьому напрямку як лідера та ініціатора (Киридон 2013: 19). «Україна є нашим стратегічним партнером. Її вступ до ЄС знаходиться в наших довгострокових інтересах, саме тому щоразу коли Польща матиме змогу допомогти Україні і владі в Києві цього захоче, надамо таку підтримку» (Informacja Ministra Spraw Zagranicznych na temat polityki zagranicznej RP w 2008 roku 2008: 6).

Політика романтизму в двосторонніх відносинах змінилася з приходом до влади В. Януковича. Зауважимо, що за президентів Ющенка та Квасневського зовнішня політика ґрунтувалася на засадах романтизму. Пізніше вона продовжилася на зв'язках з Л. Качинським. Фігура А. Квасневського ще була пов'язана з активною місією щодо врегулювання ситуації в Україні в 2004 р. Пізніше вона продовжилася на двосторонніх відносинах з покійним президентом і обох пов'язувало одне бажання – проєвропейський вектор України. П. Коваль у своїй книзі «Між Майданом та Смоленськом» зазначає і деякі негативні риси екс-президента, зазначаючи, що «він був мрійником, любив будувати плани [...]». План об'єднати газотранспортні системи так і залишився планом на серветці, який намалював нашвидкуруч під час сніданку В. Ющенко» (Kowal 2012). Свого часу і романтизм у відносинах завершився за поданням В. Ющенка, коли Президент підписав Указ про надання статусу Героя України С. Бандері (Указ Президента України Про присвоєння С. Бандері звання Герой України 2010). Це попустило двосторонні відносини.

Тим не менш романтизм у двосторонніх відносинах дав свої результати. З подання Швеції та за активного лобіювання Д. Туска ЄС успішно розпочав політику «Східного партнерства».

З 2010 р. розпочинається наступний етап двосторонніх відносин. Тривав він чотири роки до початку Революції Гідності (Boichuk і Hryniuk 2017a).

Новий президент, якого вважали за проросійського, вступив на посаду на початку 2010 р., а «синій» табір, пов'язаний з ним, дистанціювався від проєвропейської політики попередників, хоча від неї не відмовилися. Правляча еліта відмовилася від прагнень до членства в НАТО, про що свідчить ліквідація відомств, відповідальних за розвиток відносин з Альянсом. Це дало змогу покращити відносини з Москвою, зробивши безглуздим підтримку Польщею інтеграції України до НАТО (Górska 2009). Ось чому спільна організація Євро-2012 перетворилася на символ двосторонніх відносин між Варшавою та Києвом, що може стати початком відродження стратегічного партнерства, яке є порожньою декларацією. Ця подія є також можливістю реклами Польщі в Європі та можливістю для України зацікавити європейських підприємців інвестувати (Łysek 2012: 270).

Вибір у 2009 р. В. Януковича президентом означав кінець помаранчевої революції, важливим аспектом якої було послаблення геополітичних впливів Росії і формування зв'язку із Заходом, перш за все з ЄС і НАТО. Така геополітична орієнтація збіглася з прагненнями Польщі, саме тому під час президентства Віктора Ющенка існувало стратегічне співробітництво між Варшавою та Києвом. Польща була основним прихильником вступу України до НАТО та ЄС. В результаті зміни влади відбулося значне зближення з Росією, найбільш очевидним проявом якого була, насамперед, відсторонення від прагнення членства України в Північноатлантичному союзі. Відповідно до угоди «флот за газ», Київ, на умовах, запропонованих Росією, погодився продовжити розміщення російського Чорноморського флоту на 25 років до 2042 року (Łysek 2012: 55).

У той час Польща підтримувала Україну в процесі переговорів з ЄС щодо договору про співробітництво. В кінці В. Янукович відкликав українську делегацію з цих переговорів та відмінив його підписання. Ці події спричинили Революцію Гідності та імпічмент В. Януковича.

Описуючи позицію Польщі щодо ситуації в Україні, варто звернутися як до опитувань громадської думки, так і коротко представити позицію політичних еліт. У Польщі домінує однозначна оцінка того, хто є агресором і хто є жертвою у війні, що триває на сході України, і заклики до розуміння дій Путіна, присутні у німецьких ЗМІ, важко уявити у Польщі. Зокрема 73% поляків звинувачують росіян в ескаляції ситуації на Сході України і лише 10% мають протилежну позицію. Для цього є кілька причин (Sus 2014: 2).

Польща незмінно сприймається Україною як найбільший прихильник її прагнень до інтеграції з Європейським Союзом та як партнер, досвід якого з глибокого реформування держави після падіння комунізму дуже цінний (Sus 2014: 5–6).

Щиро кажучи, період після падіння режиму В. Януковича можна назвати одним із найсприятливіших у двосторонніх відносинах. За останні роки було проведено багато зустрічей на найвищому політичному рівні. Хоча й були події, які погіршили стан двосторонніх відносин.

Наприкінці 2014 р. П. Порошенко здійснив перший візит до Польщі як президент, хоча ще до офіційної інавгурації після президентських виборів. Радник президента Республіки Польща з міжнародних справ заявив, що перший закордонний візит П. Порошенка є визнанням внеску Польщі у демократичні перетворення в Україні. Варто також додати, що це також підтверджує обґрунтованість українсько-польських відносин. Хоча, українсько-російський конфлікт уже розпочався, і П. Порошенко шукав підтримки серед членів ЄС. Але і це підтверджує роль Польщі та двосторонніх відносин для України. Уже 4 червня президент Б. Коморовський сказав ще одне про Україну: «Не може бути свободи без солідарності з Україною» (Киридон і Троян 2015), підтвердивши тим самим важливість України у зовнішній політиці Польщі. При аналізі двосторонніх відносин завжди важливим є перший візит нового президента, оскільки саме він підтверджує важливість країн у зовнішній політиці президента.

Щодо візиту в грудня 2014 р., то П. Порошенко виступив перед спільним засіданням обох палат польського парламенту. Оцінюючи стан двосторонніх відносин, П. Порошенко зазначив, що «польсько-українське співробітництво є прикладом творчої та конструктивної співпраці» (Киридон і Троян 2015), тим самим ще раз підтвердивши

важливість цих відносин.

Під час післяреволюційних відносин було ще кілька візитів на президентському рівні як з польської, так і з української сторін.

Каменем спотикання стала історія та її трактування. Ще від початку 2000-х рр. у польсько-українських відносинах конфліктним елементом, який має вплив на політичний рівень двосторонніх відносин, стало трактування подій на Волині 1943–1944 рр. В липні було прийнято Заяву Сейму РП про вшанування жертв подій на Волині. Прийняття Заяви відповідало наративу історичної політики партії «Право і Справедливість», суть якого полягала в тому, щоб «відбілити» історію Польщі та побудувати наратив найвищої жертвовності польського народу. Фактично історія стала частиною зовнішньополітичної стратегії Республіки Польща.

Прийняття Заяви призвело до значних політичних дебатів у політичному дискурсі, до якого приєдналися представники обох Інститутів національної пам'яті. Більше того, в Польщі було показано художню кінострічку «Волинь», яка мала шалений попит серед польського народу, але історична складова фільму залишається під великим знаком питання.

Прийняття Заяви дещо нівелювали старання формули, яку обрали за прикладом польсько-німецького порозуміння – «прощаємо та просимо прощення». Формула, запозичена з польсько-німецького порозуміння не раз використовувалася у польсько-українському дискурсі ще з часів Л. Кучми та А. Квасневського. Повторилася вона і в червні 2016 р.

В українському листі йдеться: «...Трагедії минулого потребують покаяння. Натомість, використання спільного болю для політичного порохунку зробить безконечними взаємні звинувачення. Кривда, відтак, повертатиметься завжди – і проти могил, і проти пам'яті, і проти майбутнього. [...] Доки житимуть наші народи, доти нам болітимуть рани історії. Але житимуть наші народи лише тоді, якщо, попри минуле, навчимося ставитися один до одного як рівні побратими» (Українці знову просять прощення за Волинь 2016). Тут було написано прагнення до спільного майбутнього та дружньої співпраці.

У листі-відповіді від польської сторони було написано: «Дякуємо за Ваш лист та просимо вибачення за кривди» (Поляки просять в українців вибачення за історичні кривди 2016), що ще раз підтвердило

порозуміння між польськими та українськими елітами. Цей лист підписали як видатні українці, а саме Л. Кравчук, В. Ющенко, голова УКГК Святослав Шевчук, голова УПЦ КП Філарет, В. Брюховецький, Д. Павличко, М. Попович, І. Юхновський, а також видатні поляки, а саме А. Квасневський, Л. Валенса, Б. Коморовський, А. Олеховський, А. Ротefeld, Р. Сікорський, П. Коваль та Г. Схетина. Всі вони використовували формулу – «прощаємо і просимо прощення».

Слід зазначити, що є відмінність між особами з польської та української сторін. Якщо подивитися на список осіб, то з польської сторони більше осіб, які мають сильний вплив на політику та суспільство, ніж з української сторони. Хоча це може бути пов'язано з тим, що лист був написаний від імені 40 українських інтелектуалів, позиція яких не була врахована (Шептицький 2016).

Рік 2004 став роком Польщі в Україні, а 2005 рік офіційно визнаний роком України в Польщі. Однією з головних цілей цих заходів було сприяння досягненням у галузі культури обох народів.

Питання українсько-польських відносин завжди було і буде цікавим, як для істориків, політиків обох країн, так і для простих громадян з обох боків кордону.

На закінчення можна відзначити такі речі. Відносини для обох країн є критично важливими і мають довгу історію. В останні роки ця співпраця була на надзвичайно високому рівні в політичному плані. Варто звернути увагу на кількість відвідувань на найвищому рівні з обох сторін.

Однак окрім високої та дуже активної політичної співпраці, вони мають багато невирішених проблем, а саме у сфері історичної пам'яті. За 29 років між Україною та Польщею було підписано понад 150 двосторонніх угод, але вони мали відношення здебільшого до економічних складових, хоча були також угоди, які забезпечували підтримку у вирішенні складних політичних та історичних питань.

Окрім того, ці відносини не є послідовними і за 29 років завжди було місце для падіння та зростання двосторонніх відносин, навіть більше, протягом одного року були резолюції, які спричинили падіння цих відносин, після чого відбулися візити на найвищому рівні.

У думках як українських, так і польських політиків, науковців і суспільних діячів, завжди були непослідовні думки щодо політики їхнього сусіда. Навіть більше, ці

думки вплинули на стратегічне знання ролі свого сусіда у зовнішній політиці. Але в демократичних країнах це нормально.

Викликає занепокоєння те, що протягом 29 років був дуже низький рівень співпраці між суспільствами обох країн. Справа в тому, що коли є співпраця на суспільному рівні, то зміна уряду спричинить лише зміни на політичному рівні, але відносини та опір політичній пропаганді в цих суспільствах і ця співпраця все одно матиме шанс на успіх (Boichuk і Hryniuk 2017b).

Міжнародні відносини швидко змінюються у сучасному світі. Нові умови, новий устрій у світі та нові наукові досягнення ведуть до того, що зміни відбуваються у кожній сфері буття суспільства та людей. Держава та суспільство повинні адаптуватися до цих нових умов. Щодо міжнародних відносин, а в нашому випадку двосторонніх відносин між Польщею та Україною, також є нові підходи та нові бачення щодо майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

Tupalski, T. A. 2014. "Stosunki polsko-ukraińskie w latach 2004-2010", *Colloquium*, вип. 3: 135-57.

Łoś-Nowak, Teresa. 2011. "Polska – cele, aspiracje, kierunki". В: *Polityka zagraniczna: aktorzy, potencjały, strategie*, edited by Teresa Łoś-Nowak, Warszawa.

Boichuk, Orest. 2017. "Podstawowe czynniki stosunków polsko-ukraińskich". В: *Культура, цивілізація, суспільство: парадигми досліджень і тенденції розвитку: IV Інтернет-конференція студентів, аспірантів і молодих науковців* Луцьк: РВВ Луцький національний технічний університет: 65–66

Ukraińsko-polska baza prawno-traktatowa, *Ambasada Ukrainy w Rzeczypospolitej Polskiej*. URL: <https://poland.mfa.gov.ua/pl/ukraine-pl/legal-acts>.

Baluk, Walenty. 2012. "Stosunki polsko-ukraińskie w latach 2005-2012. Od romantyzmu do pragmatyzmu", *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, R. 10 (1): 25–38

Рудич, Ф. 2002. *Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти*. Кол. монографія / ред. Ф.Рудич. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом.

Чекаленко, Л. 2015. *Зовнішня політика України*. Київ: Академія.

Парахонський, Б., і Г. Яворська. 2011. *Стратегічне партнерство України. Аналітична записка*. 31 жовтня. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/600/>.

Гарбар, Р. 2015. "Що таке стратегічне партнерство?", *День*. 2015. URL:

<https://day.kyiv.ua/uk/article/poshta-dnya/shcho-take-strategiczne-partnerstwo>.

Kowalczyk, J. 2013. "Miejsce i rola „diplomacji społecznej” w polityce Polski wobec Ukrainy". В : *Nowe oblicza dyplomacji*, edited by Beata Surmacz. Lublin: UMCS.

Posiedzenie Rady Bezpieczeństwa Narodowego. 2003. *Oficjalna strona Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej*. URL:

<https://www.prezydent.pl/aleksandra-kwasniewskiego/aktualnosci/rok-2003/art,154,493,posiedzenie-rady-bezpieczenstwa-narodowego.html>.

Osińska, L. 2007. "Polskie a ukraińskie pojmowanie partnerstwa strategicznego pomiędzy Warszawą a Kijowem", *Dialogi Polityczne*, 8: 25-43.

Спільна заява Президентів України і Республіки Польща "До порозуміння і єднання". 1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/616_005.

Kwaśniewski, A.. 1999. "List do Jerzego Giedroycia. Warszawa, 23 maja 1997 roku", *Przemówienia, listy, wywiady Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego. 1997 rok. Wybór.*, Kancelaria Prezydenta RP : 161.

Orlof, Ewa. 2002. "Geneza i znaczenie polsko-ukraińskiego pojednania", *Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє* 2: 13–20.

Хахула, Любомир. 2013. "Військово-політичне протистояння на Волині наприкінці Другої світової війни: офіційний та медійний дискурси сучасної Польщі". В: *Волинська трагедія: через історію до порозуміння : матеріали Всеукр. наук. конф.* Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки: 177–86.

Miłoś, Cz. 2000. "Kraj i świat", *Tygodnik Powszechny*, 52–53. URL:

<http://www.tygodnik.com.pl/numer/2685/index.html>

Berdychowska, B. 2001. "Giedroyc nadal aktualny", *Tygodnik Powszechny*, 9. URL: <http://www.tygodnik.com.pl/numer/2694/index.html>

Чорна, Н. 2013. "Українсько-польські політичні відносини наприкінці 80-х рр. ХХ ст. 2010 р.: історіографічні інтерпретації", *Україна-Європа-Світ, Історія, міжнародні відносини*: 253–63.

Жовква, Ігор. 2005. Стратегічне партнерство у зовнішній політиці України: дис. ...канд. політ. наук : 23.00.04, Київ.

Про схвалення українсько-польської парламентської заяви у зв'язку з 60-ю річницею волинської трагедії. 2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1085-15>.

Dobro slynisze. 2003. *Gazeta Wyborcza*. 161. URL: http://www.archiwum.wyborcza.pl/Archiwum/1,0,2,138610,20030712RP-DGW,DOBRO_SYLNISZE,html

Stosunki polsko-ukraińskie po potarańczowej rewolucji. Propozycje dla polskiej polityki zagranicznej. 2005. Warszawa: Fundacja im.

Stefana Batorego. URL: <http://www.batory.org.pl/upload/files/pdf/dyskusja.pdf>

Киридон, А. 2013. "Україна – Республіка Польща: етапи, реалії та перспективи відносин", *Зовнішні справи*, 11: 18–21.

Informacja Ministra Spraw Zagranicznych na temat polityki zagranicznej RP w 2008 roku. 2008. MSZ.

Киридон, А., і Троян, С. 2015. "Українсько-польський діалог в умовах революції гідності (2013–2014 рр.)", *Intermarium: історія, політика, культура* 2: 277–85.

Kowal, Paweł. 2012. *Między Majdanem a Smoleńskiem*. Warszawa: Wydawnictwo Literackie. URL:

<https://www.wydawnictwoliterackie.pl/ksiazka/2434/Między-Majdanem-a-Smoleńskiem---Paweł-Kowal>.

Указ Президента України Про присвоєння С. Бандері звання Герой України. 2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/46/2010>.

Boichuk, Orest, i Iryna Hryniuk. 2017a. "Етапи historyczne stosunków Polsko-Ukraińskich". В : *Культура, цивілізація, суспільство: парадигми досліджень і тенденції розвитку: IV Інтернет-конференція студентів, аспірантів і молодих науковців.* Луцьк: РВВ Луцький національний технічний університет: 65–66.

Górska, A. 2009. "Kronika i komentarze: Ukraina – Problemy budżetowe Ukrainy?", *Nowa Europa Wschodnia*, 2: 19.

Łysek, W. 2012. "Polityka zagraniczna wobec Ukrainy". В: *Główne kierunki polityki zagranicznej rządu Donalda Tuska w latach 2007-2011*, edited by P. Musiałek, Kraków: 261–78.

Sus, M. 2014. "Niemcy i Polska wobec konfliktu ukraińsko-rosyjskiego w drugiej połowie 2014 r.", *Biuletyn Niemiecki*, 54: 2–7.

Українці знову просять прощення за Волинь, 2016. *Українська правда*. 3 червня. URL: <http://www.istpravda.com.ua/short/2016/06/3/149102/>.

Поляки просять в українців вибачення за історичні кривди. 2016, *Українська правда*. 4 липня. URL: <http://www.istpravda.com.ua/short/2016/07/4/149125/>.

Шептицький, Анджей. 2016. "Звернення без відповіді", *Zaxid.net*. 15 червня. URL: https://zaxid.net/zvernennya_bez_vidpovid_i_n1395003.

Boichuk, Orest, i Iryna Hryniuk. 2017b. "Stosunki polsko-ukraiński po rewolucji godności: wymiar społeczny". В: *Соціосфера в сучасному світі: актуальні проблеми і аспекти гуманітарного знання Міжвузівський Круглий стіл* Луцьк: РВВ Луцький національний технічний університет 3:32–33

REFERENCES

Tupalski, T. A. 2014. "Stosunki polsko-ukraińskie w latach 2004-2010", *Colloquium*, вип. 3: 135–57 (in Polish)

- Łoś-Nowak, T. 2011. "Polska – cele, aspiracje, kierunki". B: *Polityka zagraniczna: aktorzy, potencjały, strategie*, edited by Teresa Łoś-Nowak, Warszawa (in Polish)
- Boichuk, O. 2017. "Podstawowe czynniki stosunków polsko-ukraińskich". In: *Culture, Civilization, Society: Research Paradigms and Development Trends: IV Online Conference of Students, Graduate Students and Young Scientists*, Lutsk: Lutsk NTU: 65–66 (in Polish)
- Ukraińsko-polska baza prawno-traktatowa". *Ambasada Ukrainy w Rzeczypospolitej Polskiej*. URL: <https://poland.mfa.gov.ua/pl/ukraine-pl/legal-acts>. (in Polish)
- Baluk, W. 2012. "Stosunki polsko-ukraińskie w latach 2005-2012. Od romantyzmu do pragmatyzmu", *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, R. 10 (1) : 25–38 (in Polish)
- Rudych, F., 2002. Ukraine in the Modern Geopolitical Space: Theoretical and Applied Aspects. monograph. Kyiv: Interregional Academy of Personnel Management. (in Ukrainian)
- Chekalenko, L. 2015. *Foreign Policy of Ukraine*. Kyiv: Akademia. (in Ukrainian)
- Parakhonskyv, B., i H. Yavorska. 2011. Strategic Partnership of Ukraine. Analytical note. October 31. <http://www.niss.gov.ua/articles/600/>. (in Ukrainian)
- Harbar, R. 2015. "What is strategic partnership?", Den». 2015. URL <https://day.kyiv.ua/uk/article/poshta-dnya/shcho-take-strategichne-partnerstvo>. (in Ukrainian)
- Kowalczyk, J. 2013. "Miejsce i rola „diplomacji społecznej” w polityce Polski wobec Ukrainy". B : *Nowe oblicza dyplomacji*, edited by Beata Surmacz. Lublin: UMCS. (in Polish)
- Posiedzenie Rady Bezpieczeństwa Narodowego. 2003. *Oficjalna strona Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej*. URL: <https://www.prezydent.pl/aleksandra-kwasniewskiego/aktualnosci/rok-2003/art,154,493,posiedzenie-rady-bezpieczenstwa-narodowego.html>. (in Polish)
- Osińska, L. 2007. "Polskie a ukraińskie pojmowanie partnerstwa strategicznego pomiędzy Warszawą a Kijowem", *Dialogi Polityczne*, 8: 25–43. (in Polish)
- Joint statement of the Presidents of Ukraine and the Republic of Poland "Towards mutual understanding and unity". 1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/616_005. (in Ukrainian)
- Kwaśniewski, A. 1999. "List do Jerzego Giedroycia. Warszawa, 23 maja 1997 roku", *Przemówienia, listy, wywiady Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego. 1997 rok. Wybór.*, Kancelaria Prezydenta RP : 161. (in Polish)
- Orlof, E. 2002. "Geneza i znaczenie polsko-ukraińskiego pojednania", *Ukraine and Poland are a strategic partnership. History. The present. Future* 2: 13–20. (in Polish)
- Khakhula, L. 2013. «Military-political confrontation in Volhynia at the end of World War II: official and media discourses of modern Poland». In : *The Ukrainian-Polish Confrontation in Historical Science and Public Memory: conference*. Lutsk: Lesi Ukrainka SNU. 177–86. (in Ukrainian)
- Miłoś, Cz. 2000. "Kraj i świat". *Tygodnik Powszechny*, 52–53. URL: <http://www.tygodnik.com.pl/numer/2685/index.html> . (in Polish)
- Berdychowska, B. 2001. "Giedroyc nadal aktualny", *Tygodnik Powszechny*, 9. URL: <http://www.tygodnik.com.pl/numer/2694/index.html> . (in Polish)
- Chorna, N. 2013. "Ukrainian-Polish political relations in the late 1980s. - 2010: historiographical interpretations", *Ukraine-Europe-World, History, International Relations* 253–63 (in Ukrainian)
- Zhovkva, I. 2005. *Strategical partnership in Foreign Policy of Ukraine....* PhD thesis: 23.00.04, Kyiv (in Ukrainian)
- Approval of the Ukrainian-Polish parliamentary statement on the occasion of the 60th anniversary of the Volyn tragedy. 2003. <https://zakon.rada.gov.ua/go/1085-15>. (in Ukrainian)
- Dobro sylnisze. 2003. *Gazeta Wyborcza*. 161. URL: http://www.archiwum.wyborcza.pl/Archiwum/1,0,2,138610,20030712RP-DGW,DOBRO_SYLNISZE,html (in Polish)
- Stosunki polsko-ukraińskie po pomarańczowej rewolucji. Propozycje dla polskiej polityki zagranicznej. 2005. *Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego*. URL: <http://www.batory.org.pl/upload/files/pdf/dyskusja.pdf> (in Polish)
- Kyrydon, A. 2013. "Ukraine – Poland: stages, reality and relations' perspectives", *Foreign Affairs*, Vol. 11: 18–21. (in Ukrainian)
- Informacja Ministra Spraw Zagranicznych na temat polityki zagranicznej RP w 2008 roku. 2008. MSZ (in Polish)
- Kyrydon, A., i S. Troyan. 2015. «Ukrainian-Polish dialogue in the conditions of the dignity revolution (2013-2014)». *Intermarum: History, Politics, Culture* 2: 277–85. (in Ukrainian)
- Kowal, P. 2012. *Między Majdanem a Smoleńskiem*. Warszawa: Wydawnictwo Literackie. URL: <https://www.wydawnictwoliterackie.pl/ksiazka/2434/Między-Majdanem-a-Smolenskiem---Pawel-Kowal> (in Polish)
- Decree of the President of Ukraine on the Assignment of S. Bandera the Title of Hero of Ukraine. 2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/46/2010> (in Ukrainian)
- Boichuk, O., i I. Hryniuk. 2017a. "Etapy historyczne stosunków Polsko-Ukraińskich". In : *Culture, civilization, society: research paradigms and development trends: IV Internet conference of students, graduate students and young scientists*, Lutsk: Lutsk NTU: 65–66 (in Polish)

- Górska, A. 2009. "Kronika i komentarze: Ukraina – Problemy budżetowe Ukrainy?", *Nowa Europa Wschodnia*, 2: 19 (in Polish)
- Łysek, W. 2012. "Polityka zagraniczna wobec Ukrainy". In : *Główne kierunki polityki zagranicznej rządu Donalda Tuska w latach 2007-2011*, edited by P. Musiałek, Kraków: 261–78. (in Polish)
- Sus, M. 2014. "Niemcy i Polska wobec konfliktu ukraińsko-rosyjskiego w drugiej połowie 2014 r.", *Biuletyn Niemiecki*, 54: 2–7 (in Polish)
- "Ukrainians Again Ask Forgiveness for Volyn". 2016. *The Ukrainian Truth*. June, 03. URL: <http://www.istpravda.com.ua/short/2016/06/3/149102/>. (in Ukrainian)
- Poles Ask the Ukrainians for Forgiveness for Their Historical Wrongs. 2016. *The Ukrainian Truth*. July, 04. URL: <http://www.istpravda.com.ua/short/2016/07/4/149125/>. (in Ukrainian)
- Sheptytskyy, A. 2016. "Non-response", *Zaxid.net.*, June, 15. https://zaxid.net/zvernennya_bez_vidpovid_i_n1395003 (in Ukrainian)
- Boichuk, O., i I. Hryniuk. 2017b. "Stosunki polsko-ukraiński po rewolucji godności: wymiar społeczny". In : *Sociosphere in the modern world: current issues and aspects of humanitarian knowledge Interuniversity Round table*. Lutsk: Lutsk NTU: 32–33 (in Polish)

DOI: 10.26565/2220-8089-2020-37-15

УДК 321.01

Khrystyna Martsikhiv

Assistant professor,
Ph.D. in pedagogical sciences,
National University
"Lviv Polytechnic",
street S. Bandery 12, Lviv, 79013, Ukraine,
khrystyna.hrytsko@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-4637-6604>

Lesya Shepelyak

undergraduate student,
National University
"Lviv Polytechnic",
street S. Bandery 12, Lviv, 79013, Ukraine,
shepelyaklesya0404@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-6142-2069>

GEOPOLITICAL GOALS AND GEOSTRATEGY OF UKRAINE

The issues related to the definition of the essence of the concept of "geopolitics" are considered, the geostrategy of Ukraine is studied, and the factors influencing its formation, the main geopolitical goals of Ukraine are characterized. Geostrategy as a practical component of geopolitics is analyzed in detail. The peculiarities of the modern geostrategy of Ukraine are revealed, the main goals used by the states to achieve certain results are given.

The main goals and principles of forming the geostrategy of Ukraine are studied and determined, which is an extremely important topic, because in modern conditions a new geopolitical world is emerging, and Ukraine is trying to establish itself in the international arena as an active geopolitical player. The main attention is paid to one of the most important factors that play a significant role in the development of the geopolitical code of any country - the geopolitical position of its territory, the state of the treaty base and relations with other countries, common borders, geopolitical situation in the region and the world. It is noted that the geopolitical position is one of the main determinants that determine the specifics of the geostrategy of any state in geospace. Penetration into the wider world begins with attempts to understand it, establish contacts with it and enter into a multifaceted dialogue. It is emphasized that only then can we find those forms of presentations of our own identity and our own interests in which the world will be able to understand ourselves. Ukraine must realize itself in the geopolitical context and in the context of the development of world civilization. It turns out that the definition of geopolitical interests of Ukraine requires consideration of a complex system

of interests of different countries, the distribution of forces - economic, political, military, spiritual - in each of the regions of the world.

Key words: *Ukraine, geostrategy, geopolitics, geopolitical goals, geopolitical code, geopolitical situation, geospace, international system.*

Марціхів Христина Романівна

викладач, к.пед.н.,

Національний університет

«Львівська політехніка»,

вул. С. Бандери 12, м. Львів, 79013,

khrystyna.hrytsko@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0003-4637-6604>

Шепеляк Леся Тарасівна

Студентка бакалаврата,

Національний університет

«Львівська політехніка»,

вул. С. Бандери 12, м. Львів, 79013,

spelyaklesya0404@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0002-6142-2069>

ГЕОПОЛІТИЧНІ ЦІЛІ ТА ГЕОСТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ

Розглянуто питання, пов'язані з визначенням сутності поняття «геополітика», також досліджено, що таке геостратегія України, та чинники, що впливають на її становлення, охарактеризовано основні геополітичні цілі України. Детально проаналізовано геостратегію як практичну складову геополітики. Розкрито особливості сучасної геостратегії України, подано основні цілі, які використовуються державами для досягнення певних результатів.

Досліджено та визначено основні цілі та принципи формування геостратегії України, що є надзвичайно актуальною темою, адже в сучасних умовах відбувається становлення нового геополітичного світу, і Україна намагається заявити про себе на міжнародній арені як активний геополітичний гравець. Приділено основну увагу одному з найважливіших чинників, що відіграють значну роль у розробці геополітичного коду будь-якої країни – геополітичному положенню її території, стану договірної бази і відносинам з іншими країнами, наявності спільних кордонів, геополітичній ситуації в регіоні та у світі. При цьому зазначено, що геополітичне положення, є однією з головних детермінант, що визначають специфіку геостратегії будь-якої держави в геопросторі. Проникнення у широкий світ починається зі спроб зрозуміти його, налагодити з ним контакти і вступити в багатоплановий діалог. Підкреслено, що тільки тоді можна знайти ті форми презентацій власної ідентичності і власних інтересів, в яких світ зможе зрозуміти і нас самих. Україна має усвідомити себе в геополітичному контексті і в контексті розвитку світової цивілізації. Доводиться, що визначення геополітичних інтересів України потребує врахування складної системи інтересів різних країн, розкладу сил – економічних, політичних, військових, духовних – у кожному з регіонів світу.

Ключові слова: *Україна, геостратегія, геополітика, геополітичні цілі, геополітичний код, геополітична ситуація, геопростір, міжнародна система.*

Марцихив Кристина Романовна

преподаватель, к.пед.н.,
Национальный университет
«Львовская политехника»,
ул. С. Бандеры 12 м. Львов, 79013,
khrystyna.hrytsko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4637-6604>

Шепеляк Леся Тарасовна

Студентка бакалаврата,
Национальный университет
«Львовская политехника»,
ул. С. Бандеры 12 м. Львов, 79013,
spepelyaklesya0404@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-6142-2069>

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ЦЕЛИ И ГЕОСТРАТЕГИЯ УКРАИНЫ

Рассмотрены вопросы, связанные с определением сущности понятия «геополитика», также исследовано, что такое геостратегия Украины, и факторы, влияющие на ее становление, охарактеризованы основные геополитические цели Украины. Детально проанализированы геостратегию как практическую составляющую геополитики. Раскрыты особенности современной геостратегии Украины, представлены основные цели, которые используются государствами для достижения определенных результатов.

Исследованы и определены основные цели и принципы формирования геостратегии Украины, что является чрезвычайно актуальной темой, ведь в современных условиях происходит становление нового геополитического мира, и Украина пытается заявить о себе на международной арене как активный геополитический игрок. Уделено основное внимание одному из важнейших факторов, играющих значительную роль в разработке геополитического кода любой страны - геополитическому положению ее территории, состоянию договорной базы и отношениям с другими странами, наличию общих границ, геополитической ситуации в регионе и в мире. При этом отмечено, что геополитическое положение, является одной из главных детерминант, определяющих специфику геостратегии любого государства в геопространстве. Проникновение в широкий мир начинается с попыток понять его, наладить с ним контакты и вступить в многоплановый диалог. Подчеркнуто, что только тогда можно найти те формы презентации собственной идентичности и собственных интересов, в которых мир сможет понять и нас самих. Украина должна осознать себя в геополитическом контексте и в контексте развития мировой цивилизации. Доказывается, что определение геополитических интересов Украины требует учета сложной системы интересов различных стран, расклад сил - экономических, политических, военных, духовных - в каждом из регионов мира.

Ключевые слова: *Украина, геостратегия, геополитика, геополитические цели, геополитический код, геополитическая ситуация, геопространство, международная система.*

Research and definition of the main goals and principles of forming the geostrategy of Ukraine is an extremely relevant topic, because in modern conditions, there is a new geopolitical World and Ukraine is trying to establish itself in the international arena as an active geopolitical player. The geopolitical position of its territory, the state of the treaty base and relations with other countries, common borders, geopolitical situation in the region and the world are the most important factors that play a significant role in developing the geopolitical code of any

country. In this case, the geopolitical situation, in our opinion, is one of the main determinants that determine the specifics of the geostrategy of any state in geospace.

From the research of many scholars, the conclusion is that Ukraine has many advantages over other countries in terms of its geopolitical position and potential. Its main features and priorities of geostrategy of Ukraine are well analyzed in the works of such researchers as OI Shabliy, M. Palamarchuk and O. Palamarchuk, who developed the theoretical and methodological foundations of the study of the

geopolitical situation of the state and identified the main features of geopolitical location of Ukraine at different spatial levels. At the present stage, we can identify a number of geopolitical concepts that differently interpret the geopolitical position of Ukraine and determine the vectors of its geostrategy, due to its features. Some authors are trying to prove that integration into the Eurasian space is a higher priority for Ukraine, while others are trying to prove integration into the European space. In particular, the Russian geopolitical O. Dugin in his works pays considerable attention to the geopolitical position of Ukraine. He considers Ukraine as a state hostile to Russia and admits the possibility of losing its independence (Барров 2004:22). Well-known American geopolitical Z. Brzezinski believes that Ukraine is one of the five geopolitical axes on the political map of Eurasia and has great potential to become an active regional geopolitical player.

The purpose of this article is to examine geostrategy in detail as a practical component of geopolitics. The peculiarities of the modern geostrategy of Ukraine are revealed, as well as the main goals used by the states to achieve certain results are investigated. The goal will be achieved by implementing the **following tasks**: to analyze what geopolitics is at the present stage; what is the geostrategy of Ukraine; and provide specific goals and principles of geostrategy in the country.

In order to clearly understand the concept and essence of these rather difficult terms geopolitics and geostrategy it is important to define them. The term «geopolitic» consists of two Greek words: geo means land, politics means everything related to place: state, citizen, etc. Traditionally, geopolitics is considered as the science of the influence of the geographical states' space on their political goals and interests. In modern research, geopolitics is interpreted much more broadly as the science of the relationship and interaction of geographical space and politics. Accordingly, geopolitics must study, on the one hand, the properties of space, which affect certain political actions, their nature and resonance, on the other analyzes the effect of politics on space, its transformation due to the will and goals of people and their communities. This understanding of geopolitics is the most productive (Паламарчук 2000: 680). Scholars see geopolitics as a field of knowledge that studies a set of economic, geographical, demographic, historical, political and other factors that interact with each other and affect

the strategic potential of the state. This is how domestic and Russian scientists V. Dergachev, E. Pozdnyakov, K. Hajiyev, V. Tikhonravov, and others interpret geopolitics.

Geostrategy is a synthesis of geopolitically grounded strategic goals, principles and directions of the state's foreign policy. It is classified by scale (global, interregional, regional and national) and by spatial environments (land, sea, air and space). It depends on the understanding of the authorities and the public of the country's place in the world, its geopolitical position, national interests and priorities, the geographical distribution of threats to national security coming from abroad. State geostrategy is also determined by the historically formed for a long time the nature of friendly, neutral, hostile relations with other states (Кудряченко, Рудич, Храмов 2004: 22).

Defining the main principles and priorities the formation of Ukrainian geostrategy provides a reasonable basis to understand the features of the current geopolitical situation in Ukraine, as well as its geopolitical identification. Therefore, the purpose of our study is to determine the main geopolitical goals of Ukraine to achieve certain results. Penetration into the wider world begins with attempts to understand it, establish contacts and enter into a multifaceted dialogue. Only then can we find those forms of presentations of our own identity and interests in which the world will be able to understand ourselves. Ukraine must realize itself in the geopolitical context and in the context of the development of world civilization. Such an awareness is inseparable from how the world community views Ukraine and how it sees its place in the world. Determining the geopolitical interests of Ukraine requires taking into account the complex system of interests of different countries, the distribution of economic, political, military, and spiritual forces in each region of the world. This is especially true of Ukraine's closest neighbors and forces of global importance that seek to pursue their own interests in Ukraine or are of particular interest to it (Черник 2017:19).

Today, Ukraine is on the way of finding a proper place in the international system. Therefore, geopolitical studies of Ukraine's relations with the states of Central and Eastern Europe are of special importance, as a united Europe is gradually being transformed into one of the world's important centers of power. The turn of the XX-XXI centuries marked by rapid geopolitical changes: the countries of Central and Eastern Europe strongly declared political

self-determination, Germany reunited, the military-political alliance of the Warsaw Pact and then the USSR collapsed, the Cold War ended, the world ceased to be bipolar. Against the background of these fateful changes on the continent, Ukraine has gained its own independence, which raises the issue of determining the role and place of Ukraine in the world community (Бжезінський 1999: 256).

Thus, during the last decade of the twentieth century there were powerful changes in the alignment of world powers. In fact, for the first time, a non-European state became the only world power: after the collapse of the Soviet Union, the United States quickly rose to prominence as a powerful leader and gradually embodied into a single and truly paramount global power. However, this idea of the model of world order is not entirely true and is somewhat simplistic. The European Union, as well as Russia and the leading countries of the East Asian region, also seek to play the role of poles of both political and economic influence (Дугин 1997: 608). This allows Ukraine to effectively search for its own place and development strategy in the new system of geopolitical coordinates.

Ukraine is located in the center of Europe at the intersection of political, economic, environmental and other interests of the states' region. Thanks to the implementation of a balanced foreign policy, our country opens itself to the world, becomes a full-fledged subject of the European and world political process. However, compared to other countries, Ukraine still lacks a clear strategy for progress, and its potential needs to be used more effectively. Ukraine as a political unit has been represented in international political relations since the national liberation struggle of 1917-1920. Thus, the UPR and the Ukrainian state had all the hallmarks of international legal subjectivity, which testifies to their official recognition and participation in international treaties. The UPR, in particular, legally and de facto recognized 19 states, mostly Western states.

In the interwar period, the Ukrainian question was actively discussed in the League of Nations, and the USSR, for all the real fictitiousness of its state status, in the early 1920s also had some signs of a subject of international legal relations, which manifested itself in the signing in 1921 treaties with Poland, Lithuania, Estonia and Latvia, the signing of the Treaty of Friendship and Brotherhood with Turkey (1922) and the Interim Treaty with Czechoslovakia (1922).

From 1923 to 1944, the USSR did not actually act as a subject of international legal relations (Гальчинський 2002: 56).

Since 1944, in preparation for the establishment of the United Nations, the Ukrainian SSR has been given greater powers in the field of foreign relations and the People's Commissariat (later the Ministry of Foreign Affairs) has been established. Since 1945, the USSR has been a founding member of the United Nations and a member of most international bodies and organizations operating under the auspices of the United Nations. In 1948-1949, the USSR was elected a member of the UN Security Council. Despite the ambiguity of the position and status of the USSR, its membership in the UN has become a positive factor in the international legal establishment of Ukraine in later times.

In the postwar period, the USSR also participated in the signing of agreements on its western borders with Poland, Romania, Czechoslovakia, and acceded to 60 international agreements and conventions. Given the formal statehood of the USSR, during the Second World War and the postwar period, the international activities of independent emigrant political structures continued. In 1944, the Ukrainian State Liberation Council was established by Ukrainian state forces in opposition to the Soviet regime as the supreme body of the Ukrainian people in its revolutionary struggle (Карпенко 2004: 81). The political platform of the UHVR stated that it seeks peaceful cooperation with all of Ukraine's neighbors on the principle of mutual recognition of the right to their own states in the ethnographic lands of each nation. Ukrainian state forces failed to create a single center of foreign policy outside Ukraine, which significantly weakened the effectiveness of their foreign policy actions.

True international recognition and establishment of Ukraine on the political map of the world began after the declaration of independence on August 24, 1991. The Chronicle of official recognition of Ukraine partially outlined the range of international political mutual interests in relation to foreign countries. Thus, Ukraine was first recognized by some Central and Eastern European countries (Poland–December 2, 1991, Hungary – December 3, Lithuania and Latvia - December 4; Russia, Croatia, Bulgaria – December 5), as well as countries with an influential Ukrainian diaspora (Canada – December 2 and Argentina – December 5). This once again convincingly proved the importance of the ethnic factor and

the role of the neighboring geopolitical location. Of the neighboring states, Romania was the latest to recognize Ukraine (January 8, 1992). Of the Nordic and Western European countries, Ukraine was first recognized by Sweden, and of the G7 countries (after Canada) by the United States (December 25, 1991). As of July 1997, Ukraine was recognized by 145 states, 128 of which had formal relations. More than 60 embassies and consulates have been opened in Kyiv, half of them European countries (Ключко 2005: 191).

Today, Ukraine occupies a central-eastern position on the European subcontinent and directly borders seven countries: Russia, Belarus, Poland, Slovakia, Hungary, Romania, and Moldova. A large number of first-order neighbors is a positive aspect of Ukraine's political and geographical position. As a result, it has many options for foreign relations, as well as opportunities to enter the outside world.

The geopolitical situation and historical conditions of Ukraine's development have determined for the future its axis of geostrategy, which have a certain influence on its state self-affirmation and priorities of economic, political and cultural development. Such geopolitical axes for Ukraine are the following:

- Eurasian, or Eastern, with a center of attraction in Russia;
- Euro-Atlantic, or Western, with political centers of structures - NATO and the EU;
- North, which is focused on cooperation with the countries of the «Baltic Arc»;
- Black Sea, or southern, which provides for deepening cooperation with the countries of the Black Sea basin, the Middle East (Кудряченко, Рудич, Храмов 2004: 296).

Ukraine's neighbors differ significantly in size, level of socio-economic development, political system and landmarks. According to the grouping of European countries by area, it is divided into separate groups of the largest states, very large states, large, medium, small, very small and smallest. Russia is one of the largest countries, Poland, Romania and Belarus are also considered among the largest, Hungary is one of the medium-sized countries, and Moldova and Slovakia are among the smallest.

Active cooperation with those countries that see Ukraine as a reliable equal partner, free from great-power and hegemonic ambitions. Developing the principles of the national security strategy in accordance with national interests, basic geopolitical and foreign policy priorities is one of the most important tasks for Ukraine today. In our opinion, the unambiguous solution to the geopolitical dilemma is joining

the European civilization space as a full-fledged subject of Euro-Atlantic geopolitics is, at the present stage, one of the most priority directions for the Ukrainian state. It should be noted that the main basic national interest, geopolitical priority and strategic task of Ukraine's foreign policy is its survival and development as an independent sovereign state of the modern world while preserving its national values, protection of economic and political sovereignty, its own socio-cultural identity. This interest is now becoming widely accepted both among the ruling elite and in the mass consciousness. Its implementation is the main prerequisite for ensuring the well-being, security, social and cultural development of all citizens of Ukraine (Медісон, Шахов 2003:97). After all, the strengthening of the state sovereignty of Ukraine in the foreign policy plane means its assertion in the world civilization space as a full-fledged and active subject of geopolitics.

According to the level of socio-economic development, all neighboring states belong to countries with economies in transition, which are undergoing complex processes of socio-political transformation. Poland and Hungary have achieved the greatest success on this path, Slovakia and Romania are doing somewhat worse, and Russia, Belarus and Moldova have the most problems. Ukraine belongs to the third group in all economic respects (Паламарчук, Паламарчук 1994:3-9).

Ukraine has almost half of all world resources of fertile chernozem soils, powerful industrial and scientific-technical potential, well-developed infrastructure and at the same time feels the urgent need for economic restructuring, weak export opportunities, loss of traditional markets, and rupture of foreign economic ties.

In the first years of independence, Ukraine demonstratively rejected the Eurasian geopolitical axis. However, with the awareness of Ukraine's remoteness (in terms of economic and political level of development) from Western countries, more and more views began to turn to the East. The Eurasian axis is important for Ukraine, first of all, from the economic point of view, because the eastern market is a supplier of energy and raw materials to Ukraine and a market for Ukrainian products (because in the western market Ukraine is not able to compete with high quality products). It is obvious that the identification of Ukraine as a sphere of «vital interests» of Russia equally identifies Russia as a sphere of «vital interests» of Ukraine itself.

With the independence, the Euro-Atlantic axis became dominant in Ukraine's foreign policy orientations. The formation of Ukraine as an independent state required a clear idea of the self-worth of its own cultural identity, the invention of its own path, its own paradigm of social development. The factor of financial support from Western structures also played an important role.

The western direction of Ukraine's foreign policy was also conditioned by the natural aspirations of the Ukrainian people to a higher standard of living for the population of the state and to establish democratic values in Ukraine. An example of this could be Western countries. Ukraine's western neighbors (Poland, Romania, Slovakia, and Hungary) are members of NATO and the EU, which raises the issue of Ukraine's relations with these alliances. Poland, Hungary and Slovakia, along with the Czech Republic, are members of the Visegrad Group, a regional political union. Having chosen the path of integration into the political structures of the West, Ukraine gradually became a full member of the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), the Inter-Parliamentary Union, the Central European Initiative (CEI), became a member of the Council of Europe and signed the EU Partnership and Cooperation Agreement (Василенко 2000:206).

Charter on a special partnership with NATO. However, when integrating with the West, it is necessary to take into account the fact that for the West the strategy of modernization of Ukraine is, first, the expansion of its own geopolitical and geo-economics space in the Eastern European region. Therefore, it is important for Ukraine to prevent Ukraine from becoming a buffer zone between the West and the East, to become a subject (not an object) of geopolitics, as it is obvious that these civilizations are trying to drag Ukraine into the sphere of their interests.

The Northern Axis of foreign policy is strategically important for Ukraine. Cooperation with the Baltic States and Poland strengthens ties with the Nordic countries. The Baltic Arc states are the best example of rapid economic growth and political transformation for Ukraine. Poland is a profitable partner for lobbying Ukrainian interests in the Western structures of which it is a member. Poland also supports Ukraine's accession to these structures, but Ukraine has yet to implement a number of reforms in order to be able to talk about joining the EU or NATO. The northern geopolitical axis is a kind of reflection of the Baltic-Black

Sea Union of S. Rudnytsky. However, there is no Belarus in the current «union», which for obvious reasons does not want to be its structural element. The role of Belarus is played by Poland, which is a more important and reliable ally. The development of relations with the countries of the Baltic Arc contributes to the development of Ukraine and the strengthening of its role in the international arena.

The Black Sea Axis is special for Ukrainian geopolitics. Nature has ordered that all natural routes from Ukraine lead to the Black Sea. The Black Sea is an important natural border of Ukraine. It is through cooperation with the countries of the Black Sea region that our state can act as an independent subject of geopolitics, without being dependent on the policies of Russia and the West. Cooperation with the countries of the Middle East is intensifying through this region, as Ukraine is a Mediterranean country through the Bosphorus and the Dardanelles. Through the Black Sea, Ukraine is actively developing cooperation with the countries of the Caucasus and Central Asia, bypassing Russia. In regional cooperation, Ukraine is developing both bilateral and multilateral ties in the political and economic spheres. Such formations as the Black Sea Economic Union, the Baltic-Black Sea Axis, GUAM, etc. play a significant role in the political and economic development of the state (Яценко, Стафійчук, Брайчевський 2007: 255).

Thus, Ukraine's geostrategy must be based on clearly defined geopolitical priorities and a well-defined circle of its strategic partners. According to Mykhalchenko, Ukraine should be identified as a priority in one of three possible geostrategic directions: either choose the path to European cooperation, or provide guarantees of independent development from both the West and Russia, or choose a position of dynamic balance between the East and An event that is supported by the international community and which, in his opinion, is the most promising.

S. Pyrozhkov defines the essence of modern Ukrainian geostrategy somewhat differently, believing that the following tasks will be relevant for Ukraine in the 21st century:

In the short term it is the prevention of isolation in the main strategic areas (USA, Europe, Asia); in the medium term it is promoting the formation of regional security systems and cooperation in neighboring regions; integration into international economic and political structures; participation in the settlement of international conflicts, the fight against international terrorism and crime, in

solving environmental, energy, resource, information and other global problems. In the long run it is the preservation and strengthening of the positions of our state in world politics; active participation in the formation of a democratic global system of international order.

Thus, as strategic directions, the author defines that relations with the USA, Europe and Asia, and realization of tasks of multilevel policy of Ukrainians' multi-vector will depend on how much our state independently - politically, economically and culturally – will be able to establish itself in new geopolitical realities.

Today it is impossible to consider international relations as a holistic, orderly system of relations between the subjects of international life without Ukraine, which occupies an equal place among other states. In the process of Ukraine's formation as a subject of international relations, our state has been recognized by the modern world, Ukraine has taxed and continues to establish direct relations with other states and international organizations, joins international agreements, has the opportunity based on its own geopolitical position and national interests in the international arena. , to resolve issues of war and peace. The content of Ukraine's foreign policy determines the activities to ensure the national interests of the state, especially guaranteeing its national security, which is manifested in the pursuit of European and Euro-Atlantic integration of Ukraine, the development of bilateral interstate relations, expanding participation in regional cooperation and more.

Conclusions. Thus, the issue of foreign policy planning of Ukraine becomes especially relevant, given its important geopolitical and geostrategic position in the regional and global international system. These circumstances require the state leadership to be active in foreign policy, in order to develop Ukraine's image as a reliable, stable and predictable partner that will contribute to economic prosperity and security not only of our country but also the region as a whole.

Unfortunately, today, it is necessary to state the absence of clearly defined, well thought out, legally legitimized priorities in foreign policy, which does not allow concentrating diplomatic and economic activities in those regions that are and may be strategically important for Ukraine. Among them are, first of all, the regions of Central and Eastern Europe, the Black Sea Basin and the Balkans, as well as the countries of Western Europe, the countries of the Black Sea Basin, the Caucasus and, despite all

reservations, Russia. It is also necessary to point out the importance for Ukraine of relations with the countries of the Middle East and Central Asia, as well as strategic partnership with the United States.

Prospects for further research. A wide range of goals and principles stands in the way of Ukraine's geostrategy. Unfortunately, today, it is necessary to state the absence of clearly defined, well thought out, legally legitimized priorities in foreign policy, which does not allow concentrating diplomatic and economic activities in those regions that are and may be strategically important for Ukraine.

REFERENCES

- Багров, М.В. 2002. *Региональная геополитика устойчивого развития*. Київ.: Либідь.
- Паламарчук, М. М. 2000. *Соціально-економічна географія України: підручник*. Київ.: Вид-во Либідь.
- Кудряченко, А., Рудич, Ф., Храмов, В. 2004. *Геополитика*. URL: <http://elibrary.ivinas.gov.ua/3/1/%D0%93%D0%B5%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0.%D0%9F%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>
- Черник, П. 2017. *Геополітичне положення України в Центральній Європі*. Львів.: Львівський національний університет імені І. Франка: дис... канд. політ. наук : 23.00.04.
- Бжезінський, З. 1999. *Американське панування та його геостратегічні імперативи. Міжнародні відносини*. Івано-Франківськ.: Лілея
- Дугін, А.Г. 1997. *Основи геополітики. Геополітичне майбутнє Росії*. Москва.: Арктогея-центр.
- Гальчинський, А.С. 2002. *Україна — на перехресті геополітичних інтересів*. Київ.: Знання України.
- Карпенко, М.М. 2004. *“Європейський вектор у розвитку геостратегії України”*. Харків. Наукові праці. Вип. 56, том 147: 69-120.
- Ключко, Д. 2005. *Геостратегічна дилема України: теоретико-методологічний аналіз та інституційні рішення*. Харків.: Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна: Дис... канд. політ. наук: 23.00.02 URL: <http://www.disslib.org/heostratehichna-dylema-ukrayiny-teoretyko-metodolohichnyi-analiz-ta-institutsionalni2.html>
- Медісон, В., Шахов, В. 2003. *Сучасна українська геополітика*. Підручник для університетів. Київ.: Либідь.
- Паламарчук, М., Паламарчук О. 1994. *“Геополітичне становище України (сутність та основні ознаки)”*. Херсон.: Український географічний журнал 1: 3-9.

Василенко, С. Д. 2000. *Україна: Геополітичні виміри в загальноєвропейському процесі*. Одеса.: ODMA.

Яценко, Б.П., Стафійчук, В.І., Брайчевський, Ю.С. 2007. *Політична географія та геополітика*. Київ.: Либідь.

REFERENCES

Bagrov, M.V. 2002. *Regional geopolitics of sustainable development*. Kyiv.: Lybid' (in Russian)

Palamarchuk, M.M. 2000. *Socio-economic geography of Ukraine*. Textbook. Kyiv: Lybid (in Ukrainian).

Kudryachenko, A., Rudich, F., Khramov V. *Geopolitics*. URL:

<http://elibrary.ivinas.gov.ua/3/1/%D0%93%D0%B5%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0.%D0%9F%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf> (in Russian)

Chernyk, P. 2017. Geopolitical position of Ukraine in Central and Eastern Europe. Lviv.: Ivan Franko National University of Lviv: dis ... Cand. flight. Science: 23.00.04 (in Ukrainian).

Brzezinski, Z. 1999. *American domination and its geostrategic imperatives*. International Relations. Ivano-Frankivsk.: Lileya (in Ukrainian).

Dugin, A.G. 1997. *Fundamentals of geopolitics. Russia's geopolitical future*. Moscow: Arktogeya-tsentr (in Russian).

Galchinsky, A.S. 2002. *Ukraine — at the crossroads of geopolitical interests*. Kyiv: Znannya Ukrainy (in Ukrainian).

Karpenko, M. 2004. *European vector in the development of geostrategy of Ukraine*. Kharkiv: Scientific works. Issue 56, Vol. 147: 69-120 (in Ukrainian).

Klyuchko, D. 2005. *Geostrategic dilemma of Ukraine: theoretical and methodological analysis and institutional solutions*: Dis ... cand. political science. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkov National University. URL:

<http://www.disslib.org/heostratehichna-dylema-ukrayiny-teoretyko-metodolohichnyi-analiz-ta-institutsionalni2.html> (in Ukrainian).

Madison, V., Shakhov, V. 2003. *Modern Ukrainian geopolitics a textbook for universities*. Kyiv: Lybid' (in Ukrainian).

Palamarchuk, M., Palamarchuk, O. 1994. *Geopolitical position of Ukraine (essence and main features)*. Kherson: Ukrain's'kyu heografichnyy zhurnal. 1 : 3-9 (in Ukrainian).

Vasylenko, S.D. 2000. *Ukraine: Geopolitical dimensions in pan-European process*. Odessa: ODMA. (in Ukrainian).

Yatsenko, B.P., Stafiyuchuk, V.I., Braychevsky, Y.U. 2007. *Political geography and geopolitics*. Kyiv: Lybid' (in Ukrainian).

DOI: 10.26565/2220-8089-2020-37-16

УДК 325.14+316.022.4+323.15

Марусик Юрій Васильович

науковий співробітник,

Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка»

вул. С. Бандери 32 Д, м. Львів, 79000,

yuriy_m@outlook.com,

<https://orcid.org/0000-0001-5524-0122>

ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ АКТИВІЗМУ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Розглянуто різні підходи до визначення та оцінки інституціалізації громадського активізму. Проаналізовано дані оригінальних досліджень, в яких автор із колегами проводили опитування громадсько активної української молоді у країнах ЄС (використано глибинне інтерв'ювання). Респондентами дослідження були українські молодіжні активісти, які діють у Німеччині, Франції, Італії, Іспанії, Португалії, Польщі та Чехії. На основі цього дослідження проаналізовано сучасний стан інституціалізації українського активізму в різних країнах Євросоюзу.

З'ясовано, що робота об'єднань мігрантів є різноплановою та зазвичай базується на ентузіазмі чи зацікавленості активістів, а це сприяє гнучкості роботи, близькості до потреб та переконань відповідних громад, але не гарантує високого рівня сталості діяльності.

Також отримані дані свідчать про формальне визнання на рівні держави відповідних організацій, що означає виконання низки вимог влади країни перебування. Типовою є взаємодія з інститутами держави і місцевого самоврядування країни перебування та України під час проектної діяльності, що показує ще одну сторону процесу інституціалізації активізму українських мігрантів. Вагомою ознакою активізму є «мобілізаційний» підхід, який характеризується діяльністю невеликих організацій, що об'єднують навколо себе ширше коло менш активних прихильників, та мобілізує їх у окремі моменти.

Виявлено, що теперішній стан інституціалізації українського активізму в країнах ЄС свідчить як про позитивні риси (гнучкість та відповідність запитам громад чи окремих індивідів, які потребують допомоги; врахування актуальної ситуації в Україні), так і негативні (залежність від ініціативи конкретних активістів, відносна непередбачуваність діяльності та її результатів).

Ключові слова: міграція, активізм, громадський активізм, інституціалізація

Марусик Юрій Васильевич

научный сотрудник,

Международный институт образования, культуры и связей с
диаспорой Национального университета

«Львовская политехника»

ул. С. Бандеры 32 Д, г. Львов, 79000

yuriy_m@outlook.com,

<https://orcid.org/0000-0001-5524-0122>

ИНСТИТУЦИАЛИЗАЦИЯ АКТИВИЗМА УКРАИНСКИХ МИГРАНТОВ В СТРАНАХ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Рассмотрены различные подходы к определению и оценке институциализации общественного активизма. Проанализированы данные оригинальных исследований, в которых автор с коллегами проводили опрос общественно активной украинской молодежи в странах ЕС (использовано глубинное интервьюирование). Респондентами исследования были украинские молодежные активисты, которые действуют в Германии, Франции, Италии, Испании, Португалии, Польше и Чехии. На основе этого исследования проанализировано современное состояние институциализации украинского активизма в разных странах Евросоюза.

Выяснено, что работа объединений мигрантов достаточно разнопланова и обычно базируется на энтузиазме или заинтересованности активистов, а это содействует гибкости работы, близости к нуждам и убеждениям соответствующих общин, но не гарантирует высокий уровень устойчивости деятельности. Также полученные данные свидетельствуют о формальном признании на уровне государства соответствующих организаций, что означает выполнение ряда требований власти страны пребывания. Типичной является взаимодействие с институтами государства и местного самоуправления страны пребывания и Украины в ходе проектной деятельности, что показывает еще одну сторону процесса институциализации активизма украинских мигрантов. Весомым признаком активизма является «мобилизационный» подход, который характеризуется деятельностью небольших организаций, объединяющих вокруг себя широкий круг менее активных сторонников, и мобилизует их на отдельные моменты.

Виявлено, що нинішнє становище інституціалізації українського активізму в країнах ЄС свідчить як о позитивних рисах (гнучкість і відповідність запитам общин или отдельных индивидов, нуждающихся в помощи, учет актуальной ситуации в Украине), так и отрицательные (зависимость от инициативы конкретных активистов, относительная непредсказуемость деятельности и ее результатов).

Ключевые слова: миграция, активизм, общественный активизм, институциализация

Yuri Marusyk

Researcher

International Institute of Education, Culture
and Relations with Diaspora

Lviv Polytechnic National University

S. Bandery Street, Lviv, 79000, Ukraine,

yuriy_m@outlook.com,

<https://orcid.org/0000-0001-5524-0122>

INSTITUTIONALIZATION OF UKRAINIAN MIGRANTS' ACTIVISM IN THE EUROPEAN UNION

Different approaches to defining and evaluating the institutionalization of civic activism are considered. The data of original researches in which the author and colleagues conducted a survey of civically active Ukrainian youth in the EU countries were analyzed (in-depth interviews were used). Ukrainian youth activists operating in Germany, France, Italy, Spain, Portugal, Poland and the Czech Republic were the respondents. Based on this study, the current state of institutionalization of Ukrainian activism in various EU countries is analyzed.

It has been found that the work of migrant associations is diverse and is usually based on the enthusiasm or interest of activists, which leads to flexibility, proximity to the needs and beliefs of the communities concerned, but does not guarantee a high level of sustainability. Also, the data obtained indicates the formal recognition at the state level of the relevant organizations, which means compliance with a number of requirements of the authorities of the host country. Interaction with the state institutions and local self-government of both host country and Ukraine in the course of project activities is typical, which shows another aspect of the process of institutionalization of Ukrainian migrants' activism. An important feature of activism is the «mobilization» approach, which is characterized by the activities of small organizations that unite a wider circle of less active supporters and mobilizes them at certain times.

It is revealed that the current state of institutionalization of Ukrainian activism in the EU indicates both positive features (flexibility and compliance with the requests of communities or individuals in need of assistance; taking into account the current situation in Ukraine) and negative (dependence on the initiative of individual activists, relative unpredictability of activities as well as results).

Keywords: migration, activism, civic activism, institutionalization

Дослідження процесів становлення сучасних демократичних політичних режимів свідчить, що однією з основ демократії є сильне та незалежне громадянське суспільство. Поступове посилення міграційних потоків, до яких була залучена Україна протягом останніх років, створює нові можливості для розвитку громадянського суспільства та його ключового елемента – активізму. У сучасних умовах український активізм виходить за територіальні межі національної держави та може виступати як зразок впровадження незвичних для України практик чи як зразок проблемних моментів, які відтворюються в середовищах інших країн.

До теми міграційних потоків та їхніх суспільно-політичних наслідків у Європі у своїх роботах звертаються Д. Массей, Л. Гарас, П. Коннор, М. Баччі, М. Крітц, А. Романюк, О. Малиновська та ін.

Проблематику активізму мігрантів досліджували Т. Хадлстон, М. Леві, С. Тім, Р. Патнам, М. Феннема, Дж. Тіллі та ін. Над тематикою інституціалізації громадського активізму працювали Д. Мейер, С. Тарроу, К. Мартенс, Дж. Маккарті, М. Зальц та ін. Водночас питання активізму українських мігрантів залишається недостатньо вивченим, потребує проведення як якісних, так і кількісних досліджень та різностороннього аналізу їхніх результатів.

Ми маємо намір заповнювати прогалину знань стосовно особливостей інституціалізації українських громадських активістів у країнах ЄС на прикладі аналізу результатів дослідження «Молодіжний громадський активізм українських мігрантів у країнах ЄС», проведеного протягом 2019 року колективом МІОК НУ «Львівська політехніка».

Попри те, що українська міграція до ЄС протягом останніх років поступово активізувалась, привертаючи все більше уваги до себе, ми не маємо достатніх даних ні про її кількість, ні про структуру. Наявні дані – фрагментарні та показують лише частину теперішнього стану міграційних процесів, але навіть вони демонструють важливість української міграції не лише для України, а й для ЄС. Згідно з даними Євростату, у 2018 році українці склали ту групу зовнішніх мігрантів у ЄС, представники якої отримали найбільше дозволів на проживання (16,3%), що дозволяє перебування строком понад 3 місяці (Residence permits for non-EU citizens 2019). Тобто це міграція, що виходить за рамки можливостей, які надає «безвізовий режим». Крім цього, аналізуючи, наприклад, результати досліджень CEDOS (Стадний 2017), ми розуміємо, що за останні роки зростала молодіжна міграція українців до країн Євросоюзу. Про посилення цієї тенденції свідчать і результати досліджень щодо потенційної міграції в Україні. Саме серед молоді відзначаємо найбільшу схильність до зовнішньої переселенської (відповіді «однозначно так» 18% і «скоріше так» 28%) та трудової (відповіді «однозначно так» 33% і «скоріше так» 30%) міграції (Міграційні настрої населення України 2016). Зважаючи на це, ми зосередили увагу саме на точці зору молоді у дослідженні українського громадського активізму, який поєднує людей різного віку.

Активізм (громадянський та громадський) є ключовим елементом, який вирізняє громадянське суспільство. Під громадянським активізмом науковці зазвичай розуміють діяльність громадян та їхніх об'єднань, спрямовану на розв'язання суспільних проблем (тими, що стосуються не лише їхніх власних інтересів, але й інших людей) (Тіт 2019: 100). Водночас, коли ми говоримо про діяльність мігрантів, постає нагальна потреба виходити за межі громадянства. Досліджуючи активізм мігрантів, доцільно розглядати саме громадський активізм як з точки зору країни перебування (попри наявність чи відсутність громадянства), так і країни походження. Адже активісти не лише можуть залишатись громадянами країни походження, а й, зазвичай, спрямовують свою громадську діяльність на розв'язання суспільних проблем цієї країни чи її громадян. Також активізм виступає і одним із чинників успішної інтеграції мігрантів у нове суспільство. Відповідно, з цих двох

споріднених понять ми розглядаємо саме громадський активізм як явище що стосується і країни перебування, і України, що необхідно враховувати у дослідженні цього питання.

Питання інституціалізації діяльності суб'єктів громадського активізму виходить на перший план, коли ми говоримо про ефективність та сталість громадської діяльності. Суб'єктами у цій сфері можуть бути окремі активісти, їхні неформальні об'єднання чи формально зареєстровані організації різного типу (залежно від законодавства конкретної держави).

Автори, які займаються проблематикою громадського активізму, розглядають інституціалізацію як процес формування усталеності діяльності. Згідно з Д. Мейером та С. Тарроу, соціальні інститути – це звичні рішення повторюваних проблем (Meyer, Tarrow 1998). Рішеннями тут автори називають дії різних взаємопов'язаних груп. Відповідно, інституціалізація – процес, у якому певне поєднання елементів і дій стає загальноприйнятим на нормативному та когнітивному рівнях (Meyer, Tarrow: 1998). Внаслідок інституціалізації це поєднання на практиці сприймається як належне і правильне.

Американська дослідниця К. Мартенс систематизувала різні способи пояснення інституціалізації та умовно виділила два основні підходи: інституціалізація як внутрішній процес та інституціалізація як пристосування до зовнішніх вимог (Martens 2006).

Вчені, які представляють перший підхід, не відкидаючи важливості взаємодії із зовнішнім світом, вважають ключовим елементом інституціалізації саме внутрішні процеси (Martens 2006: 373). Згідно з такою логікою, процеси всередині суспільних рухів, такі як розподіл праці, формування бюрократичних структур та професійне керівництво розгортаються, оскільки вони потрібні для успішної діяльності активістів. Відповідно, інституціалізація вважається поступовим процесом всередині соціальних рухів, який вони проходять через низку фаз. Спершу це безсистемні явища, які з часом повільно набувають організаційної структури і, нарешті, стають великими інститутами з бюрократичними структурами (Martens 2006: 373). Цей підхід є продовженням закладеної Р. Міхельсом традиції та демонструє неоднозначність процесу інституціалізації (Michels 1915). Адже згідно з його концепцією, формування та ускладнення

ієрархічних структур в організаціях – не лише природний шлях, який забезпечує зростання ефективності. Ускладнення цієї системи породжує збільшення ролі потреб самої організації, вихід на перший план інтересів її виживання та продовження функціонування, що може все більше відходити від початкових ідей та інтересів, які заклали засновники.

Подібну логіку можна прослідкувати і у сучасних авторів, зокрема, серед теоретиків моделі мобілізації ресурсів. Так, згідно з підходом Дж. Маккарті та М. Зальца, створення і діяльність, яку здійснюють суспільні рухи, насамперед, залежать від їхньої спроможності мобілізувати ресурси (Martens 2006: 374). Дослідники припускають, що політичне невдоволення, конфлікти інтересів (тобто, потенціал для розгортання активізму) властиві будь-якому суспільству, але прояви громадського активізму визначають інші фактори. Це формування організацій, які можуть пристосовуватись до умов суспільства та ефективно мобілізувати ресурси (як матеріальні, так і нематеріальні). Автори розглядають ці фактори саме як внутрішні характеристики організацій, що впливають на ефективність взаємодії із зовнішнім середовищем. Відповідно до цього підходу, у практичній площині інституціалізація втілюється через процеси бюрократизації та професіоналізації діяльності (Martens 2006: 373). Саме ці процеси реалізують усталеність діяльності учасників.

Альтернативним поглядом, що почав набувати все більшого впливу з 1970-х років, є пояснення інституціалізації як пристосування до зовнішніх вимог. Представники цього підходу концентруються на ролі інституційного середовища у визначенні поведінки організацій. Така перспектива притаманна для представників неінституціалізму, які звертають основну увагу на вивчення спільних правил, легітимних категорій суспільних акторів і процесу формалізації відносин між організаціями та державою (Martens 2006: 376-377). Пояснення інституціалізації як пристосування до зовнішніх вимог показує закономірний наслідок цього процесу – вплив зовнішніх вимог для легальної діяльності корегує подальший активізм і віддаляє його від початкових ідей. Таке розуміння інституціалізації виявляється доречним, зокрема, у процесі дослідження активізму, що розвивається в умовах різних суспільств, а

відповідно, відмінних зовнішніх вимог до організацій.

Ще одну дихотомію, яка допоможе зрозуміти сутність інституціалізації громадського активізму пропонують американські дослідники Ф. Півен і Р. Кловард. Автори протиставляють підходи до інституціалізації активізму: «організація» та «мобілізація» (mobilizing versus organizing) (Piven: 1977). Згідно з таким баченням, «організаційний» підхід передбачає перетворення суспільних рухів у традиційні організації із масовим членством, а також створення невеликих організацій, які мобілізовуватимуть ширше коло громади лише у найпотрібніші моменти. Вибір другого підходу може бути зумовлений як початковим цілеспрямованим рішенням, так і практичною неможливістю активно залучати значну кількість активістів протягом тривалого часу.

Таким чином, досліджуючи інституціалізацію громадського активізму мігрантів, варто розглядати цей процес з точки зору його розуміння як внутрішнього процесу та як пристосування до зовнішніх вимог. Водночас важливим є визнання різних шляхів для реалізації процесу інституціалізації цього явища. Відповідно, елементами, які варто розглядати як свідчення певного рівня інституціалізації є бюрократизація, професіоналізація, формально визначена взаємодія із зовнішнім середовищем (державою, міжнародними організаціями та ін.). Окремо варто виділити й ознаки «організаційного» чи «мобілізаційного» підходу до інституціалізації активізму. Користуючись такими критеріями, ми проаналізуємо емпіричний матеріал щодо активізму українських мігрантів, отриманих у процесі дослідження «Молодіжний громадський активізм українських мігрантів у країнах ЄС», проведеного протягом 2019 року колективом МІОК НУ «Львівська політехніка».

Для проведення дослідження використано якісну методологію – глибинне напівструктуроване інтерв'ю з українськими громадськими активістами за кордоном. Основними критеріями відбору респондентів були: вік (18-35 років), країна перебування (Німеччина, Франція, Італія, Іспанія, Португалія, Польща, Чехія), термін перебування за кордоном (не може перевищувати 15-и років) і тип громадської організації чи ініціативи, у якій респондент займається громадською діяльністю (організації та ініціативні групи, які створили українські мігранти, або ті, в яких українські мігранти становлять більшість учасників). Було

проведено 28 інтерв'ю – по 4 громадських активісти (по два чоловіки та дві жінки) із семи країн ЄС. Респондентів відібрано за допомогою методу снігової кулі. Інтерв'ю проводилися за допомогою Skype та інших VoIP-програм (Молодіжний громадський активізм українських мігрантів 2019: 4-5).

Ми сконцентрували основну увагу на діяльності в рамках організації чи ініціативи, якій кожен респондент приділяє найбільше часу. Дослідження не обмежувалось лише представниками офіційно зареєстрованих організацій. Частина опитаних активістів перебуває на етапі створення організації для розширення легальних інструментів своєї діяльності. Також ми зафіксували й ініціативну групу, яка перебувала у процесі планування створення організації, але активісти відмовилися від такого кроку. Ще одним варіантом громадської активності є особиста ініціатива, до якої долучаються представники кількох організацій українців. У такому випадку активіст працює винятково над власним проектом, а сторонні організації надають йому свою підтримку, потрібну для реалізації цієї ініціативи (Марусик, Ключковська 2019: 25). Відповідно, ступінь інституціалізації активізму, що відбувається спільно з цими організаціями чи ініціативними групами відрізняється у конкретних випадках. Далі ми розглянемо найбільш типові особливості, що характеризують діяльність опитаних активістів.

Першим критерієм інституціалізації, який варто розглянути є бюрократизація. У питанні рекрутування активістів у більшості представлених організацій та ініціативних груп можна спостерігати спільну тенденцію. За кількома винятками, вони відкриті до залучення нових учасників, але цілеспрямовані дії для пошуку активістів не ведуться (Марусик, Ключковська 2019: 29). Зазвичай залучення нових людей – результат звичної проектної діяльності організацій. Респонденти вважають, що громадська активність сама по собі здатна зацікавити людей, які стикаються з нею. Як наслідок, відсутня чітко прописана і прийнята процедура пошуку нових активістів. Така характеристика помітно впливає на сталість діяльності, зважаючи на те, що переважно респонденти стикаються із нестачею людського ресурсу для реалізації своїх ідей (Марусик, Ключковська 2019: 29). Це стосується і нестачі нових активістів, і недостатньої активності наявних членів організації.

Однією з характерних особливостей практичної діяльності є звичність співпраці, під час якої центральними суб'єктами виступають окремі особистості, а не організації, які вони представляють. Крім цього, ми спостерігаємо готовність долучатися до будь-яких проектів та підтримки ініціатив, цікавих конкретним активістам (П'ятковська, Ключковська 2019: 38). Тобто помітною є тенденція різновекторної діяльності, що залежить від зацікавлення конкретних активістів.

Процесом, що значною мірою пов'язаний із бюрократизацією, є професіоналізація. Респонденти, які представляли організації, що переживають становлення чи перетворення повідомляли про найбільш системну роботу стосовно визначення нових пріоритетів, вироблення відповідних форм діяльності, пошуку потенційних партнерів та роботи над професійним рівнем власної діяльності (Марусик, Ключковська 2019). Активісти з тих організацій, у яких не відбуваються серйозні трансформації, інколи беруть участь у зовнішніх тренінгах, семінарах чи інших заходах, які можуть бути корисними для діяльності організації. Однак самі організації українців у більшості випадків надають перевагу саме проектній діяльності, значно менше уваги приділяючи стратегічному плануванню та навчанню свого персонального складу (Марусик, Ключковська 2019). Активісти пояснюють це власним сприйманням організацій занадто молодими або малими як для більшого рівня інституціалізації діяльності. Ще одним фактором, що взаємопов'язаний із професіоналізацією діяльності, є суттєва плінність складу учасників, з якою стикається частина організацій (Марусик, Ключковська 2019). Тому реалізацію навчання та посилення командної взаємодії вони відкладають на час, коли активісти працюватимуть більш регулярно та постійно.

Базуючись на поясненні інституціалізації як пристосування до зовнішніх вимог, однією з відправних точок є формальне визнання організації державою. Здійснення різного типу громадської діяльності зазвичай починається зі спонтанного об'єднання навколо спільних цілей. Водночас національне законодавство країни перебування визначає вимоги та обмеження для таких ініціатив. Часто саме ці обмеження стають причинами для офіційного оформлення та подальшої інституціалізації громадського активізму опитаних мігрантів (Марусик, Ключковська 2019: 25). Більшість

організацій, які представляли респонденти, є офіційно зареєстрованими згідно з законодавством країни перебування. Крім цього, частина з них є учасниками міжнародних організаційних надбудов української діаспори (таких як СКУ та СКУМО). У ході проектної діяльності організації функціонують згідно з нормами та приписами влади і місцевого самоврядування різного рівня (П'ятковська, Ключковська 2019: 34). Результати дослідження засвідчують активну співпрацю українських активістів за кордоном з українськими посольствами та консульськими установами, а також з почесними консульствами. Вона проявлялася у формі як конкретної фінансової допомоги, так і проведення спільних заходів, надання приміщень, інформаційного супроводу та ін. (П'ятковська, Ключковська 2019: 34). Відповідно, на їхню діяльність впливають не лише інститути країни перебування, а й країни походження.

З огляду на дихотомію «організаційного» та «мобілізаційного» підходів до інституціалізації (Piven 1977), також можна помітити загальну для більшості представлених організацій тенденцію. Опитані активісти представляють організації різного статусу, розміру, структури. Найчастіше це організації, в яких нараховується від кількох осіб до пів сотні членів, навколо яких об'єднується різна кількість волонтерів, які регулярно чи епізодично включаються в роботу. Найбільш активними зазвичай є групи до десяти учасників. Формальне членство не завжди корелює із найбільшою активністю в організації мігрантів (Марусик, Ключковська 2019: 28). Відповідно, ми бачимо низку ознак «мобілізаційного» підходу, згідно з баченням Ф. Півена і Р. Кловарда. Такий тип можна пояснити як цілеспрямованим орієнтуванням на формування невеликої організації, що об'єднує навколо себе ширше коло активістів, так і обмеженими можливостями рекрутування та втримання постійних учасників. Відповідно, в останньому випадку «мобілізаційний підхід» може слугувати і вимушеним способом організації (реакцією на активність та згуртованість української меншини у конкретній громаді).

Висновки. Таким чином, типовими для організацій та ініціативних груп українських мігрантів у країнах ЄС, які представляли опитані активісти, є низка характеристик, що свідчать про високий рівень динаміки та обмежену усталеність їхньої діяльності. Організації діють як молоді динамічні

структури, у яких не закріпились бюрократичні процедури та спеціальні політики, що регламентують різні сторони практичної діяльності.

Базуючись на розумінні інституціалізації як внутрішнього процесу, важливо відзначити, що процеси бюрократизації та професіоналізації перебувають на початковому етапі становлення. Діяльність організацій та ініціативних груп є досить різноплановою та зазвичай базується на ентузіазмі чи зацікавленості активістів. Це сприяє гнучкості роботи, близькості до потреб та переконань відповідних громад, але не гарантує високий рівень сталості діяльності. Розглядаючи досліджений активізм мігрантів як пристосування до зовнішніх вимог, можна помітити низку ознак, що свідчать на користь використання цього підходу. Зазвичай, відповіді респондентів свідчать про формальне визнання на рівні держави відповідних організацій, що означає виконання низки вимог влади країни перебування. Типовою є взаємодія з інститутами держави і місцевого самоврядування країни перебування та України в ході проектної діяльності, що показує ще одну сторону процесу інституціалізації активізму українських мігрантів. Помітною особливістю дослідженого активізму є «мобілізаційний» підхід, який передбачає діяльність невеликих організацій, що об'єднують навколо себе ширше коло менш активних прихильників, та мобілізує їх у окремі моменти.

Отже, зафіксовані характеристики демонструють початковий рівень інституціалізації дослідженого активізму. Такий стан речей має як позитивні наслідки – гнучкість та відповідність запитам відповідних громад, врахування актуальної ситуації в Україні, так і негативні – залежність від ініціативи конкретних активістів, непередбачуваність сталості та послідовності діяльності.

Зважаючи на отримані результати, доцільним є продовження досліджень як для розширення географії опитаних активістів, так і для заглиблення у вивчення українських громад у певній країні. Беручи до уваги переважання у середовищі опитаних активістів осіб віком понад 30 років, варто звернути увагу на відповідні вікові категорії як на об'єкт дослідження, а також провести порівняльний аналіз механізмів громадської участі мігрантів різного віку за кордоном. Ще одним напрямом досліджень, який варто

поглиблювати, є питання ефективності діяльності різноманітних об'єднань мігрантів та відповідність цієї діяльності запитам українських громад за кордоном.

ЛІТЕРАТУРА

Residence permits for non-EU citizens. 2019. *Eurostat News Release*. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10189082/3-25102019-AP-EN.pdf/95e08bc8-476d-1f7d-a519-300bdec438cb>

Стадний, Є. 2017. “Українські студенти за кордоном: факти та стереотипи”, *CEDOS*. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy>

Міграційні настрої населення України. 2016. *Соціологічна група “Рейтинг”*. URL: http://ratinggroup.ua/getfile/227/rg_migration_092016_press.pdf

Тіт, О. Г. 2019. “Громадянський активізм як чинник розбудови громадянського суспільства в сучасній Україні”, *Гілея: науковий вісник* 145(3) : 100-103. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_145\(3\)_22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_145(3)_22)

Meyer, D., Tarrow, S., 1998. *The Social Movement Society Contentious Politics for a New Century*, ed. by Rowman & Littlefield Publishers, inc. Lanham, Boulder, New York. Oxford URL: https://www.academia.edu/31113733/_1998_The_Institutionalization_of_Protest_in_the_United_States_1968_to_1996

Martens, K., 2006. “Institutionalizing societal activism within global governance structures: Amnesty International and the United Nations system”, *J Int Relat Dev* 9: 371–395. URL: <https://doi.org/10.1057/palgrave.jird.1800104>

Michels, R., Paul, E., Paul, C. 1915 *Political Parties; a Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. New York, Hearst's International Library Co.

Piven F. 1977. *Poor People's movements: Why They Succeed How They Fail*. New York: Pantheon Books.

Молодіжний громадський активізм українських мігрантів у країнах ЄС (за результатами дослідження Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою). 2019. *Громадський активізм українських мігрантів Європи: згуртовані новими викликами: Зб. матеріалів Міжнарод. наук.-практ. конф.* 24.10. Львів: Априорі: 4-5. URL: https://drive.google.com/file/d/1KFbZgOteQIkzJ9zsYWD8mDY_wBxQy_rh/view

Марусик, Ю., Ключковська, І., 2019. “Громадський активізм за кордоном: погляд української молоді в Євросоюзі”, *Громадський активізм українських мігрантів Європи: згуртовані новими викликами: Зб. матеріалів Міжнарод. наук.-практ. конф.* 24.10. Львів: Априорі: 20-33. URL:

https://drive.google.com/file/d/1KFbZgOteQIkzJ9zsYWD8mDY_wBxQy_rh/view

П'ятковська О., Ключковська І., 2019. “Партнерство та співпраця українських громадських активістів за кордоном”, *Громадський активізм українських мігрантів Європи: згуртовані новими викликами: Збірник матеріалів Міжнарод. наук.-практ. конф.* 24.10. Львів: Априорі: 34-43. URL: https://drive.google.com/file/d/1KFbZgOteQIkzJ9zsYWD8mDY_wBxQy_rh/view

REFERENCES

Residence permits for non-EU citizens. 2019. *Eurostat News Release*. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10189082/3-25102019-AP-EN.pdf/95e08bc8-476d-1f7d-a519-300bdec438cb>

Stadnyy Ye., 2017. “Ukrainian Students Abroad: Facts and Stereotypes”, *CEDOS*. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy> (in Ukrainian).

Migration aspirations of the population of Ukraine. 2016. *Sociological group "Rating"*. URL: http://ratinggroup.ua/getfile/227/rg_migration_092016_press.pdf (in Ukrainian).

Tit, O. G., 2019. “Civic Activism as a Factor in the Development of Civil Society in modern Ukraine”, *Hileia: Naukovyi Visnyk*. 145(3): 100-103. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_145\(3\)_22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_145(3)_22) (in Ukrainian).

Meyer, D., Tarrow, S., 1998. *The Social Movement Society Contentious Politics for a New Century*, ed. by Rowman & Littlefield Publishers, inc. Lanham. Boulder. New York. Oxford URL: https://www.academia.edu/31113733/_1998_The_Institutionalization_of_Protest_in_the_United_States_1968_to_1996

Martens, K., 2006. “Institutionalizing societal activism within global governance structures: Amnesty International and the United Nations system”, *J Int Relat Dev* 9: 371-395. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jird.1800104>

Michels, R., Paul, E., Paul, C. 1915. *Political Parties; a Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. New York, Hearst's International Library Co.

Piven, F. 1977. *Poor People's movements: Why They Succeed How They Fail*. New York: Pantheon Books

Youth civic activism of Ukrainian migrants in EU countries (according to the study by the International Institute of Education, Culture and Diaspora Relations). 2019. *Civic activism of Ukrainian migrants in Europe: united by new challenges: Collection of materials International scientific-practical conference, 24.10.* L'viv, Apriori : 4-5. URL: https://drive.google.com/file/d/1KFbZgOteQIkzJ9zsYWD8mDY_wBxQy_rh/view (in Ukrainian).

Marusyk Yu., Klyuchkovs'ka I., 2019. "Civic activism abroad: the perspective of Ukrainian youth in the European Union". *Civic activism of Ukrainian migrants in Europe: united by new challenges: Collection of materials International scientific-practical conference 24.10.* L'viv: Apriori: 20-33. URL: https://drive.google.com/file/d/1KFbZgOteQIkzJ9zsYWD8mDY_wBxQy_rh/view (in Ukrainian).

P'yatkovs'ka O., Klyuchkovs'ka I., 2019. "Partnership and cooperation of Ukrainian civic activists abroad". *Civic activism of Ukrainian migrants in Europe: united by new challenges: Collection of materials International scientific-practical conference 24 .10.* L'viv: Apriori: 34-43. URL: https://drive.google.com/file/d/1KFbZgOteQIkzJ9zsYWD8mDY_wBxQy_rh/view (in Ukrainian).

DOI: 10.26565/2220-8089-2020-37-17
УДК 327.32.019«2004/2015»

Nataliia Steblyna

Post-doctoral researcher
at Political and Government Studies Department,
Vasyl Stus Donetsk National University
600-richchya Str., 21. Vinnytsa, Ukraine,
n.steblyna@donnu.edu.ua,
<https://orcid.org/0000-0001-9799-9786>

**POLAND–UKRAINE RELATIONS IN THE DIGITAL POLITICAL DISCOURSE OF
POLAND (ON THE MATERIAL OF POLISH PRESIDENT
OFFICIAL WEBSITE IN 2004-2015)**

In this study news policy of the polish president official website is regarded to be a mirror of Poland – Ukraine relations. It's assumed that it's possible to recreate the dynamics of international relations forming within both news geography analysis (comparative analysis of different countries coverage) and formal analysis of news headlines types. News from news archive of the official website of the President of the Republic of Poland were collected and content-analyzed for the dynamics of international relations recreation. With the simple qualitative comparable analysis was shown, that Ukraine was the most popular country among the post-Soviet countries (it was so even before the Euromaidan). And the change of Ukraine presidents in 2010 with radical shift of international orientations didn't reflect the intensity of attention. With the additional analysis of headlines types was shown, that for Poland Ukraine isn't only the most popular country, the contacts with it are more varied than mutual relations with other countries. It can be demonstrated with the different levels and different formats usage. In the result of comparison with Polish – Russia relations was demonstrated, that the similar approach towards seeking ways for maintain relations between the countries was used (especially before 2008), however, it was con the deficit of both attention intensity and headlines variety. In the cases of Georgia and Ukraine news policy is more formal for Georgia, more detailed and informal for Ukraine. Thus, comparative analysis of different types of headlines use shows a special, attentive and favorable attitude towards Ukraine, which don't change during Ukrainian changes of priorities in international politics and during times of crises. During the latter, Poland implements more new formats of contacts with Ukrainian politicians and appeals for wide network of international community. Meanwhile, the analysis have some limitations. It may be implemented only for countries with high number of mentions and doesn't consider the types of news and. Thus, it's may be complicated to define the essence of international relations. So, there is a need to define other formal approaches, which will help to classify texts.

Keywords: Poland – Ukraine relations, presidents' official site, news geography, digital political discourse, news policy.

Стеблина Наталія Олександрівна

докторантка кафедри
політології та державного управління
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
вул. 600-річчя, 21, Вінниця
n.steblyna@donnu.edu.ua,
<https://orcid.org/0000-0001-9799-9786>

**ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВЗАЄМОВІДНОСИНИ У ЦИФРОВОМУ
ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ПОЛЬЩІ (НА МАТЕРІАЛІ ОФІЦІЙНОГО САЙТУ
ПРЕЗИДЕНТА ПОЛЬЩІ 2004-2015)**

Розглядається інформаційна політика офіційного сайту Президента Польщі, яка у цьому дослідженні сприймається як «дзеркало» польсько-українських взаємовідносин. Припускається можливість відтворення динаміки формування міжнародних взаємовідносин через аналіз географії новин (компаративний аналіз висвітлення подій у різних країнах) і формальний аналіз типів новинних заголовків. Новини, зібрані з архіву англійської версії офіційного сайту Президента Республіки Польща, стали матеріалом для контент-аналізу динаміки міжнародних взаємин. Простий кількісний компаративний аналіз показує, що Україна – найбільш популярна країна з-поміж колишніх радянських республік (так було навіть до Євромайдану). І зміна українських президентів у 2010 році з радикальною зміною міжнародних орієнтацій (і проєвропейського курсу – на проросійський) не відбилася на інтенсивності уваги на сайті. На основі формального аналізу доводиться, що для Польщі Україна – не тільки найбільш популярна країна, але контакти з нею відбуваються в різній кількості форматів та рівнів. Порівняння із польсько-російськими взаєминами показує деяку схожість між країнами (особливо до 2008), хоча все ж очевидним є дефіцит уваги та різноманіття заголовків для Росії. Відзначається, що у випадку з Грузією та Україною, новинна політика більш формальна для Грузії, більш деталізована та неформальна – для України. Таким чином, внаслідок компаративного аналізу різних типів заголовків продемонстроване особливе, уважне і доброзичливе ставлення до України, яке не змінювалося, незважаючи на зміну зовнішньої політики України під час кризи. Підкреслюється, що під час кризи Республіка Польща встановлювала нові формати для взаємодії із українськими політиками й активно апелювала до підтримки міжнародної спільноти. Звертається увага на деяку обмеженість компаративного аналізу, оскільки його можна застосовувати тільки для країн із великою кількістю згадок у ЗМІ, і він не враховує тип новин. Це позначається на повноті окреслення суті міжнародних взаємин. Робиться висновок про необхідність визначення й інших формальних підходів, які допоможуть класифікувати політичні тексти.

Ключові слова: Польсько-Українські взаємини, офіційний сайт президента, географія новин, цифровий політичний дискурс, інформаційна політика.

Стеблина Наталія Александровна

докторантка кафедри
политологии и государственного управления
Донецкого национального университета
имени Василия Стуса
ул. 600-летия, 21, Винница
n.steblyna@donnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-9799-9786>

**ПОЛЬСКО-УКРАИНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В ЦИФРОВОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ
ДИСКУРСЕ ПОЛЬШИ (НА МАТЕРИАЛЕ ОФИЦИАЛЬНОГО САЙТА ПРЕЗИДЕНТА
ПОЛЬШИ 2004-2015)**

Рассматривается информационная политика официального сайта Президента Польши, которая в этом исследовании воспринимается как «зеркало» Польско-Украинских

отношений. Допускается возможность воссоздания динамики формирования международных отношений через анализ новостной географии (компаративный анализ освещения событий в разных странах) и формальный анализ типов новостных заголовков. Новости, собранные из архива английской версии официального сайта Президента Республики Польша, стали материалом для контент-анализа. С его помощью воссоздавалась динамика международных отношений. Простой количественный компаративный анализ показывает, что Украина – наиболее популярная страна среди бывших советских республик (так было даже до Евромайдана). И смена украинских президентов в 2010 году с радикальным изменением международных ориентаций (и проевропейского курса – на пророссийский) не отразилась на интенсивности внимания на сайте. На основе формального анализа доказываем, что для Польши Украина не только самая популярная страна, но контакты с ней производятся в разнообразном количестве форматов и уровней. Сравнение с Польско-Российскими отношениями показывает некое сходство в процессе установления отношений между странами (особенно до 2008), хотя все же очевидным является дефицит внимания и разнообразия заголовков для России. Компаративный анализ новостной политики по Грузии и Украине, показывает более формальное отношение для Грузии и более детализированное и неформальное внимание – для Украины. Сравнение разных типов заголовков показывает особое, внимательное и доброжелательное отношение к Украине, которое не изменялось, несмотря на смену внешней политики Украины и во времена кризиса. Подчеркивается, что во время кризиса Республика Польша устанавливала новые форматы для взаимодействия с украинскими политиками и активно апеллировала к поддержке международного сообщества. Обращается внимание на некоторые ограничения анализа. Его можно применять только для стран с большим количеством упоминаний, и анализ не учитывает тип новостей. Это отражается на полноте описания сути международных отношений. Делается вывод о необходимости определения и других формальных подходов, которые помогут классифицировать политические тексты.

Ключевые слова: *Польско-Украинские отношения, официальный сайт президента, география новостей, цифровой политический дискурс, информационная политика.*

The first snapshot of the Polish President official website was made by web archive on 12th of December, and the site already had a page «Co nowego» (What's new?) with current news and news archive Wayback Machine. Using the latter, one may find the first news item about Ukraine on 18th of March 1997 «Spotkanie Prezydenta RP z Premierem Ukrainy» (Meeting of RP President with Ukrainian Premier Minister).

Both communication and international relations scholars rarely study presidents' sites to consider international relations. In the field of communications news of mass media are usually taken into consideration, and within the approach of «news flow» specifics of international journalism and news dissemination are usually discovered. Official sites are used as a material for users' interactions or behavior analysis (Lin, Cho 2010), for effectively of promotion valuation (Mabry, Porter 2010), discourse analysis of places representation in tourism sphere (Hallett, Kaplan-Weinger 2010) and city's images (Díaz-Luque 2009). However, news content on an official site usually perceived as something secondary and insignificant.

Online activity of presidents or states' officials is also actively studied, however, not news on an official presidential site are used, but social networks posts, especially, Donald Trump's ones (Ott 2017; Cappelletti 2019; McGranahan 2019; Pérez-Curiel, Naharro 2019; Schneiker 2019).

As for international relations, a president's speeches or decrees (tweets nowadays) are the most common material for research.

However, study of news policy of a president's or a politician's official website allows a researcher to get more complete picture of both digital political discourse and official activity (as a rule, visits, statements, decrees and etc. are displayed in news). In the times of speed culture, when journalists haven't enough time for information collecting and processing, news from an official site are frequently reprinted, thus it's possible to discover the influence of official discourse on mass media content and to calculate the percent of so-called «press releasm» (mass media news, written on the bases of press releases). Additionally, news are suitable for formal analysis, thus it's possible to study large massive of data.

In this study news policy of the polish president official website is regarded to be a mirror of Poland – Ukraine relations. It's

assumed that it's possible to recreate the dynamics of international relations forming within both news geography analysis (comparative analysis of different countries coverage) and formal analysis of news headlines types. Being «Ukrainian advocate in Europe», Poland have been paying great attention to Ukrainian issues, however, Ukrainian presidents (Yuschenko and Yanukovych) demonstrated quite different approaches to international policy. This fact, as well as, Euromaidan and Russian aggression, might have influenced the character of news coverage on the Polish president official website.

One more point, which should be taken into consideration, is the dynamic character of online news as a text. At first, online news were just a copy of off line practices (communiqué or official chronicle in the case of a president official website). These texts were not addressed to the mass audience, were written with strict and unexpressive manner didn't contain links or multimedia. Nowadays official sites are pretending to be a direct channel of communication with wide audiences and implement new techniques of writing and texts presenting.

Thus, in the paper news from the Polish President official website between 2004-2015 will be studied in order to distinguish the reflection of Poland – Ukraine relations in comparison with other post-Soviet countries.

Poland – Ukrainian relations in 21th century

There is some consensus among Polish and Ukrainian scholars about Poland – Ukraine relations in 21th century being strategic ones, where the countries value independence of each other and orient towards cooperation. As far as European Ukraine is important for Poland, it's constantly working on Ukrainian European and NATO integration, and the country is among the most active lobbyists of this possible future unity (Reznikov, Elfimova 2017: 73). Poland is perceived to be Ukraine's European and international structures «guide» (Evsyukova 2013: 70) and one of Ukraine's best friends in Europe (International Centre for Policy Studies 2018: 4).

There are several causes for this: Polish wish to have safe neighborhood and some Polish ambitions for achieving leadership in Central and Eastern Europe. In the whole region Poland stimulates «regional cooperation» and «democratic transition and integration» (Celewicz & Niziol-Celewicz, 2006: 223) and «consider itself as somehow responsible for the

EU's eastern neighbors» (Iwaniuk 2017). Ukrainian European intentions are perceived in Poland as its' own, not only Ukrainian strategic interest (Evsyukova 2013: 68). With the stable, European Ukraine there wouldn't be such dangers as «civil war on the other side of the border, development of organized crime or arrival of waves of refugees from Ukraine» (Szeptycki 2016: 63). With its' help to Ukraine, Poland may gain the favorable role within the EU and internationally (Szeptycki 2016: 64).

There are several positions about events, which led to the maintaining of more open and friendly relations between two countries after the states gain independence. Chorna considers mid 90-th (the beginning of the first Kuchma presidential term) to be important for strategic role of mutual contacts afterwards (Chorna 2016: 32; Draus 2011: 59). Barwinski regarded Orange revolution (2004-2005) to be «the turning point» of «mutual prejudices and stereotypes» overcoming (Barwiński 2013: 12). The period between 2005 – 2012 scholars characterize as a period of stabilization of mutual relations (Evsyukova 2013: 71). There are some contradictable statements about Yanukovych presidency and Poland – Ukraine relations. Barwinski called the relations just «appropriate» (Barwiński 2013: 12). Whereas Fesenko constitutes the existence of consensus about strategic character of mutual relations, thus even personalities of presidents or their political orientations don't influence this consensus (Tarasenko 2015). And Polish support during Yanukovych term, which was the period of pro-Russian orientation, remained active (International Centre for Policy Studies, 2018: 4). Thus, additional study of the period is important to understand Polish – Ukraine relations in the times of priority changes, in other words, what did Ukrainian pro-Russian orientation during Yanukovych presidency mean for the relations?

Meanwhile there are considerable reasons for constructive and stable relations between the two countries: internal development of both countries societies, world's conjuncture, and leading Western states influence (Evsyukova 2013: 73); common border and traditional interrelations, for instance in agricultural sector (Chorna 2016: 31). However, since Poland joined the EU, the need for structure and content modernization of political dialogue have been becoming more actual, due to both political and economic differences between two countries (Reznikov, Elfimova 2017: 73). In the times of Yuschenko and afterwards several «symbolic acts of reconciliation... and joint

actions in the international arena, economic projects and sports events» (Barwiński 2013: 12-13) were held. So it's important to discover the character of contacts between the countries, in particular, the balance between traditional and new formats of interaction.

Material and method

News from news archive of the official website of the President of the Republic of Poland (<https://www.prezydent.pl/en/archive/>) were collected and content-analyzed for news geography recreation. English version of the site was used, as far as possible audiences of the news from post-Soviet and other countries may explore this, not Polish, version more frequently.

With the help of «search option» news items with names of countries as well as geographical names and names of post-Soviet officials in headlines and first sentences were picked. After that news about the post-Soviet countries were categorized for each year between 2004-2015. Within each category news items were:

- calculated (to define countries, which were mentioned more frequently and constantly);
- differentiated into three types (formal, formal detailed, informal) and the ratio of headlines types was studied for each country.

Formal, formal detailed and informal headlines

Due to the review of all the headlines, it's possible to note the progressive transformation of communique-style headlines to mass-media style. The communique-style headlines were used on the site until 2009, from 2010 mass-media style has been become to prevail. Additionally, news from Poland's leading information agency – PAP – were added to the own information. Despite of this fact, it's possible to sort all the headlines into three groups: formal, formal detailed and informal.

In the communique-style formal headlines positions, the type of visit or type of conversation and sometimes condolences on some tragic events or congratulations are mentioned. The fact of meeting or visit is just stated, emotions, quotes or expression aren't used. For instance:

- Official visit by the President of the Republic of Poland to the Republic of Lithuania
- Condolences from the President of the Russian Federation

In mass media-style formal headlines there is the same unemotional stylistic and just fact's statement. However, the narration is simplified:

- President of Russia in Poland
- President congratulates Poroshenko

- President sends condolences to Russia
- Phone conversation with the president of Ukraine

However, it's possible to formalize such headlines collection, as far as the headlines contain:

- official (President of the Republic of Poland) or simplified (Komorowski) names of presidents sometimes with mention of presidents spouse;
- names of states or states' capitals (the Republic of Lithuania or Vilnius);
- certain phrases (official visit, telegram of congratulations, telephone conversation, meeting between - for communique-style formal texts) or certain verbs (visit, talk, congratulate, send and neutral synonyms).

It's important to mention, that in the formalized headlines special circumstances of an event aren't specified, while constant formats for mutual contacts are used. As far as formalized headlines reflect only obligatory actions for relations between countries, thus, with the help of such texts it's possible to define countries, which just set diplomatic relations with Poland. And if there is only formalized headlines are mentioned, it means, that there is not some mutual intentions towards rapprochement.

Meanwhile, if the special circumstances or place (not just a capital or name of a country) are specified, it means that the relations between two states are more deep and countries create special occasions for contacts. Thus, it's possible to define formal detailed headlines, which contain:

- Format of event or special place (*Ceremonial Opening and Consecration of the Lvov Eaglets Cemetery*);
- Names of other officials, not only a president (*Minister of the Interior of Azerbaijan*);
- Neutral statements, joint or separate (*Common positions of Presidents of Poland, Lithuania and Ukraine or President on the Message of Polish and Russian churches*).

All the headlines of this group are neutral and differentiates from the formal group only with the mentioning of some details. In journalism such details are used to attract attention towards a news item. Moreover, the fact of such type of headlines emergence and prevalence testifies the mass media professionalization of official discourse and its potential for direct interaction with audiences (without mass media).

Whereas the last group of headlines is expressive and contains direct or indirect quotes, it displays attitudes. It's possible to define it with the help of quotation marks, colon and verbs, which express attitudes, and adjectives:

- Polish – Lithuanian relations are excellent;
- Russia is not an easy partner;
- Poland supports Georgia's membership of NATO;
- President: Azerbaijan may significantly influence European energy security.

Special statements on some significant (usually crisis events) were also added to this group (*Statement of the Chancellery of the*

President of RP in connection with the situation in Georgia).

Such headlines demonstrate intentions of Polish official to influence the relationship with a country with the help of appeals or statements. Thus, the prevalence of formal ones will testify intentions to use traditional formats and institutes in mutual relations; formal detailed headlines will give evidences for seeking new formats of interactions. And, informal headlines points on special occasions, when words matter more that actions.

News geography of post-Soviet countries

As we can see in the Table 1, Ukraine is among top-mentioned post-Soviet countries.

Table. 1

Mentions about post-Soviet countries on the official website of the President of the Republic of Poland

	UA	LT	RU	GE	EE	LV	AZ	MD	BY	AM	KZ	KG	UZ	Tot. countr.	Total num. of news
2004	5	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	7	50
2005	5	1	2	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	12	85
2006	14	15	7	1	0	0	0	1	0	0	2	0	0	40	186
2007	11	11	3	5	5	0	3	0	0	0	1	0	0	39	149
2008	14	9	6	18	3	1	6	0	1	0	0	1	0	59	88
2009	5	6	0	3	2	1	1	0	0	0	0	0	0	18	114
2010	4	5	5	1	1	1	0	1	1	1	0	0	0	20	84
2011	7	4	4	2	3	2	1	1	1	1	0	0	0	26	74
2012	18	1	5	1	2	6	0	3	1	0	0	0	0	37	163
2013	23	4	4	1	0	2	0	1	0	1	0	0	0	36	152
2014	57	3	8	3	2	1	0	3	0	0	0	0	0	77	199
2015	33	2	9	1	2	2	0	0	5	0	0	0	0	54	221
Tot.	196	61	54	37	21	17	12	10	9	3	3	1	1	425	1481

Thus, there were only four years, when Ukraine wasn't in the top of the site's attention. In 2008, it was Georgia, because of the Russian-Georgian war. In 2006-2007 Lithuania was mentioned quite frequently, but the leading topic of the news was friendship between the two countries. In 2010, it was Russia, here air crash near Smolensk may be an explanation, however. Komorovsky's intentions to maintain relations with Medvedev should be mentioned as well.

It's also remarkable, that attention to Ukraine began to grow from 2011-2012 – two years before the Euromaidan and with the beginning of Yanukovich term (See also the growth of trade between the two countries

(Reznikov, Elfimova 2017: 74). Despite the former Ukrainian president's pro-Russian position, polish officials hoped to «keep the door in EU opened» for the country. Here we also should consider the constant increase of news items number on the site from 2012; this is the common tendency for news sites worldwide. Meanwhile this tendency didn't affect the attention towards other countries. In 2014-2015, there was the increase in the number of mentions of Russia and Belarus, which can be explained with Russian aggression.

However, the large number of mentions can't be equated to the favorable attitude, thus, due to the comparison, it will be possible to

define the types of coverage for the post-Soviet countries and to describe the case of Ukraine. But, the small number of mentions could be an argument for more formal and distant relations. For instance, two post-Soviet countries aren't in the list (Tajikistan and Turkmenistan). Two more Central Asian countries (Kirgizia and Uzbekistan) mentioned only once. Remarkable, that Tulip revolution in Kirgizia (2005) wasn't included in the news feed of the site, however, Ukrainian Orange revolution was displayed in

four news items. "0" mentions of Russia in 2009 is also a remarkable fact of deterioration of relationship after the Russian-Georgian war.

The specifics of mutual relations in headlines about Ukraine, Lithuania, Russia and Georgia

In the Table 2 let's see the headlines distribution in news about the most popular countries, where f – formal, f/d – formal detailed, I – informal headlines.

Table 2

The types of headlines about the most popular countries on the official site of the President of Poland

	Ukraine			Lithuania			Russia			Georgia		
	f	f/d	i	f	f/d	i	f	f/d	i	f	f/d	i
2004	1	3	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
2005	4	1	0	1	0	0	2	0	0	0	0	1
2006	3	3	8	5	4	6	0	1	6	1	0	0
2007	7	3	1	7	3	1	2	0	1	5	0	0
2008	10	2	2	5	4	0	3	2	1	11	2	5
2009	1	0	4	1	1	4	0	0	0	0	1	2
2010	2	1	1	3	0	2	2	2	1	0	1	0
2011	4	3	0	2	2	0	0	3	1	2	0	0
2012	2	13	3	0	0	1	1	3	1	1	0	0
2013	0	15	8	0	2	2	1	3	0	0	1	0
2014	6	31	20	1	0	2	1	4	3	0	1	2
2015	4	22	7	0	2	0	0	4	5	0	1	0
total	44	97	55	25	18	18	13	22	19	20	7	10

Poland – Ukraine – Lithuania

These two countries have got the largest number of mentions, however, their character differs. In the case of Lithuania, formal headlines prevail.

It's remarkable, that contacts between Poland and Lithuania were more intense 2006 – 2008, and afterwards the attention to the country became low (some mutual tensions may be the reason, See (Barwiński 2013). We have the same situation with Ukraine (more intense contacts between 2006-2008 and low attention in 2009-2010), however, it was an increase of attention since 2011.

As for the balance between formal, formal detailed and informal headlines – it's also looks alike. In 2007-2008 both countries have intense meetings and communication on several levels (higher presidential and lower official) and in several formats (constant and inconstant) with Poland. And informal headlines are the most popular in 2006 in both countries.

Poland – Ukraine – Russia

In 2006, as well as in the cases of Ukraine and Lithuania, we can see Polish intentions to liven relations with Russia¹, despite of anti-Poland rhetoric in the country after the Orange revolution (See (Celewicz, Niziol-Celewicz, 2006)). However, afterwards there was spasmodic character of Russia mentions in 2007-2010. It's also remarkable, that informal mentions led to significant increase in both formal and formal detailed headlines in Ukraine (17 (f), 5(f/d) – for two years) and in Lithuania (12 (f), 7 (f/d)). And the countries in 2006 informal mentions were accompanied with both formal and formal detailed headlines. However, we see the different picture in Russia: only 1 formal detailed text and lower number of mentions in 2007-2008. As for mentions in 2008

¹it's remarkable, that the first headline about this was "Russia is not an easy partner"

and 2010, unplanned (or in journalism terms breaking) news should be taken into account¹. As for similarities between Russia and Ukraine, the prevalence of formal detailed headlines should be noticed. For both countries we see Poland's intentions of constant intentions to contact with the countries or to apply to international community on the countries' issues (as for Russia, it was appeals about sanctions and Russian aggression). Whereas, Polish interest towards Ukraine is much more expressive, and pro-Russian orientation of the country in the times of Yanukovich didn't affect this.

Poland – Ukraine – Georgia

Poland's interest towards Georgia almost not go beyond 2007-2008. And, it's more formal in headlines (like in Lithuania case). In 2007-2008 there were intense formal contacts (visits, meetings, telephone conversations). Here it's interesting to compare the official website's reflection of Russian invasion into Georgia in 2008 (with Poland's intention to solve it with traditional approaches) and Russian aggression towards Ukraine in 2014 – 2015 (with prevalence of formal detailed and informal headlines).

And despite of Georgia's pro-European orientation during Saakashvili's term, there wasn't such intense interest in this country comparable to Ukraine in the times of Yuschenko, for instance. We see the decrease in Polish interest towards Georgia after 2008 with 1-3 mentions per year. Whereas the growth of formal and especially formal detailed and informal headlines about Ukraine comparably to three other countries testifies Polish intense intentions to create special occasions to contact with Ukraine in the times of pro-Russian orientation of the state's government.

Conclusions

News policy of the official website of the president of Poland confirms constant and intense approaches towards communication with Ukraine. Thus, news geography of the site differs from the traditional approach of mass media, where core countries displayed more frequently and more favorably. This means, that this parameter is worth further studying, as well as news policy on official presidential sites.

The simple qualitative comparable analysis shows, that Ukraine was the most popular country among the post-Soviet countries (it was so even before the Euromaidan). There were no periods of salience with no or minimal mentions (comparable with other top-popular countries, like Lithuania, Russia, Georgia, Estonia and Latvia. And the change of Ukraine presidents in 2010 with radical shift of international orientations didn't reflect the intensity of attention. Moreover, it became to increase. Of course, the worldwide tendency of data growth should be taken into account, however, comparative analysis didn't show the same increase of other post-Soviet countries mentions.

The additional analysis of headlines types shows, that for Poland Ukraine isn't only the most popular country, the contacts with it are more varied than mutual relations with other countries. It can be seen on different levels and in different formats. And, crisis times only intensify this tendency. The approach to design intense and friendly relations on high presidential and lower official levels, in formats of common statements, consultations, round tables, commemorations is seen during Yuschenko term (and here we see some similarities between Polish – Lithuanian relations).

Comparison with Polish – Russia relations shows as the similar approach towards seeking ways for maintain relations between the countries (especially before 2008), however, it's possible to see the deficit of both attention intensity and headlines variety. Thus, it's possible to conclude, that constant activity in all three dimensions (traditional forms, new formats designing and statements) is needed.

In the cases of Georgia and Ukraine, we also see, that conflicts with Russia don't cause the same reaction (more formal for Georgia, more detailed and informal for Ukraine). And the simple mentions count shows that pro-Euro intentions of Georgia aren't displayed with the same intensity as Ukraine ones (and data of Moldovan headlines confirms this as well; Moldova has its tensions with Russia as well, however, not in the hot phase, and has the border with Poland, but it's only number 7 on popularity).

To sum up, comparative analysis of different types of headlines use shows a special, attentive and favorable attitude towards Ukraine, which don't change during Ukrainian changes of priorities in international politics and during times of crises. During the latter, Poland implements more new formats of contacts with

¹ Death of Solzhenitsyn and Alexy II, the Patriarch of Moscow and all Russia in 2008, air crash near Smolensk in 2010. It's also remarkable, that in 2008 Kaczynski congratulated Medvedev twice (on his assumption of the office of President of the Russian Federation (8 of May) and on his election (4 of March).

Ukrainian politicians (opposition as well – its also the unique example within the post-Soviet territory) and appeals for wide network of international community. During Duda's presidency, both intensity and character of mentions about Ukraine have been decreasing and need further discoveries.

Discussion

Formal methods for political international communication analysis are in deep need during the times of information overflow and big data. Whereas official sources provide big amounts of messages, which may be collected and analyzed with the help of machine methods.

The simple qualitative comparative analysis of news geography on official presidents' site is convenient method for rapid formalized information collection and processing for large periods. It's possible to define the most popular countries, the character of attention (constant, spasmodic or inconstant). And, spasmodic attention with significant differentials seems to be extremely interesting for further scientific discoveries in international relations, especially in the digital times, with unpredictable growth of information. It's also interesting to investigate character of mentions in the crisis times, when we see the increase of attention not only towards the country, which faces it, but towards other states, which may be regarded as partners or as rivals.

Meanwhile, the analysis have some limitations. It may be implemented only for countries with high number of mentions and doesn't consider the types of news and. Thus, it's may be complicated to define the essence of international relations. Therefore, there is a need to define other formal approaches, which will help to classify texts. Analysis of headlines types (formal, formal detailed, informal) gives us a possibility to define variety of contacts between countries and to evaluate the level of communication emotionality (according to this research data, there was significant growth of formal detailed and informal headlines since 2012 – before the Euromaidan. For the further discoveries, more types of headlines may be added: for instance braking news and scheduled ones. This will help to exclude headlines about unplanned events from formal and formal detailed types and, as a result, will make planned official intentions more salient.

One more observation is about changes in the character of communication in 2010. It's possible to note the growth of number of news on the official site and the style of news writing. Thus, it's interesting to seek similar tendencies on official sites of other presidents and to

compare tendency towards the level of emotionality increasing. These tendencies may be interrelated because of communication strategies transformation from indirect contact with audiences (with mass media involving – till 2010) to direct (without mass media). The possibility of direct communication with mass audience may change not only the standards of news writing, but all the strategies of political international communication.

REFERENCES

- Lin, J. S., Cho, C. H. 2010. "Antecedents and Consequences of Cross-Media Usage: A Study of a TV Program's Official Web Site". *Journal of Broadcasting & Electronic Media* 54: 316-336.
- Mabry, E., Porter, L. 2010. "Movies and MySpace: The Effectiveness of Official Web Sites versus Online Promotional Contests". *Journal of Interactive Advertising* 10(2): 1-15.
- Hallett, R. W., Kaplan-Weinger, J., 2010. *Official Tourism Websites: a Discourse Analysis Perspective*. Bristol: Channel View Publications.
- Díaz-Luque, P. 2009. "Official Tourism Web Sites and City Marketing". In: *Information Communication Technologies and City Marketing: Digital Opportunities for Cities around the World*. Hershey: InformationScience Reference 152-183.
- Ott, B. L. 2017. "The age of Twitter: Donald J. Trump and the Politics of Debasement". *Critical Studies in Media Communication* 34(1): 59-68.
- Cappelletti, A. 2019. "Between Centrality and Re-scaled Identity: A New Role for the Chinese State in Shaping China's Image Abroad: The Case of the Twitter Account". *Chin. Polit. Sci. Rev.* 4(3): 349-374.
- McGranahan, C. 2019. "A Presidential Archive of Lies: Racism, Twitter, and a History of the Present". *International Journal of Communication* 13: 3164-3182.
- Pérez-Curiel, C., Naharro, P. L. 2019. "Political Influencers. A study of Donald Trump's Personal Brand on Twitter and Its Impact on the Media and Users". *Comunicacion y Sociedad* 32(1): 57-76.
- Schneiker, A. 2019. "Telling the Story of the Superhero and the Anti-Politician as President: Donald Trump's Branding on Twitter". *Political Studies Review* 17(3): 210-223.
- Reznikov, V., Elfimova Yu. 2017. "Ukraine and Republic of Poland Cooperation: Economy and Diplomacy aspect". *World economy and international economic relations* 3: 72-78.
- Evsyukova, O. 2013. "Ukraine and Poland: Common Strategic Priorities in the Process of Historical Transformations". *Investments: Practice and Experience* 1: 68-73.
- International Centre for Policy Studies, 2018. *Ukraine-Poland Relations*, Kyiv.
- Celewicz, M., Nizioł-Celewicz, M. 2006. "Relations between Poland and its Eastern

Neighbours after the 1999 NATO Enlargement”. *UNISCI Discussion Papers* 10: 221-245.

Iwaniuk, O. 2017. “Poland–Ukraine relations: The Ball is in Your Court”. *New Eastern Europe*. URL:

<https://neweasterneurope.eu/2017/10/31/poland-ukraine-relations-ball-court/>

Szeptycki, A., 2016. “Poland-Ukrainian Relations”. *UNISCI Journal* 57-66.

Chorna, N., 2016. “Ukrainian-Polish Economic Cooperation”. *International Trade: Economy, Finance, Law* 2: 31-41.

Draus, J. 2011. “Polish-Ukrainian Relations after Independence”. *NEW UKRAINE* 11: 55-72.

Barwiński, M. 2013. “Polish Interstate Relations with Ukraine, Belarus and Lithuania After 1990 in the Context of the Situation of National Minorities”. *European Spatial Research and Policy* 20(1): 5-26.

Tarasenko, N. 2015. “Perspectives of Ukraine and Poland Relations in the Context of Activity of Newly Elected Polish President A. Duda”. *Social Communications Research Center*. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1227:ukrajinsko-polski-vidnosini-2&catid=63&Itemid=393

DOI: 10.26565/2220-8089-2020-37-18

УДК 327.(479.24:4)

Рагімлі Мубаріз

аспірант кафедри політології,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
rahimlimubariz@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-5999-1062>

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ АСПЕКТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ АЗЕРБАЙДЖАНУ

Розглянуто стан та етапи процесу розбудови державності Азербайджанської Республіки, особливості якого зумовлені специфікою історії, географічними, геополітичними, національно-культурними факторами. Висвітлюється роль національної держави як єдиного можливого політичного інституту, який спроможний відстоювати національні інтереси як всередині країни (в економічній, соціокультурній, внутріполітичній сферах), так і на міжнародній арені. Підкреслюється зростаюча роль сучасної держави у збереженні свого суверенітету в епоху формування багатополярного постглобалізаційного світу та в ефективному використанні власних природних та інших ресурсів на благо громадян своєї країни. Особлива увага приділяється взаєминам Азербайджану як однієї з країн Південного Кавказу з потужними геополітичними акторами, зокрема с Європейським Союзом. Вказується на наявність нерозв’язаної проблеми тривалого армяно-азербайджанського конфлікту, що є загрозою національному суверенітету Азербайджану. Пояснюється специфіка відносин Азербайджану з Євросоюзом, а саме, з одного боку, значимість АР як країни-транзитера й постачальника газонафтових ресурсів Каспійського басейну для ЄС, а з іншого – постійний тиск на політичне керівництво Азербайджану з метою змусити запроваджувати структурні політичні зміни та неухильно виконувати загальноприйнятні у Західній Європі демократичні принципи та цінності. Підкреслюється поступова трансформація політики самого Євросоюзу у сенсі більшої наближеності до реалістичної оцінки своїх відносин з країнами-членами, країнами-сусідами та асоційованими членами.

Ключові слова: Азербайджан, Євросоюз, глобалізація, постглобалізація, економічна криза, суверенітет, зовнішня політика.

Рагимли Мубариз

аспірант кафедри політології
Харьковский національний
університет імені В.Н. Каразіна,
пл. Свободи, 4, Харьков, 61022,
rahimlimubariz@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-5999-1062>

ЕВРОПЕЙСКИЙ АСПЕКТ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ АЗЕРБАЙДЖАНА

Рассмотрены состояние и этапы процесса развития государственности Азербайджанской Республики, особенности которого обусловлены спецификой истории, географическими, геополитическими, национально-культурными факторами. Освещается роль национального государства как единственно возможного политического института, который способен отстаивать национальные интересы как внутри страны (в экономической, социокультурной, внутривнутриполитической сферах), так и на международной арене. Подчеркивается возрастающая роль современного государства в сохранении своего суверенитета в эпоху формирования многополярного постглобализационного мира и в эффективном использовании собственных природных и других ресурсов на благо граждан своей страны. Особое внимание уделяется взаимоотношениям Азербайджана как одной из стран Южного Кавказа с мощными геополитическими акторами, в частности с Европейским Союзом. Указывается на наличие нерешенной проблемы длительного армяно-азербайджанского конфликта, что является угрозой национальному суверенитету Азербайджана. Объясняется специфика отношений Азербайджана с Евросоюзом, а именно: с одной стороны, значимость АР как страны-транзитера и поставщика газонефтяных ресурсов Каспийского бассейна для ЕС, а с другой – постоянное давление на политическое руководство Азербайджана с целью заставить делать структурные политические изменения и неуклонно выполнять общепринятые в Западной Европе демократические принципы и ценности. Подчеркивается постепенная трансформация политики самого Евросоюза в смысле большей близости к реалистической оценке своих отношений со странами-членами, странами-соседами и ассоциированными членами.

Ключевые слова: Азербайджан, Евросоюз, глобализация, постглобализация, экономический кризис, суверенитет, внешняя политика.

Mubariz Rahimli

PhD student, Department of Political Science
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
rahimlimubariz@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-5999-1062>

EUROPEAN ASPECT OF AZERBAIJAN'S FOREIGN POLICY

The Republic of Azerbaijan's statehood development process state and stages, the features of which are determined by the specifics of history, geographical, geopolitical, national, and cultural factors, are considered. The role of the nation-state as the only possible political institution that can defend national interests both within the country (in the economic, sociocultural, domestic political spheres) and in the international arena is highlighted. The growing role of the modern state in preserving its sovereignty in the era of the formation of a multipolar post-globalization world and the effective use of its own natural and other resources for the benefit of the citizens of their country is emphasized. Particular attention is paid to the relations of Azerbaijan as one of the countries of the South Caucasus with powerful geopolitical actors, with the European Union in particular. The presence of the unresolved problem of the prolonged Armenian-Azerbaijani conflict, which is a threat to the national sovereignty of Azerbaijan, is brought up.

The specifics of Azerbaijan's relations with the European Union are explained, namely: on the one hand, the importance of Azerbaijan as a transit country and supplier of gas and oil resources of the Caspian basin to the EU, and on the other hand, constant pressure on the political leadership of Azerbaijan to force them to make structural political changes and steadily implement generally accepted in Western Europe, democratic principles and values. The gradual transformation of the policy of the European Union itself is emphasized in the sense of closer proximity to a realistic assessment of its relations with member countries, neighboring countries, and associate members.

Keywords: Azerbaijan, the European Union, globalization, post-globalization, economic crisis, sovereignty, foreign policy.

Після розпаду СРСР та порушення післявоєнної рівноваги біполярної моделі світу почався процес розбудови державності (або відновлення державності) у колишніх союзних республіках. Але спроба реалізації власних національних амбіцій у тих республіках, де взяли за взірєць чужий досвід, не дала очікуваних результатів. Тим більше, що світ наприкінці ХХ – початку ХХІ століття не став більш безпечним і стабільним. Як свідчить нещодавній історичний досвід, «темп і характер змін політичної та економічної систем, а також схильність до тієї чи іншої форми інтеграційної системи багато в чому залежить від структурно-економічних, етнокультурних, політичних та інших конкретно-історичних рис певної країни» (Данилов 2016: 84). Глобальна економічна криза посилила тенденцію до повернення ролі держави як інституту у всіх сферах міжнародного життя, адже лише національні політичні інститути можуть ефективно розв'язувати проблеми внутріполітичного й внутріекономічного життя країни та формулювати антиризикову стратегію, мобілізувати власні резерви для адекватної відповіді на виклики різного рівня й масштабу. Скоріш за все відбуватиметься перебудова міжнародних відносин щодо оптимізації структур, тобто укріплюватись ті з них, які довели свою необхідність, і зникати ті, що показали свою неефективність. Усе це розгоратиметься вже у нових умовах зростаючої нестабільності та складання мультиполярного світу епохи кризи проекту глобалізації з її базовою неоліберальною ідеологією та міцніючої тенденції формування багатополярного постглобалізаційного світу, епохи деглобалізації.

Процес глобалізації для кожної країни був складним і багатозначним чинником, який виявляв її сильні і слабкі сторони у всіх сферах її життєдіяльності. Отже, доля країни, її суверенітет, багато в чому залежали від спроможності політичного

керівництва на основі об'єктивного політико-економічного аналізу та врахування національних інтересів формулювати виважену стратегію внутрішнього розвитку й визначення місця країни у міжнародному форматі. Причому глобалізація та сучасний світоустрій аж ніяк не відмінюють значення національних інтересів, попри сподівання деяких західних політиків.

Метою статті є розгляд пошуку однією з країн Південного Кавказу – Азербайджану – свого місця у взаєминах з потужними геополітичними акторами, а конкретніше – з Європейським Союзом. У політологічному дискурсі цьому питанню не так уже й багато літератури, що, можливо, пояснюється незавершеністю процесу складання багатовекторної зовнішньої політики Азербайджанської Республіки.

Останнім часом на місті зруйнованих колись в Європі стін між державами почалося зведення нових, і кількість їх зростає. Повернення кордонів означає повернення своєї політичної суб'єктності національними державами та готовності зберігати свій суверенітет. Разом із цим з'являються і нові держави, які ще мають досягти гомогенності населення та сформувати національну ідентичність. Кількість країн у світі після Другої світової війни до 2015 р. зросла втричі, а суверенізація почала сприйматися як потенційно більш ефективне і безпечне рішення, аніж кооперація і взаємозв'язок (Проданов 2016: 210, 211; Лукьянов, 2020).

Динамічність світ-системи зростає. Різні країни все активніше виробляють власне бачення майбутнього світу, своє місце в ньому й правила його побудови. При цьому із західного досвіду відбирають те, що є найбільш ефективним і що не змінює ідентифікаційний код нації, її культурні основи. Досвід країн, що стали членами Євросоюзу, особливо деяких з них зі Східного та Південно-східного регіонів, дозволив побачити, що деякі негативні наслідки (юридична втрата суверенітету та

контролю за власною економікою) переважають ті позитиви, які надає членство в цьому геополітичному утворенні. Історично здатність до регіональних або глобальних стратегій виявляли імперії і національні держави. Хвилеподібне розширення Євросоюзу протягом 1970-2000 рр. призвело до перенапруги його сил та загрози саморуйнування. Але навряд чи, впевнено доводить О. Громико, проект Європейського Союзу зазнає краху, оскільки визначальну роль для малих і великих країн зіграє прагматична зацікавленість в єдиному ринку та ефекті мультиплікації від інтеграції. Ще одним фактором згуртованості країн-членів ЄС можуть бути зовнішні виклики і загрози, боротися з якими можна, об'єднавши зусилля, і брекзїт тільки сприятиме консолідації (Громико, 15-16). Хоча події кінця 2019 – початку 2020 рр. не підтвердили таку впевненість, епідемія виявила справжні взаємини всередині Євросоюзу, справжні цінності та поведінку політичних еліт кожної країни не лише Європи, а й усього світу.

Починаючи з 1970-х років національні держави все більше відчують на собі тиск глобалізації. Далекоглядні економісти ще понад два десятиліття тому вже розрізняли знайомі форми «міжнародної» економіки від нової формації «глобальної економіки». І це не так загрожує демократичному процесу, як національно-державним формам інституціоналізації. Різні міжнародні організації та наднаціональні економічні й політичні структури (НАФТА, АСЕАН, МВФ, ВБ, ЄС та ін.) сприяють стиранню меж між внутрішньою та зовнішньою політикою, а класична дипломатія перетворюється на єдину мережу з культурною та зовнішньоторговою політикою. Загалом зсуви в компетенціях з національного на наднаціональний рівень призводять до проблем в легітимності (Хабермас 2005: 280-81, 286).

Варто підкреслити таку слушну думку Ю. Габермаса: ідея про те, що демократично побудоване суспільство може за допомогою однієї зі своїх частин здійснювати на себе рефлексивний вплив як на ціле, до сих пір здійснилася лише у рамках національної держави (Хабермас 2005: 272), і саме у межах територіальної держави складається, з одного боку, народ цієї держави як потенційний суб'єкт законодавства, який виробляють громадяни, об'єднані на демократичних началах, а з другого – суспільство як потенційний об'єкт впливу

цих громадян (Хабермас 2005: 276). Президент Міжнародного науково-дослідного інституту миру в Женеві (GIPRI) Габріель Галис, розмірковуючи про долю поняття «національні інтереси» в умовах нового світового порядку, зазначає, що багато хто з політиків і вчених вважають, що держава як така щезає, оточена приватними інтересами й розчиняючись у них, що спонукало Роберта Кокса (концепція якого формувалася під впливом А. Грамши) запропонувати замість терміна «держава» більш громіздке поняття «комплекс держава/суспільство» (Галис 2016: 54-55).

ЄС і Південний Кавказ

На Південному Кавказі переплетені інтереси глобальних акторів, серед яких найбільш впливовими є Євросоюз та Росія. Інтеграція трьох країн цього регіону з Євросоюзом розвивається у різних напрямках, не зважаючи на схожі умови входження до програми політики сусідства ЄС¹. Початок встановлення відносин Євросоюзу припадає на кінець 1990-х років, коли ЄС уклав угоду з Армєнією, Грузією та Азербайджаном про партнерство та співробітництво. Сприятливим чинником цього була багатовекторна зовнішня політика регіону Південного Кавказу² та економічні зв'язки з ЄС та РФ. Зокрема Баку використовує свій енергетичний і транзитний потенціал для укріплення своєї економіки та своїх позицій на світовій арені, а відтак зацікавлений у тісному співробітництві з Туреччиною, ЄС, РФ (у рамках СНД) та США. Попри той факт, що у сукупній частці зовнішньоторговельного обороту ЄС станом на 2015 рік належить саме Азербайджану – 42,2% (Армєнії – 29,7%, Грузії – 27,2%), суттєвою перешкодою розвитку Південного Кавказу є наявність заморожених конфліктів, внаслідок чого певні території виявляються відрізненими від інтеграційних процесів (Пылин 2013; Айвазян 2016: 47-50). Слід зазначити, що Брюссель послідовно дотримується лінії підтримки Мінської групи ОБСЄ щодо мирного врегулювання нагорно-

¹ Програма ЄПС, ухвалена у 2008 р., не передбачає членства в ЄС; її метою є підвищення рівня політичного діалогу та інтеграція в економіку Євросоюзу, посилення енергетичної безпеки та збільшення фінансової допомоги.

² Азербайджанський варіант багатовекторної політики було проголошено Г. Алієвим і вважається наріжним каменем зовнішньополітичної орієнтації Баку.

карабаського конфлікту і не визнає право Нагорного Карабаху на проведення президентських і парламентських виборів (Нагорный Карабах 2020). Євросоюз визнає роль Азербайджану як сучасного економічного лідера в регіоні та потенційно – гаранта стабільності на Південному Кавказі.

Азербайджанська республіка: еволюція національної державності

Президент Азербайджану (1993-2003) у своєму програмному зверненні у 2000 р. до народу з нагоди початку нового століття III-го тисячоліття виділив загальні вектори розвитку й проблеми, що зумовлюють сутність актуальних історичних процесів. При цьому він зазначив, що особливість геополітичного становища Азербайджану полягає у тому, що він знаходиться на стику цивілізацій, отже відчуває на собі сильний вплив як із Заходу, так і зі Сходу. Історично період створення середовища високої толерантності в Азербайджані до різних релігій і культур відноситься кінця I-го тисячоліття до н.е. – початку I-го тисячоліття н.е. (Бюльбюль 2016: 43).

Багата на історичні події історія сучасного Азербайджану зумовила створення унікального за етнографічними, культурними параметрами азербайджанського народу, державність якого виборювалась у боротьбі з різними завойовниками (мон-гольськими, турецькими, іранськими та ін.). Зрештою на середину XIX ст. внаслідок Гюлістанського (1813 р.) та Турманчайського (1828 р.) договорів між Росією та Персією він став частиною Російської імперії (південна його частина відійшла до Ірану). Тоді само й розпочався видобуток нафти. У період з 28 травня 1918 р. по 28 квітня 1920 р. існувала Азербайджанська Демократична Республіка – перша мусульманська республіка у світі як світська держава, у якій були забезпечені політичні права і свободи, встановлено загальне виборче право, в тому числі й для жінок (у Великій Британії, приміром таке право жінкам надали лише у 1928 р., у Франції – у 1944 р.). У цей (другий етап становлення держави) період існування АДР відбувалося набуття цінного досвіду демократичної національної державності. Третім етапом політичної історії виявився радянський період з 1920 по 1991 рік (Бюльбюль 2016: 44).

Зрозуміло, що під час перебування Азербайджану у складі СРСР відбувалися як негативні, так і позитивні події, втрати й здобутки. Втім внутрішні конфлікти союзне

керівництво було безсиле розв'язувати. Так, армяно-азербайджанський конфлікт, назрілий у радянську добу, перейшов у спадок вже незалежного Азербайджану, яким він став 18 жовтня 1991 р. Відтоді розпочався четвертий етап політичної історії сучасного Азербайджану. Прийняті нова конституція незалежної держави, нове законодавство та правові норми й принципи приведені у відповідність до світових стандартів. На цьому фундаменті наступник Гейдара Алієва Ільхам Алієв продовжує стратегічний курс комплексного національного розвитку. Це дозволило досягти вражаючих успіхів у реалізації інфраструктурних, комунікаційних, промислових, аграрних, спортивних та культурних проєктів.

Доказом укріплення міжнародного авторитету Азербайджанської Республіки було обрання її непостійним членом Ради Безпеки ООН на період 2012–2013 років. У своїй доповіді, аналізуючи внутрішню і зовнішню політику Азербайджану та соціально-економічні процеси в ньому, доктор мистецтвознавства, професор, народний артист та Міністр культури (1988–2006) Азербайджану Полад Бюльбюль огли зауважив, що популярні у західному суспільстві міркування щодо відмирання національних держав та поступової заміни їх наддержавними інститутами не виправдались: «На прикладі Азербайджану з усією очевидністю виявляється надзвичайна цінність, яку має суверенна національна державність в очах народу, який розглядає її як своє головне історичне досягнення впродовж останніх двох століть. Саме національна держава усвідомлюється створившим її народом найбільш ефективним інструментом відстоювання власних інтересів у повному різноманітних ризиків і небезпек сучасному світі» (Бюльбюль 2016: 45).

Азербайджан і Євросоюз

Геополітична позиційність держави безпосередньо пов'язана з політико-географічними властивостями її території, з природно-ресурсним потенціалом (нафта і газ) та його соціально-економічним освоєнням, а також з етнографічною, релігійно-географічною та партійно-політичною структурою.

Розвиток відносин Азербайджана та Євросоюзу (ЄС) не був легким. Вони ґрунтуються на угоді про партнерство, укладеній у 1996 р. в Люксембурзі (набрав чинності у 1999 р.). Азербайджан є

важливим енергетичним партнером для Євросоюзу як ключовий постачальник енергоресурсів Каспійського басейну, своєю чергою ЄС для Азербайджанської Республіки посідає перше місце з експорту та імпорту та є крупним інвестором у нафтову та інші сектори економіки. У 2009 році Баку було включено до програми ЄС «Східне партнерство», метою якої було зближення з Україною, Armenією, Молдавією, Грузією, Азербайджаном та Білоруссю без прийняття їх до Євросоюзу. На підставі домовленостей і угод в Азербайджані відбувається поступове наближення законодавства і процедурної практики з міжнародними й європейськими нормами та стандартами у сфері торгівлі, покращення бізнес-клімату, розширюються можливості для отримання вищої освіти у вишах Європи. У 2014 р. набула чинності Угода про спрощення візового режиму та реадмісію між ЄС та Азербайджаном. Крім того, ЄС надає допомогу у сфері вдосконалення якості управління. Так, за останні 10 років понад 25 міністерств і державних закладів Азербайджану взяли участь у понад 50 проектах Twinning. Реформа системи правосуддя та захист прав людини, громадянських свобод і свободи ЗМІ є пріоритетними напрямками допомоги ЄС Азербайджанській Республіці (Федоровська 2015: 98; Отношения ЕС-Азербайджан). Однак з боку Євросоюзу не забувають робити критичні зауваження щодо порушень в Азербайджані прав людини, свободи ЗМІ та корупції. Загалом же можна зазначити, що для азербайджанської еліти характерне двоїсте ставлення до проектів, що реалізує ЄС: «вона бажає брати участь у цих проектах, але без значних змін в управлінні країною» (Валиев 2014). Після проведення 9 лютого 2020 р. дострокових парламентських виборів місія зі спостереження за виборами ОБСЄ/БДПП¹ у своїй попередній оцінці відзначила наявність обмежувального законодавства та несприятливу реальній конкуренції політичну обстановку й зробила інші зауваження у сфері прав людини (Азербайджан 2020).

Американський дослідник Дж. Е. Стрэйкс, проаналізувавши Концепцію національної безпеки Азербайджану, проголошену президентом Ільхамом Алієвим у 2007 р., виявив таку

¹ Бюро по демократичним інститутам і правам людини Організації з безпеки та співробітництву в Європі (ОБСЄ/БДПП)

особливість: на відміну від Грузії, в якості мети партнерства Азербайджанської Республіки з НАТО і ЄС виступає не повна інтеграція, а лише співробітництво, пріоритетом же є збереження територіальної цілісності і непорушність кордонів (Стрэйкс 2009: 57).

Головною проблемою співробітництва ЄС з Азербайджаном полягає в тому, що економічна взаємодія не пов'язується напряму з необхідністю запровадження значних структурних політичних змін. Баку розуміє, що за умови залежності Європейського Співтовариства від російських енергоресурсів Азербайджан – важливий партнер у питанні диверсифікації постачання нафти. І саме пріоритетність цього факту дає можливість Республіці не квапитись з реалізацією європейських політичних цінностей і взагалі доволі стримано ставитись до «Східного партнерства». Зрештою перегляд політики сусідства у листопаді 2015 р. змусив Євросоюз погодитись з тим фактом, що країни-сусіди мають власні політичні пріоритети й підходи, що утруднює вироблення єдиного нормативного базису (Айвазян 2016: 53, 54).

На наш погляд, Європейський союз поступово починає більш реалістично ставитись до самого себе і бачити межі власної впливовості. Так, як зазначає Д. Данилов, у глобальній стратегії ЄС проголошує своїм зовнішнім пріоритетом державну й соціальну стійкість у країнах, розташованих на схід і південь від ЄС. Націленість на стійкість як умовний симбіоз між стабільністю і демократією – це технократична формула, а не практичний орієнтир, що свідчить про нездатність ЄС відповідати на внутрішню і зовнішню кризу методами «м'якої» експансії. Інакше кажучи, ЄС втрачає свою модельну привабливість і всередині Союзу (особливо після Брекзиту) і для своїх сусідів (Данилов 2017: 14, 15).

На останньому у грудні 2019 р. традиційному Круглому столі з темою «Азербайджан – 2020. Зовнішні виклики» його учасники здебільшого говорили про піднесення ролі Азербайджану на геополітичній шахівниці, про неврегульованість карабаського конфлікту, критикуючи при цьому керівництво Armenії, про здатність Азербайджану гідно відповідати на зовнішні виклики тощо. Певним чином виділяється промова Марка Котлярського, журналіста-міжнародника,

письменника з Ізраїлю, який акцентував увагу на тому, що людство стало свідком загальносвітової політичної кризи, коли руйнуються звичні схеми та підходи, що свідчить про збій сучасної системи управління, «і це є найголовніший зовнішній виклик сьогодні», «настав час домовлятися» (Азербайджан – 2020). Варто зауважити, що Азербайджанська Республіка у своїй зовнішній політиці всі свої кроки співвідносить з прагненням укріплення суверенітету. Так, навіть за умови посилення глобальної економічної кризи Баку поки що вдається утримуватись від звернення за допомогою до МВФ та Всесвітнього Банку (Азербайджан не обратился за помощью 2020). Для такої впевненості є певні підстави. За попередні десять років було модернізовано практично всю інфраструктуру, побудовані 6 міжнародних аеропортів, 26 електростанцій. Економіка Азербайджану за ці десять років зросла на 300 відсотків, різко зменшилась бідність і безробіття. Ці успіхи дали можливість президенту Азербайджанської Республіки Ільхаму Алієву заявити: «Ми створили міцну базу для розвитку, який не залежить від нафтового й газового чинників, забезпечили можливості для інвестування приватного сектора, сприяння диверсифікації економіки країни» (Алиев 2018). Судячи з того, що в Республіці, крім нафтового та газового, активно освоюються сектори переробної, легкої промисловості (бавовництво), сільськогосподарства, туризму, розвивається сфера комунікаційних технологій, у неї є шанси на внутрішній розвиток і активну самостійну зовнішню політику.

ЛІТЕРАТУРА

Данилов, А. Н. 2016. “Национальное государство в контексте глобализации и интеграции”, *Современные глобальные вызовы и национальные интересы: XVI Международные Лихачевские научные чтения, 19-21 мая*. СПб. : СПбГУП: 84-87. URL: https://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/Sbor_full/2016_rus.pdf.

Проданов Васил. 2016. “От монополярного к мультиполярному миру и возвращение национальных интересов”, *Современные глобальные вызовы и национальные интересы: XVI Международные Лихачевские научные чтения, 19-21 мая*. СПб. : СПбГУП: 208-212. URL: https://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/Sbor_full/2016_rus.pdf.

Лукьянов, Ф. 2020. “Глобальная коррекция”, *Российская газета – Федеральный выпуск*. 17.03. 57(8111), URL: <https://rg.ru/2020/03/17/lukianov-sereznyj-analiz-krizisa-i-ego-dolgosrochnyh-posledstvij-vpered.html>

Громыко, А. 2016. “Структуры соперничества и опыт истории”, *Современная Европа: журнал общественно-политических исследований*. 4 (70): 6-20. URL: <http://www.sov-europe.ru/2016/04-2016.pdf>

Хабермас, Ю. 2005. “Постнациональная констелляция и будущее демократии”. В: *Политические работы*. М.: Праксис, 2005: 269-340.

Галис, Г. 2016. “Устарело ли понятие «национальные интересы» в условиях нового мирового порядка?”, *Современные глобальные вызовы и национальные интересы: XVI Международные Лихачевские научные чтения, 19-21 мая*. СПб.: СПбГУП: 54-57. URL: https://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/Sbor_full/2016_rus.pdf.

Пылин, А. 2013. *Азербайджан и евразийская интеграция*. 29.06. URL: <http://www.kavkazoved.info/news/2013/06/29/azerbajdzhan-i-evrazijskaja-integraciya.html>

Айвазян, А. 2016. “Политика ЕС в странах Южного Кавказа: пересмотр политики соседства”, *Современные глобальные вызовы и национальные интересы: XVI Международные Лихачевские научные чтения, 19-21 мая*. СПб.: СПбГУП: 47-56. URL: https://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/Sbor_full/2016_rus.pdf.

Нагорный Карабах: заявление пресс-секретаря о так называемых президентских и парламентских выборах. Брюссель, 31.03.2020 URL: https://eeas.europa.eu/delegations/azerbaijan/76801/nagorno-karabakh-statement-spokesperson-so-called-presidential-and-parliamentary-elections_en

Бюльбюль, Полад оглы. 2016. “Осмысление совр. глобальных вызовов и национальных интересов в Азербайджанской Республике: национальное государство на перекрестке культур и цивилизаций Востока и Запада в условиях формирования нового мирового порядка”, *Современные глобальные вызовы и национальные интересы: XVI Международные Лихачевские научные чтения, 19-21 мая*. СПб. : СПбГУП: 42-46. URL: https://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/Sbor_full/2016_rus.pdf.

Федоровская, И. 2015. “Азербайджан и Евросоюз: зигзаги отношений”, *Россия и новые государства Евразии* 1: 98-102 URL: https://www.imemo.ru/files/File/magazines/rossia_i_novay/2015_01/Azerbaidjan_Fedorovskaya.pdf

Отношения ЕС-Азербайджан в фактах и цифрах. Справочный материал. 17.03.2020. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/factsheet_azerbaijan_ru_1.pdf

Валиев, А. 2014. “Азербайджанская элита между Сциллой и Харибдой: ЕС или Таможенный Союз?”, *ПОНАРС. Евразия. Аналитическая записка* 39: 1-6. URL: https://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/Peprn_309_rus_Valiyev_Feb2014.pdf

Азербайджан: заявление пресс-секретаря о досрочных парламентских выборах. Брюссель. Заявления официального представителя. 11.02.2020 URL:

https://eeas.europa.eu/delegations/azerbaijan/74461/azerbaijan-statement-spokesperson-early-parliamentary-elections_en

Стрэйкс Дж. Е. 2009. “Иерархические глобальные структуры и их воздействие на внешнеполитические представления Азербайджана”, *Кавказ & глобализация*. 3: 55-63. URL:

<file:///C:/Users/Amd/Downloads/ierarhicheskie-globaln-e-struktur-i-ih-vozdeystvie-na-vneshnepolitieskie-predstavleniya-azerbaydjana.pdf>

Данилов, Д.А. 2017. “Глобальная стратегия ЕС: восточный вектор”, *Современная Европа* 1(73): 10-21. URL:

<http://www.sov-europe.ru/2017/01-2017.pdf>
Азербайджан – 2020. *Внешние вызовы. Круглый стол*. URL:<https://aze.az/azerbajdzhan-2020-vneshnie-vyzovy.html>

Азербайджан не обратился за помощью к МВФ и Всемирному банку 15 апреля, 2020 URL: <https://report.az/ru/finansy/azerbaydzhan-ne-obratilsya-za-pomoshyu-k-mvf-i-vsemirnomu-banku/>

Алиев, Ильхам. 2018. Азербайджан: сильны как никогда. 30 мая. URL: <https://glavportal.com/materials/azerbajdzhan-silny-kak-nikогда/>

REFERENCES

Danilov, A. N. 2016. “The Nation State in the Context of Globalization and Integration”, *Contemporary global challenges and national interests: XVI International Likhachev Scientific Readings, May 19-21, 2016*. SPb.: SPbGUP: 84-87. URL:

https://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/Sbor_ful1/2016_rus.pdf (in Russian).

Prodanov Vasil. 2016. “From a Monopolar to a Multipolar World and the Return of National Interests”, *Contemporary global challenges and national interests: XVI International Likhachev Scientific Readings, May 19-21, 2016*. SPb.: SPbGUP: 208-212. URL: https://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/Sbor_ful1/2016_rus.pdf (in Russian).

Luk'yanov, F. 2020. “Global correction”, *Russian Newspaper – Federal Issue*. 17.03.57(8111), URL: <https://rg.ru/2020/03/17/lukianov-sereznyj-analiz-krizisa-i-ego-dolgosrochnyh-posledstvij-vpered.html> (in Russian).

Gromyko, A. “Competition Structures and History Experience”, *Modern Europe: Journal of Social and Political Studies* 4 (70): 6-20. URL: <http://www.sov-europe.ru/2016/04-2016.pdf> (in Russian).

Khabermas, YU. “Post-National Constellation and the Future of Democracy”. In: *Political Works*. Moskva: Praxis: 269-340 (in Russian).

Galis, G. 2016. “Is the Concept of “National Interests” Out of Date in the New World Order?”. *Contemporary global challenges and national interests: XVI International Likhachev Scientific Readings, May 19-21, 2016*. SPb.: SPbGUP: 54-57 URL:

https://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/Sbor_ful1/2016_rus.pdf (in Russian).

Pylin, A. 2013. *Azerbaijan and Eurasian Integration*. 29.06. URL: <http://www.kavkazoved.info/news/2013/06/29/azerbajdzhan-i-evrazijskaja-integraciya.html> (in Russian).

Ajvazyan, A. 2016. “EU Politics in the South Caucasus: Neighborhood Policy Review”, *Contemporary global challenges and national interests: XVI International Likhachev Scientific Readings, May 19-21, 2016*. SPb.: SPbGUP: 47-56. URL:

https://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/Sbor_ful1/2016_rus.pdf (in Russian).

Nagorno-Karabakh: spokesperson's statement on the so-called presidential and parliamentary elections. Bryussel', 31.03.2020 URL: https://eeas.europa.eu/delegations/azerbaijan/76801/nagorno-karabakh-statement-spokesperson-so-called-presidential-and-parliamentary-elections_en (in Russian).

Byul'byul', Polad ogly. 2016. “Comprehension sovr. global challenges and national interests in the Republic of Azerbaijan: a national state at the crossroads of cultures and civilizations of the East and West in the context of the formation of a new world order”, *Contemporary global challenges and national interests: XVI International Likhachev Scientific Readings, May 19-21, 2016*. SPb.: SPbGUP: 42-46. URL: https://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/Sbor_ful1/2016_rus.pdf (in Russian).

Fedorovskaya, I. 2015. “Azerbaijan and the European Union: zigzags of relations”, *Russia and the new states of Eurasia* 1: 98-102 URL: https://www.imemo.ru/files/File/magazines/rossia_i_novay/2015_01/Azerbaidjan_Fedorovskaya.pdf (in Russian).

EU-Azerbaijan relations in facts and figures. Reference material. 17.03.2020. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/factsheet_azerbaijan_ru_1.pdf (in Russian).

Valiev, A. 2014. “Azerbaijani elite between Scylla and Charybdis: EU or Customs Union?”, *PONARS. Eurasia. Analytic note*. 39: 1-6. URL: https://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/Peprn_309_rus_Valiyev_Feb2014.pdf (in Russian).

Azerbaijan: statement by a spokesperson on an early parliamentary election. Brussels. Statements by an official representative. 11.02.2020 URL:

https://eeas.europa.eu/delegations/azerbaijan/74461/azerbaijan-statement-spokesperson-early-parliamentary-elections_en (in Russian).

Strejks Dzh. E. 2009. "Hierarchical Global Structures and Their Impact on the Foreign Policy Ideas of Azerbaijan", *Caucasus & globalization* 3: 55-63. URL: <file:///C:/Users/Amd/Downloads/ierarhicheskie-globaln-e-struktur-i-ih-vozdeystvie-na-vneshnepoliticheskie-predstavleniya-azerbaydjana.pdf> (in Russian).

Danilov, D.A. 2017. "EU Global Strategy: Eastern Vector", *Modern Europe*: 1(73): 10-21.

URL: <http://www.sov-europe.ru/2017/01-2017.pdf> (in Russian).

Azerbaijan – 2020. External calls. Round table. URL: <https://aze.az/azerbajdzhan-2020-vneshnie-vyzovy.html> (in Russian).

Azerbaijan did not ask for help from the IMF and the World Bank. April 15th, 2020. URL: <https://report.az/ru/finansy/azerbaydzhan-ne-obratilsya-za-pomoshyu-k-mvf-i-vsemirnomu-banku/> (in Russian).

Aliev, Il'ham. 2018. *Azerbaijan: stronger than ever.* May 30. URL: <https://glavportal.com/materials/azerbajdzhan-silny-kak-nikogda/> (in Russian).

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРІВ

Послідовність розміщення матеріалу. Анотації, текст, список літератури – 12 pt **через півтора інтервали.**

Індекс УДК міститься у верхньому лівому куті сторінки – великими літерами жирним шрифтом 12 pt. **Прізвище, ім'я та по батькові** автора (ів) малими жирними літерами через кому – у правому куті - 12 pt., на рядок нижче – посада, місце роботи, ел.пошта, та посилання на реєстрацію на сайті **orcid.org** – 10 pt. Потім після пропуску одного рядка розміщується **НАЗВА СТАТТІ** (жирним шрифтом 12 pt., великим літерами, вирівнювання по центру). На рядок нижче – три анотації (українською, російською та англійською мовами (не менше 1800 знаків без пробілів). Переклад англійською має бути професійним. Перед російською та англійською анотаціями також друкується прізвище, ім'я та по батькові, нижче – назва статті відповідними мовами) з ключовими словами (не менше 1800 знаків без пробілів) 12 pt. курсивом.

Після пропуску одного рядка друкується текст статті. Абзаци починаються з червоного рядка (1 см). Використані в статті літературні джерела подаються згідно з гарвардським стилем (замість [1, с.26] буде (автор + рік: сторінка). Приклади: (Мордовець 2014: 243); (Від Майдану-табору 2014). Обов'язково у списку літератури має бути присутня публікація (ї) за останні 5 років. Список літератури складається в порядку цитування згідно також за гарвардським стилем

ЛІТЕРАТУРА

Журнальні статті:

Sartori, Giovanni. 2004. “Where is Political Science Going?” *PS: Political Science and Politics* 37(4): 785-787.

Massicotte, Louis and Blais, André. 1999. “Mixed Electoral Systems: A Conceptual and Empirical Survey,” *Electoral Studies* 18(2): 341-366.

Баклан, І. В., Селін, Ю. М. 2013. “Електронний парламент: методологія прийняття рішень у процесі нормотворення”, *Юридична наука* 1: 13-20.

Чукот, С. 2016. “Впровадження електронного парламенту в Україні в контексті сучасних світових тенденцій”, *Держава та регіони. Серія Державне управління*, 1 (53): 133-137.

Розділи у книгах:

Norris, Pippa. 1996. “Candidate Recruitment.” In: Lawrence LeDuc, Richard Niemi and Pippa Norris, eds. *Comparing Democracies*. London: Sage: 289-302.

Петров, И. Г. 2002. “Субъект и его характеристики в научной парадигме и аксиологии”. В: *Человек как субъект культуры*. М. : Наука: 112-130.

Книги:

Anderson, Perry. 1976. *Considerations on Western Marxism*. London: New Left Books.

Арриги, Джованни. 2009. *Адам Смит в Пекине: что получил в наследство XXI век*. М.: Институт общественного проектирования.

Електронне видання:

План дій ЄС з гендерних питань на 2016–2020 роки. URL: <https://europa.eu/capacity4dev/public-gender/minisite-gender-action-plan-2016-2020> **Увага!** якщо стаття має індекс doi, використовуємо саме його, а не інтернет-посилання URL

Після цього слід додати список літератури (References) транслітерацією, якщо література складається з джерел українською та російською мовою, ім'я та ініціали, місто видання а також найменування видання пишемо латиницею (транслітерацією), а назву статті, книги, збірника – у перекладі на англійську. Якщо вся література англомова, то нічого вже роботи не треба. Наприклад:

1) Хабермас, Ю. 2005. “Постнациональная констелляция и будущее демократии”. В: *Политические работы*. М.: **Праксис**, 2005: 269-340.

Khabermas, YU. “Post-National Constellation and the Future of Democracy”. In: *Political Works*. **Moskva: Praksis**: 269-340 (in Russian).

2) Алиев, Ильхам. 2018. Азербайджан: сильнее как никогда. 30 мая. URL: <https://glavportal.com/materials/azerbajdzhan-silny-kak-nikogda/>

Aliev, I'ham. 2018. Azerbaijan: stronger than ever. May 30. URL: <https://glavportal.com/materials/azerbajdzhan-silny-kak-nikogda/> (in Russian).

3) Данилов, Д.А. 2017. “Глобальная стратегия ЕС: восточный вектор”, *Современная Европа: журнал общественно-политических исследований* 1(73): 10-21. URL: <http://www.sov-europe.ru/2017/01-2017.pdf>

Danilov, D.A. 2017. “EU Global Strategy: Eastern Vector”, *Modern Europe: a journal of socio-political research* 1(73): 10-21. URL: <http://www.sov-europe.ru/2017/01-2017.pdf> (in Russian)

4) Айвазян, А. 2016. “Политика ЕС в странах Южного Кавказа: пересмотр политики соседства”, *Современные глобальные вызовы и национальные интересы: XVI Международные Лихачевские научные чтения, 19-21 мая*. СПб.: СПбГУП: 47-56. URL: https://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/Sbor_full/2016_rus.pdf.

Ajvazyan, A. 2016. “EU Politics in the South Caucasus: Neighborhood Policy Review”, *Contemporary Global Challenges and National Interests: XVI International Likhachev Scientific Readings, May 19-21*. SPb.: SPbGUP : 47-56. URL: https://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/Sbor_full/2016_rus.pdf (in Russian).

Примітки можна розміщати у кінці сторінки

Зміст статті має точно відповідати вимогам ВАК України до такого роду публікацій (Бюлетень ВАК.-2003. – №1): 1) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; 2) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; 3) формулювання цілей статті (постановка завдання); 4) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; 5) висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Але самі рубрики («постановка проблеми», «аналіз останніх досліджень...») у статті писати не треба.

Застосовується редактор MS Word, шрифт Times New Roman розміром 12, вирівнювання тексту по ширині в один стовпчик. **Поля:** зліва – 2,5, справа – 2, знизу – 2 см, зверху – 3. Графіки та таблиці, формули вводяться до тексту статті за допомогою комп'ютерної техніки. Ілюстрації, графіки та таблиці, що супроводжують текст, слід нумерувати арабськими цифрами наскрізною нумерацією.

Зберігати статтю просимо або у DOC (1997-2003), або у RTF форматі.

Статті, оформлені не відповідно до наведених правил, прийматися не будуть.

Авторську довідку подати у кінці статті. Автори на момент подачі статті мають бути зареєстровані на orcid.org та обов'язково вказати свій номер у авторській довідці.

АВТОРСЬКА ДОВІДКА (українською, російською та англійською мовами)

1. Прізвище, ім'я та по батькові.
2. Наукова ступінь.
3. Вчене звання.
4. Місце роботи, посада.
5. Контактний телефон, адреса, e-mail
6. Номер orcid ID
7. Назва статті.

З повагою, редакційна колегія видання.

Наукове видання

В І С Н И К
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ імені В. Н. КАРАЗІНА

Серія «Питання політології»
Випуск 37

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Українською, російською та англійською мовами

Комп'ютерне верстання – Н.І. Безугла

Підписано до друку 1.07.2020. Формат 60x84/8. Папір офсетний.

Друк ризограф. Ум. друк. арк. 14,1 Обл.-вид. арк. 17,6

Зам. № 102/19 Наклад 100 пр.

Ціна договірна.

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Видавець і виготовлювач ХНУ імені В.Н. Каразіна
61022, Харків, майдан Свободи, 4, тел. 705-24-32
Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності ДК № 3367 від 13.01.09